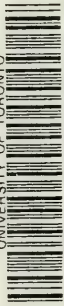

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 0001819 0

NYV SSSSSSS

OTLIP THAME
SSSSSSSSB30L

Pannonia Books
2 Spadina Road
Toronto 4, Canada

24
3132
43
köt.19

MAGYAR REMEKIRÓK

A MAGYAR IRODALOM FŐMŰVEI

Sajtó alá rendezik

Alexander Bernát	Erődi Béla	Négyesy László
Angyal Dávid	Ferenczi Zoltán	Rákosi Jenő
Badics Ferencz	Fraknói Vilmos	Riedl Frigyes
Bánóczy József	Gyulai Pál	Széchy Károly
Bayer József	Heinrich Gusztáv	Váczy János
Beöthy Zsolt	Koroda Pál	Vadnay Károly
Berzeviczy Albert	Kossuth Ferencz	Voinovich Géza
Endrődi Sándor	Kozma Andor	Wlassics Gyula
Erdélyi Pál	Lévay József	Zoltvány Irén

19. KÖTET

DEÁK FERENCZ MUNKÁIBÓL

II.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

magyar irod. intézet és könyvnyomda

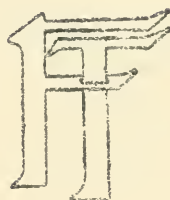
1906

DEÁK FERENCZ MUNKÁIBÓL

Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta

WLASSICS GYULA

II. kötet

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda

1906

PH
3132
M3
Est 19

1088301

DEÁK FERENCZ BESZÉDEI

II.

1861-DIK ÉVI MÁSODIK FÖLIRAT.

Az országgyűlés mindkét háza magáévé tette Deák Ferencz fölirati javaslatát, s ezt Ghyczy Kélmán és Apponyi György gr. elnökök július 10-dikén átadták ő felségének.

Ő felsége, magyar tanácsosai véleményének mellőzésével, a föliraatra adandó válaszul Schmerling osztrák államminiszter leirati javaslatát fogadta el és Vay Miklós b. magyar kancellárt és Szécsen Antal gr. minisztert állásuktól fölmentette.

Az országgyűlés kívánságait mereven visszautasító eme leirat a képviselőháznak július 22-dikén tartott ülésében olvastatott föl.

Még azon a napon értekezletre gyűltek a föliratot pártolt országgyűlési képviselők és elhatározták, hogy nyolcz képviselőt jelölnek ki, kik a határozati párheliectől kiküldendő nyolcz képviselővel közösen tanácskozzanak a teendőkről, a tizenhat képviselő megállapodásai a képviselőház zárt ülése elé terjesztessenek és itt egyszerű szavazással döntsenek javaslatuk fölött, az országos ülésben pedig a kisebbség ne vitassa eltérő nézetét, hanem tárgyalás nélkül vesse magát alá a többségnek. A párt kiküldöttei voltak: Deák Ferencz, Eötvös József b., Andrássy Gyula gr., Szalay László, Lónyay Menyhért, Klauzál Gábor, Gorove István, Kazinczy Gábor.

Július 23-dikán jött össze a két párt közös bizottsága. A határozati párt kiküldöttei voltak: Tisza Kálmán, Nyáry Pál, Podmaniczky Frigyes b., Bónis Samu, Kállay Ödön, Komáromy György, Várady Gábor és Terényi Lajos. Legelőször Deák Ferencz szólalt föl. A leiratban foglaltakat elfogadhatatlanoknak jelentette ki; de megczáfolandóknak vélte, a mik henre alaptalanul állíttatnak és végül kimondandónak tartotta, hogy a tractatus fonala elszakadt. *Többen* azt kívánták, hogy az országgyűlés most «határozat» alakjában nyilatkozzék. Deák Ferencz erre kijelentette, hogy a határozat formulázására nem vállalkozik. Föliratban sokkal többet lehet elmondani, s ez szól a fejedelemnek s szól az egész világnak, holott a határozat csak az országnak szól. A forradalmi lépésnek sem szükségét, sem hasznát nem látja. Hadd legyen a hiba a bécsiék részén. Mi maradjunk szorosan a törvényes téren, a törvényes formák közt. Szükséges, hogy a határozatnak is, a föliratnak is conclusiója lgyen. Mi lesz a határozaté, ha csak a képviselőház elnapolása nem? A föliraté: egyszerű nyilvánítása

volna annak, hogy az egyezkedés fonalát elszakadottnak látjuk. Deák Ferencz aztán azt a kérdést vetette föl, hogy ha a képviselőház zárt ülésében a fölíratot pártolók lesznek többségben, elállnak-e az ellenkező véleményűek attól, hogy a nyílt ülésben discussiót idézzenek elő és a határozatot vitassák, s engednek-e a többségnek? *Kállay* Ödön a kérdésre «nem»-mel felelt. Ha így van a dolog, — így szólott *Deák* Ferencz — akkor nincs alapja az egység megkísérlésének. Részéről kész lett volna, ha a zárt ülésben a határozat mellett nyilatkozik a többség, a nyílt ülésben kijelenteni, hogy fölíratot óhajtott, de aláveti magát a többségnek és határozatra szavaz. Az ez után keletkezett vitát *Deák* Ferencz azzal fejezte be, hogy bármit fog a többség kívánni, szükséges, hogy mind a fölírat, mind a határozat formulázva legyen; 6 néhány nap alatt elkészül javaslatával és a bizottságnak meg fogja mutatni..

A határozati párt, kebelében folyt hosszas vita után, *Tisza* Kálmánt, *Terényi* Lajost és *Várady* Gábort bízta meg a határozati javaslat kidolgozásával. A kiküldöttek összejövén, 6 felsége leiratát pontonként vették tárgyalás alá, minden pontra nézve följegyezték magoknak az észrevételeket, s a tanácskozás befejeztével abban állapodtak meg, hogy mindegyikök készít javaslatot és a legjobbat fogadják el. A *Tisza* Kálmánét találták a legjobbnak, *Terényi* Lajos és *Várady* Gábor dolgozataiból azonban fölvettek beléje egynémely pontot.

Augusztus 7-dikén felolvasta *Deák* Ferencz a két párt bizottságában fölíratí javaslatát, úgyszintén *Tisza* Kálmán pártja határozati javaslatát. *Tisza* Kálmán kijelentette, hogy mivel *Deák* Ferencz javaslatában benne van, hogy 6 felsége leirata minden kölcsönös értekezést lehetetlenné tett s azok fonalát megszakasztotta, s egyáltalán tekintve a javaslat egész tartalmára, a maga részéről hajlandó az egyértelmű eljárás kedvéért a fölíratot is elfogadni; de pártja nevében természetesen nincs jogosítva nyilatkozni. A határozati párt tagjai közül azonban többen ragaszkodtak bizottságuk munkájához. Mivel e szerint megegyezés nem jöhetett létre, *Deák* Ferencz azt kívánta, hogy zárt ülés ne tartassék. A határozati párt több tagja ellenben óhajtotta, hogy mind *Deák* Ferencz munkája, mind az 6 javaslatuk olvastassék föl a zárt ülésben, nyomban rá tartassék nyílt ülés, s itt a két javaslat kinyomatása rendeltessék el és tüzessék ki tárgyalásuk napja.

Vita után a megállapodás az volt, hogy tartassék zárt ülés, hol a képviselőház elnöke jelentse, hogy a pártok közt egység nem jött létre és különböző két javaslat fog előterjesztetni; ezen javaslatok a nyílt ülésben olvastassanak föl, rendeltessék el kinyomatásuk és határozassék meg tárgyalásuk napja.

Augusztus 8-dikán a képviselőház zárt ülést tartott, s itt *Ghyecz* Kálmán elnök eladta, hogy a pártok közt egység nem jött létre. Senki sem szólott hozzá.

A képviselőház 1861 augusztus 8-dikán tartott ülésének napirendjén volt a tanácskozás az ő felségének leirata következtében szükséges teendőkről.

DEÁK FERENCZ: (Hosszas zajos éljenzés.) Mélyen tisztelt képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) A legmagasb királyi leirat az első föliiratban fölterjesztett jogos kívánatainkat megtagadta, s tartalma általában olyan, hogy én azt képviselői állásomnál fogva el nem fogadhatom. (Közhelyeslés.) Szükségesnek látom erre nézve, hogy a képviselőház mind saját, mind pedig állásánál fogva a nemzet akaratát jelentsse ki.

Én erre nézve föliiratot tartok szükségesnek, s az e részbeni javaslatot a tisztelt ház engedelmével fel fogom olvasni és a ház asztalára le fogom tenni; minthogy pedig az terjedelmesebb, Szalay László barátomat kérem meg, hogy időnkint az olvasásban váltson fel. A föliirat tartalma a következő lenne: (Halljuk! Halljuk!)

«Felséges Császár és Király!

Midőn az absolut rendszernek tizenkét éven át reánk nehezedett uralma megszakadt, hittük, hogy véget értek szenvedéseink, s bizton reményelttük, hogy azok utófájdalmait enyhítendi majd az idő, s a károk, miket ama súlyos rendszer fonák eljárása nekünk és az egész birodalomnak okozott, helyre-pótolandja ismét a nemzet meg nem tört ereje, ha azt újabb megtámadások többé nem rongálják.

Nem valánk ugyan aggodalom nélkül, látva, hogy a közigazgatás terén tett legmagasabb intézkedések nagyrészt nem alkotmányoszerűek. De reményelttük, hogy ha majd az országgyűlés összehívatik, s kifejti az ország jogos kívánatait, Felséged az alkotmányosság ösvényén tovább haladva, méltánylani fogja, mit a nemzet igazság és törvény alapján kér; teljesen meg fogja szüntetni az absolut rendszernek minden törvényellenes maradványait, s végre a fejedelm és nemzet együtt fognak állani az alkotmányosságnak törvényes terén.

Az országgyűlés összehivatott, s mi legelső kötelességünknek tartottuk, Felséged előtt tiszteletteljes őszinteséggel kifejteni mindazokat, mik az alkotmány teljes visszaállítására s ez által a nemzet megnyugtatására törvény szerint mulhatatlanul szükségesek. Szólottunk a nemzet nevében azon fejedelemhez, ki a törvényes trónörökösödés jogán Magyarországnak törvényesen koronázott királya kívánt lenni; s mivel láttuk, hogy már az előleges lépéseknél is nagyrészt mellőztetik a törvények rendelete, kötelességünk volt elmondani, hogy a trónörökösödés jogát és a koronázást minő föltételekhez köti azon állami alapszerződés, mely Magyarország trónját az uralkodóháznak átadta.

Nem mi szabtuk ezen föltételeket, nem most először kívántatik azok teljesítése. Felséged elődei ugyan ezen feltételek mellett voltak Magyarország koronázott királyai; Felségedet Magyarország trónja ugyan azon államszerződés alapján illeti, mely e föltételeket meghatározta. (Helyes!)

Fölterjesztésünkben nem kértünk mi engedményeket, nem hoztunk javaslatba újabb törvényeket jogaink biztosítására. Csak azt kívántuk, hogy a sanctio pragmatica egész terjedelmében minden föltételeivel s viszonylagos kötelezettségeivel együtt szorosan megtartassék, ősi alkotmányunk, országgyűlésileg alkotott törvényeink, miket a hatalom szava felfüggesztett, ismét visszaállíttassanak, s a törvények magyarázásának, módosításának vagy ekörlésének joga az országgyűléstől semmi részben el ne vonassék. Egy szóval azt akartuk, hogy a törvényesség s alkotmányosság ne félig, hanem egészen és csonkítás nélkül lépjen az absolut hatalom helyébe. (Ugy van! Helyes!)

Felségednek f. évi julius 21-dikéről hozzánk bocsátott legmagasabb leirata határozottan megtagadta jogos kívánatainkat, s mi e leiratnak egész tartalmából és szelleméből fájdalmasan győződünk meg: hogy Felséged Magyarország fölött tetteleg nem a sanctio

pragmaticának teljes értelmében kíván uralkodni. (Igaz! Helyes!)

Senki nem vonhatja kétségbe, miszerint a sanctio pragmaticában megá'lapított nőági örökösödésnek egyik alapföltétele az: hogy Magyarország saját törvényei szerint kormányoztassék. Ugyanazon czikk, mely a trónöröklést az uralkodóház nőágára átruházza, el-sorolván az örökösödés rendét és módját, a 9-dik szakaszban határozottan kijelenti: hogy «a fentebbi szakaszokban elfogadott nőági trónörökösödésre is kiterjesztetik az 1715. évi 3-dik cikknek res.deleto». Ezen 3-dik cikk pedig 1-ső szakaszában világosan kimondja: hogy «az ország Karai és Rendei fölött ő királyi felsége másképp nem akar uralkodni s kormányozni, mint Magyarországnak eddig hozott vagy jövendőben országgyűlésileg hozandó saját törvényei megtartásával». 2-dik szakaszában kimondja azt is, hogy «Magyarország a többi tartományok módjára nem kormányoztathatik».

Magyarország királyát tehát nemcsak a koronázás-kor kiadott királyi hitlevél és letett fejedelmi eskü, hanem a sanctio pragmatica is kötelezi az ország törvényeinek megtartására. Kiterjed e kötelezettség a koronázás előtti időszakra is. Azon fejedelem, kinek a megállapított rend szerint az örökösödés megnyílt, hat hónapnál tovább nem halasztható koronázásáig is csak az alkotmány értelmében kormányozhatja az országot, mint ezt az 1790. évi 3-dik törvényczikk világosan rendeli. (Úgy van! Igaz!)

Váratlan volt tehát előttünk Felséged legmagasabb leiratának egész tartalma. Felséged a sanctio pragmaticának ellenére absolut hatalommal függesztette föl alkotmányunkat és törvényeinket, s ezen absolut hatalmu fölfüggesztést most sem akarja megszüntetni. Alkotmányunknak csak töredékeit igéri vissza, elvonva tőlünk a leglényegesebb jogokat. (Úgy van!) Alaptörvényeinket önhatalmával eltörli, s azok helyébe csá-

szári diplomát és patenst állít, miket általunk is alaptörvényeknek kíván tekintetni. (Úgy van!) Felsőged azt követeli tőlünk, hogy a birodalmi tanácsba, mely befolyásunk nélkül absolut fejedelmi hatalommal alakított, képviselőket küldjünk, s a törvényhozási jogot, melyet nemzetünk eddig saját országgyűlésén gyakorlott, legfontosabb érdekeinkre nézve a birodalmi tanácsnak adjuk át; mondjunk le az országnak azon jogáról, hogy saját adója és katonasága fölött saját országgyűlésén határozhasson, s e részben is vessük alá magunkat a birodalmi tanácsnak. Felsőged országgyűlésileg alkotott s királyi szentesítéssel megerősített törvényeink egy részét, és pedig fölötte lényeges részét el nem ismerve, meghagyja nekünk, hogy azokat módosítsuk, s illetőleg töröljük el, hanem előre kijelenti, hogy azon törvényeket jövőben sem fogja elismerni (Zúgás), s ez által Felsőged a magyar alkotmánynak s általában minden alkotmányosságnak azon alapelvét, hogy a szentesített törvények csak az összes törvényhozás által töröltethetnek el, teljesen mellőzve, az ország törvényhozó hatalmát tetteleg megsemmisíti. (Igaz! Úgy van!) Felsőged az országgyűlés azonnali kiegészítését megtagadja, és mégis azt kívánja tőlünk, hogy e ki nem egészített állapotban mondjunk le az ország jogainak lényeges részéről, alakítsuk át alkotmányunkat, fogadjunk el octroyozott rendeleteket alaptörvény gyanán, készítsünk törvényeket a legfontosabb közjogi kérdések fölött, s tegyük mindezt távollétében s egyenes mellőzésével a meg nem hívottaknak, kiket az ország jogai szintúgy illetnek, mint minket. (Közhelyeslés.) Sőt azt is kijelenti Felsőged, hogy az országgyűlés majd csak akkor lesz kiegészíthető, ha mindezek általunk már előlgesen teljesítve lesznek. Mindezek oly alkotmányellenes lépések, melyek a sanctio pragmaticát lényegében támadják meg, mellőzve mindazt, mi abban mint alapszerződésben a nemzet biztosítására föltételképpen határozottan kikötöttet, s alig

hagyva meg egyebet, mint az uralkodóháznak örökösödési jogát. (Zajos tetszés.)

A legmagasabb királyi leírat, elismerve, hogy a múlt évi október 20-dikán kiadott császári diploma tartalmánál fogva az adó és katonáskodási kötelezettség módja és szabályozása fölött ezentúl nem a magyar országgyűlés fogna tanácskozni: megnyugtatóan azt hozza fel, hogy «az ország alkotmányos önállóságának biztosítékai nem lesznek veszélyeztetve, sőt inkább szilárdulnak az által, ha Magyarország az örökös tartományok képviselőivel közösen tárgyalandja az adó és katonáállítás kérdéseit».

De mi e szavakban legkisebb megnyugtatót nem találunk. (Úgy van!) Az ország alkotmányos önállósága már az által tetemesen meg van támadva, hogy Felséged az országgyűlésnek előleges beleegyezése nélkül önhatalmával fosztja meg az országot ezen sarkalatos jogtól; törvényt szab önhatalmával, és az országgyűléstől nem is kérdezi, hogy elfogadja-e az ősi alkotmánynak e lényeges változtatását, hanem ezt már bevégzett ténynek tekintve, (Zajos helyeslés.) nekünk egyenesen meghagyja: hogy küldjünk képviselőket a birodalmi tanácsba, mely majd e jogot országgyűlésünk helyett Magyarország fölött is gyakorolandja. (Úgy van! Zúgás.) És így Felséged nem tekinti az országgyűlést oly testületnek, mely a fejedelem és nemzet között megosztott törvényhozó hatalmat a nemzet nevében Felségeddel együtt gyakorolja, s melynek beleegyezése nélkül törvényt alkotni vagy változtatni nem lehet, hanem tekinti oly testületnek, mely a törvényhozás terén is köteles a fejedelemnek önhatalommal kiadott parancsát törvény gyanánt elfogadni, s azt az alkotmánynak és szentesített törvényeknek ellenére a törvénykönyvbe iktatni. (Igaz! Helyes!) Miből állana ily módon Magyarország alkotmányos önállósága, melynek törvényességét a legmagasabb királyi leírat is szóval elismeri, s hol volna ezen önállóságnak biztosítéka, ha majd

Felsegednek valamelyik utóda, ezen példára hivatkozva, egyéb törvényeinkkel s jogainkkal hasonlóul cselekednék, (Ugy van! Helyes!) s azokat az ország előleges beleegyezése nélkül önhatalmu parancsával eltörölné vagy módosítaná, s az országgyűlésnek meghagyná, hogy e parancsokat a törvényhozás körében teljesítse? (Ugy van!)

De ha ezen fontos közjogi tekintet fönn nem forogna is, ha törvényhozási rendes értekezlet útján kerülne is e kérdés előnkbe, az alkotmánynak ily változtatását el nem fogadhatnók, mert az a nemzet jogaira s érdekeire nézve káros, sőt veszélyes volna. (Helyes!)

Nem akarunk régiebb törvényeinkre hivatkozni, melyekből világos, hogy mióta adó fizettetik, s mióta állandó katonaság létezik, az adónak és katonaállításnak meghatározása kétségtelen joga volt a nemzetnek, s e jogot mindig saját országgyűlésén gyakorolta. Mellőzzük az 1715: 8-dik és az 1790: 19-dik t.-cikkek tartalmának részletes elősorolását; csak az 1827: 4-dik t.-cikket hozzuk fel, mely világosan és határozottan kimondja: hogy «az adónak és egyéb segélyezéseknek minden nemei, pénzben vagy termékekben úgy, mint katonaállításban, országgyűlési tárgyalás alá tartoznak; attól semmi szín alatt, sőt még rendkívüli esetekben sem vonathatnak el; az országgyűlésileg megajánlott adót országgyűlésen kívül fölemelni, vagy újabb adót kivetni, s katonaállítást követelni nem szabad».

Ezen törvények szerint tehát vévéről és vagyonáról a nemzet mindenkor maga rendelkezett. (Ugy van!) Teljesítette polgári köteletségét rendes időben is, midőn pedig a fenyegető veszélyek nagyobb erőfeszítést, sőt áldozatot kívántak: sem vérét, sem vagyonát nem kímélte. De tette ezt kötelességérből, s hódolva saját törvényeinek, könnyebben viselte a terheket, miket a szükség kívánataihoz képest maga vetett ki magára. (Igaz! Helyes!)

Ha ellenben az ország, megfosztva eddigi alkotmányos jogától, csak másokkal együtt határozhat saját adójának, saját katonaságának kérdései fölött, akkor a nemzet véréről és vagyonáról oly testület rendelkezik, melynek tetemes többsége más tartományok képviselőiből áll. És miután azon tartományok nagy része a német szövetséghez tartozik, melynek mi tagjai nem vagyunk: rendelkezhetik terhünkre oly érdeken s oly kötelezettség fölött is, mely nem a mi érdekünk, nem a mi kötelezettségünk. (Általános zajos helyeslés.)

Felhossa a legmagasabb királyi leirat azt is, hogy Magyarország befolyása ezelőtt a közadózásnak csak csekély részére terjedett ki. De mi ezt el nem ismerhetjük. Az egyenes adónak azon része, mely királyi adónak is neveztetett, mindenkor országgyűlésileg lón meghatározva; azon részét pedig, mely a megyék, kerületek és városok beligazgatási költségeire volt fordítandó, a magyar kormányzések felügyelete alatt maguk az autonóm törvényhatóságok állapították meg. Indirect adó, mit valósággal adónak lehetne nevezni, alig létezett Magyarországon más, mint a sónak eladása, mely mint monopólium a törvény szerint regale volt, és a magyar harminczadok. A só árának meghatározása az országgyűlést illeti, s azt a fejedelem országgyűlésen kívül csak a legnagyobb szükség esetében emelheti fel, mint ezt az 1790: 20-dik t. cikk világosan bizonyítja. A magyar harminczadok királyi jövedelmek voltak mindig, s a magyar kormányzések felügyelete alatt állottak, és azok kezelésébe, sőt meghatározásába is gyakran beleszólt a magyar törvényhozás. Egyébiránt a kereskedelmi vámok és harminczadok minden jól rendezett országban nem annyira statusjövédelmi, mint inkább ipar és kereskedelmi szempontból szabályozandók és alkotmányos országokban is internationalis egyezkedések tárgyai. (Helyes!) A póstákat, melyek szintén a magyar kormányzések felügyelete alatt állottak, nem is említjük, nem

csak azért, mert csekély jövedelmet hoztak az államnak, hanem főképp azért, mert közadózás nemének alig tekinthetők. Azon indirect adók, melyek az absolut rendszer által hozattak be, s melyek sok jövedelmet hoznak: ugyan az államnak, de részint azért, mert fölötte magasra emeltettek, részint a fennálló kezelésnek sok költséggel, igazságtalansággal és bosszantással járó fonák módja miatt, a nép vagyoni állapotát s az államnak alaperejét gyengítik és sok tekintetben károsak: Magyarországon ismeretlenek valának s jelenleg is törvénytlenesek. (Úgy van! Helyes!) Nem áll tehát, hogy a magyar nemzet befolyása alkotmányos állásában saját közadójának csak csekély részére terjedt ki. (Igaz!)

Azt állítja továbbá a legmagasabb leirat, hogy a *pragmatica sanctio* nem csak Magyarországnak kül- és bel-megtámadások elleni sikeresebb védelmére, s a trónüresedés alkalmával keletkezhető belvillongások elhárítására léptettetett életbe, hanem a végett is, hogy Magyarország és az örökös tartományok közötti kölcsönös egyetértésnek és egyesülésnek minél szilárdabb támpontjául szolgáljon, s utal ennek bebizonyítására az 1723. 1. és 2-dik t.-cikkek szó szerinti értelmére. Kifejtettük első fölíratunkban nézeteinket a *sanctio pragmaticának* és a felhívott 1. és 2-dik cikkelyeknek szavaira s értelmére nézve. Úgy hiszszük, hogy nézeteink alaposak voltak; legalább a legmagasabb leiratban azokat megerősítve nem látjuk. Egy sor sincs azon törvényekben, melynek akár szó szerinti, akár valóságos értelméből más kapcsolatot, szorosabb egyesülést lehetne kimagyarázni, mint a minőt mi említett fölíratunkban elmondottunk. A szétválhatlanság és föloszthatatlanság egyedül a birtoklásra volt megállapítva, s abból az országglás formájának s a kormányzás módjának ugyanazonosságát vagy egységét annyival kevésbé lehet következtetni, mert, a mint föntebb is említettük, a felhívott 2-dik cikknek 9-dik szakasza a nőági trónörökösö-

désre is kiterjeszti és megerősíti az 1715: 3-dik t.-cikket, mely világosan kimondja, hogy «a fejedelem Magyarországon csak az ország törvényeinek megtartásával uralkodhatik, s az ország más tartományok módjára soha sem fog kormányoztatni». Az egyesülés más nemének a felhívott 1723: 1-ső s 2-dik cikkekben még csak nyoma sincs.

Azon egyes adatok s törvényczikkek, miket a legmagasabb királyi leirat a szorosabb reál-uniónak kimutatására felhoz, nem a reál-uniót, hanem inkább Magyarországnak közjogi és kormányzati külön állását bizonyítják. (Helyes! Úgy van!) Megemlítetik ugyanis a trón egysége. Ezen egységet oly értelemben, hogy mind nálunk, mind az örökös tartományokban ugyanazon fejedelem uralkodik, kétségbevonni senki nem fogja. De hiszen ez még nem reál-unio, hanem természetes következése, sőt lényege a személyes uniónak. Más értelemben vett egysége a trónnak pedig csakugyan nem létezik. A fejedelem más módon, más föltételek alatt, más lényeges törvény-szabta formák szerint lesz királya Magyarországnak, és ismét más módon lép trónra az örökös tartományokban; más rendszer mellett kell országglania nálunk, más mellett országol az örökös tartományokban; sőt még fejedelmi jogai sem minden részben ugyanazok törvény szerint itt, mint amott. És a trónnak egysége még a személyre nézve is megszűnik, ha Felsőged ösatyjának, I. Leopold császár és királynak minden ivadéka kihal; mert akkor, mint első fölíratunkban is kifejtettük, a Magyarországgal kötött *pragmatica sanctio* szerint az ország szabadon választhatja királyát; (Úgy van!) a többi tartományokban pedig azon *sanctio pragmatica* szerint, mely nekik adatott, s melyet ők elfogadtak, a habsburgi ház távolabbi nőágait fogná illetni az uralkodás.

Említetik továbbá a legmagasabb királyi leiratban a külügyek egysége és hogy az uralkodó család

trónralépte óta Magyarország a külföld irányában soha külön képviselve nem volt.

Vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, miket magára a király személyére ruházott az alkotmány. Mivel pedig a magyar király egyszersmind az örökös tartományoknak is fejedelme, természetes, hogy az ily jogokat mind Magyarországra, mind a többi tartományokra nézve ugyanazon fejedelem gyakorolja. De ebből szorosabb reál-uniót következtetni nem lehet.

Ilyen fejedelmi jog a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat, vagyis a külügyeket, legmagasabb királyi hatalmával intézi. Törvényeink, névszerint az 1608. évi 2-dik s az 1681. évi 4-dik törvényczikkek kikötötték ugyan, hogy a háborúnak és békének kérdései különösen Törökországra nézve a magyarok befolyásával tárgyalassanak; a háború Magyarországon és kapcsolt részeiben az ország tudta s beleegyezése nélkül meg ne indíttassék; a békekötésnek pontjai az ország gyűlésével közöltessenek; a fényes Portánál a császári residens mellett magyar residens is tartassék, s ez a császári residenssel egyenlő hatalmu legyen, s több törvényeink, különösen az 1723 : 104., 1741 : 11-dik és 1790 : 17. t.-czikkek kikötötték azt is, hogy a külügyek tárgyalásából a magyarok se zárassanak ki, s a külföldi követségekre magyarok is alkalmaztassanak. A külügyek legfőbb vezetése és intézése azonban magának a fejedelemnek kezeibe volt letéve, s az ország erre vonatkozólag is legfőbb biztosítékát az adó és katonaaállítás meghatározásának jogába helyezvén, csak azt akarta, hogy a külügyek tárgyalásánál a magyaroknak is legyen befolyásuk. (Helyes!) Ezen elvet követte a külügyekre vonatkozólag az 1847/48-diki törvényhozás is, midőn az említett királyi jogot tisztelve, s teljes épségében fentartva, külön magyar külügyminiszteriumot éppen nem állított, s elegendőnek tartotta, hogy az ő felségének személye melletti miniszter által tartassék fenn azon befolyás, melyet

az ország e részben a fönt elősorolt törvények értelmében igényelhet.

Különösen kiemeli a legmagasabb királyi leirat az 1741. évi 11-dik t.-czikk 4-dik szakaszát, melyben az foglaltatik, hogy ő felsége a statusminiszteriumban is fog magyarokat alkalmazni. De az említett törvényre meg kell jegyeznünk, hogy annak felhozott szavai egyedül csak a külügyi dolgokra vonatkoznak. (Úgy van!) Az ország, mint fentebb is elmondottuk, ezen törvény által csak azt kívánta elérni, hogy a külügyek tárgyalásában, illetőleg a külügyek fölötti tanácskozásokban korábbi törvényeink szerint magyarok is részt vegyenek; mivel pedig a külügyek a statusminiszteriumban tárgyaltattak, s ő felsége annak meghallgatásával intézte a külügyi dolgokat, az ország rendei csak e czélból kívánták, hogy oda magyar tagok is neveztessenek. Bizonyítja ezt különösen az 1790. évi 17-dik törv. cikkely, mely az említett 1741. : 11-dik törvényczikkelyt újabban megerősítvén, azt mondja, hogy «ő felsége magához a statusminiszteriumhoz is fog magyarokat alkalmazni, s oly rendelkezéseket teend, miszerint azok, kik a magyarok közül külkövetségekre kívánnak alkalmaztatni, magukat az állam titkos kancelláriájában kiképezhessék». Világos a törvény e szavaiból, hogy egyedül a külügyek tekintetéből kívánta az ország, miszerint a statusminiszteriumban magyarok is alkalmaztassanak, miből semmiképp sem lehet azt következtetni: hogy az ország belkormányzata azon statusminiszteriumtól függött. (Úgy van!)

Említi továbbá a legmagasabb királyi leirat: a hadsereget s ennek közösségét. Kétségtelen az, hogy a magyar hadsereg a többi tartományok seregeivel együtt közösen harczolt a hon és fejedelem ellenségei ellen; de lényeges volt mindig a különbség Magyarország és az örökös tartományok között azokra nézve, mik a katonaságot tárgyazzák. Magyarország az örökös tartományoknak s azok kormányza-

tának minden befolyása nélkül önállólag határozta meg a magyar katonaság számát, a mint ezt számos törvények, különösen az 1802. évi 2-dik t.-cikk bizonyítják. Országgyűlésileg határozott meg a magyar hadsereg fentartásának módja, és pedig gyakran lényegesen eltérőleg az örökös tartományokban behozott rendszertől; a megfogyott hadsereg pótlására szükséges ujonczok országgyűlésileg ajánltattak meg, és ezek megajánlásánál csak a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe, s az ajánlat a magyar ezredek betöltésére vétetett; a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb vagy nagyobb hiányra soha semmi figyelem nem volt. Országgyűlésileg határozott meg az ujonczok állításának módja s feltételei, valamint a szolgálatnak ideje is, minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban mindezek miként állapítottak meg. És az ujonczok megajánlásánál nemcsak az vétetett figyelembe, hogy a magyar ezredek teljes számából mennyi hiányzik, hanem megkivánta az országgyűlés azt is, hogy a küldölgök fenforgó körülményei is fedeztessenek fel előtte, s az ezek szerint megismert szükséghez mérve tette ajánlatát. Bizonyítják ezeknek valóságát törvényeink, melyek közül elég leendő az 1840. évi 2-dik t.-cikkelynek első szakaszát felhoznunk, mely következőleg szól: «Az ország rendei, miután a törvények értelmén sarkaló kívánatok folytatában a küldölgök fenforgó körülményeiről és a magyar ezredek jelen állapotjáról ő felsége nevében értesítették, a szükség iránti fölfedezés következtében, annak pótlásául, segedelemképpen, s minden ebből vonható következtetés nélkül, a magyar ezredekhez önkényt 38,000 ujonczot ajánlanak következő feltételek alatt . . .» s a t.

Az időnkint országgyűlésileg ajánlott ujonczozáson felül, folyvást fennálló rendes toborzás által is, pótoltatott a magyar hadsereg Ezen toborzás is országgyűlésileg alkotott törvények mellett állott fenn, s

annak fentartására külön ajánlotta meg mindig az országgyűlés a szükséges költségeket.

Régiebb törvényeink az iránt is világosan rendelkeznek, hogy az idegen katonaság Magyarországból eltávolíttassék, a magyar katonaság visszahozassék, a magyar várakban magyar parancsnokok alkalmaztassanak, a magyar hadak főkapitánysága az ország nádorát illesse. A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött mindig a magyar királyi helytartótanács intézkedett, s több ízben, különösen 1790. és 1840-ben országgyűlési bizottmányok nevezettek ki ezek állandó szabályainak kidolgozására. Kétségtelen mindezekből, hogy Magyarország a katonaságot illetőleg is mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállással bírt, s az 1848. III. t.-cikknek azon része is, mely a magyar katonai ügyeket kormányzati tekintetben a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül a felelős miniszteriumra bízta, már előbb fennállott törvényeink értelmében lőn alkotva. (Úgy van! Helyes!)

A mi a pénzügyet illeti, alig van tárgy, melynél annyi törvényt lehetne felmutatni annak bebizonyítására, hogy az ország e részben is fenn kívánta mindig tartani önállását és függetlenségét. A bécsi kamara szeretett jogtalanul beleavatkozni Magyarország pénzügyeibe; de az ország minden ilyen beavatkozást határozottan visszautasított, s törvény által is több ízben kimondotta pénzügyének függetlenségét. Elég legyen a sok közül csak néhányat említünk. Az 1608 kor. el. 5-dik t.-cikk azt mondja, «hogy országos kincstárnok választassék, ki az osztrák vagy bécsi kamarától éppen semmi függésben ne legyen, s más tartományok Magyarországnak jövedelmeibe semmiképp ne avassák magukat»; az 1723: 16-dik t.-cikk a fentebbi törvény rendeleteit újra megerősíti; az 1741: 14-dik t.-cz. azt rendeli: «hogy a magyar kamara megtartassék törvényes függetlenségében, feliratait közvetlenül ő felségéhez küldje, melyekre a leiratok egyedül ő felsége által fognak ki-

adatni, végve mindazok, mik Magyarorszáiban és a kapcsolt részekben a kincstárt (ærarium) illetik, és így a só és bányászat is, a magyar kamara alá legyen helyezve». Az ország jövedelmeinek kezelése tehát törvény szerint önálló, s a többi tartományokétól független volt. Az ország adójának meghatározása is, mint fentebb kifejtettük, az örökös tartományok kormányzatának minden befolyása nélkül országgyűlésileg történt. (Úgy van! Helyes!)

Megemlítünk még egyet e részbeni alkotmányos önállásunk kimutatására. 1811-ben, midőn a rendkívülileg megszorított papirospénznek értéke egy ötöd részre leszállítatván, annak beváltására újabb papirospénz «váltó czédulák» neve alatt kiadatott, ő felsége a magyar országgyűlést felszólította, hogy ezen váltóczédulák értékének biztosítására és időnkinti beváltására segédkezet nyújtson. Megbizottakat is küldött ő felsége, kik az állam pénzviszonyait és a sürgető szükség minden körülményeit egy az országgyűlése által választandó küldöttségnek felfedezvén, a tervet is előadják, mely szerint a bajon segíteni lehetne. E megbizottak eljártak megbízásukban, előadták a tervet, mely abból állott, hogy a 211 millió forint értékű váltó czédulából 100 milliót vállaljon az ország magára, és annak beváltására gondoskodjék biztos pénzalapról. Az ország rendei tanácskozás alá vették e tárgyat, s abban állapodtak meg, hogy sem a 100 milliót magukra nem vállalják, sem valamely pénzalapnak előállításába nem bocsátkoznak. (Tetszés.)

Ha Magyarország önálló és független nem lett volna, ő felsége nem szólította volna fel külön Magyarországot, hogy az állam ezen adósságának egy részét vállalja el, s az ország nem tagadhatta volna meg annak elvállalását. (Zajos közhelyeslés.)

De gyakorlatilag mutatja ezen világos példa még azt is, a mi elméletileg az alkotmányosság elvéből amugy is tisztán következik: hogy Magyarországot azon államadósságok, mik az ország tudta s egyenes

beleegyezése nélkül, nagyrészt nem is az ország érdekében tételtek, jogilag nem terhelhetik. (Úgy van! Helyes!) Ezt azonban nem azért említjük meg, mintha változtatni akarnánk első feliratunkban tett azon kijelentésünket, hogy «mi nem kívánunk ellenségesen fellépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen, készek vagyunk azt, a mit tennünk szabad, s a mit önállásunk: s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényszabta szigorú köteletség mértékén túl is. méltányosság alapján, politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fennállott absolut rendszer fonák eljárása összehalmozott, az ő jólétük, s azzal együtt a miénk is, össze ne roskadjon, s a lefolyt idők káros következései róluk és rólunk elháríttassanak». Sőt újra ismételjük mindezeket és ismételjük azt is, hogy csak mint önálló független szabad ország akarunk velük e tárgyban is érintkezni. (Úgy van!) De ha a mi politikai jogaink tekintetbe nem vétetnek, ha törvényes önállásunk megtámadtatik, ha az alapszerződések által biztosított ősi alkotmányunk helyett más valamely octroyozott alkotmányt akarnak reánk kényszeríteni: akkor Isten és világ előtt igazolva leszünk, ha semmi oly terhek és kötelezettségek elvállalásába szabad akaratlan bele nem egyezünk, mikben résztvenni törvény és igazság szerint nem tartoznánk. (Óriási zajban kitörő közhelyeslés és viharos éljenzés. Halljuk! Halljuk!)

Azt állítja a legmagasabb királyi leirat, hogy Magyarország az állam közszükségeinek fedezésében és terheiben minden időken résztvenni, s azon terheknek és áldozatoknak egy részét elvállalni tartozott, melyek a leviharzott harczai események folytán a népek vállaira nehezültek, s hivatkozik e részben az 1741 : 63., az 1796 : 2., az 1805 : 2., az 1807 : 2. és az 1808 : 6-dik törvényczikkekre, mint a szorosabb reál-uniónak bizonyítékaira. (Halljuk!)

De tekintsük végig az idézett törvényeket, és figyelmezzünk a körülményekre, mik között azok

alkottattak. 1741-ben Mária Terézia trónját hatalmas ellenségek támadták meg. Mária Terézia törvényes királya volt Magyarországnak, s az ország mindent megtett, hogy királyát s annak jogait megvédje. (Igaz!) Erről szól az idézett 1741: 63-dik t.-czikk, és azt mondja, hogy a fejedelem és ország jogainak védelmére a nemzet életét és vérét kész lévén áldozni, általános fölkelést rendel; kiköti azonban világosan, hogy az ország törvényei sértetlenül fentartassanak, s ezen rendkívüli ajánlatból semmi következést vonni ne lehessen. 1796-ban, 1802, 1805, 1807- és 1808-ban Franciaország győzedelmes seregei fenyegették hazánkat és fejedelmünket, s az ország rendei a haza és fejedelem védelmére részint ujonczokat, részint fölkelést, részint rendkívüli segélyezést ajánlottak az idézett törvényekben. De mindezen ajánlatoknál határozottan kijelentették, hogy azokat önként és szabad akaratból teszik, s az ország jogait fentartva, tiltakoztak az ellen, hogy e szabad ajánlatból utóbbra bármi kötelezettségi következés vonassék. (Úgy van! Helyes!)

Igaz, hogy kötelességet teljesített a nemzet ezen önkéntes ajánlatok által, önhazája és fejedelme iránti szent kötelességet.

De midőn a veszély óráiban, fejedelme által felszólítva, sietett megmenteni a hazát, s megvédeni királyának jogait s érdekeit, bizonyosan nem sejtette, hogy jöhet oly idő, midőn törvényes önállásának tetteleg felforgatásával ősi alkotmánya helyett idegen alkotmányt akarnak reá octroyozni; (Igaz!) alaptörvényeit patensekkel cserélik fel; (Igaz!) nem engedik, hogy jogait saját országgyűlésében gyakorolhassa; (Igaz!) és a hatalom mindezen lépéseinek igazolására éppen azon tényeket hozzák majd fel, melyek a hazafiúi kötelesség hű teljesítéséből származtak, (Úgy van!) azon tényeket, melyek által bebizonyította a nemzet, hogy törvényes jogait a király és haza érdekében tudja gyakorolni, azon tényeket, melyek a hazát és birodalmat mentették meg. (Óriási zajban kitörő köz-

helyeslés és viharos éljenzés.) Azon fejedelmek, kiknek felszólítására az idézett törvények alkotva lőnek, nem a parancsoló hatalom szigorú hangján szólottak az országgyűléséhez, hanem azt a törvényhozó hatalom egyenjogú részesének tekintve, szólottak az alkotmány iránti ragaszkodással és az atyai szeretetnek bizalmat gerjesztő szavaival; s a nemzet lelkesedéssel fogadta, fiúi bizalommal viszonzotta s buzgósággal teljesítette a fejedelem atyai felszólítását. (Úgy van!)

Azt is mondja a legmagasabb királyi leírat, hogy az 1723. évi 21., 98., 104. és 114-dik törvényczikkek világosan azon központikormányra utalnak, melynek hatásköréhez a Magyarországot s a többi tartományokat közösen érdeklő minden ügyek elintézése tartozott.

De nézetünk szerint az említett törvények tartalmából ily következtést vonni nem lehet. Az 1723. évi 21-dik törvényczikk katonai kiszökésekről szól és némely tábornokok erőszakoskodásairól, kik különösen a várakban némely javadalmakat követeltek, mint rendszer fizetésüknek egy részét. Ezen követelések megvizsgálására s annak megállapítására, hogy ha csakugyan illeték valamely efféle javadalmak a tábornokok fizetésük fejében, azok nekik más módon pótoltasának, egy bizottmány alakított, mely az ország rendjeinek, a haditanácsnak s az udvari kamarának megbízottjaiból állott. E két utolsó testületnek megbízottai szükségesek voltak a bizottmánynál, minthogy a bepanaszolt tábornokok német katonák voltak. És ha létezett volna oly központi kormány, melynek hatásköre Magyarországra is kiterjedett, nem lett volna szükséges országgyűlésileg nevezni Magyarország részéről is bizottmányt, hanem az egész ügyet, mint éppen nem törvényhozási, hanem közigazgatási tárgyra vonatkozót, azon központi testület vizsgálta és intézte volna el. (Úgy van! Helyes!) Inkább arra mutat tehát az említett törvényczikk, (Halljuk!) hogy éppen azért, mert központi kormányzat nem létezett, Magyar-

ország mint önálló külön ország ezetenkint jött érintkezésbe az örökös tartományokkal, s illetőleg azok kormányzatával, még pedig a közigazgatási tárgyakban is gyakran az országgyűlés által.

Az idézett 98-dik törvényczikk azt rendeli: hogy a magyar királyi helytartótanács ő csász. kir. felségének pecsétjével éljen, melyen a kétfejű sas közepén Magyarország czímere legyen. Már ezen törvény tartalmából csakugyan nem lehet valamely központi közös kormányzat létezését következtetni. (Derűlség és helyeslés.)

A 104-dik törvényczikk azt mondja: hogy a magyarországi honpolgárok azon ügyekben, mik Magyarországot érdeklik, külvétségekre is alkalmaztassanak. Erre vonatkozólag fentebb már előadtuk nézeteinket ott, hol a külügyekről szólottunk.

Vége a 114-dik törvényczikkben azt igéri ő felsége, hogy a pósták járását főpóstamesterének meghallgatásával a szerint fogja elintézni, mint azt a közszükség kívánandja. De ez sem mutat központi közös kormányzatra. A pósták sok ideig Európának több tartományaiban magán vállalatok voltak; a Thurn-Taxis-család sokáig bírta és kezelte azokat Németország nagy részében is. De abból még következtetni nem lehetne, hogy a Thurn-Taxis családnak e birtoklása azon tartományoknak jogviszonyait bármi részben megváltoztatta volna. (Hosszas zajban kitörő köztetszés és helyeslés.) Egyébiránt ezen törvényczikk nem azt mondja, hogy az összes birodalom főpóstamestere (Halljuk!) vagy valamely központi közös kormányshoz fogja meghatározni Magyarországon a pósták járását, hanem hogy ő felsége fogja azt tenni, mint magyar király, meghallgatván előbb főpóstamesterét, kétségtelenül mint olyan egyént, kinek tanácsa, a postaügynek akkor még fejletlen állapota mellett, minden esetre figyelmet érdemlett. Meg kell végre még jegyeznünk, hogy a később teljesen kifejlett postaügy egész terjedelmében Magyarországra

nézve a magyar királyi helytartótanácsnak és a magyar királyi kamarának felügyelete és intézkedő hatalma alatt állott, ezen kormányzások pedig, mint fentebb is kifejtettük, világos törvényeink szerint a magyar király törvényes hatalmán kívül minden egyéb hatalomtól s az örökös tartományoknak kormányzati testületétől teljesen függetlenek voltak.

Azt mondja továbbá a legmagasabb királyi leirat: hogy «a birodalom közérdekei iránti gondosságának ragyogó jelét adta a magyar törvényhozás, midőn az 1741: 4 dik törvényczikk 3-dik szakaszában oly célból, hogy Magyarországnak kormányzata a birodalom többi részeinek kormányzatától el ne különböztesse, és eilentében az országgyűlési feliratban érintett 1485. évi 2-dik törvényczikkelyvel, mely a nádor gyámnoi jogát illeti, Ferencz császárt — dicső emlékezetű Mária Terézia magyar király felséges férjét — nemcsak uralkodó társnak nevezte, hanem a trónörökös kiskorúsága esetére Magyarországra nézve is annak törvényes gyámságát reá ruházta, azon világos kijelentéssel, hogy ő Magyarországot a birodalom többi tartományaival együtt atyai s gyámsági hatalmánál fogva közösen kormányozhassa». (Halljuk!)

Ha Magyarország alkotmányos önállása s törvényes függetlensége más törvényekben, s magában a sanctio pragmaticában világosan ki nem volna is fejezve: azt már maga ezen 1741: 4 dik törvényczikk kétségtelenné tenné. (Deák Ferencz éljenezések közt átadja az iratot Szalay Lászlónak, ki felolvasását következőleg folytatja.) Ugyanis: Az ország rendei ő felségének férjét, Ferencz lotharingiai, barri és heturiai herceget, ki még akkor római császárnak megválasztva nem volt, felséges neje mellé uralkodó társnak megválasztották, s a trónörökös kiskorúsága esetére annak gyámságát is reá ruházták. De világosan kijelentették, hogy e választás önként és szabadon történt, s hogy abból jövődre Magyarország bármely nő-királyának fejedelmi férje soha semmi következtést ne vonhasson,

és hogy a nádori hatalom sértetlenül maradjon; kikötötték azt is, hogy az együtt uralkodás által az 1723. évi 1-ső és 2-dik törvényczikkekben megállapított éiválhatlanság és másoknak örökösödési jogai csorbát ne szenvedjenek; az ország jogai, törvényei, szabadsága fentartassanak; az ország ügyei a törvények értelmében kormányoztassanak, s ő felsége a legfőbb királyi hatalmat és királyi jogokat (*iura maiestatica*), melyek törvény szerint csak a koronázott királyt illetik, ne gyakorolhassa.

Ha Magyarország alkotmányos önállással nem bírt volna, ha törvény szerint nem a nádort illette volna a kiskorú magyar királynak gyámsága: nem lett volna szükséges ezen törvényczikket alkotni, mert a gyámság mind természet szerint, mind az örökös tartományokban fennállott törvény szerint, az édes atyát illette volna. De éppen azért, mert Magyarország közjogi állásában teljesen el volt a többi tartományoktól különözve; éppen azért, mert reál-unio nem létezett: külön törvény által kellett arról intézkedni, hogy az édes atya Magyarországra nézve saját gyermekének gyámságától el ne távolíttassék. (Közhelyeslés.)

Azon kivételes intézkedés, mit e részben tettek az ország rendei, teljes épségben hagyta, sőt újabban megerősítette a nádori hivatal gyámsági jogait, nemcsak az által, hogy kivételes volt, és azon egyetlen esetre szorítkozva tiltakozott minden abból vonható következtetés ellen, de azért is, mert a nádori jogok sérthetetlenségét világos szavakban kimondotta. A kiskorú örökös magyar királynak gyámsága tehát jövendőben is a nádort illetvén, kétségtelenül állanak mindazon következtetések, miket mi ezen körülményből első feliratunkban a reál-unio ellen felhoztunk.

Tisztelettel megjegyezzük továbbá azt is, hogy az idézett 1741. évi 4-dik törvényczikk elősorolja ugyan előbeszédében ő felségének a felséges császárné férjének jeles érdemeit, nyolcz évig Magyarországbán viselt helytartóságát, a harczmezőn bizonyított vitéz-

ségét s a magyar nemzet iránt több ízben tanusított szeretetét; megemlíti őseinek jeles érdemeit; elmondja, hogy őt mint férjet Isten és a természet felséges neje gondjainak részesévé rendelte, s ezeket okok gyanánt előrebocsátva mondja ki az egyhangulag, önként és szabadon történt megválasztást; de hogy ezt az ország oly czélból tette volna, hogy: «Magyarország kormányzata a birodalom többi részeinek kormányzatától el ne különíttessék» és hogy «a gyámság azon világos feltétellel ruháztatott az édes atyára, miszerint az Magyarországot a birodalom többi tartományaival együtt közösen kormányozhassa», mint ez a legmagasabb királyi leiratban állíttatik, (Zúgás.) azt az említett törvény csak egy szóval sem mondja, s a kormányzat közösségének megemlézése sem fordul abban elő; sőt éppen az által, hogy az említett törvény 5-dik és 6-dik szakasza világosan kiköti, miszerint a kormányzás Magyarország törvényei szerint vitessék, s az országnak jogai, törvényei, szabadsága sértetlenül fentartassanak, a többi tartományokkal közös kormányzás eszméje is ki van zárva. (Úgy van! Igaz!)

Mindezeket részletesebben azért soroltuk elő, hogy a legmagasabb leiratnak ellenvetéseire felelve, újabban kimutassuk első feliratunkban Felsőgedhez felterjesztett, s a legmagasabb leiratban határozottan megtagadott jogos kívánatainknak alaposságát, melyet a legmagasabb leiratnak ellenokai, s az abban előforduló idézeteknek hosszú sora semmi részben meg nem gyengítettek, és hogy kimutassuk, miszerint az ország jogai nem 1848-ban vették eredetüket, hanem azok lényegükben régiebb törvényeink szerint is csakugyan fennállottak. (Zajos közhelyeslés.) Az 1847/48-diki törvények csak újabb, világosabb és határozottabb alakot adtak a nemzet jogainak, tisztába hozták s a kor igényeihez alkalmazták, miket az ország évek, sőt századok óta mint alkotmányának és törvényeinek szelleméből szorosan következőket folyvást sürgetett; de a nemzet és fejedelem közötti viszonyokat illető-

leg lényegben újabb jogokat nem teremtettek. (Helyes! Úgy van!)

Egyébiránt, ha az említett 1847/48-diki törvények újabb jogokat teremtettek volna is, ha nemcsak alakjában, hanem lényegében is újra alkották volna Magyarország közjogát: joggal követelhetnők, a mint követeljük is, mindazt, a mi azokban foglaltatik. (Úgy van! Helyes!) Mert ezen törvényeket az alkotmányszerű törvényhozó hatalom — a fejedelem és a nemzet egyesült akarata — hozta létre: kötelezők tehát azok mindaddig, míg a fejedelem és nemzet egyesült akaratából ismét módosítva, vagy eltörölve nem lesznek. (Úgy van! Helyes!)

Azt állítja a legmagasabb leirat, hogy «a személyes uniónak életbe léptetése az 1848-diki törvények által lón megkísértve, s hogy ezen kísérlet ellenmondásban áll a törvények bevezetésében foglalt azon nyilvánítással, miszerint a koronának egysége s Magyarországnak az összes birodalom iránti kötelezettségei sértetlenül hagyandók». (Nem igaz! Nem áll!)

De a személyes uniót nem az 1848-diki törvények hozták be, hanem az a sanctio pragmaticának világos értelmében mindig fennállott, (Úgy van! Igaz!) s nem ismerünk törvényt, mely a szorosabb reál-uniót valaha meghatározta volna. Az 1848-diki törvények idézett bevezetése megemlíti ugyan Magyarországnak a pragmatica sanctio által vele válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyait; de ezen törvényes viszonyok és a personál-unió legkisebb ellentétben sincsenek egymással; mert mi csak azon viszonyokat ismerjük törvényeseknek, mik, a mint kifejtettük, a sanctio pragmaticában megállapított personál-unióból származnak. Meg van ezen felül az 1848-diki törvények bevezetésében világosan említve az ország önállósága és függetlensége is; de azon nyilvánítás, melyre a legmagasabb királyi leirat hivatkozik, miszerint: «Magyarországnak az összes birodalom iránti kötelezettségei sértetlenül hagyandók», a mondott

bevezetésben sehol elő nem fordúl. (Úgy van! Igaz!)

Azt is állítja a legmagasabb királyi leirat, miszerint «az 1848-dik évi törvényeknek foganatosítása már az első félévben feltárta mindazon veszélyeket, (Halljuk!) melyek az országot és az összes birodalmat fenyegetik az által, hogy a birodalom közös érdekeinek megőrzése és fentartása, a közjognak és Magyarország történelmének mellőzésével, a személyes unio korlátozott körére szándékoltatott szoríttatni, s hogy ezen elkülönözés veszedelmes rázkódtatásokat idézett elő, melyek Magyarország alkotmányos intézményeitől eltérő közigazgatási rendszer alkalmazását tevék szükségessé».

Sem a közjog, sem Magyarország történelme nem mellőztetett az 1848-diki törvények alkotásával; sőt éppen az említett törvények emelték a magyar közjogot azon kifejtettebb állásra, melyen Európa más népeinek közjoga jelenleg áll. (Helyes!) Emelték pedig lényegében az által, hogy a hűbéri viszonyokat megszüntették, a jogegyenlőséget megállapították, s minden polgári és politikai jogokat minden osztályra kiterjesztettek; formájában az által, hogy parlamenti kormányt hoztak be, s kormányzások helyett felelős miniszteriumokat állítottak. (Helyes! Úgy van!) Magyarország történelme pedig miben mellőztetett az említett törvények alkotása által? Hiszen a történelemben éppen nem példátlan az, hogy a nemzet saját institutióit s közjogi törvényeit a kor igényei szerint alkotmányos úton fejedelmével egyetértve változtatja, s ha minden ily változtatás az ország történelmének mellőzése volna, ezen vád szintén úgy érhetné az ország azon törvényeit, melyek Magyarország koronáját a habsburgi ház fiágának elsőszülöttségi joggal átadták, (Halljuk! Halljuk!) és azokat, melyek mellett a nő-ág örökösödése megállapított, mert ezen törvények által is lényeges változások tettek Magyarország közjogában. (Zajos közhelyeslés.)

Ellenben a legmagasabb királyi leiratban foglalt octroyrozások, melyek által Magyarország alkotmánya abszolút fejedelmi hatalommal átalakították, a lényeges alaptörvények császári diplomával és patenssel cseréltetnek fel, s mindez visszaállított ősi alkotmánynak neveztetik, (Derűltség.) nemcsak ellenkeznek a közjoggal, hanem annak alapelveit felforgatják, és Magyarország történelmében csakugyan példátlanok. (Ugy van!)

A mi pedig a legmagasabb királyi leiratban megemlített rázkódtatásokat illeti, engedje Felsőged tisztelettel megjegyeznünk, hogy azokat nem az 1848-diki törvények okozták, hanem azon törvényeknek meg nem tartása (Ugy van!) és azon akadályok, mik a törvények teljes végrehajtását gátolták. (Ugy van!) Mi módon alakultak ezen akadályok, azt, nem akarván a múlt idők fájdalmas emlékeit újabban felidézni, Felsőged legmagasabb személye iránti mély tiszteletből elhallgatjuk. (Harsány zajban kitörő közhelyeslés és élénk éljenzés.)

Ha visszatekintünk azon kornak eseményeire, feltűnő az, hogy midőn 1848-ban a mi alkotmányunk bővebb kifejtést nyert a fejedelem által is szentesített törvényekben, ugyanakkor ugyanazon fejedelem az örökös tartományoknak is adott alkotmányt. (Igaz!) Ezen alkotmány octroyrozott volt, nem foglalta magában azon elkülönözési irányt, mi vádképpen a mi törvényeink ellen felhozatik, még a cseh korona országai sem nyerték vissza azon önállást, mely őket történelmi múltjoknál s egykor erőhatalommal széttépett jogaiknál fogva megillette volna, (Ugy van!) és mégis csakhamar elvétellett az örökös tartományoktól is azon octroyrozott alkotmány, melynek alapelveit a fejedelmi hatalom állapította meg. (Ugy van!) Ha tehát azokban hiány volt, a hiánynak a népek cselei nem voltak. Ott is történtek rázkódtatások, ott is behozatott az abszolút rendszer. (Igaz!)

Sőt még Horvátország is, mely fegyvert fogott az

1848-diki törvények ellen, velünk s a többi tartományokkal hasonló sorsban részesült. (Úgy van!) Megfosztatott alkotmányos jogaitól, s az absolut rendszer egész súlyát csak úgy érezte, mint mi. Pedig a vád, mely az 1848-diki törvények ellen nézetünk szerint alaptalanul felhozatik, Horvátországot csak távolról sem érintheti. (Igaz!)

A rázkódtatások tehát, a veszélyek és az absolut rendszer, mely behozatott, nem az 1848-diki magyar törvényeknek voltak következesei, miután az absolut rendszer ott is behozatott, hová a magyar törvény ki nem terjedett, sőt még ott is, hol azon törvények ellenszegülésre találtak. (Úgy van! Derültség.)

Azt mondja a legmagasabb királyi leirat, hogy Fel séged «királyi teljhatalmával biztosította Magyarország alkotmányának feltételes visszaállítását, tetteleg vissza állította a megyei rendszert és a törvényes magyar kormányzókat; (Derültség.) de egyszersmind összhangzásba akarja hozni Magyarország közjogi állását a birodalom minden országait egybefűző felbonthatlan kapcsolattal s a birodalom nagyhatalmi állásával, mit az 1848-diki törvények mellett, melyek a többi tartományoknak s az összes birodalomnak jogait sértik, eszközölni nem lehetne». (Derültség.)

Alkotmányunk visszaállítására nézve lehetetlen biztosítékot látnunk azon módban, melylyel ezen ígért visszaállítás megkezdett. (Közhelyeslés.) Az ősi megyei rendszer csak félig állítatott vissza; hatáskörének legnagyobb része idegen tisztviselőknek kezeiben hagyatott, kik most is az absolut rendszer önkényes hatalmával járnak el. (Úgy van!) Erősakkal hajtják be az adót, melyet az országgyűlés soha meg nem ajánlott; kényszerítik a hatóságokat, tisztviselőket és egyes polgárokat, hogy ugyanakkor, midőn az alkotmány visszaállítottnak mondatik, az alkotmány alaptörvényei ellen cselekedjenek. (Úgy van!) Es e törvényellenes eljárásnál eszközül használtatik még a rendes katonaság is, melynek pedig szebb és maga-

sabb rendeltetése van, mit a legnehezebb időkben is híven és vitézül teljesített, s melyet az ilynemű szolgálattól megkímélni az állam érdekében állott volna. (Zajos helyeslés.) A polgárok egy része, névszerint az abszolút rendszernek minden itt lakó vagy tartózkodó régi vagy újabb tisztviselői, az abszolút hatalom törvény ellen kiadott rendelete által kivéttnek az ország törvényeinek s bíróságainak hatalma alól nemcsak hivatalos, hanem minden büntényi s más egyéb viszonyaikra nézve is. S valóban a köztörvényhatóságoknak annyira megsibbasztott és bonyolódott hatásköre mellett, csak egyesek erélyének, s a várni és tűrni tudó nép józan higgadtságának lehet tulajdonítani, hogy az ország az anarchia veszélyeibe nem sodortatik. (Úgy van! Igaz!) A felállított főbb kormányzések sem törvényesek; mert az 1848:III. törvény-cikk szerint nem kormányzéseknek, hanem felelős miniszteriumnak kellene a közigazgatás élén állani, a mit pedig a törvényhozás már módosított és másokkal pótolta, azt nem a régi, hanem a törvény által megállapított új alakjában lehet csak törvényesnek tekinteni. (Közhelyeslés.)

A legmagasabb királyi leiratnak már azon egy kifejezése is, hogy Felséged «királyi teljhatalmából, és pedig föltételesen akarja visszaállítani a magyar alkotmányt», magában elegendő arra, hogy az ígért biztosítás iránt minden bizalmat lehetetlenné tegyen. (Úgy van!) A sanctio pragmatica nem ismer királyi teljhatalmat a törvényhozás terén. (Úgy van!) A magyar király visszavetheti az elébe terjesztett új törvényjavaslatokat; felszólíthatja az országgyűlést újabb törvények alkotására; de a már egyszer királyi szentesítéssel megerősített törvényeket mindaddig, míg azok a rendes törvényhozás útján el nem töröltettek, szintűgy tartozik megtartani, (Úgy van!) mint tartozik az ország és annak minden egyes polgára az ekképp alkotott törvényeknek hódolni, s a fejedeleme-
nek mint a törvények alkotmányyszerű legfőbb végre-

hajtójának engedelmeskedni. (Úgy van!) Az alkotmány sértetlen fentartása a sanctio pragmaticában világosan kikötött föltétele a trónöröklési jognak. E kettő egymással viszonyos: a fejedelem tehát, ha a sanctio pragmatica teljes értelmében kíván uralkodni, az alkotmány fentartását más feltételhez nem kötheti, mint örökösödési jogának elismeréséhez s életbeléptetéséhez, (Helyes!) mit az ország, mely a sanctio pragmaticához szorosan ragaszkodik, megtagadni nem is akart.

Azon eljárás, mit a legmagasabb királyi leirat követ, midőn törvényeinkről s jogainkról absolut hatalommal rendelkezik, s az október 20-diki diplomának és a február 26-diki patensnek alapjára akarja fektetni a magyar alkotmányt, lehet talán egy octroyrozott alkotmány behozatalára intézett kísérlet, de a magyar alkotmány visszaállítására bizonyosan nem vezet. (Helyes!) De mi le nem mondhatunk az ország azon alkotmányos jogáról, miszerint a törvényhozó hatalmat a fejedelem és a nemzet csak együtt és közösen gyakorolhatják; mi egyoldalú s absolut törvényhozást hazánk felett jogosnak s alkotmányosnak el nem ismerhetünk. (Úgy van!) Erő és hatalom felfüggesztheti ismét alkotmányos jogainkat, octroyrozhat, rendelkezhetik; de mi kénytelenek vagyunk e felfüggesztést, az ily rendeleteket és minden octroyrozást alkotmányellenesnek, s a tizenkét évig fennállott absolut rendszer újabb alakú folytatásának tekinteni, és azokhoz sem beleegyezésünkkel, sem megnyugvásunk kijelentésével nem járulhatunk; mert ha ezt tennénk, hűtlenek volnánk a törvényhez, hazához s minlekiismeretünkhöz. (Zajos közhelyeslés.)

És ha legszentebb kötelességünk nem parancsolná is, hogy minden octroyrozás ellen tiltakozzunk, akkor is ragaszkodnánk saját ősi alkotmányunkhoz; mert azon alkotmány, mely a nemzet életéből fejlett ki, a nemzettel együtt élt, alakult és tágult, rendszerint czélszerűbb is, állandóbb is, mint az octroyrozott alkotmányok. (Igaz!) Hivatkozhatunk e részben a

történelemre; felhozhatnánk példákat Európa más országaiból; de csak azt említjük meg, hogy az osztrák birodalomban 1848 óta hányféle alkotmány, vagy annak helyét pótló másféle rendszer octroyoztatott, melyeknek legnagyobb része csak igen rövid ideig élt, egy része pedig soha életbe nem lépett. (Közetszés.)

A mi az örökös tartományoknak és a birodalomnak azon jogait illeti, miket az 1848-diki törvények állítólag megsértettek, valóban nem tudjuk, mik azon megsértett jogok, s mi részben lettek az 1848-diki törvények által megsértve? (Halljuk!) A sanctio pragmatikát Magyarország a magyar királylyal kötötte, s abban csak az uralkodónak ugyanazonosságát és ennek alapján a föloszthatlan és elválhatlan birtoklást állapította meg. De közös kormányzatról ezen alapszerződésben szó sincs, sőt, a mint fentebb is kifejtettük, világosan kikötöttet: hogy Magyarország saját törvényei szerint kormányoztassék. Az 1790:10-dik törvényczikk pedig határozottan kimondja, hogy «Magyarország szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve független, semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs (nulli alteri regno aut populo obnoxium), hanem tulajdon önállással és alkotmánynyal bír». (Úgy van!)

Ha tehát Magyarország semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs, alkotmányos önállóságában miképp sérthette más ország jogait az által, hogy saját törvényhozásában önügyei felett alkotmányszerűleg intézkedett? Az 1848-diki törvények pedig csak ily intézkedéseket foglaltak magukban. (Igaz! Szalay Lászlót a fölolvadásban Deák Ferencz fölvaltja, következőleg folytatván :) Magyarország nem kíván avatkozni más országok törvényhozásába vagy kormányzatába, s e részben a viszonyos méltányosságot joggal követelheti.

Nem akarjuk mi veszélyeztetni a birodalom fennállását, nem akarjuk a sanctio pragmatica szerint jo-

gosan fennálló kapcsolatot felbontani. Hiszen a personál-unio is kapcsolat, melyből közös viszonyok származnak, és mi e viszonyokat figyelemben kívánjuk mindig tartani. Az 1848: III. törvényczikk is határozottan kimondotta 13-dik szakaszában: «hogy a magyar miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül legyen, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviselje». Világos a törvény ezen rendeletéből, hogy az 1848-diki magyar országgyűlés is fenn akarta tartani azon kapcsolatot, mi a sanctio pragmaticában ki van fejezve, s az ebből eredő közös viszonyokra nézve saját törvényes kormánya által akart érintkezni az örökös tartományok törvényes kormányzatával. (Úgy van!)

És a mennyiben a két egymástól független kormányzatnak egymással érintkezése, különösen a törvényhozás elé tartozó tárgyakra nézve, netalán elegendő nem volna, készek vagyunk mi, a mint első feliratunkban is kijelentettük, az örökös tartományok alkotmányos népeivel, mint önálló szabad ország, függetlenségünk megóvása mellett, esetenként szabadon és nyílt őszinteséggel érintkezni. Ily módon minden egyes esetben sokkal könnyebb leendő tisztába hozni a közös viszonyokat, mint egy közös birodalmi tanács által, melyhez mi csak alkotmányos önállásunknak és leglényegesebb jogainknak feláldozásával küldhetnénk képviselőket, s melybe Magyarország már előre azon aggodalommal lépne be, hogy minden szóbeli biztosítások daczára végre mégis osztrák provinciának fog tekintetni, s azon kísérlet, mit századokon keresztül az absolut hatalom gyakran, de sikertelenül ismételt, a beolvasztás kísérlete, majd az alkotmányosság színe alatt kezdetik meg. (Úgy van! Igaz!) Ezen aggodalom és a bizalmatlanság, mely az aggodalom kísérője, minden lépésben rendkívül nehezítené, sőt gyakran lehetetlenné tenné a tanácskozások folyamát, s végre

magát a birodalmi tanácsot is szétbontaná, vagy a majoritást oly eljárásra vezetné, mely keserúséget, sőt gyűlölséget vonna maga után, nem egyes emberek közt, hanem nép és nép, ország és ország között, mi kétségtelenül a legnagyobb csapás volna, mi a birodalmat érhetné. (Helyes!)

Közös viszonyokat egyenjogú felek között csak kölcsönös bizalommal lehet elintézni. De kényszerítéssel kölcsönös bizalmat megalapítani lehetetlen. (Igaz!) A hol nincs aggodalom és nincs is ok reá, a hol kényszerítés nem zárja ki a szabad akaratot: ott a közös érdek a legbiztosabb kapcsolat. (Helyes!)

Meg vagyunk arról is győződve, hogy az 1848-diki törvények sem a birodalom czélszerű kormányzatát, sem annak nagyhatalmi állását nem veszélyeztetik, de veszélyezteteti azt azon rendszer, melynek elfogadására minket is kényszeríteni akar a legmagasabb leirat.

A felelős magyar miniszterium törvényszabta felállítására, úgy látszik, az a pont, mely ellen főképp irányozvák a legmagasabb leirat ellenvetései. De hiszen a magyar minisztereket Felséged maga nevezi ki, s azok Felségednek törvényes akaratát mindenkor teljesítendik. Felelősek lesznek ugyan az országgyűlésnek, a mint ezt az alkotmányosság alapeszméje is megkívánja; de ezen felelősség könnyű lesz minden törvényes rendeletek ellenjegyzésére nézve, törvény ellen rendelkezni pedig Felséged maga sem akarhat. (Zajos tetszés.) A nemzet, ha látja az alkotmány teljes visszaállítására s épségben tartására irányzott komoly szándékot, s nem lesz oka félni, hogy jogai csorbíttatnak, bizalommal fogadja fejedelmének előterjesztéseit a törvényhozás terén, megnyugvással kíséri törvényes kormányának a végrehajtás körében tett minden lépteit, és ha a törvények egyik vagy másik rendeletének módosítását idő s körülmények igénylendik: vagy maga hozandja azt javaslatba, vagy azon javaslatot, mit Felséged nevében a felelős miniszterium előad, aggodalom nélkül veszi tanácsko-

zásba, mert nem lesz oka félnie a fejedelmi hatalom túlterjeszkedésétől, vagy attól, hogy az ország érdekei s törvényei mások érdekeinek feláldoztatnak. Azon nemzet, mely híven megőrzött alkotmányának s törvényeinek pajzsa alatt jogait s érdekeit biztosítva látja, nem kénytelen más helyzet, más viszonyok után sóvárogni. (Helyes!)

Nem mindig a legbiztosabb, legjobb és legolcsóbb azon kormányzat, melyet egy naptól a másikig vezetni a legkönnyebb és legkényelmesebb. (Tetszés.) A kormányzat rendszerének hiányai s a kormány vezetésében elkövetett hibák gyakran csak idő múlva termik meg a keserű gyümölcsöt, és azon statusférfiak, kik az állam egyes részeinek különböző viszonyait s elágazó lényeges érdekeit kellőleg nem méltányolják, és a nehezebb kérdéseknek fárasztó megoldását vagy mellőzik, vagy valamely teoriában fölállított általános elvvel vágják keresztül, nem figyelmezve azon elvek gyakorlati kivihetőségére, s az alkalmazásból származható káros következtetésekre: saját kényelmüknek az állam jövődjét áldozzák föl. (Úgy van! Igaz!)

Az egyes államok nagyhatalmi állása nem egyedül rendes hadseregeik számától függ. Az absolut kormányzat talán könnyebb és kényelmesebb; absolut rendszer mellett gyorsabban lehet nagy hadsereget kiállítani; de a legderekből hadsereg mellett is veszélybe dőlhet az állam, ha annak védelme a népek érzelmében nem gyökerezik. (Helyes!) Tizenkét évig állott fenn nálunk is az absolut rendszer; de nem árasztott boldogságot a népre, nem tette az államot gazdagabbá és hatalmában nagyobbá; s Felsőged tizenkét évi tapasztalás után maga is szükségesnek látta az absolut rendszerrel felhagyni s alkotmányos útra térni. Alkotmányos úton is könnyebb oly birodalmat kormányozni, mely egy népből áll s ennél fogya egysége természetes, mint az olyant, melyet több országok képeznek, s melyben az egyes

országok külön alkotmányos önállással, jogokkal, törvényekkel, de sőt külön közjogi fogalmakkal s politikai nézetekkel bírnak. Ha a népek fejlettebb politikai érzelem s akarat nélküli lények volnának, könnyű volna őket összeolvasztani, s természetes egység nem létében mesterséges egységet teremteni. A hajdanokban, midőn még az alkotmányos fogalmak és a jognak érzete kevésbé szivárgott át a népnek minden rétegeibe, gyakran sikerültek ily kísérletek; de ma már érzik a nemzetek, érzi a népnek minden osztálya a politikai szabadságnak s törvényes függetlenségnek valódi becsét, s kegyelettel ragaszkodik azokhoz, és ezen érzelmeknek, ezen kegyeletnek mellőzésével népeket és országokat politikai theoriák szerint, akaratjuk ellen átalakítani ritkán sikerül. (Igaz!) Sőt gyakran az ily kísérletek veszélylyel is járnak, mert az akarat szabadsága egyeseknek és népeknek oly drága kincse, hogy annak feláldozásával még azt sem fogadják szívesen, mi szabad akarral választva hasznos lett volna érdekeikre nézve. (Helyes!)

Oly szorosabb egyesülés, mely az illetőknek teljesen szabad akaratából önként történik, gyakran hasznos lehet, s legalább módjára nézve nem igazságtalan. De midőn valamely alkotmányos országot a fejedelem teljhatalmának súlyával kényszerít oly egyesülésre, mely azon ország alkotmányának átalakításával, sőt lényeges jogainak feláldozásával jár, és az ez iránt abszolút hatalommal kiadott fejedelmi rendeleteknek nem is előleges tárgyalását, hanem tüsténti teljesítését parancsolja: lehet-e ily módon czélszerű s igazságos az egyesülés? Nem fogja-e azt az ország oly súlyos csapásnak tekinteni, mely által attól fosztatott meg, mi előtte a legszentebb volt? (Úgy van! Igaz!) Fogja-e szívesen védeni és támogatni azon állapotot, melyet keserű érzelmekkel tűr? Nem fog-e örülni minden veszélynek, minden bajnak, mely az egészet fenyegetve neki reményt nyújt,

hogy talán szabadulhat azon lánczoktól, mik akaratja ellen másokhoz kötötték? (Zajos közhelyeslés.) Erős és hatalmas volna-e a birodalom a népnek ily érzelmei mellett? És azon szorosabb, de kényszerített kapcsolat mellett, mely az országban ily érzelmeket támaszt, jobban és könnyebben lehetne-e kormányozni, mint a tágabb, de önkéntes egyesülés mellett, mely senkinek nem fáj, s melyet a nemzet jogaival s alkotmányával megférőnek tekint?

Mi a sanctio pragmaticában kimondott kapcsolat mellett, közös fejedelmünk alatt, az örökös tartományok népeivel testvéri szeretetben és egyetértésben óhajtunk maradni, méltányosság szerint osztozva velük bajban és teherben. De törvényeinknek s törvényes önállóságunknak teljes épségben tartása mellett is megtörténhetik ez anélkül, hogy az állam czéljai és teljes biztossága legkisebb veszélynek kitétetnének. Miért kívántatnak tehát tőlünk oly áldozatok, miket hozunk nem szabad? miért követeltetik, hogy alkotmányunk felforgatásával jogainkról lemondjunk és megtagadjuk kegyeletünknek legszentebb tárgyait? (Zúgás) miért történik mindez a nemzet előleges beleegyezése, sőt megkérdeztetése nélkül parancsolólag éppen azon pillanatban, midőn Felséged a legmagasabb leiratban azt igéri, hogy «Magyarország mind személyekre, mind a kormányzat rendszerére s alakjára nézve, az ország alkotmányának megfelelő módon fog kormányoztatni», és kijelenti, hogy «nem szándéka a Szent István koronájához tartozó országokat a birodalomba beolvasztani»? (Halljuk! Halljuk!) Miért akarják érdekeinket és óhajtásainkat az örökös tartományok érdekeivel egyenes ellentétbe állítani, s a szeretet és egyetértés helyett, mely egyedül képes tartósan és biztosan egyesíteni, miért akarják a féltékenységnek, keserűségnek, sőt talán a gyűlölségnek magvát elhinteni azon népek között, melyek multjoknál és helyzetük-nél fogva nem arra hivatvák, hogy egymásnak ellen-

ségei legyenek hanem arra, hogy békében és szeretetben, egymástól függetlenül védjék és támogassák egymást minden időben? (Zajos közhelyeslés.) Miért akarják az országot azon hitre kényszeríteni, hogy azok után, mik ily módon történtek, nincs többé mit vesztenie? (Kitörő harsány közhelyeslés és taps.)

Kényszerített egység nem teszi erőssé a birodalmat. (Úgy van!) Az egyes országoknak sértett önérzete s a kényszerítésből származott keserűség szétválási, sőt talán végelszakadási vágyakat ébresztenek, s e miatt a birodalom akkor lesz majd leggyöngébb, midőn összes erejére s népeinek egész lelkesedésére legtöbb szüksége volna. (Közhelyeslés.) A mely birodalom egységét csak fegyveres erővel lehet fentartani, annak nagyhatalmi állása felette kétséges s a veszélynek óráiban éppen nem biztos. (Zajos helyeslés.)

Az ország politikai jogainak csorbítása mindig igazságtalan, mindig fájdalmas érzelmeket s elégtelenséget szül. (Úgy van! Igaz!) Oly hatalom, mely rendezett viszonyainál fogva képes a honpolgároknak anyagi jólétet nyújtani, egy időre legalább kevesebb kockáztatással teszi az ily lépést; mert az anyagi érdekek kielégítése sokaknál legalább enyhíti a veszteséget, ámbár még az ily hatalom is helytelenül cselekszik, midőn az ország jogait sérti. De ha valamely hatalom akár hibából, akár szerencsétlenségek folytán oda jutott, hogy az anyagi jólét emelésére csak igen keveset tehet, sőt az állam fentartására a súlyos terhek alatt majdnem már kimerült honpolgároktól újabb s ismét újabb anyagi áldozatokat kénytelen kívánni: nem jár el czélszerűen, mindőn a nemzet érzelmeit a politikai jogok csorbításával is sérti; (Helyes!) mert a súlyos terhek azon meggyőződés mellett, hogy a politikai jogok biztossága is veszélynek van kitéve, még súlyosbakká válnak, a méltó keserűség érzete lehangol minden áldozatkészséget és elfojtja a bizalmat azon hatalom iránt, mely a pol-

gároknek anyagi érdekeit nem tudja, politikai jogait pedig nem akarja kimélni. (Zajos heíyeslés és éljenzés.)

Azon absolut rendszer, mely nemcsak Magyarországnak, hanem az örökös tartományoknak is megszüntette alkotmányos szabadságát, keletkezésekor vezérelvül egy eszmét állított föl: az összes birodalom központosított egységének eszméjét! (Halljuk! Deák Ferenczet a fölolvadásban ismét Szalay László váltja föl.) Azon statusférfiak, kik ezen eszmét felállították, meg voltak győződve, hogy az egységes nagy Ausztria, melyet ők ekképpen alakítanak, a hatalomnak oly magas fokára fog emelkedni, minőt a birodalom még eddig soha el nem ért. (Halljuk!) Tervök kivitelében semmi tetteges akadály nem gátolta őket, mert az absolut hatalom szigorú parancsainak az engedelmisséget senki meg nem tagadta; eltörlöttek s leromboltak mindent, a mi útjukban állott, fáradságot s pénzt nem kíméltek és tizenkét év alatt a jövendő nemzedékek jövedelmét is elköltötték. (Zajos helyeslés.) És tizenkét év után a birodalom sem hatalmában, sem terjedelmében nem lett nagyobb, terhei pedig rendkívül súlyosodtak. Ekkor Felséged maga szüntette meg a célra nem vezető absolut rendszert; de azon eszmét, melyet vezérelvül az absolut rendszer állított fel, s melynek az minden jogot, minden tekintetet föláldozott, a központosított egységnek eszméjét, kiindulási pontul továbbra is fentartotta (Úgy van! Igaz!) s alkotmányos úton kívánja azt valósítani, mit az absolut rendszer mellett annyi évek folytán létrehozni nem lehetett. (Úgy van!)

De nézetünk szerint ugyanazon nehézségek, melyek miatt a központosított egység eszméje absolut rendszer mellett a várakozásnak meg nem felelt, még élesebben fel fognak tűnni az alkotmányos életben. Az absolut rendszernek leghatályosabb eszköze volt a korlátlan hatalom, mely mind a törvényhozás terén, mind a végrehajtás körében föltétlen engedelmissé-

get követelt, s mely ellen fölszólalni sem volt szabad. Ily hatalmat pedig alkotmányosság mellett gyakorolni nem lehet. Minden országnak vannak saját emlékei, szokásai, reményei és óhajtásai, melyek előtte szentek, s melyeket az absolut rendszer nyomása alatt kénytelen volt keblébe fojtani; most azonban, midőn módja van szót emelni hazája érdekében, ki fogja azokat mondani. Terjedni fognak ezen érzelmeik és eszmék, s mivel a központosított egység nagyrészt ellentétben áll az egyes országok multjával, melyre azok kegyelettel pillantanak vissza, és azon reményekkel, miket a jövődőre nézve táplálnak keblükben: a központosított egység gyakorlati kivitele nemcsak ellenkező érzelmekekre, de a köztanácskozások folyamában ellenmondásra és tetemes nehézségekre fog találni. Fejedelmi teljhatalmú kényszerítés pedig és az alkotmányosság oly ellentétek, melyek együtt még fogalomban sem állhatnak meg. (Ugy van!)

Meg vagyunk győződve, hogy oly országok között, melyeknek szokásai, érdekei, történelmi multja és közjogi állása annyira különbözök, a központosított egységnek létrehozása alkotmányos uton lehetetlen. Ha tehát Felsőged birodalmát szabadnak s valódiilag erősnek óhajtja, nem kényszerített egység, hanem a népeknek szabad akaratóból származott kölcsönös egyetértése által érheti el azt, és e célra a központosított egységnek elméletileg talán kecsegtető, de gyakorlatilag nem létesíthető eszméjét kiindulási pontul nem választhatja. (Helyes!) Nem Felsőgednek s uralkodó házának, nem az örökös tartományoknak vagy a birodalomnak valóságos érdekeivel ellenkezik a mi alkotmányos önállásunk s 1848-ban alkotott törvényeink. Nem azért tagadtatik meg a magyar alkotmány teljes visszaállítása, nem azért vétetik el tőlünk az adó és katona-állítás meghatározásának gyakorlatilag is mindig fennállott kétségtelen joga, mintha ezek a birodalom kormányzatát gátolnák, s Ausztriának nagyhatalmi állásával meg nem

férnének. Nagyhatalom volt Ausztria akkor is, midőn Magyarország saját országgyűlésén ajánlotta meg a pénzt és katonát; oly hatalom volt, melyet a szerencsétlenségek hosszú sora sem volt képes megtörni; s midőn a birodalom legnagyobb részét elfoglalta már a diadalmas ellenség, s a magyar korona országain kívül alig maradt valami a fejedelem birtokában, azon Magyarország, melynek alkotmányos jogait most a birodalom állítólagos érdekében akarják korlátozni, hűségében, lelkesedésében nem csüggedve, törvényes jogait s egész erejét arra használta, hogy a birodalom elfoglalt részeit az ellenségtől visszafoglalni segítse. (Úgy van! Igaz!)

Az ellenünk intézett csapásnak valóságos oka főképpen az, hogy a mi alkotmányos önállásunk, a mi törvényeink össze nem férnek a központosított egységnek azon eszméjével, mely a félretett abszolút rendszerből az alkotmányosság terére is áthozatott, s fájdalom, még most is vezérelvnek s kiindulási pontnak tekintetik. De jog és igazság megengedik-e, hogy az alapszerződések szentsége, a nemzet alkotmányának leglényegesebb részei, az országnak kétségtelen jogai s az alkotmányosság alapelvei áldozatul essenek egy újabb eszmének, mely tizenkét éven keresztül minden szabadságot elnyomott, minden jogos követelést s minden egyéb politikai tekintetet háttérbe szorított, az államnak oly sok áldozatába került, s a kivitelben mégis czélszerűtlennek mutatkozott? Hasznos-e a birodalomra nézve egy újabb kísérlet kedvéért oly eszközökhöz nyúlni, mik a nemzet érdekeit s érzelmeit mélyen sértik, annak hitét s bizalmát előlik, és midőn egységet akarnak eszközölni, az egységnek egyedüli biztos alapját, a szíves egyetértést, lehetlenné teszik? (Közhelyeslés.)

Felhívja Felséged az országgyűlést, hogy kövesse őseink példáját, kik az időről-időre változó viszonyok elutasíthatlan igényeit méltányolni tudván, az 1687. évi 4., 1715. 8. és 1723-dik évi 1. és 2-dik

törvényczikkek tanúsága szerint Magyarország közjogi állását a birodalom közös igényeivel összeegyeztetni minden időben készek valának».

Az 1687. évi 4-dik törvényczikkben eltörli az ország II. András arany bullájának azon záradékát, mely szerint valamikor a király az arany bulla ellen cselekedett, az ország minden nemesének egyenkint és személyesen joga volt a királynak ellentállani. Az 1715. évi 8-dik törvényczikkben pedig megállapítják, hogy az ország védelmére állandó és rendes katonaság tartassék, s annak zsoldja, valamint szintén minden egyéb segélyezések is, mindig országgyűlésileg határozottassanak meg. Nincs ezen törvényekben a birodalom s annak érdeke, nincsenek az örökös tartományok csak egy szóval is megemlítve. Az ellenállási jog nem azért töröltetett el, az állandó rendes katonaság nem azért állapított meg, hogy Magyarország közjogi állása a birodalom közös igényeivel összeegyeztessék. Akkor is megtörtént volna mindez, ha Magyarország fejedelmének személyére nézve is egészen külön állott volna; mert az országnak saját érdekei megkívánták, hogy az egyéni ellenállásnak veszélyes joga, melylyel sokan az ország kárára visszaéltek, eltöröltessék; az állandó katonaság fölállítását pedig magának az országnak biztossága követelte. A mi pedig az idézett 1723. évi 1. és 2-dik törvényczikket, vagyis a magyar sanctio pragmaticát illeti, nézeteinket erre nézve ismételve már kifejtettük, és kimutattuk, hogy abban sem valamely közös kormányzatnak, sem a személyes unión alapuló elváhatlan birtokláson kívül más valamely birodalmi egységnek nyoma sincs. (Úgy van! Igaz!)

De egyébkint is lényeges különbség van az említett törvényeknek alkotása és a jelen legmagasabb leiratban kimondott octroyrozások között. Akkor a magyar király nem alakította át önhatalmával a magyar alkotmányt császári diploma és patens által, nem vonta el a magyar országgyűléstől a leglénye-

gessebb jogok gyakorolhatását, s az említett törvények is, rendes törvényhozás útján, kölcsönös értekezletek folytán, a nemzet és fejedelem közös egyetértésével alkottattak. Most mennyire másképp van mindez, arról a legmagasabb királyi leirat egész tartalma tanuságot tesz. (Ugy van!)

Kijelenti Felséged a legmagasabb királyi leiratban, hogy «az 1848-diki törvényeknek egy részét megerősíti, más részét azonban soha el nem ismerte, és elismerni nem is fogja»; (Zúgás. Halljuk!) és ezen kijelentés mellett oda utasítja az ország gyűlését, hogy a «törvények ezen részének módosítására, s illetőleg eltörlésére nézve készítsen törvényjavaslatokat, s terjeszse azokat fejedelmi jóváhagyás alá».

Szentesisített törvények, míg a törvényhozó hatalom által nem töröltetnek el, egyaránt kötelezők, s azok egyes czikkeinek érvényére nézve különbséget vagy fokozatot felállítani soha nem lehet. Felségedet, ha csak ismét abszolút hatalommal uralkodni nem akar, a teljhatalmú törvényhozás nem illetheti. (Közhelyeslés.) Felséged, mint magyar király, a sanctio pragmaticának értelmében csak a nemzettel együtt gyakorolhatja a törvényhozó hatalmat; szentesített törvényeinknek semmi részét önhatalmával, s az országnak beleegyezése nélkül, el nem törölheti; s valamint nem szükséges azon törvényeket fejedelmileg újra megerősíteni, (Helyes!) mert azok már 1848-ban királyi megerősítéssel szentesítették, (Zajos közhelyeslés) úgy azok bárminemű részének egyoldalúlag kimondott el nem ismerése jogilag nem gyöngítheti azon törvények érvényét. (Helyes! Úgy van!)

Felséged az 1848-diki törvények azon elveire, melyek által a nemesség kiváltságos állása megszüntetett, az általános birtok- és hivatalképesség behozatott, az úrbér és tized és egyéb jobbágyi tartozások eltöröltettek, a közteherviselés, valamint az általános katonakötelezettség kimondatott, végre a választási jog mindazon néposztályokra is kiterjesz-

tetett, melyek ezen joggal nem bírtak, kimondja legmagasabb leiratában, hogy azokat megerősíti. (Derűtség.) Engedje azonban Felséged tisztelettel megjegyeznünk, hogy a törvények említett elvei s rendeletei újabb megerősítés nélkül is jogailag és tetteleg teljes erejükben fennmaradnának. (Ugy van! Helyes!) Magyarország törvényhozásában 1848-ig csak a kiváltságos osztályok voltak képviselve. De sokan találkoztak ezen képviselők közül, kik számos éveken keresztül oda működtek, hogy az ország aristokratikus alkotmánya, a kor igényei szerint fokonként kifejtve, a nép minden osztályaira kiterjesztessék. Törekvésük a legfőbb hatalom részéről ritkán támogatott, gyakran gátoltatott. (Igaz! Helyes!) Végre az 1848-diki országgyűlés, mely még mindig a kiváltságos osztály képviselőiből állott, senki által nem kényszerítve, semmi nyomás alatt nem állva, önként, szabad akaratból alkotta mindazon törvényeket, mik a hűbéri viszonyokat megszüntették, a hon polgárainak egyenjogúságát és egyenlő kötelezettségeit megállapították, mind a polgári, mind a politikai jogokat a nép minden osztályaira kiterjesztették. (Helyes! Éljen!)

A magyar király ünnepélyesen szentesítette mind ezen törvényeket s azok tetteleg életbe is léptek. (Ugy van!) Most már azokat eltörlni vagy felfüggeszteni, s az előbbeni állapotot e részben ismét visszaállítani, a fejedelmi teljhatalom sem volna többé képes. (Kittörő zajos közhelyeslés és hosszas éljenzés.) Hiszszük, hogy Felséged nem is akarja ezt; de meg vagyunk győződve, hogy akarva sem tehetné; (Derűtség) nemcsak azért, mert a népnek adott jogokat hatalommal ismét visszavenni mindig veszélyes, hanem azért is, mert ugyanazon kiváltságos osztályok, melyek e törvényeket alkották, soha meg nem nyugodnának abban, hogy a népnek jogai csorbíttassanak, s nem találkoznék Magyarország aristokráciájában oly egyén, ki az igazságról, polgári legszentebb kötelességéről és a

becsületről annyira meg tudna feledkezni, hogy azon kiváltságos jogokat, mikről önként lemondott, még legfelsőbb rendelet következtében is bármi részben visszavegye, s a régi állapotnak reá nézve anyagilag talán kedvező, erkölcsileg azonban bélyegző s gyűlöletes visszaállítását elfogadni kész legyen. (Óriási zajban kitörő, szünni nem akaró közhelyeslés és viharos, hosszú éljenzés.)

Az 1848-diki törvényeknek rendeletei között vannak egyes pontok, miket a nép jogainak sértetlen fentartása mellett mi magunk is óhajtunk czélszerűbben átalakítani s határozottabban kifejteni. Ezekre vonatkozó javaslatainkat azonban csak akkor készíthetjük el és akkor terjeszthetjük Felsőged elé, ha országgyűlésünk a törvények értelmében kiegészítve lesz; mert azok távollétében, kik meghívandók lettek volna, de meg nem hivattak, törvényeket nem alkotunk. (Közhelyeslés.) Ha pedig Felsőged kívánja a törvények bármi részbeni megváltoztatását, a kiegészített országgyűlés mindazon javaslatokat, miket erre vonatkozólag Felsőged felelős magyar miniszteriuma előadand, tüstént tanácskozás alá veendi, (Zajos köztetszés) s megállapodását Felsőged elé fogja terjeszteni. A miket azután, az ekképp megkezdett országgyűlési kölcsönös értekezletek folytán Felsőged és a nemzet kölcsönös egyetértéssel megállapítanak, azok lesznek majd a törvényesen végbement koronázás után királyi szentesítéssel megerősítendők. (Ugy van!) De a már előbb szentesített törvényeknek mindazon rendeletei, miknek változtatása vagy nem kívántatott, vagy a két félnek közös egyetértésével el nem fogadott, minden újabb megerősítés nélkül is jogilag teljes érvényűeknek tekintendők. Így kell ennek állani minden alkotmányos országban, hol a törvényhozó hatalom a fejedelem és nemzet között meg van osztva, mert különben a törvényhozó hatalom megosztása nem volna valóság. Így rendelik ezt alaptörvényeink is, különösen az 1790. évi 12-dik törvényczikk, mely

világosan azt mondja: hogy «a törvények alkotásának, eltörlésének és magyarázásának joga Magyarországon s kapcsolt részeiben a törvényesen koronázott fejedelmet s az országgyűlésre törvényesen összesereglett ország karait és rendeit közösen illeti, s azon kívül nem is gyakorolható». (Úgy van! Helyes!)

De Felsőged az 1848-diki törvények egy részének módosítása, sőt eltörlése iránt hozzánk intézett legmagasabb felszólításában nem Magyarország említett alaptörvényeinek nyomát követi, s általában nem az alkotmányosságunk elvéből indult ki. Felsőged a szentesített törvényeket absolut hatalommal fölfüggesztette, s azoknak ismétli életbeléptetését önhatalmával még most is gátolja, s felszólítja az országgyűlést, hogy azon törvények egy részét módosítsa, egy részét pedig törölje el, de egyszersmind kijelenti, hogy «azon törvényeket soha el nem ismerte, s jövődében sem fogja elismerni». (Halljuk! Halljuk!) Miből áll ezen kijelentés folytán az országgyűlési kölcsönös értekezlet? miből áll a törvényhozó hatalom közös gyakorlása? Az alkotmányos törvényhozás fogalmából következik, hogy új törvények alkotásánál, a miben a törvényhozó hatalmat közösen gyakorló két fél meg nem tud egyezni, az törvény nem lehet; szentesített törvények módosításánál vagy eltörlésénél pedig, a mely részben a módosítást vagy eltörlést mindakét fél el nem fogadja, azon részben a törvény megtartja kötelező erejét s érvényét. (Köz-helyeslés.) De Felsőged fentebbi kijelentése szerint, ha netalán az említett törvényeknek valamely pontját, melyet Felsőged módosítani vagy eltörölni kíván, az ország módosítani vagy eltörölni nem akarná is, az megszűnnék érvényes törvény lenni. És így Felsőged a törvényhozó hatalmat tetteleg egyedül maga gyakorolná, s az ország gyűlésének nem volna egyéb joga, mint a fejedelmi parancsot regisztrálni, mit akár teljesítene, akár nem, a szentesített törvényekből csak az maradna fenn, mit azokból időn-

kint meghagyna az absolut fejedelmi akarat. (Úgy van! Igaz!)

Módosítani vagy megszüntetni csak fennálló törvényt lehet; Felsőged pedig az 1848-diki törvények módosítására, s illetőleg megszüntetésére szólítja fel az országgyűlést. (Derűltség.) Ha azon törvények jogailag sem állanak fenn, a módosítás vagy megszüntetés lehetetlen, vagy legalább felesleges volna; ha pedig jogilag fennállanak, — mit kétségbe vonni nem lehet — végre is kell hajtatniok, minek eszközlése a királyi hatalom legmagasabb köréhez tartozik. (Úgy van!) Mielőtt tehát az országgyűlés azon törvények módosítását, vagy bármi részbeni eltörlését tanácskozásainak és országgyűlési kölcsönös értekezleteknek tárgyává tehetné, multhatatlanul szükséges, hogy azoknak alkotmányellenes fölfüggesztése tetteleg megszüntetessék. (Helyes!)

És, úgy látszik, Felsőged azon eljárást, miszerint némely törvényeket újabban megerősít, másokat pedig el nem ismer, nemcsak az 1848-diki törvényekre szorítja, hanem azt korábbi törvényeinkre is kiterjeszti. (Úgy van!) Ugyanis megerősítésébe világosan belefoglalja az általános birtok- és hivataiképpességet is, mit nem 1848-ban, hanem 1844-ben állapított meg az országgyűlés; az el nem ismerést pedig az 1848-diki törvényeken kívül tetteleg kiterjeszti régiebb s leglényegesebb törvényeinkre is, midőn azokat önhatalmával módosítja, s a nemzet befolyása nélkül kiadott császári diplomához és patensekhez alkalmazva, önhatalmával átalakítja. (Úgy van!) Ilyenek többek között a törvényhozó hatalom közös gyakorlatáról szóló 1790. évi 12-dik törvényczikk, az ország függetlenségét biztosító 1790. évi 10-dik, az adó és katonaság meghatározását egész terjedelmében a magyar országgyűlés köréhez tartozónak rendelő 1715. évi 8-dik, 1790. évi 19-dik és 1827. évi 4-dik törvényczikkelyek. (Deák Ferencz fölváltja olvasásban Szalay Lászlót.) S valóban a legmagasabb királyi leiratból azt sem

érthetjük, érvényeseknek akarja-e tekinteni Felséged törvényeinknek azon részét, mikről újabban ki nem mondja, hogy azokat meg nem erősítette; azt sem tudhatjuk, az el nem ismerés s a tetteges eltörlés meddig fog terjedni, s hol fog megállani (Derültség.) Engedje Felséged tisztelettel ismételnünk, hogy mindez a sanctio pragmaticával csakugyan ellenkezik.

De leginkább megdöbrentő volt reánk, s úgy hiszszük, az összes birodalomnak minden alkotmányos érzelmű polgárára nézve azon alkotmányellenes elvnek kimondása, hogy Felséged «az 1848-diki törvények elismerésére magát személyesen kötelezettnek nem tartja». (Halljuk! Halljuk!)

Ha joga van a fejedelemnek az elődje által szentesített törvényeket a maga személyére nézve kötelezőknek nem ismerni, mi lesz akkor alkotmányunknak, az ország törvényes szahadságának s alkotott és alkotandó törvényeinknek biztosítéka? mire támaszkodnak a birodalom azon népei, melyeknek Felséged alkotmányos szabadságot adott, ezen szabadságnak tartósságára nézve? (Úgy van!) Felségednek bármelyik utódja hasonlóul azt mondhatja, hogy egyik vagy másik alkotmányt, mit elődje szentesített, a birodalom érdekeivel s nagyhatalmi állásával megegyezhetőnek nem tartván, azt a maga személyére nézve kötelezőnek nem tekinti. (Igaz!) Töröljük ki az alkotmányból a kötelezettségnek azon folytonosságát, mely nemzedékről-nemzedékre száll, s a fejedelmekre úgy, mint népekre egyaránt kiterjed: minden alkotmányosság s minden államnak biztossága az események játéka leend. Ezen folytonosság az alapja mind a nép szabadságának, mind a fejedelem trónjának s örökösödési jogának. (Úgy van!) Ezen folytonosságnak tagadása megsemmisíti azon közvetítő erőt, mely nélkül az érdekek összeütközésénél minden kérdés csak az önkény hatalmával, vagy a fegyver élével volna megoldható, s mely nélkül a népeknek és fejedel-

meknek nem volna egyéb választásuk, mint abszolút uralkodás vagy forradalom. E jótékony közvetítő erő a jognak állandóságába vetett hit és bizalom, mi a kötelezettség említett folytonossága nélkül még csak nem is képzelhető. Mi csak legmélyebb sajnálatunkat fejezhetjük ki, hogy azon elv, melynek felállítása sem Felségednek, sem az összes államnak érdekeire nézve jótékony hatású nem lehet, a legmagasabb királyi leíratban kimondatott. (Közhelyeslés.)

Az országgyűlésnek kiegészítése iránt elmondottuk első alázatos fölíratunkban, hogy mindaddig, míg azok, kik törvény szerint az országgyűlésre meghívandók, meghíva nem lesznek: mi az országgyűlést kiegészítettnek nem tekinthetjük, s törvények alkotásába nem bocsátkozhatunk.

A legmagasabb királyi leírat ezen jogos kívánatunkat sem teljesíti, s azt válaszolja, hogy az országgyűlés kiegészítésének kérdése majd akkor fog önként megoldatni, ha mi Magyarországnak az örökös tartományok iránti viszonyait a legmagasabb szándék értelmében megállapítottuk, s az 1848-diki törvényeket részint módosítottuk, részint megszüntettük.

Előbb tehát a ki nem egészített országgyűlésnek el kellene a nemzet nevében alaptörvény gyanánt fogadni az abszolút hatalommal kiadott október 20-diki császári diplomát és a február 26-diki patenst; képviselőket küldeni a birodalmi tanácsba; a szentesített törvények legfontosabb részét módosítani vagy eltörölni, s ha ekképpen az ország alkotmányát lényeges részeiből kiforgatva, az egész magyar közjogot császári diplomák és patensek szerint átalakította, s az ország jogait és így a meg nem hívottakét is föláldozta: majd akkor, és csak akkor lesz kiegészítve az országgyűlés. (Zajos helyeslés és derűltség.) A kiegészítés kérdésének ezen megoldása nemcsak az ország törvényeivel, hanem az alkotmányos törvényhozás természetével is egyenesen ellenkezik. (Úgy van!)

Erdélyre nézve (Halljuk!) a legmagasabb királyi

leirat azt mondja, hogy: «annak Magyarországgali egyesítése a szász és román nemzet szabad beleegyezése nélkül lőn elhatározva, soha teljes törvényerőre nem lépett, az egyoldalú határozatok kihirdetése után tetteleg felbomlott, s kivihetetlennek tekintendő mindaddig, valamíg Erdélynek nem magyar ajkú lakosai az egyesülés által veszélyeztetve látják nemzetiségi érdekeiket, s a birodalom ebbeli igényei s érdekei kellőleg biztosítva nem lesznek».

Magyarország és Erdélynek egyesülését mind Magyarországnak, mind Erdélynek törvényes országgyűlése ünnepélyesen elhatározta, s ezen határozatokat ő felségének szentesítése törvényerőre emelte. (Úgy van!)

Ha a szászok és románok törvény által ki lettek volna zárva az erdélyi országgyűlésből, vagy ha a törvény mellőzésével oda meg nem hivattak volna; ha az országgyűlés rendkívüli módon, szokatlan alakban hivatott volna össze; ha nem a valóságos többség határozott volna, vagy valamelyik rész erőszakkal gátoltatott volna szavazatának szabad kijelentésében: inkább lehetne szólani arról, hogy a határozat a románok és szászok szabad beleegyezése nélkül hozatott, s inkább lehetne kétséget támasztani annak érvénye ellen.

De Erdélynek azon országgyűlése, mely az egyesülést elhatározta, szorosán az erdélyi törvények értelmében hivatott össze. Erdélynek akkori közjoga szerint a megyéknek, székely és szász székeknek s az országgyűlési joggal bíró városoknak követeiből, az ország egyházi s világi méltóságaiából s főbb hivatalnokaiból és regalistákból kellett alakulni az országgyűlésnek; mindezek meg is hivattak, s követeik által s illetőleg személyesen meg is jelentek. A megyei követek választásánál a szász vagy román nemesek, kik pedig számosan valának, szintén úgy birtak választási joggal, mint a magyarok. (Igaz!) A székely és szász székekben, valamint a városokban is magyar,

szász és román között a választási qualificatióra nézve különbség nem volt. A regalisták, kik törvény szerint a tekintélyesebb nemesekből voltak meghivandók, és a főbb hivatalnokok nem egyedül magyarok voltak. (Igaz!)

A törvény értelmében ily módon alakított országgyűlés az egyesülés fölötti törvény alkotásában éppen azon törvényt szabta módon járt el, melyet minden egyéb törvényeinek alkotásában követett; a határozat tudniillik abszolút többséggel hozatott, és pedig éppen ez esetben nagy többséggel, melyhez mind a román választók befolyásával megválasztott követek közül, mind a szász követek közül számosan járultak szabadon kijelentett szavazataikkal. És midőn a többség akarata határozatképpen kimondatott, akkor sem történt tiltakozás a szászok vagy románok részéről.

Igaz, hogy Erdélynek 1848 előtti törvényei három külön nemzetről szóltak: a magyar, székely és szász nemzetről, s a románokat külön nemzetnek nem tekintették; igaz, hogy a három nemzetnek voltak némely jogai, különösen az országgyűlési kijelöléstől függő hivatalokra nézve, miket a törvény a románokra ki nem terjesztett; de az országgyűlésre és a követek választhatására vonatkozólag nemzetiség szerinti különbség nem létezett. s ugyanazon qualificatio mellett, mit a törvény megállapított, a román szintűgy bírt választási és választhatási joggal, mint a magyar, székely vagy szász, az országgyűlésen pedig nem szavaztak az egyes nemzetek külön Curiatum votumképpen, hanem fejenkinti szavazat szerint hozattak a határozatok.

Miután tehát Erdélynek azon országgyűlése, mely az egyesülési törvényt alkototta, szorosán az akkori törvények értelmében alakult, szászok és románok szintűgy befolytak a követek választásába, részt vettek az országgyűlési tanácskozásokban, szavaztak kényszerítés nélkül, s nem egy közülök az egyesülésre szavazott, és ekképpen az egyesülés nagy többséggel

határozottat el: lehet-e alaposan állítani, hogy a szászok és románok szabad beleegyezése nélkül alkottatott az egyesülési törvény? s lehet-e annak érvényét ennél fogva tagadni? Vagy talán az egész román és szász népnek kivétel nélküli beleegyezése lett volna szükséges a törvények érvényességéhez? A legmagasabb királyi leirat, úgy látszik, csakugyan ezen nézetből indult ki felhozott ellenvetésében, mert azon ellenvetésnek minden egyéb magyarázata ellenkeznek a történetekkel. De ki fog-e terjesztetni ezen nézet az osztrák birodalmi tanácsra is? (Tetszés.) Érvényteleneknek fognak-e tekintetni annak minden oly határozatai, melyekbe például a cseh vagy lengyel követeknek, a cseh vagy lengyel népnek valamely része bele nem egyezett? Pedig a birodalmi tanácsban nemcsak külön nemzetiségek, hanem külön országok vannak képviselve, s ott inkább fordulhatnak elő esetek, melyekben hasonló ellenvetésnek több nyomatéka lehet. (Helyes! Úgy van!)

Igaz, hogy az országgyűlésen, mely az egyesülést elhatározta, főképp a kiváltságos osztály volt csak képviselve, s a népnek, kivált a román és magyar népnek nagy tömege nem bírt befolyási joggal. De ez természetes következtetése volt Erdély közjogi állásának, mely 1848-ig ott szintűgy mint Magyarországon főképp aristokratikus volt. Ezt azonban az egyesülési törvénynek érvénye ellen éppen úgy nem lehetne alaposan felhozni, a mint nem szabad és nem lehet Magyarország azon törvényeinek erejét kétségbe vonni, melyek mellett a trónöröklés a dicsőségesen uralkodott habsburgi háznak előbb fiágára, későbbben nőágára is megállapítottatott, pedig ezen törvények is a kiváltságos osztály által a nem kiváltságos népnek befolyása nélkül alkottattak. (Zajos közheyleslés.)

Azt sem lehet alaposan állítani, hogy az egyesülésről alkotott magyarországi és erdélyi törvények teljes törvényerőre nem léptek. Tudja mindenki, hogy

az 1848-ban Pesten tartott országgyűlésre, mely már népképviselőt alapjául alakult, Erdélynek minden választókerületei választottak és küldöttek képviselőket. Ezeknek megválasztása az egyesülési s azzal kapcsolatban álló választási törvény szerint történt. A nép választotta meg azokat, és pedig nagy részben szász és román nép; voltak a megválasztott képviselők között románok is, szászok is. Az egyesülési törvénynek azon része tehát, mely az országgyűlési képviselőre vonatkozik, s melynek alapján mi most Erdélynek meghívását mindenekelőtt sürgetjük, egész terjedelmében tetteg végre is hajtatott. (Helyes!) Elfogadta tehát s tetteg teljesítette az egyesülést Erdély népének azon része is, mely annak megállapításánál jogot nem gyakorolhatott. Tetteg elfogadta s teljesítette azt a román és szász nép, mely szintúgy választott, mint a magyar, s melyből azon egyének, kik a választók bizodalját bírták, meg is választattak, s az országgyűlésen meg is jelentek. (Úgy van! Igaz! Deák Ferenczet az olvasásban fölváltja Szalay László.)

A beligazgatásnak azon átalakítását, mit az egyesülés szükségessé tett, a magyar miniszteriumra bízta a törvény. (Halljuk!) A miniszterium meg is kezdte már ezen hosszabb időt igénylő munkát, s együtt működött az erdélyi viszonyokat leginkább ismerő férfakkal; de a közbejött zavarok és a hamar kiütött háború gátolták a munka befejezését. Végre az absolut rendszer Magyarországnak és Erdélynek alkotmányos állását elnyomta, s Erdélyt is német rendszer alá kényszerítve, Magyarországtól tetteg ismét elszakasztotta. Lehet-e annál fogva, mert valamely törvény egyes részeinek tetteges végrehajtását közbejött zavarok, háború és fegyveres hatalom egy időre meggátolták, magát a törvényt kötelező erő nélkülinek s jogilag fenn nem állónak mondani, s nem sokkal természetesebb-e az a következtetés, hogy miután a közbejött zavarok és háború már megszűntek, miután

ünnepélyesen kimondatott, hogy alkotmányosság lép az abszolút rendszer helyébe, s a magyar alkotmány is visszaállítatik, a törvény egész terjedelmében hajtassék végre? (Úgy van!) Ha komoly az abszolút rendszernek teljes megszüntetése iránti szándék, nem lehet akadály, mi a teljes végrehajtást, mely Magyarország felelős kormányának leendő feladata, még ezentúl is gátolhatná.

Nem tudjuk, miképpen veszélyeztethetné az egyesülés Erdély nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi érdekeit. Hiszen ugyanazon törvény, mely az egyesülést megállapította, Erdélyben is felszabadította a népet, kimondotta az egyenjogúságot, a polgári s politikai jogokat a népnek minden osztályaira s nemzetiségére kiterjesztette, s az egyesülésnek legelső következtése az volt, hogy azon különbség, mi jogok tekintetében egyrészt a magyar, székely és szász nemzet, másrészt a román nemzet között előbb fennállott, azonnal meg lőn szüntetve. Mi Erdély nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi érdekeit szintűgy teljes mértékben fogjuk méltányolni, mint a magyarországiakét. (Úgy van! Helyes!) De éppen ezért is szükséges, hogy Erdély is a törvény értelmében országgyűlésünkre azonnal meghívassék, s a nemzetiségi érdekek felett velünk együtt tanácskozhassék; mert ha a ki nem egészített országgyűlés, melyhez ők meg nem hivatnak, kényszerített távollétükben, s így minden befolyásuk nélkül rendelkeznek az ő érdekeik felett, sokkal több joggal lehetne majd érvénytelennek mondani ezen rendelkezéseket, mint az egyesülési törvényt, mely az ő jelenlétükben, az ő befolyásuk mellett alkottatott. (Igaz! Helyes!)

Azt sem értjük, mik lehetnek a birodalom azon igényei, miket a legmagasabb királyi leirat Erdélyt illetőleg biztosítani óhajt? Erdély is Szent István koronájához tartozik, s Magyarország királyán kívül másnak ahhoz jogos igényei nem lehetnek.

Horvátországot az 1848-diki törvények sem akar-

ták bekebelezni Magyarországba, hanem azt saját territoriummal bíró külön állású társországnak kívánták tekinteni, mely Magyarországgal ugyanazon törvények alatt közjogi viszonyban áll. Magyarország a horvát nemzet jogait 1848-ban sem akarta sérteni, s nem gondolhatta, hogy azon törvények, mik az ország alkotmányát az igazság és szabadság érdekében szélesebb alpra fektették, s a testületi kormányzat helyett parlamentáris kormányzatot hoztak be, keserű érzelmeket s ellenszegülést idézzenek elő Horvátországban. Magyarország minden jogokat, melyekkel maga bírt, Horvátországgal is megosztott. (Úgy van!) Horvátországnak beligazgatási ügyei már előbb is a magyar kormányzések alatt állottak, s az 1790. évi 58-dik törvényezikk, mely azokat a magyar királyi helytartótanács alá rendelte, egyenesen Horvátország kívánatának folytán lőn alkotva. Semmi újabb viszonyt, semmi szorosabb függést nem állapítottak meg tehát az 1848-diki törvények az által, hogy a testületi kormányzat általános megszüntetésével Horvátország beligazgatási ügyeit is a felelős miniszteriumhoz tették át. A törvénykezés körében Horvátországra nézve is változatlan maradt a rendes bíróságok hatásköre. A törvényhozás terén szélesebb népképviseleti alapon rendeztetvén az országgyűlés, Horvátországra nézve is népességének arányához képest állapítottat meg a képviselők száma, s ez által annak a törvényhozásban részvéte az előbbihez képest aránylag tetemesen tágult. A nyelvre nézve semmi újabb rendelkezést nem tettek az említett törvények. Horvátország követői hajdan latinul szóltak Magyarország gyűlésén; de az 1847-dik évben a horvát tartományi gyűlésnek egyenes utasításából kijelentették, hogy jövendőben magyarul fognak szólni, s így Horvátország egyenes beleegyezésével lett egyedül magyar az országgyűlési tanácskozások nyelve. A közigazgatás körében pedig Horvátországtól nem is kívántatott, hogy a magyar nyelvet használja.

Ezek szerint méltán ismételhethetjük, hogy Magyarország Horvátország jogait sérteni nem kívánta, s tekintve, hogy annak követői tetteleg részt vettek az említett törvények alkotásában, nem is hitte, hogy azok által Horvátország sértve érezhesse magát. Honnan eredtek s miképp alakultak az akkori fájdalmas események, arról egykor az elfogulatlan történelem fog csak ítéletet mondhatni. (Zúgás. Halljuk!) Jelenleg azonban kétségtelennek látszik az, hogy Horvátország tárgítani kívánja azon kapcsolatot, mi századokon keresztül Magyarországhoz kötötte. Mi sokkal inkább méltányoljuk érdekeit s kívánatait, mint hogy készek ne volnánk erre nézve vele bármikor értekezletbe bocsátkozni, s a kapcsolatnak fentartása vagy méltányos átalakítása rajtunk nem múlik. De ha Horvátország tőlünk végképp el akar szakadni, s az osztrák tartományok sorába lépve, azoknak törvényhozása s kormányzata alatt akarna állani, mit azonban a horvát nemzet alkotmányos érzelmeinél fogva lehetőknek nem tartunk, mi azt nem gátolhatnánk, hanem törvényesnek s alkotmányosnak részünkről nem tekinthetjük, s bele nem egyezhetünk, mert jogosítva nem vagyunk Szent István koronájának birodalmát szétdarabolni. (Közhelyeslés.)

Fiumének s a határőrvidéknek első föliiratunkban sürgetett meghívására vonatkozólag semmit nem válaszol ugyan a legmagasabb királyi leirat, de kívánatunk tetteleg megtagadtatik, a mennyiben a sürgetett meghívás még most sem történt meg, pedig mind Fiume, mind a határőrvidék törvény szerint kiegészítő részei az országgyűlésnek.

Fiume korábban külön territorium volt s önállással bírt. A sanctio pragmaticát is külön s önállólag fogadta ei, sokkal későbbben, mint Horvátország, s két évvel későbbben, mint Magyarország. Ő felsége Mária Terézia 1779-ben ápril 23-dikán Fiumét királyi pecsétes levelével ünnepélyesen szabad révpárnak nyilvánítván, azt saját kívánatára Magyarországhoz kapcsolta.

(Úgy van!) A királyi levélnek következő szavai: Urbs hæc commercialis Fluminensis sancti Viti cum districtu suo tamquam separatum sacræ Regni Hungariæ Coronæ adnexum corpus porro quoque consideretur, atque ita in omnibus tractetur neque cum alio Buccarano velut ad regnum Croatiæ ab incunabulis ipsis pertinente districtu ulla ratione commisceatur» világosan bizonyítják, miszerint Fiume nem Horvátország által, hanem egyenesen és közvetlenül kapcsolatot Magyarországhoz. (Úgy van!) Magyarország törvényhozása az 1807. évi 4 dik törvényczikkben, hivatkozva ő felségének Mária Teréziának fent említett királyi levelére, Fiuménak Magyarországra lett bekebelezését újabban kimondta, s Fiume kormányzójának a felső táblánál, követeinek pedig az alsó táblánál országgyűlési ülést és szavazatot adott.

Ezek folytán Fiume mindig Magyarországhoz tartozott, s Horvátországtól és a báni hatóságtól függetlenül Magyarországnak volt kiegészítő része. Az abszolút rendszer, mely minden alkotmányt felfüggesztett, Fiumét is tetteg elszakasztotta Magyarországtól, s azt önhatalmával Horvátországhoz csatolta. De Magyarország visszaköveteli törvényes jogait, s visszaköveteli ezt Fiume maga is, mely, mint közönségesen tudva van, ismételve kijelentette, hogy magát Magyarország kiegészítő részének tekinti, Horvátországhoz jogilag nem tartozik, s ahhoz tartozni nem is óhajt, s Magyarországhoz visszakapcsolatását sürgeti. (Éljenzés.) E kétös kívánatnak váratlan megtagadása világosan ellenkezik alaptörvényeinkkel, különösen az 1715. évi 3-dik törvényczikkelylyel és a királyi hitlevelekkel, mik az ország területi épségének sértetlen fentartását biztosítják.

A határőrvidékek is kiegészítő részei az országgyűlésnek, s az 1848. évi V. törvényczikk értelmében arra ők is meghívandók lettek volna. De nemcsak a törvénynyel, hanem a méltányossággal is ellenkezik az, hogy midőn a birodalom minden népeinek

alkotmány adatott vagy ígértetett, a határőrvidék el legyen zárva az alkotmány jótéteményeinek élvezetétől, s azon honpolgárok, kiket az ország védelmének terhe sokkal súlyosabban nyom, mint másokat, s a katonai rendszernek szükséges szigora is korlátol egyéni szabadságukban, részt ne vehessenek a törvényhozásban, mire a hon más polgárainak jogot ad az alkotmány.

Fölszólítja Felsőged az országgyűlést, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait biztosító törvényjavaslatok tárgyalásához fogjon.

Mindenekelőtt alaptalannak nyilvánítjuk azon vádat, hogy az 1848-diki törvények Magyarország nem magyar ajkú lakosainak nemzetiségi jogait sértették. Sok czélszerű intézkedést állapítottak meg ezen törvények a nép javára, s a hűbéri viszonyok megszüntetésével sok terhes kötelezettséget szüntettek meg. Megállapították az egyenjogúságot, kiterjesztették minden osztályra a polgári s politikai jogokat, s a népnek millióit a hon szabad polgáraivá tették; és minden jótékony intézkedésekben egyenlően részesítettek minden nemzetiségeket. (Úgy van! Igaz!) Nyelvre és nemzetiségre vonatkozólag pedig semmi újabb rendelkezést nem foglalnak magukban az említett törvények. Megemlítetik ugyan az V. törvényczikknek 3-dik szakaszában, miszerint a törvényhozás nyelve egyedül magyar; a 16-dik cikk 2-dik szakaszának e) pontja alatt pedig ugyanez mondatik a megyei gyűlések tanácskozási nyelvére nézve. De mindezek nem valának új rendeletek, hanem korábbi törvényeinknek, névszerint az 1830. évi 8-dik, 1840. évi 6-dik s az 1844-dik évi 2-dik törvényczikkelyeknek folytonos gyakorlat által is szentesített következményei.

De ha az 1848-diki törvények a nem magyar ajkú nemzetiségek jogait és érdekeit csakugyan annyira sértették volna is, mit tett az absolut rendszer azon sértett jogok visszaállítására s a népek nemzetiségi érdekeinek oltalmára, midőn 1849-ben a magyar alkot-

mányt s az ország minden törvényeit felfüggesztette? (Igaz! Igaz!) Kimondotta a nemzetiségek egyenjogúságát, és ezt az által valósította, hogy mindenütt, minden nemzetiségre nézve, törvénykezésben, közigazgatásban és iskolákban a német rendszert és a német nyelvet hozta be. (Úgy van!) Még a szerb vajdaság is, mely a szerb nemzet kedvéért állíttatott fel, egyedül csak nevére volt szerb. (Úgy van!)

És még jelenleg is Csehországban, Galicziában és az örökös tartományok több részeiben minő politikai kedvezésekben részesülnek nyelvökre nézve a nem német ajkú lakosok, ámbár azon országok népességének túlnyomó számát képezik? A közigazgatás és törvénykezés, sőt még a felsőbb oktatás is nem német nyelven vitetik-e mindazon országokban? s vannak-e ott a németen kívül más nemzetiségek érdekei lényegben inkább méltányolva s jobban biztosítva, mint hazánkban bármikor voltak? (Közhelyeslés.)

Egyébiránt alig van állam Európában, melynek népessége többféle nemzetiségekhez nem tartoznék, s vannak államok, melyekben tetemes a más nemzetiségűek száma. És mi nyíltan merjük állítani, hogy azok legnagyobb részében a többféle nemzetiségek jogai s érdekei több méltánylást s több biztosítást nem találnak, mint nálunk eddig is találtak. (Úgy van! Igaz!)

Bátran kérdezhetjük azt is, hogy a magyarországi románok és szlávok nemzetiségi jogaikra s érdekeikre nézve rosszabb állapotban vannak-e Magyarországon, mint azon számos románok, kik Görögországban és Oroszországban, s azon szlávok, kik Németországban laknak?

De tudjuk mi azt, hogy a mindinkább fejlődő nemzetiségi érzet figyelmet érdemel, s nem lehet azt a múlt időknek és régibb törvényeknek mértékével mérni. Nem fogjuk felejtani, hogy Magyarország nem magyar ajkú lakosai szintűgy Magyarország polgárai, s mi őszinte készséggel akarjuk mindazt, a mit e

részben az ő érdekeik s a haza közérdeke megkíván, törvény által biztosítani. (Közhelyeslés.)

Ha Felséged kezdetben már meghívta volna a jelen országgyűlésünkre mindazokat, kik a törvény szerint meghívandók valának, s a kiegészített országgyűlés azonnal törvények alkotásához foghatott volna, már eddig a nemzetiségi érdekek biztosítását illetőleg törvényjavaslataink Felséged elébe volnának terjesztve. (Úgy van!) Sőt mi azon reményben, hogy az országgyűlés mielőbb ki fog egészíttetni, már bizottmányt is neveztünk ki, mely az e részben szükséges előmunkálatokat megtegye, s a teendők iránt javaslatot készítsen, és e bizottmány munkáját már be is fejezte. De Felséged az országgyűlésének kiegészítését most is megtagadja; a ki nem egészített országgyűlés pedig miként bocsátkozhatik törvények végleges alkotásába, különösen oly tárgyak fölött, melyek a meg nem hívottakat leginkább érdeklik, s melyeknél éppen azok kívánatait kell főképp figyelembe venni? (Közhelyeslés.)

A szerbeknek azon kívánataira nézve, miket ők, mint a legmagasabb királyi leirat mondja, ősi kiváltságaikra, jogaikra s nemzetiségi érdekeik biztosítására vonatkozólag nemzeti gyülekezetükben kifejtettek, s mikre nézve Felséged még csak ezután kívánja előterjesztéseit s intézkedéseit az országgyűlés elébe juttatni, ugyanazokat ismételjük, miket fentebb a nemzetiségekre nézve kijelentettünk.

A trónról lemondást illetőleg (Halljuk! Halljuk!) Felséged még azon egyszerű, méltányos és szoros törvényes kívánatunkat is megtagadja, mit erre nézve első feliratunkban kifejtettünk. De mi soha el nem fogadhatjuk azon nézetet, hogy Magyarország az ausztriai császárságnak provinciája. Ausztria császára egyszersmind Magyarország királya, de nem úgy s nem azért, mert császára Ausztriának, hanem egyedül azért, mert a sanctio pragmatica szerint a két külön trón ugyanazon egy fejedelmet illeti. (Úgy van!)

Midőn I. Ferencz császár ő felsége 1804-ben az ausztriai császári czímet fölvette, egyszersmind határozottan kijelentette azt is, hogy ez által Magyarországnak alkotmányos jogviszonyai semmi részben változást nem szenvednek. Magyarországnak alkotmánya s önállása tehát továbbra is sértetlenül maradt, és ezen alkotmányos önállásnak szoros következése az, hogy a magyar királynak trónröli lemondása csak az ország tudtával s hozzájárulásával történhetik. Mi a helyzet sajátságát s nehézségeit méltányolva csak azt kívántuk, hogy az annak idejében elmulasztott előleges értesítés legalább utólagosan forma szerint pótoltsék. Kívántuk ezt az ország jövődö biztosításának tekintetéböli, és ugyanazon tekintetböli kötelességünk ahhoz továbbra is szorosan ragaszkodni. (Úgy van!)

A politikai vádak folytán elítélt és száműzött vagy elzárt honfitársainkra nézve is újra ismételjük mindazokat, miket első fölriratunkban kifejtettünk. (Helyes! Deák Ferencz a fölrirati javaslat olvasását következőleg folytatja:)

Ezek azok, miket a legmagasabb királyi leiratnak részleteire tisztelettel s őszintén előadni kötelességünknek tartottunk.

Ismételjük Magyarország közjogának törvényes alapelveit:

A *pragmatica sanctio*, melyet a magyar nemzet a magyar királylyal az 1723-dik évben a trónörökösödés fölöli önként és szabad akarattól kötött, valóságos állami alapszerződés, mely szorosan viszonyos kötelezettségeket foglal magában.

Az említett *sanctio pragmatica*, midőn egyrészt az uralkodóház nőágára is áruházza a trónöröklés jogát, másrészt határozottan kiköti: hogy a király Magyarországnban másképp ne uralkodjék s ne kormányozzon, mint magának az országnak eddig alkotott vagy jövődöben országgyűlésileg alkotandó saját törvényei szerint; más tartományok kormányzati mód-

ját Magyarországra be ne hozhassa; uralkodásának kezdetekor magát mindig törvényesen megkoronáztassa; koronázása előtt ünnepélyes királyi hitlevelet adjon ki, s abban az országot biztosítsa, hogy annak területi épségét, jogait, szabadságát s törvényeit sértetlenül fenn fogja tartani, s mindezeket királyi esküvel is szentesítse; végre, ha ő felségének I. Leopold császár és királynak minden maradéka nőágban is kihalna, visszaszálljon ismét az országra azon ősi törvényes jog, miszerint királyát szabadon választhassa.

A *sanctio pragmatica* szerint Magyarország és az örökös tartományok között semmi más kapcsolat nem létezik, mint az uralkodóháznak ugyanazonossága, s az egyedül erre alapított feloszthatatlan s elválhatatlan birtoklás.

Magyarországban az 1741. évi 4-dik és 1790. évi 3-dik törvényczikkek szerint csak a törvényesen koronázott király gyakorolhatja a legfőbb királyi jogokat.

Magyarországban az 1790. évi 3-dik törvényczikk szerint a trónörökös, kit az öröklésnek reá nézve megtörtént megnyilásától fogva Magyarország örökös királyának (*hereditarius rex Hungariæ*) nevez a törvény, tartozik a trón megüresedésének napjától számítandó hat hónap alatt magát törvényesen megkoronáztatni, s ezen időközben is csak az ország alkotmányával egyezőleg kormányozhat.

Magyarország az 1790. évi 10-dik törvényczikk szerint szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve független, semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs (*nulli alteri regno aut populo obnoxium*); hanem önállással és saját alkotmánnyal bír, mely szerint törvényesen koronázott királya által saját törvényei szerint kormányozandó s igazgatandó (*regendum et gubernandum*).

Magyarországban az 1790. évi 12-dik törvényczikk szerint is a törvényalkotási, magyarázási s eltörlési jog a törvényesen koronázott fejedelmet és a törvényesen egybegyűlt országgyűlést együtt s közösen

illeti, s ezen jog országgyűlésen kívül nem gyakorolható. A végrehajtó hatalmat pedig ő felsége csak a törvények értelmében gyakorolhatja.

Magyarországban az 1715. évi 8-dik törvényczikk és az 1827. évi 4-dik törvényczikk szerint a közadónak és bármi egyéb segélyezéseknek és a katonajonczoknak megajánlása s meghatározása egész terjedelmében az országgyűlést illeti, s attól soha semmi szín alatt, még szükség esetében sem vonathatik el. Országgyűlésen kívül sem adót kivetni vagy felemelni, sem katonajonczokat állítani nem szabad.

De Felséged, midőn egyrészt a sanctio pragmaticában megállapított örökösödési jogánál fogva törvényes megkoronáztatását kívánja, másrészt az örökösödési jognak s törvényes koronázásnak ugyanazon *pragmatica sanctio*ban kikötött feltételeit mellőzi; az absolut hatalommal felfüggesztett magyar alkotmányt, melynek sértetlen fentartása a *pragmatica sanctio* egyik feltétele, nem teljes épségében, hanem csak némely részeire nézve akarja visszaállítani, s azt kívánja, hogy a nemzet mondjon le alkotmányos jogainak leglényegesebb részéről. (Úgy van!)

Felséged a fejedelmi teljhatalommal kiadott október 20-diki császári diplomát és február 26-diki patentst a nemzetnek előleges beleegyezése nélkül önhatalmával tetteleg Magyarországra is kiterjeszti, s alaptörvényeknek nevezve azokat, tőlünk is azt kívánja, hogy országgyűlési tanácskozásainkat s határozatainkat mindenben azokhoz alkalmazzuk. (Igaz!)

Felséged Magyarországot is azon birodalmi tanácsnak hatalma alá rendeli, melyet fejedelmi teljhatalmával Magyarország tudta s hozzájárulása nélkül felállított. Az adó és katonajonczállítás meghatározásának s általában a legfontosabb közügyek fölötti törvényhozásnak jogát, melyet Magyarország mindig saját országgyűlésén gyakorlott, azon birodalmi tanácsra ruházta át, s nem kérdezve, nem várva a nemzet beleegyezését, egyenesen és határozottan oda utasítja az

országgyűlést, hogy a birodalmi tanácshoz haladék nélkül válaszson és küldjön a patensben meghatározott számú képviselőket. (Fölkiáltások: Nem megyünk!)

Ezen legmagasabb rendelkezésekben teljesen meglőztetik a sanctio pragmaticának azon föltétele, miszerint Magyarországot a fejedelem csak az országnak eddig alkotott s ezután országgyűlésileg alkotandó törvényei szerint kormányozhatja, s nem vétetik tekintetbe a törvény azon rendelete, hogy «Magyarország szabad ország, s kormányzatának egész törvényes alakzatára nézve független, semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs, hanem önállással és saját alkotmányával bír». Felsőged ezen legmagasabb rendeletek által ősi alkotmányunkat lényegében átalakítja, új törvényhozási rendszert, új alaptörvényeket octroyroz, s ekképp az összes törvényhozó hatalmat, mely a fejedelmet és nemzetet együtt s közösen illeti, egyedül maga gyakorolja. (Úgy van!)

Felsőged határozottan kijelenti, hogy szentesített törvényeinknek egy részét el nem ismeri, jövőre sem fogja elismerni, s azoknak elismerésére magát személyesen kötelezettnek sem tartja; (Zúgás.) s kijelenti azt is, hogy mindaddig, míg ezen törvényeket a császári diploma rendeletéhez képest újabban át nem vizsgáljuk, nem módosítjuk, s azoknak egy részét el nem töröljük, a koronázási hitlevél sem leendő országgyűlési tanácskozás alá vehető.

Felsőged az országgyűlésnek törvényszabta kiegészítését, mely nélkül törvények alkotásába, s a királyi hitlevél fölötti értekezletekbe jogosan nem bocsátkozhatunk, azon föltételhez kötötte, hogy a ki nem egészített országgyűlés előbb a császári diplomának és patensnek rendeleteit teljesítse, s ezáltal az ország alkotmányát lényegében alakítsa át, a már szentesített 1848-diki törvényeket azon diplomának és patensnek elveihez alkalmazva, módosítsa s illetőleg törölje el, fontos közügyek felett újabb törvényeket készít-

sen, s tegye mindezt a meg nem hívottak távollétében, s azok törvényes jogainak sérelmével.

Felsőged kormánya jelenleg sem az alkotmányossal egyezőleg kormányoz, a beligazgatásnak alkotmány-szerű organumai abszolút hatalommal korlátoltatnak eljárásukban, s azok mellett egyszersmind az abszolút hatalom alkotmányellenes tisztviselői működnek; az országgyűlésnek minden befolyása nélkül megállapított direct és indirect súlyos adók követeltetnek s fegyveres erővel hajtattak be; az ország legfőbb kormányzata pedig sem alakjában, sem eljárásában nem törvényszerű. (Úgy van!)

Mi tehát, mint a nemzetnek képviselői, (Halljuk! Halljuk!) a legmélyebb tisztelettel, de egyszersmind azon őszinteséggel, melylyel Felsőgednek, a hazának és önmagunknak tartozunk, kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy mi a sanctio pragmaticához s annak minden feltételeihez kivétel nélkül szorosán ragaszkodunk, semmit, a mi azzal bármi részben ellenkezik, alkotmány-szerűnek nem tekinthetünk s el nem fogadhatunk. (Úgy van! Helyes!)

Szorosán ragaszkodunk az ország alkotmányos önállásához, s ennél fogva az örökös tartományok irányában sem ismerünk el semmi más szorosabb kapcsolatot, mint a mi a sanctio pragmaticában van megállapítva. (Úgy van! Helyes!)

El nem fogadhatjuk a múlt évi október 20-dikán kiadott császári diplomának s folyó évi február 26-dikán kiadott patensnek Magyarországra nézve is szándékolt kiterjesztését, s azoknak tartalmát sem tanácskozásainkban alapul nem vehetjük, sem Magyarországra kötelezőknek el nem ismerhetjük. (Úgy van! Helyes!)

Ünnepélyesen tiltakozunk az ellen is, hogy a birodalmi tanácsnak Magyarország felett bármi részben törvényhozási vagy rendelkezési hatalma lehessen, (Helyes!) s kijelentjük: hogy mi abba képviselőket küldeni nem fogunk, s minden oly választásokat, mik az országgyűlésen kívül e célra netalán történhetné-

nek, valamint az ily választásoknak elfogadását is alkotmányunk megsértésének nyilvánítván, el nem ismerjük, hogy az ekképp választottak Magyarországot bármi tekintetben képviselhessék. (Zajos közhelyeslés.)

Miután Magyarország felett s annak jogairól a törvényes királynak s nemzetnek alkotmányszerűleg egyesült akaratán kívül senki jogosan nem rendelkezhetik: ezennel kinyilatkoztatjuk, hogy a birodalmi tanácsnak Magyarországra s a kapcsolt részekre vonatkozó rendeleteit alkotmányelleneseknek s érvényteleneknek kell tekintenünk, (Közhelyeslés) semmi terhet, semmi kötelezettséget, mit a birodalmi tanács megállapít, semmi kölcsönt, melynek fölvételét elhatározza, az állam vagyonának semmi eladását, mihez beleegyezését kimondja, Magyarországra nézve alkotmányszerűnek, s ennél fogva kötelezőnek el nem ismerünk, (Zajos közhelyeslés.) s kénytelenek leszünk azt minden időben úgy tekinteni, mint az ország beleegyezése nélkül jogtalanul történtet. (Zajos közhelyeslés.)

Kijelentjük, hogy a nemzetnek azon alkotmányos jogát, miszerint saját adója s katonasága felett mindig saját országgyűlésén rendelkezett, továbbra is sértetlenül akarjuk fentartani, (Közhelyeslés.) s annak a birodalmi tanácsra leendő átruházásába soha bele nem egyezünk. (Általános felkiáltások: Soha bele nem egyezünk!)

Szorosan ragaszkodunk az ország azon alkotmányos jogához, miszerint a törvényhozó hatalom mind új törvények alkotására, mind a már szentesített törvényeknek magyarázására, módosítására vagy eltörlésére nézve a fejedelmet s a törvényesen egybegyűlt országgyűlést illeti. (Közhelyeslés.) Nem tekinthetjük tehát alkotmányosnak a törvényhozó hatalom egyoldalú gyakorlását, semmi octroyrozást el nem fogadhatunk, s el nem ismerhetjük azt, hogy a már szentesített törvények bármi részben egyoldalú hatalommal feltüggesztethessenek, módosíthatassanak vagy

eltöröltethessenek. (Helyes!) Ennél fogva ragaszkodunk az 1848-diki törvényekhez is egész terjedelmükben, s azokat mint alkotmányszerűleg hozott s királyi megerősítéssel ünnepélyesen szentesített törvényeket teljesen jogérvényűeknek tartjuk. (Zajos közhelyeslés.)

Kijelentjük, hogy az országgyűlésnek törvényszabta teljes kiegészítése előtt sem törvények alkotásába, sem a királyi hitlevél feletti értekezletbe nem bocsátkozhatunk. (Úgy van! Helyes!)

Kijelentjük végre, hogy az ország jelenlegi kormányzatát, különösen a nem alkotmányos tisztviselőknek absolut hatalmú eljárását, törvényelleneseknek s a hazai törvények súlya alá esőknek, a törvény ellen kivetett s behozott direct s indirect adókat, s azoknak fegyveres erővel behajtását alkotmányellenesnek vagyunk kénytelenek tekinteni. (Úgy van! Helyes!)

Fájdalommal látjuk, hogy Felsőged a legmagasabb királyi leirat által minden kölcsönös értekezletet lehetlenné tett. (Zajos helyeslés. Éljenzés. Halljuk!) s azoknak fonalát végképp megszakasztotta. (Igaz! Úgy van!) A legmagasabb királyi leirat nem áll a magyar alkotmány alapján, hanem az absolut hatalommal kiadott, s alkotmányunk lényegével ellenkező császári diplomát és patenst főtörvényül tűzte ki, minket pedig a hon iránti kötelesség és képviselői állásunk s önmeggyőződésünk szorosán a magyar alkotmányhoz kötnek, mi csak annak alapján tanácskozhatunk. (Közhelyeslés.) E két egymástól eltérő, sőt egymással ellenkező irány óhajtott egyesülésre nem vezethet. Nekünk az irányt legszentebb kötelességünk tűzte ki, s azt elhagynunk nem szabad. (Úgy van! Helyes!) Mély sajnálattal mondjuk ki tehát, hogy a legmagasabb királyi leirat folytán kénytelenek vagyunk mi is az országgyűlési értekezletek fonalát megszakasztottnak tekinteni (Óriási zajban kitörő, szünni nem akaró viharos közhelyeslés, taps és éljenzés.)

Lehet, hogy nehéz idők következnek ismét hazánkra,

de a megszegett polgári kötelesség árán azokat megváltanunk nem szabad. (Közhelyeslés.) Az ország alkotmányos szabadsága nem oly sajátunk, melyről szabadon rendelkezhetnénk; hitünkre bízta a nemzet annak hű megőrzését, s mi felelősek vagyunk a haza s önlelkismeretünk előtt. (Közhelyeslés.) Ha tűrni kell, tűrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől öröklött. (Úgy van!) Tűrni fog csüggedés nélkül, mint ősei tűriek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait; mert a mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják; (Oriási zajban kitörő közhelyeslés, viharos köztetszés és hosszas éljenzés.) de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz s mindig kétséges. (Igaz! Úgy van!) Tűrni fog a nemzet, remélve a szebb jövődőt, s bízva ügyének igazságában.

Kik egyébiránt mély tisztelettel vagyunk

Császári Királyi Felsőgednek
legalázatosabb szolgálói:

Magyarországnak országgyűlésileg egybegyűlt képviselői.»

(Oriási zajban kitörő közhelyeslés, leget rázkódtató taps, szünni nem akaró viharos általános éljenzés.)

Deák Ferencz az elnöktől jobbra levő harmadik pad el ő helyéről olvasta föl javaslatát. A' fölirati javaslat kézírata Klauzál Gábornál volt, a ki ívenkint adogatta az olvasók kezéhez és vette ismét vissza. Mialatt Szalay László a munkálat derekát olvasta, a nagy melegben és az olvasástól kifáradt Deák Ferencz Nyáry Pál útján arra kérte az elnököt, engedjen kis szünetet. Ghyczy Kálmán hajlandó volt a kívánság teljesítésére; de a képviselők ellene szegültek és erősen kiáltozták: Halljuk végig! Ghyczy Kálmán az első pad első helyén ülő, lelkesen éljenző s «Halljuk tovább»-ot kiáltó Eötvös József bárónak megüzente, hogy maga Deák Ferencz kívánja a szünetet; de sem Eötvös József báró, sem a többiek nem hallgattak rá.

A fölirati javaslat olvasásának befejezte után perczekig hangzott a fölkiáltás: Elfogadjuk, elfogadjuk egyhangulag! Eötvös József báró odasietett a nyugodtan ülő Deák Ferenczhez és kérdezte tőle: lehető-e most az elfogadás? a mire ez így szólt:

hogyne volna lehető, ha a ház akarja. Bernáth Zsigmond, a ki a június 5-dikén tartott ülésben arra a kérdésre: «a háznak első fölszólalása fölírás legyen-e, «nem»-mel felelt, most fölíratkozott, hogy az elfogadás iránt megtegye az indítványt, Ghyczy Kálmán elhagyta elnöki helyét, hogy megismerkedjék a ház hangulatával. Nyáry Pál bizonyítgatta neki, hogy a kivánság teljesítése sérti a létrejött megállapodást és szabályellenes is. «Hát nem állott a szabály 1848-ban — kiáltott oda Lónyay Menyhért — és mégis hogyan keletkezett a végzés a 200,000 katonára és a 60 millió forintra nézve, s nem éppen te voltál-e akkor az azonnal való elfogadás mellett az agitátor?» «Jól van, jól, — felelt Nyáry — de Bécsben lesz ellenvetésök.» «Hát Mária Terézia idején — vágott vissza Lónyay Menyhért — a vitam et sanguinem nem így mondták ki?»

Jó 10 percnyi szünet után kezdődött a kiáltozás: «Halljuk, halljuk Bernáthot! az elnök foglalja el székét». Bernáth Zsigmond így szólott:

«Azok után, miket ezen angyali tollal írt szavak velünk hallattak és illetőleg szíveinkbe oltottak, nem fog csudálkozni a t. háznak egy tagja sem, ha szerény felszólalásomban netalán akadozom. (Halljuk! Halljuk!) Hazánk szomorú állapota e fölírat javaslatban oly ecsettel van festve, hogy e kép, úgy hiszem, nemcsak azok szívét, kik itt jelen vannak, hanem mindazokét is, kiket a föld golyóján a népek boldogsága érdekel, meg fogja hatni. (Úgy van!) Azt hiszem, hogy azon alkotmányos elvek, melyek itt ki vannak fejtve és melyeket oly élvezettel hallottunk összesítve, oly kimerítő, (Úgy van! Helyes!) hogy azokhoz a világ minden jogtudósai sem tehetnének oly valamit, mely még azokhoz szükségesetnek, mely azokban mind benn nem foglaltatnék, melyek érvényesebbek és erősebbek volnának, mint azok, melyek itt kifejezvék. Én vég nélkül boldognak tartanám magamat, ha szerencsés lehetnék a t. ház véleményével találkozhatni azon indítványomban, hogy ezen felolvasott javaslatot, ámbár az terjedelmes és az ilyen munkálatoknál mindenki jogigényesen követelhetné, hogy talán huzamosb ideig, szakonként, soronként megfontolhassa, de mert ezen szavak, ezen előterjesztések olyanok voltak, hogy nemcsak mindnyájan tudjuk mindazt, mit hallottunk, hanem elfeledhetetlenül is vannak, maradandólag vannak azok szíveinkbe vésvé: méltóztassék a t. ház általános helybenhagyással, minden további tárgyalás nélkül egyhangulag elfogadni. (A legnagyobb többség egyszerre feláll és általánosan fölkiált: Elfogadjuk!) Meg vagyok örvendeztetve ezen általános elfogadás által, és talán az Isten tudja, mire ragadna el engem ezen keblemből fakadó forró érzés, ha tovább szavakat keresnék.» Beszédét így fejezte be: «Reménylenük illik, hogy azon alapigazságoknak megfontolása, melyek ezen okiratban foglaltatvák, alkotmányunknak békés úton visszaállítását eredményezheti. Ebből tanulságot vehet a kormány, minő tiszteletben kell az emberiségnek, a népnek jogait és az alkotmányokat tartani. (Úgy

van! Helyes!) Én most csak még arra vagyok bátor kérni a nagyérdemű elnököt: sziveskedjék oly rendelkezéseket tenni, hogy ezen dicső irat, ezen irat, mely nemzetünknek minden jogát, minden kívánságát kifejejt, mennél több példányban legyen kinyomatva, hogy azt nemcsak minden törvényhatóságnak megküldhessük, hanem hogy azokból még a választókörzésekben is mindazoknak, kiknek tetszik, jusson.» (Zajos éljenzés.)

Utána Tisza Kálmán emelt szót: «Nem tudom, határozni akar-e ma a t. ház, vagy talán határozott is már a fölött, hogy a följirati javaslatot elfogadja? (Fölkiáltások: Már elfogadtuk!) Én ugyan részemről egyáltalában nem akarok ezen eljárásnak ellenszegülni, mert bár óhajtottam volna a leiratban kifejtett s általam lelkem mélyéből osztott elveket határozat alakjában kimondani az egyéb más alkalommal már kifejtett s azért ismételni szükségtelen okokon kívül azért is, hogy az első följiratunk irányában követett eljárás ismétlését elkerülhessük; azonban oly nagy súlyt fektetek részemről arra, hogy lássa és tudja mindenki e hazában éppen úgy, mint kívül honunk határain, hogy a följirati javaslatban kifejezett elvek és nézetek mindnyájunk elvei és nézetei, (Úgy van! Helyes!) s hogy midőn az alkotmány védelméről van szó, a máskülönben legeltérőbb nézetűek szívdobbanása is összetalálkozik, (Úgy van!) hogy nem szeretnék az alak fölött, melyben nézeteinket elmondjuk, vitatkozást idézni elő, s a máris nagyszerűen nyilvánult többség kívánatának nemcsak azért és annyiban vetem alá magamat, mert és mennyiben a kisebbség a többség határozatában megnyugodni köteles, hanem azért és annyiban főleg, mert a följiratban erős meggyőződésemet, legszentebb elveimet, egészen lelkemnek titkos sejtelméig kifejezve találom.» (Éljenzés.)

Elnök: Kötelességemnek tartom kérdést intézni a házhoz, vajjon az indítványt elfogadja-e vagy nem? Mindazok tehát, a kik a Pest belvárosi képviselő, Deák Ferencz úr által beadott följirati javaslatot Bernáth Zsigmond úr indítványához képest egész terjedelmében elfogadni kívánják, álljanak föl. (Mindnyájan fölállnak és az egész ház hársányan kiáltja: Elfogadjuk! Hosszantartó éljenzés.) Kimondom tehát a t. háznak azon határozatát, miszerint ezen följirati javaslat, mely nem csupán e háznak, hanem az összes magyar nemzetnek szíve mélyéből van merítve, s mely az összes magyar nemzetnek közérzelmeit, közkívánatait és közóhajtságát fejezi ki, a t. ház által egyhangulag elfogadtatik. (Helyes! Éljen!)

A főrendek augusztus 10-dikén tartott ülésökben egyhangulag elfogadták a képviselőház följiratát, mint érzelmeikkel tökéletesen megegyezőt.

ÓVÁS.

Ghyeczy Kálmán elnök augusztus 19-dikére Pest vármegye házához 30 képviselőt hívott meg értekezletre és előterjesztette nekik, hogy értesülése szerint az országgyűlést a legközelebbi napokban szét fogják oszlatni, kérdi tehát őket, nem vélik-e szükségesnek, hogy előlegesen tanácskozzanak és intézkedjenek az elosztatás iránt. Deák Ferencz jegyzőkönyvi rövid óvást tartott szükségesnek és elmondotta tartalmát. Az értekezlet helyeselte indítványát és abban állapodott meg, hogy mihelyt az elosztatás iránt értesülése lesz, Ghyeczy Kálmán elnök hirdessen ülést, tegyen jelentést bécsi küldetéséről és azután a képviselők valamelyike vesse föl a kérdést, nem tanácsos-e az elosztatás esetére előre intézkedni, s erre Deák Ferencz tegye meg indítványát.

Augusztus 21-dikén újra értekezlet volt Pest vármegye házában. Ghyeczy Kálmán elnök jelentette, hogy az elosztatást bizonyosnak lehet tekinteni. Deák Ferencz fölolvasta óvását, a melyet elfogadtak. Ugyanazon a napon d. e. 12 órakor a képviselőház zárt ülést tartott, a melyben Deák Ferencz óvását nagy tetszéssel fogadták.

A képviselőház augusztus 21-dikén d. u. 4 órakor tartott ülésében az elnök jelentette, hogy a főrendiház elnökével átnyújtotta ő felségének a főrendeknek és képviselőknek f. hó 12-dikéről kelt fölíratát. Ő felsége a két elnök beszédére ekként válaszolt: «Az országosan egybegyűlt főrendek és képviselők jelen fölíratukra adandó válaszatot kellő megfontolás után rövid idő múlva közölni fogom.»

Bónis Samu szükségesnek mondotta, hogy a képviselőház föl-osztatásának eshetőségével szemben, mely előreláthatólag rövid idő múlva be fog következni, intézkedjék.

DEÁK FERENCZ: (Halljuk! Halljuk!) Az országgyűlésnek föl-osztatása előre látható és több mint valószínű, noha még hitelesen tudva nincsen. Ha alkotmányyszerűleg miennének a dolgok, és a legfőbb hatalom irányunkban törvényszerűleg gyakoroltatnék: előre meg lehetne mondani az időt és módot, mikor és miként fog az országgyűlés berekesztetni; de mivel a tapasztalás azt mutatja, hogy már alakjában sem vitettek az ügyek alkotmányyszerűleg a legfőbb hatalom részéről: nem tudhatjuk, minő pillanatban és mily alakban fog a föl-osztatás megtörténni. A mint

az előttem szólott érdemes képviselőtársam Bónis Sámuel előadta, fontosnak és mindenesetre szükségesnek tartom én is, hogy az országgyűlésnek végpillanatában óvásunkat jelentsük ki az iránt, a mi eddig és ezentúl törvénytelenül történt és történendik; s mivel a mai nap csak a mienk, a holnap már a sors kezében van, nem halaszthatjuk és nem mulaszthatjuk el ma azt, mit talán holnap tennünk már nem lehet. (Élénk tetszés.) Nem ereszkedem részletekbe; én egy óvást tartok szükségesnek a ház nevében kijelenteni, s ha a tisztelt ház megengedi, azt fogalmazva föl fogom olvasni, mint azt egyéni nézetem szerint jónak látom. (Helyes! Halljuk! Halljuk!)

«Óvás. Az ország gyűlése jogszerűleg egyedül a magyar alkotmány alapján működhetvén, semmit el nem mulasztott, hogy ezen alapot helyreállítsa és teljesen biztosítsa. (Úgy van! Helyes!)

Az országgyűlésnek törvényszabta kiegészítése, a felelős minisztériumnak és a fölfüggesztett törvényeknek visszaállítása valának mindenekeelőtt szükségesek arra, hogy az országgyűlés törvények alkotásába bocsátkozhassék. (Úgy van! Halljuk!) Ezeket sürgettük tehát mindenekeelőtt; de ismételt fölirataink sikertelenek maradtak, s ekképpen az országgyűlésnek hatásköre egyedül az ország jogainak védelmére lön szorítva, mit ki nem egészített állapotában is joga, sőt kötelessége volt erélyesen teljesíteni. (Úgy van! Helyes!)

Az országgyűlési kölcsönös értekezések fonalát tetteleg a legmagasabb leirat szakasztotta meg, midőn ősi alkotmányunkat, az alapszerződések ellenére, absolut hatalommal lényegében átalakítva, tanácskozásainkat a császári diplomák és patensek terére s korlátai közé kívánta szorítani, hová mi jogszerűleg nem léphettünk.

Meggyőzött minket azon legmagasabb leirat arról, hogy nincs szándéka ő felségének a sanctio practica értelmében visszaállítani alkotmányunkat, melyhez pedig mi hűtelenek soha sem lehetünk. (Úgy van!

Helyes!) És meggyőződésünket újabban meg fogja erősíteni az, ha az ország gyűlésének törvényszabta kiegészítése s a parlamentáris kormány visszaállítása helyett az ország gyűlésének oly föloszlatása következik be, mely a törvények rendeletével ellenkezik. (Úgy van! Helyes!)

Az 1848. évi IV. törvényczikk szerint az országgyűlést föloszlatni mindaddig nem lehet, míg a miniszterium a mult évi számadásokat és a következő költségvetést elő nem terjeszti, s az országgyűlés azok iránt határozatot nem hoz. (Úgy van! Helyes!)

De a törvény ezen rendelete nem teljesítettet, s nem is teljesíttethetik mindaddig, míg a felelős miniszterium vissza nem állítatik s az ország gyűlése ki nem egészítettetik: mert nincs törvényes kormány, mely a költségvetést előterjeszse, s az ország gyűlése éppen az által, hogy a törvényszabta kiegészítés határozottan megtagadtatott, képtelenné van téve a költségvetésnek megállapítására. (Úgy van! Helyes!)

Azt is rendeli az említett t.-czikk, hogy az országgyűlésnek föloszlatása után három hónap alatt az újabb országgyűlés összeüljön. Ha tehát a föloszlatás után az ország gyűlése a törvényben kitűzött időre ismét össze nem hivatik, a törvény rendelete ez által is újabban sértve lesz. (Úgy van!)

Mi tehát kénytelenek vagyunk már előre minden ily eljárást alkotmányellenesnek, s a tizenkét évig fönnállott absolut rendszer további folytatásának tekinteni. (Zajos közhelyeslés.) Az erőhatalomnak tetteleg ellene nem szegülhetünk; de azok ellen, mik ekképp történnek, ünnepeyles óvást teszünk, (Zajos közhelyeslés.) s kijelentjük, hogy minden jogilag fönnálló törvényeinkhez és így az 1848-dik évben szentesített s országgyűlésileg meg nem változtatott törvényekhez is szorosán ragaszkodva, a hatalomnak minden oly lépését, mi azokkal ellenkezik, alkotmányellenesnek fogjuk tekinteni. (Zajos közhelyeslés; általános felkiáltások: Elfogadjuk! Harsány éljenzés.)

Ez azon óvás, tisztelt ház, melyet indítványozok és mely indítványt a ház asztalára leteszek. Azt hiszem, fölösleges ezen indítványt támogatni; annak oka magában a dolog természetében fekszik. Nekünk egyetlenegy fegyverünk a törvény (Úgy van! Éljen!) és ügyünk igazsága, s erre támaszkodva kell a hatalom fegyvererejével szemben állani. Régi állítás s a történelem tanúsága szerint talán aligha csalt valaha az, hogy az igazság végre győzni fog és nekünk abba kell minden reményünket helyeznünk. (Zajos tetszés.) Hogy ezen téren biztosan lépjünk, nem szabad, nem lehet nekünk a törvény terét soha semmi szín alatt és semmi esetben elhagyni, mert csak ez azon biztos tér, hol fegyveres erő nélkül fegyveres erő ellenében is megállhatunk. (Zajosan kitörő köztetszés.) Az országgyűlés eddig ezt követte s most az országgyűlés valószínűleg szét fog oszlattatni. Egyes polgárai lesznek a hazának mindazok, kik most a nemzet képviselői voltak. Én azon tiszta meggyőződéssel lépek vissza ismét azon magányba, honnan kiléptem, hogy, mint képviselőtársaim is, szentül, legjobb lelkiismeretünk szerint teljesítettük azt, mivel a hazának, küldöinknek és önlelkiismeretünknek tartoztunk, s egyzersmind azon meggyőződést táplálom keblemben, hogy az országgyűlésnek e részbeni példáját mind a törvényhatóságok az országban, mind az egyes polgárok a hazában, híven követni fogják; (Zajos közhelyeslés és éljenzés.) azaz megmaradván a törvény alapján, a törvénytől nem távoznak, a törvényhez szigorúan ragaszkodnak és akár jobbra, akár balra mi törvény ellen van, azt se helyeselni, se követni soha nem fogják. (Zajos közhelyeslés.) A törvényhatóságok míg így fennállanak, addig a törvény értelmében fognak működni; öngyilkosságot nem fognak elkövetni, a sors csapásait nyugodt kebelvel fogják várni. Az egyes polgárok is tartásuk magukat a törvényhez. A törvény oly nyugalmat ad a léleknek, hogy a leg súlyosb eseményeket is, ahhoz ragaszkodva, be lehet

várni és éppen ez fogja előidézni azt, a mi a túrés-nél legfőbb, hogy méltósággal tűrjünk, a méltóságot pedig a törvényesség adja meg és semmi más. (Viharosan kitörő hosszas közhelyeslés; zajos taps; harsány éljenzés.) Indítványomat a tiszteit háznak bemutatatom. (Közfelállással kifejezett általános helyeslés és hosszasan tartó viharos éljenzés s felkiáltások: Elfogadjuk! Elfogadjuk!)

A képviselőház a Deák Ferencz indítványozta Óvást egyhangulag elfogadta. A főrendek azt augusztus 21-dikén tartott ülésökben szintén magukévé tették.

Ő felsége augusztus 22-dikén fölsozlatta az országgyűlést és november 5-dikén Forgách Antal gróf kancellárhoz intézett legfelsőbb kéziratával Magyarországra nézve katonai provisoriumot léptetett életbe. Három kivételes intézkedés rendeltetett el: 1. A közrend és a személy és vagyonszükség ellen intézett bizonyos bűnök elítélése katonai törvényszékekhez utasított. 2. A helytartótanács törvényes és testületi működése megszorított. 3. Az ország municipiumainak tevékenysége fölfüggesztett és a megyei és városi bizottságok fölsozlattattak. Ugyancsak november 5-dikén Pálffy Mór gr. Magyarország helytartójának neveztetett ki.

A KOMOLYABB TANULMÁNYOK ÉRDEKÉBEN.

Vahot Sándornénak az «Anyák Hetilapja» czímű vállalatát a közönség pártolásának hiánya miatt a kiadó meg akarta szüntetni. Eötvös József b. abban a reményben, hogy a közönség részvéte majd e lap felé is fordul, megkérte a kiadót, hogy kísérletképp tartsa fenn még újévig. Ezen körülményekről értesülvén Deák Ferencz, a lap érdekében Kemény Zsigmond báróhoz magánlevelet intézett, a melyet a «Pesti Napló» 1861 október 24-dikén megjelent számában közzétett.

Pusztá-Sz.-Lászlón, október 19-dikén, 1861.

Kedves Barátom!

Örömmel olvastam azon sorokat, miket b. Eötvös felszólalása folytán az «Anyák heti lapja»-ról a «Pesti Napló»-ban irtatok.

Nézetem szerint is hézagot tölt be ezen lap iro-

dalmunkban, s mind irányára, mind tartalmára nézve valóban közhasznú s meleg részvétre érdemes.

Egy év óta irodalmunkban is előtérbe lépett a politika. És ezt nem csodálom. De felette sajnálnám, ha más fontos és közérdekű vállalatokat a térről le-szorítana.

Sok szellemi szüksége van a nemzetnek, mit a kizárólag politikai tartalmú irodalom nem képes kielégíteni. Sőt a politikai képzettség is csak úgy alapos, ha tudományos műveltségben gyökerezik. Mindaz, mi a tudományos műveltséget előmozdítja, annyira fontos a nemzetre nézve, hogy az ezek iránti részvétlenség csak fonák egyoldalúságnak lehet eredménye, s kétségtelenül vétek a haza ellen.

A legsúlyosabb körülmények között sem kétkedtem honunk szebb jövődjén. De hogy reményeink egykor valósuljanak, nem elég akarni. Tanulnunk kell s művelnünk a tudományok minden szakát, művelnünk a népnek minden osztályát; mert korunkban csak azon nemzetnek van biztos politikai jövődje, mely komolyan törekszik az általános műveltség színvonalára emelkedni s azon előre haladni.

Nagy hiány, ha oly folyóiratok, minő a «Buda-pesti Szemle», a «Figyelő» a honfiaknál s az «Anyák heti lapja» a honleányoknál elegendő részvétre nem találnak. Azt kellene hinnünk, hogy nálunk csak a politika zaját és külfényét szeretik, de a fáradsággal járó komoly tanulmányok nem éppen kedvesek.

Szent érzelem a honszeretet, s magasztos azon lelkesedés, melylyel a honfi kész vérént ontani a hazáért. De nemcsak vérrel s nem mindenkor vérrel szolgálhatunk a hazának.

A ki hazáját nemcsak a lelkesedésnek fellobbanó hevében, hanem mindig igazán szereti, törekedni fog minden úton, minden alkalommal használni a hazának. Nem ijed vissza a nehézségektől, nem attól, hogy csak parányi azon áldozat, melyet ő hozni képes; nem attól, hogy törekvéseinek sikere nem rögtöni,

sőt talán ki sem számítható. Tesz, a mit tehet, s hogy utóbb még többet tehessen, igyekszik saját képességét is magasabbra emelni. Ezt pedig leginkább tanulás és tanítás által lehet elérni. Minden perc tehát, melyet tanulásra, minden fillér, mit a tudományoknak s azok közlönyeinek pártolására fordítunk, egyszersmind a haza oltárára tett áldozat,

Nem árt Barátom, sőt valóban szükséges, hogy a sajtó útján felszólaljatok időnkint e tárgyban, s figyelmeztessétek a közönséget, hogy a politika mellett más is megfér, más is szükséges.

Ismételt felszólalástoknak lesz végre sikere, mert annyi belátás, annyi jóakarat van a magyarban, hogy a jó szándékú igaz szó előtt sem eszét, sem keblét el nem zárja. Isten Veled.

Igaz barátod

Deák Ferencz.

A KAZINCZY ALAPÍTVÁNY TÁRGYÁBAN.

A Fraknói Vilmostól szerkesztett «Magyar Tudom. Almanach» «A Kazinczy-alap» czímen a következőket írja:

«Az 1859. év október 27-dikén tartott Kazinczy-díszlakoma alatt indítványozta gr. Dessewffy Emil a Kazinczy-alap létesítését.

Az általa sajátkezűleg irt aláírási ív így hangzik:

«Aláírási ív egy Kazinczy-alapra. Rendeltetése: a dicsőült nagy hazafi és íróhoz méltóan fejezni ki irányában a nemzet háláját.

Ezen egész ügy vezetésére és intézésére fölkéretnek az aláírók által gr. Dessewffy Emil, br. Eötvös József, Deák Ferencz, Ürményi József, br. Kemény Zsigmond, Kazinczy Gábor.

Az említett hazafiak mindegyike följogosítatik halála esetére maga helyett mást jelölni ki és nevezni a föntebbiek közé.»

Az íven 75 aláírás olvasható. Az aláírt összeg 5386 forint.

Ezzel a Kazinczy-alap intéző bizottsága meg volt alakítva és már november 2-dikán a gyűjtőívek szétküldésével megkezdette működését. Az aláírási íveken a gyűjtés czélja és az alap rendeltetése következőképpen volt körülírva:

«Azon czélból, hogy Kazinczy Ferencz nemzetiségünk és irodalmunk emelésére tett érdemeinek emléke maradandó legyen, hogy utódai közül azok, kik szegénységgel küzködnek, fölsegít-

tessenek és hogy Széphalom, hol fáradozott és hamvad, idegen kéztől megmentetve biztosítottassék ezen eset megújulása ellen és fennálljon, mint a nemzet hálájának emléke, aláírtak...»

Az alap pénztára kezelésére Tóth Lőrincz akadémiai pénztárnok kéretett föl, a kinek kezéhez az aláírásokból befolyt 49,638 frt 96 kr.»

Kazinczy Gábor nem vett részt a bizottság tanácskozmányai-ban, de véleményét az adakozás útján begyűlt összeg hováfordítá-sa iránt levélben fejtette ki. E levelére Deák Ferencz, miként Abafi Lajos a «Pesti Napló»-ban közölte, így felelt:

Pesten, márczius 22. 1862.

Tisztelt Barátom!

Véleményed mindig nagy súlylyal bírt előttem, s midőn nézeteink nem egyezők, szeretem újra átgon-dolni a dolgot, mert sajnálom, ha véleményeinket egyesíteni nem lehet.

Ily helyzetben vagyok a Kazinczy-ügyre nézve. Te a kegyeletet ellentétbe állítod a praktikummal s a humanismust, mint irod, mellékes dolognak tekinted, én pedig mindezeket a Kazinczy-ügyben is egyesít-hetőknek vélem, s azt hiszem: hogy a kegyeletnek a praktikum félretételével s a humanismus mellőzésével megkísérlett gyakorlása nem volna valódi kegyelet.

Kazinczy Ferencz azon dicső munkákon kívül, mik néki a halhatatlanságot kivívták, mit hagyott maga után, mit a nemzet hálája kegyelettel felkaroljon? Hagyott gyermekeket s unokákat szegény sorsban, hagyott eladósított birtokot, s egy ki nem épült s már romladozni kezdő házat. E tárgyak közül melyik igényel a nemzet kegyeletére nézve elsőb-biséget?

Te azt mondod: a lakházat kell mindenekelőtt fel-építeni s azt lakatlanul föntartani, a birtokot el kell adni, s Kazinczy gyermekeinek s unokáinak csak annyiban kell segélyezést nyújtani, a mennyiben a továbbra is lakatlanul hagyandó egész háznak felépí-tésén s föntartásán felül marad még az alapítvány jövedelmeciből valami. Egy szóval: Te előtted az

egész háznak fölépítése és föntartása a főtekintet, a gyermekek nevelése és segélyezése pedig másodrendű dolog. Én pedig azt hiszen: hogy a boldogultnak gyermekei s unokái érdemelnek mindenekelőtt tekintetet, mert ezek az ő hagyatékának nemesebb része, ezek állottak legközelebb szívéhez, kiknek neveléséért ő maga is, ha élne, kész volna fölládozni házát, birtokát, egy szóval mindenét. Ha azon segélyezés, mit az alapítvány ezek neveléséhez adni képes leend, csak egyet emel is ki a középszerűségből, s ha megmenti őket a szellemi süllyedéstől, jobban meg lesz tisztelve a boldogultnak emléke, mint házának teljes fölépítése által.

A nemzet becsületét emlited, mely adakozásaival nagyszerűen kitett magáért, s lelkünkre kötöd, hogy e becsületet működésünkkel el ne homályosítsuk. Tekintsük a dolgot elfogultság nélkül, s vizsgáljuk, melyik működés tartja fenn fényesebben a nemzet becsületét? az-e, mit mi követünk, vagy az, mit Te tanácsoltál?

Ha majd egykor azt mondják az utasnak, vagy azon honfinak, kit a Kazinczy emléke iránti kegyelet Széphalomra vitt: Ime, itt ez Kazinczy Ferencz lakháza, melyet a nemzet kegyelete felépített romjaiból egészen azon alakban, minőben azt maga Kazinczy akarta felépíteni, ez lakatlanul tartatik fenn a dicsőültnek emlékére. Azon szegény asszony pedig amott, ki minden biztos jövedelem nélkül szükséggel küzd, Kazinczy Ferencz leánya, és azon gyermekek, kik testileg, lelkileg elhanyagolt állapotban sinylenek s édes anyjuk nem bírja őket nevelni — Kazinczy Ferencz unokái. A nemzet adakozásából összegyűlt összegnek nagy részét ezen lakatlan háznak fölépítése s föntartása nyeli el, s kevés maradott a gyermekek és unokák segélyezésére. Kérdezlek, fenn lesz-e homálytalanul tartva a nemzet becsülete?

Ha azonban azt mondják azon utasnak vagy honfinak: Ime, itt állott Kazinczy Ferencz lakháza, me-

lyet ő maga kezdett építeni, de az építést soha be nem végezte. A ház már félig romban volt, midőn a nemzet adakozott e nagy férfiú emlékének megtisztelésére. Az egész terjedelmes házat nem lehetett felépíteni, mert a boldogultnak gyermekei és unokái nagy szegénységben voltak, s azoknak segélyezésére és nevelésére kellett a pénznek nagy részét fordítani, míg a ház építése és fentartása az egybegyűlt összeg tetemesb részét elnyelte volna. De azon két szoba, melyben Kazinczy lakott, élt és működött, s mely az ő valóságos sanctuariuma volt, íme, belsejében egészen régi alakja szerint van fentartva, külsejében csinosan alakítva, ez itt valóságos Kazinczy-muzeum. A pénznek nagyobb része pedig a boldogult nagy férfiú gyermekeinek segélyezésére és unokáinak nevelésére fordíttatik. Kérdezlek, homály borulna-e a nemzet becsületére? Sőt még az csetben is, ha nem volna egyéb választásod, mint Kazinczynak vagy lakházát, vagy gyermekeit és unokáit pusztulni engedni, — melyiket választanád?

Külföld példájára hivatkozol s említed Schillert és Goethét. De barátom, azoknál nem kellett a gyermekeket inségtől megmenteni, azoknak lakházát nem kellett újra felépíteni, hanem csak fentartani. És azon házak most nem is lakatlanok, mint Te mondod. Schiller házában az emelet, melyben ő lakott, Goethe házában azon pár szoba, miben élt, vannak külön fentartva, s muzeumnak átalakítva, a ház többi részeit lakják, mint más házakat. Így van ez Melanchthon házával és Voltaireéval is.

Ezek nézeteim e tárgyban, miket úgy adtam elő, mint egyéb aláíró, vagy mint polgára e hazának, mely büszkén nevezi Kazinczyt egyik legnagyobb fiának. De ha úgy akarok a dologhoz szólni, mint a Kazinczy-alapítványt kezelő-bizottmány egyik tagja, ki kell azt is mondanom: hogy nem is lehetnék más nézetben, mert az aláírók megbízása kijelölte a célt és utat, melyen járnom kell.

Vizsgáljuk, ki tett minket bizotmányi tagokká? és mi célra bízott meg? Midőn a Kazinczy-ünnepélyen az aláírás megindított, az első aláírók kikötötték: hogy az alapítványt mi kezeljük; a későbbi aláírók helyben hagyták ezt, vagy legalább kifogást nem tettek, s így kezelői lettünk az alapítványnak.

Kezelésünkben a kitűzött czéit kellett szem előtt tartanunk, mire az aláírás történt, mert ez lehetett csak az aláírók akarata. Ez pedig az ívek fejezetében van kimondva a következő szavakban:

Azon czélból, hogy Kazinczy Ferencz nemzetiségünk és irodalmunk díszére és javára tett enyészhetetlen érdemeinek emléke maradandó legyen; hogy utódai közül azok, kik szegénységgel küzdenek, felsegíttessenek; hogy Széphalom, hol ő a nemzetért fáradozott és nyugszik, idegen kéztől megmentve biztosíttassék jövődjére ezen lehetőség ellen, és fönnálljon, mint a nemzet hálijának emléke: aláírtuk.

Íme, e sorokban a szegény utódok fölsegélése ki van emelve s első sorba téve, azt tehát mi utolsó sorba nem tehetjük. És én meg vagyok győződve, ha ma kérdeztetnének meg az aláírók, a gyermekek nevelését kívánják-e főképp tekintetbe venni, vagy a lakhely felépítését, bizonyosan azt felelnék: hogy ha mind a kettőt teljes mértékben el nem érhetjük, a gyermekek nevelését a ház teljes felépítésének fel ne áldozzuk.

Nem szenved kétséget: hogy mindkettőt teljes mértékben megtenni legjobb volna; de, fájdalom, ebben az arithmetika által vagyunk korlátolva. Az összes alapítványnak, a fekvő jószágért fizetett hasznbérrel zgyűtt, körülbelül 2300 forint a jövedelme. Az egész háznak felépítése a beküldött építési költségvetésben közel 11,000 forintra van számítva és én alig hiszem, hogy, tekintve az épület nagyságát, az többbe ne kerüljön. Szabadon álló falusi épületnél a föntartási költségek ezen árnak 6°/o-át legalább meg kívánják, egyik esztendőt a másikba véve, mert az

épület nem örökös, és ha első években kevés igazítást igényel is, a későbbi évek költségei annyival tatemesebbek.

Vedd ehhez a házadót és biztosítást a tűz ellen, biztosan mondhatjuk, hogy a felépítésre szükséges tőkének kamatja s a fönntartás költségei 1400—1500 frtot évenként elnyelnének, a fönmaradott 800 frttal pedig hogyan volnánk képesek a szegény szűkölködő Kazinczy-maradékokat segíyezni és a gyermekeket nevelni?

Te azt kívántad: hogy Toldyt is meghívjuk a bizottmányba; de hiszen ő kezdettől fogva velünk tanácskozik és működik, s mindaz, miben eddig megállapodtunk, teljesen és főképpen az ő véleménye is, pedig azt magad is kiemelted, hogy buzgóbb tisztelője Kazinczy Ferencznek nem lehet, mint ő volt. Vajha itt lehattél volna közöttünk, e tárgy miatt felette szerettem volna Veled beszélni, de hidd el, egyébkint is.

Holnapután Gábor napja. Mit kívánjak Neked? Hiszen minden jókívánatom egyszersmind önzés. A jó állandó egészség, a békesség, a megelégedés, mit Neked kívánok, nyereség nekem is. Üdvözetemet tehát és buzgó kívánataimat ezen néhány szó foglalja magában: barátom vagy a szó legszentebb értelmében.

Isten áldjon! Tedd, ha lehet, hogy még e tavaszon láthassalak és szeresd hű barátodat.

Deák Ferencz-et.

A Kazinczy-bizottság abban állapodott meg, hogy az aláírási fölhívásban jelölt föladatával összhangzóan hármaz czélt tűz ki magának: a széphalmi birtok megszerzését, Széphalmon Kazinczy-émlék létesítését, a Kazinczy-utódok segítözését.

GYÁMLEÁNYÁHOZ, VÖRÖSMARTY ILONÁHOZ.

Deák Ferencz gyámleányához, Vörösmarty Ilonához, midőn ez tizenhét éves korát elérte, a következő levelet intézte :

Pusztá Szent-Lászlón, 1862. augusztus 14-dikén.

Kedves leányom!

Nem várom be hatodik leveledet s eltérve saját szabályomtól, ime írok, mert jövő hétfőn neved napja lesz.

Üdvözöllek tehát neved napjára az atyai szeretetnek komoly, de szíves szavaival.

Gyermekéveid már elmúltak. Eddig csak azok körében éltél, kik a te boldogságodat saját boldogságuk egyik fő részének tekintették. Szeretet ápolt s vezetett minden lépteiden. Ártatlan örömeid között nem ismerted az aggodalmat s az élet gondjait.

De most már kilépsz a világba az emberek közé, kik saját érdekeiket a te boldogságodnak föl nem áldozzák. Kevesebb szeretettel, több szigorral s gyakran kíméletlenül ítélik meg tetteidet és legfőlebb cserébe adnak örömet örömért, szeretetet szeretetéért s még jó szerencse lesz, ha e cserében is meg nem csálnak. Az élet gondjai ma-holnap saját erődöt s belátásodat is igénybe veszik.

Sok jónak s nemesnek magvát hintette el kebledben édes anyád gondos nevelése. Neked magadnak kell e magot ápolni s termővé tenni, hogy megküzdhesz egykor az élet nehézségeivel s megvethesd alapját boldogságodnak. Mert boldogságunk nem csekély részben önmagunktól függ, s boldogtalanságunkat többször okozzák önhibáink, mint mások gonoszsága.

Nem akarom az erkölcsiség örök szabályait elsorolni előtted. Élnék azok, úgy hiszem, kiolthatatlanul elmédben és szívedben. Csak néhány szót mondok el. Fogadd szavaimat szeretettel s maradjanak azok szívedbe vésvé, emlékeül azon hű barátságának, melylyel szüleid iránt voltam s vagyok és azon szeretetnek, mely bennem él irántad és testvéreid iránt.

Névnapi üdvözlétül tehát azt kívánom: hogy élted egész folytán Isten áldását mindig megérdemelj. A megérdemlett áldás nem fog elmaradni. Gyakran szenvedéseket, néha súlyos csapást mér reánk a gondviselés. De Isten a jókat soha el nem hagyja. Végtelen jósága enyhíti fájdalmainkat, erőt ad a csapások elviselésére, s bármi súlyosan nehezedik reánk a sors keze, ha önérzetünk nem vádol, lelki nyugalomunk a szerencsétlenség közepett is megóv az elcsüggedéstől. Légy tehát ingatlan bizalommal Isten iránt s erőd el nem hágy a szenvedések között, nem fogod elbizni magadat, ha sorsod kedvező.

A kegyeletnek szent érzelmeit ápd s híven megőrizd kebledben, mert azokból erednek legszebb érenyeink. A vallásosságnak és honszeretetnek, a szülék iránti tiszteletnek s engedelmességnek kegyelet a forrása. Kiben kegyelet nincs, annak szíve üres, boldogsága nem önkebléből fakad, hanem egyedül külvilágszonyaitól függ, nem bír áldozatkészéggel, szeretni nem tud, vagy ha szeret, önzésből szeret, embereket és tárgyakat önérdekének mértékével mér, s mindent csak a szerint becsül, a mennyire azt használhatja.

Ne légy soha igazságtalan mások iránt, Túr el, ha kell, az igazságtalanságot, de igazságtalansággal ne viszonzd azt. Sokkal keserűbb emléket hágy maga után azon igazságtalanság, melyet másón elkövetünk, mint a melyet másoktól szenvedünk, s a legfájdalmasabb, legtartósabb szemrehányás az, mit önkeblünkben olvasunk, mert azt sem későbbi bánatunk, sem jótetteink nem képesek egészen elnémitani.

Az embereket pusztá eszközöknek soha ne tekintsd, bármennyire alant álljanak is. Tiszteld mindenkiben az emberi méltóságot.

Érzelmekkel s mások érzelmeivel soha játékot ne űzz. Azon mulékony örömet, melyet az ily játék nyújthatna, magadnak vagy másnak okozott fájdalom és keserűség árán vásárlanád meg.

Ápold és növeld kebledben a kötelesség érzetét. A mit kötelességed parancsol, szigorúan teljesítsd s haladék nélkül, még ha nehéz volna is teljesítése. A ki kötelességének teljesítésénél, mérlegelve a nehézséget, azzal ámítgatja magát, hogy a mit tenni kellene, de tenni nem szeret, talán nem is oly szigorú kötelesség, hogy el ne maradhatna, vagy utóbbra ne haladhatna; a ki mulasztásait szépítgeti s hogy lelkiismeretének intő szavát elnémítsa, önmagának ígéreteket tesz, hogy a mit elmulasztott, majd máskor nagyobb pontossággal helyrehozza; a ki előtt a kötelesség nem oly szent törvény, melyet sérteni, vagy mellőzni soha semmi szín alatt nem szabad, az hamar megszokja a könnyelmű hanyagságot. Kezdetben kisebb kötelességeit mulasztja el, később a legszentebbet is fölládozza kényelmének vagy élvezeteinek. Sok rossz embert ismertem és sok boldogtalant, kiket nem a viszonyok, nem is a szív romlottsága tettek boldogtalanokká s rosszakká, hanem azon könnyelműség, melylyel vágyaiknak kötelességeiket fölládozták. Hidd el, kedves leányom, önérzetünket semmi úgy nem emeli s lelkünknek semmi nem ad annyi nyugalmat, mint azon öntudat, hogy kötelességeinket mindig híven és pontosan teljesítettük.

A kötelesség érzetével karöltve jár az önmegtagadás szép erénye. Gyakran le kell mondanunk vágyainkról, mert azok teljesedése azonnal, vagy későbbre sok áldozatba kerülne. Legszebb örömeinket kell néha fölládoznunk önjavunkért, vagy mások boldogságáért, A sors néha akaratumk ellen is kényszerít lemondásra s a ki önmegtagadással nem bír s önként

lemondani nem tanúlt, annak az ily kényszerített lemondás kétszeresen keserű. De nemcsak vágyainkról kell lemondani tudni, hanem szenvedélyeinket is kell fékezni s a fölhevült indulatot keblünkbe visszafojtanunk, nehony kitörése által magunknak kárt tegyünk, vagy mások iránt méltatlanok legyünk. A ki önmegtagadással nem bír, az vágyainak, szenvedélyeinek s indulatának rabja. Nincs akaratereje, vagy ha van, azt csak mások irányában használja. Önző lesz és zsarnok saját körében, s kik tőle függnek, rettegik, de nem szeretik, mások pedig gyűlölik vagy kinevetik s megvetik. Minél többek vágyaink s minél kevesebb lelki erővel bírnak azok fékezésére, boldogságunk annál inkább ki van téve a sors játéknak s mások szeszélyeinek. Tanulj tehát lemondani; kedves leányom, még ifjú korodban s gyakorold magadat az önmegtagadás szép erényében; azon keserűség, melyet az ily önkéntes megtagadás talán okozhat, bőven meg lesz jutalmazva az által, hogy lelked erősebb és nemesebb lesz s boldogságod alapja biztosabb, mert lemondásokhoz szokva, könnyebben fogod tűrni, mit változtatni nem lehet.

Ha valakivel jót tettél, felejtsd el s ne számíts viszonzásra, sőt még hálára se. A hálátlanság is kevésbé fog bántani, ha hálára nem is számítottál, midőn pedig nem várt hálával viszonozzák jótéteményeidet, kétszeresen jól fog esni szívednek. Hidd el, sokkal több a hálás ember, mint sokan gondolják, csak nem kell hálát követelnünk, mert ez által jótéteményeink gyakran nyomasztókká lesznek. A ki számítva tesz jót, várva, sőt követelve tettének jutalmát, az jótéteményeivel uzsoráskodik s ezeket önmaga fosztja meg a nemesebb jellegtől.

Ismerek embereket, kik minden csekélységért azonnal megneheztelnek s még barátjaik ártatlan szavait is latolgatják, sértést keresve, hol sértés nem volt s nem szándékoltatott. Ez emberek, kiket közönségesen apprehensiveknek neveznek, valóban boldogtalanok és

oktalanok is, mert szükség nélkül elkínozzák magukat és másokat. Ismerőseik vagy kineveik, vagy kerülük őket, mert semmi nem lehet nyomasztóbb, mint midőn bizalmas társalgás közben is folytonosan feszült figyelemmel kell vigyáznunk minden szavunkra s mozdulatunkra, nehogy azt a másik félreértse s megnehezteljen. Az igen apprehensiv emberek vagy beteg idegrendszeröknél fogva rendkívül ingerlékenyek, vagy nevetségig hiúk s korlátolt eszűek és magukat túlbecsülik; s talán öntudatlanul is érezve gyöngeségöket, folyvást attól rettegnek, hogy megtagadják tőlük azt a tiszteletet, mit ők várnak s követelnek, de nem mindig érdemelnek. Egészséges testű s lelkű ember, ki önbecsét érzi, de magát túl nem becsüli, nem szokott apprehensiv lenni. Ne latolj tehát túlcsigázott érzékenységgel minden szót, melyet a vitakozás hevében, vagy enyelgés közben kivált azok mondanak, kikről tudod, vagy fölteheted, hogy téged sérteni bizonyosan nem akarnak.

Légy mindig figyelmes mások iránt. Semmi nem oly megnyerő s lekötelező, mint a gyöngéd figyelem. A figyelmetlenség pedig sért s igen gyakran kétszeres viszonzást von maga után. A figyelmetlenséget vagy hiú gögnek, vagy szelességnek szokták az emberek tulajdonítani s hiszem, hogy e két vádnak mindenikétől egyaránt irtóznál.

Nem szeretem azon prózai lelkületű nőket, kiknek kedélye az anyagiasság bilincseiből menekülni s a mindennapiasság színvonalán fölül emelkedni nem képes, kik minden tárgyat, minden eszmét egyedül az anyagi haszonnak s élvezetnek mértékével mérnek; s a tavaszt csak azért óhajtják, hogy fűteni ne kelljen, a fát csak gyümölcséért, a virágot illatjáért szeretik, s a holdvilágnak is csak akkor örülnek, midőn úton vannak, vagy vásznat akarnak fejtéríteni. Rideg annak lelke, ki csak anyagilag élvez s ki a szépért, jóért, legyen az tárgy vagy eszme, föl nem tud lelkesülni.

De a túláradozó ábrándos érzelgőket sem szeretem,

kik holdsugárból, harmatból és virágillatból szövögetik azon ködfátyolt, melyre terveiket s reményeiket festi a képzelődés. Ők teljesen elhanyagolják mindazt, a mi prózai, s ábrándjaiknak élve, képtelenné lesznek az élet nehézségeivel megküzdeni; midőn pedig a ködfátyol szétfoszlik, meghiusult terveiket s reményeiket siratva, rendkívül boldogtalanoknak érzik magukat.

Járj te, kedves leányom, e két szélsőség között a közép úton. Prózaiak az élet gondjai, légy azokkal szemben te is prózai. Számításaidat ábrándokra ne alapítsd s ne légy érzelő, midőn tetterőre van szükség. De ne engedd, hogy lelked az anyagiasság prózájában végképpen elmerüljön. Légy fogékony minden szép és jó iránt. Élvezd azon ártatlan örömeiket is, melyeket a költészet nyújt a nagy természetnek és a lángelméknek magasztos műveiben. Lelkesülj, de csak méltó tárgyakért s lelkesedésedet silányságokra ne pazarold. Meg fogsz így felelni annak is, mit az élet prózája követel tőled, másrésről meg lesz óva lelked az önző anyagiasság szennyétől.

Légy mindig munkás, gondos és takarékos. Oly tulajdonok ezek, melyek a családi s egyéni boldogságnak lényeges föltételei. A legvirágzóbb család anyagilag és szellemileg elsüllyed e három tulajdon hiányában. Munka az embernek rendeltetése, ez edzi meg a testi és lelki erőt, ez fejti ki a tehetségeket, a henyeség ellenben elpuhít és magával hordja a léleknek legveszélyesebb mótelyét, az unalmat. Gondosság és takarékoság megtartja, a mit a munka szerzett s a három együtt megveti alapját az anyagi jólétnek és ez által a függetlenségnek. Sok jóindulatú embert láttam már erkölcsileg is elaljasodni a szükség sulya alatt, melyet henyesége, a gondosságnak és a takarékoságnak hiánya hozott reá. Ez apróknak látszó, de mégis rendkívül fontos kötelességek vannak a nőknek s e kötelességek pontos teljesítése folytonos munkásság, mindenre kiterjedő

gondosság és takarékoság nélkül lehetetlen. A munkás, gondos, takarékos nő áldás a háznál, a kiben ellenben e fontos, sőt szükséges tulajdonok hiányznak, az a családnak, a melyhez tartozik, vesztére van.

Tanuld meg tehát szeretni a folytonos munkásságot, légy gondos mindenben és rendszerető. Tanuld meg szükségéidet tehetségeidhez mérni s nélkülözni mindazt, a mi nem multhatatlanul szükséges és áldozat nélkül meg nem szerezhető. Legsilányabb neme a hiúságnak, külsőségek által föltünni akarni és piperében keresni a boldogságot. Pedig hány nő van, ki fölládozza vagyonát, házi boldogságát, gyermekeinek jövőjét, sőt önlelki nyugalmát is azon mulékony örömkért, melyeket a piperének és fényűzésnek csábító ingerei neki néhány pillanatra nyújtanak. Fényleni óhajt és beszennyezi jó hírét, tetszeni vágyik és a leggúnyosabb megrovásoknak teszi ki magát. Forák az ilyen számítás és önmagával hordja büntetését szomorú következtéseiben.

Nem féltetek én tégedet ily hotorságtól; csak azért említem meg ezeket, hogy ha egykor oly vágyaid támadnának, melyeket a józan takarékoság korlátain belül ki nem elégíthetnél, szavaim emléke is segítse lelki erődöt az ily vágyak leküzdésében.

Végre figyelmeztetek egy rút hibára, mely a társas élet minden rétegében borzasztóan elterjedt s mely gyakran mosolygó külszínével és ezer alakú érdekességével még a jobb emberit is könnyen elsodorja. Ez a rút hiba az emberszólás.

Cyúlólság, harag és a fölbőszült emberi szenvedélyek egész csoportja nem dúltak föl annyi becsületet, nyugalmat és boldogságot, mennyit az emberszólás, néha mint a gyáva gonoszság eszköze, gyakrabban egyedül csak mulatságképpen, unaloműzésére, mosolygó arcczal, könnyelműleg meggyilkol. Veszélyes hiba ez, sőt valóságos bűn. Orozva gyilkol s a megtámadott áldozat nem képes védeni magát. A harapós ebet lánczra teszik, hogy ne marhasson, a

bőszült bikát elzárják vagy lesújtják, hogy senkit le ne tiporjon, de az emberszólásnak fulánkös nyelve száz felöl támadja meg az ártatlan embert, becsületét széttépi, életét megmérgezi, s ez ellen se törvény, se hatalom nem képes oltalmat nyújtani.

És e bűnnek részesei nem csak a gonoszok és romlott szívűek, hanem igen gyakran olyanok is, kik minden egyéb tekintetben jők és tiszteletre méltók. A rágalmakat gonosz emberek koholják, de terjesztői a jobbak is, nem gonoszságból, hanem könnyelműségből.

Gyakran tapasztaltam társas körökben, hogy midőn valaki rosszat beszélt másról, érdekl, sőt szívesen hallgatták szavait, könnyen és örömetst hitték el azokat, még ha jobb ismerősük volt is a megszólás tárgya. Csak néha emelkedett egy pár kétkedő vagy védő szó s ez is nagyobbára színlett volt. Órákig fűzték tovább a megszólást; egynek is másnak is jutott valami eszébe a szegény távol levő ellen. Erkölcsi botlásától kezdve ruhájának szabásáig mindent meghánytak-vetettek s ezer megjegyzést ténének, de egyet sem a megszólottnak mentiségére. És miután órákig mulatták magukat más becsületének rovására, fölkeresték ismerőseiket, hogy minél hamarébb elmondhassák azoknak is a hallott pletykát. Így terjesztették óriási gyorsasággal a rosszat, a mit csak imént hallottak, nem vizsgálva a tények valóságát, sőt néha még valószínűségét sem. És mindezt nem gonoszságból, nem is ellenséges indulatból, hanem meggondolatlan vétkes könnyelműségből tették. Szomorú, de igaz, hogy ez ocsmány bűn a nőnemnél van leginkább elterjedve, daczára annak, hogy a nők szendébbek s rendesen gyöngédebbek s türelmesebbek mások iránt, vagy legalább azoknak kellene lenniök.

Nem azért mondom el ezeket, mintha hinném, hogy e rút hibára hajlamod van, hanem hogy óva intselek tartózkodásra, mert a gonosz ár téged is elso-dorhatna.

Ha tehát rosszat hallasz valakiről, óvakodva hidd el. A hírnek s pletykának gyakran semmi alapja nincs s a legtöbb esetben nagyítva s eltorzítva terjed tovább. Az emberiség általában és az egyes emberek is, nem olyan jók, minők lehetnének s lenniök kellene, de ritkán oly rosszak, minőknek őket a gonosz akaratú rágalom festi. És ha kénytelen vagy is elhinni a halott tény, mert valóságán lehetetlen kételkedned, ne ítélj azonnal, ne kárhoztass kíméletlenül. A hír, még ha való is, csak magát a tényt mondja el s hallgat azon előzményekről, melyeknek talán kényszerítő hatalma a tényt előidézte s melyek a tettei magát gyakran más alakban tüntetik elő.

A rosszat, mit másról hallottál, ne terjeszd soha. Találsz nemesebb s érdekesebb foglalkozást, mint hogy trombitája légy a hírnek s távirdája a pletykának és rágalomnak. Megeshetik, hogy a hír, melyet terjesztettél, később valótlannak bizonyodik be s ekkor miként nyugtatod meg önlelkiismeretedet? Még ha elmennél is mindazokhoz, kiknek a valótlan hírt elmondottad s azok előtt bevallva tévedésedet, szavaidat visszavonnád, céljt akkor sem érnél, mert azalatt a hír végtelenig terjedhetett. A szó csak addig van hatalmunkban, míg azt ki nem mondottuk. Olyan az, mint a csőbe bocsátott golyó; hatalmadban van, míg ki nem lövöd, de ha kilőtted, se irányát, se határát többé meg nem gátolhatod.

Meg ne szólj s ki ne gúnyolj senkit hiányai vagy sajátságos külsőségei miatt. Hiány mindenkiiben van s gyakran tapasztaltam, hogy némely embereknél egyes hiányokat a sors más jeles tulajdonokkal gazdagon kipótolt. A legkitünőbb egyének néha sajátságosak modcrukban, ügyetlenek a társalgásban s eltérnek a szokottól ruházatukban. A bárgyúk őket kinevetik, de a komolyabb emberek előtt sajátságaik daczára is köztiszteletben állanak. Általában korlátolt észtehetség jele, másokban főképpen a külsőségeket kutatni s azok után határozni meg az emberek becsét.

Ne ámítsd magadat sokaknak azon megszokott mentésével, hogy az ilyenféle kis emberszólások, gúnyolódások s kinevetések^{er} ártatlan mulatságok, mert senki-
nek nem ártanak. A megszólás, ha nem árt is, bizonyosan sért, a gúny s kinevetés fáj, vagy legalább kellemetlen. Pedig a mi sért, a mi fáj, a mi kellemetlen, az nem ártatlan mulatság.

Íme hosszabbra terjedett leveizni. Írhatnak még sokat, de úgy hiszem, önszíved és eszed ki fogják néked jelölni mindig a helyes útat, melyen járnod kell. Tekintsd e névnapj üdvözetül frott soraimat mint szeretetem jelét. Éppen azért, mert szeretlek, azt óhajtom, hogy a jóságnak s ez által a boldogságnak emberileg lehető legmagasabb fokát érhesd el. A jószág is alapföltétele a boldogságnak. Rossz ember lehet szerencsés, de boldog nem lesz soha.

Isten áldjon, kedves leányom! Csókolom édes anyádat s testvéreidet. Csókollak téged is; Isten veled!
Szerető gyámapád

Deák Ferencz.

ERDÉLY HÖLGYEIHEZ.

Erdélyi nők : 1863. január havában Deák Ferenczet Pannoniát ábrázoló szoboresoportozattal tisztelték meg. Deák Ferencz erre, mint a Pesti Napló 1863. február 11-diki számában írta, a következő levelet intézte hozzájuk :

Erdély tisztelt Hölgyei!

A polgári kötelesség egyszerű teljesítése nem adhat igényt megkülönböztetésre vagy köszönetre: rendkívül meglepő vala tehát reám nézve azon nagybecsű emlékek, melylyel engem az erdélyi nők kegyessége megtisztelt.

Mélyen érzem e megtiszteltetésnek nagy hecsét, de érzem egyszersmind, hogy honunk javára irányzott őszinte törekvésem, melytől a kedvező végeredményt a sors megtagadta, ily kitüntetésre nem vala méltó. Megnyugvást csak azon hitben lelek, hogy e

kitüntetés által Erdélynek hölgyei buzgó részvétüket akarták kijelenteni azon szent ügy iránt, melyért sok másokkal együtt én is küzdöttem.

A női kebel gazdag tárháza a kegyeleteknek, abban minden nemes érzelem tisztább és magasztosabb; s midőn a legszentebb érdekek védelmében lankadni kezd már a férfiak ereje, midőn az elszánt akaratot is megrendítik a viszontagságok, akkor a nők lelkesedése ad ösztönt a kitartásra, s ez által új erőt a küzdelemre.

Ha felzaklatott indulatok, nehéz szenvedések, vagy az önzésnek hideg számításai valaha képesek lehetnének elfojtani honfaink keblében a honszeretet lángoló érzelmét, föntartaná azt a nők lelkesedése tisztán s önzéstelenül. Félelem és csüggedés nélkül ápolnák ők szívök mélyében e szent érzelmet, fölélesztenék azt ismét az egész nemzethen, s ez által újra életet adnának a hazának.

Erdélynek hölgyeit e magasztos érzelmekben senki meg nem előzi. Híven ápolták ők nemzeti nyelvünket azon korban is, midőn az itt nálunk sok fényes palotában már csak vendégnek tekintetett. A családi élet csendes körében zaj nélkül, de éppen oly buzgósággal működnek a hon javán, mint a minő lelkesedéssel készek, midőn kell, tenni, tűrni s áldozni a hazáért.

Büszke vagyok tehát azon nagybecsű emlékre, melylyel engem az erdélyi nők megajándékoztak, s hálás érzéssel ismerem el, hogy érdemeim hiányát kegyességük pótolta.

Legyenek Méltóságatok e hálámnak tolmácsai azon tisztelt nők előtt, kik engem e kitüntetésben részesítettek, s fogadják őszinte köszönetemet azon kegyességükért, melylyel e megtiszteltetés eszközzésében részt vettek, s azon szíves soraikért, melyek mellett nekem e becses emlék általadatott.

Mély tisztelettel

Pest, január 13. 1863.

Deák Ferencz.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS TAGJAI ARCZ- KÉPEINEK ÁTNYUJTÁSA ALKALMAKOR.

1863. márczius 28-dikán adatott át az 1861-diki országgyűlési tagok arczképeinek dísz-albuma Deák Ferencznek az «Angol Királynő» szálloda egyik termében. Jeles számban gyűltek ott egybe az 1861-diki országgyűlés felső és alsó házának tagjai. A többek között ott voltak: Apponyi György gr., Lonovics József, Dessewffy Emil gr., Károlyi Lajos és István gr., Almásy Pál, Cziráky János gr., Tisza Kálmán, Károlyi Sándor gr., Bánffy Miklós b., Ürményi József, Urházy György, Vass Sándor gr., Eötvös József b., Eötvös Dénes b., Ráday Gedeon gr., Szalay László, Csengery Antal, Andrásy Gyula gr., Sárközy Kázmér, Nyáry b., Podmaniczky Frigyes b., Lovassy Ferencz, Trefort Ágost, Jókai Mór, Zsivora György, Gozsdu Manó, Pap János, Beniczky Ödön, Szelestey László, Zichy Manó és Jenő gr., Wenckheim Béla b., Szápáry Antal és Géza gr., Csernovics Arzén, Kelemen Albert, Szitányi Bernát, Ballagi Mór, Lónyay Gábor, Révay Simon b., Csáky László gr., Bezerédj László, Illésy, Királyi Pál, Balássy Antal, Zichy Antal, Vay Lajos b., Ivánka Imre. Deák Ferenczet küldöttség hívta meg a terembe Károlyi István gróf vezetése mellett. Megérkezvén az ünnepelt férfit, Eötvös József báró üdvözölte.

DEÁK FERENCZ: Egyszerű polgárt, ki csak kötelességét teljesítette, midőn a közügyért veletek egyesülten küzdött, nagyobb megtisztelés nem érhet, mint a miben ti, barátim, engem távollevő társaink nevében is részesítettetek. Közpályán a polgártársak bizalma és szeretete a legnagyobb ajándék, s ti a bizalom és szeretet jeléül nyújtjátok át nekem e nagybecsű emléket. A hálát, mely keblemben élni fog örökké, csak a köszönetnek szívből fakadt szavaival tudom kifejezni. De ti ezen egyszerű szavakból is értitek és méltányoljátok érzelmeimet.

Az ügy, mely mellett együtt küzdöttünk, a hazaszent ügye; a tér, melyen állunk: a törvényesség. Egyes törvények czélszerűsége fölött sokféleképp ágazhatnak el a vélemények. Kormányformák, alkotmányok, a közjog elvei s a törvényhozásban uralkodó eszmék változhatnak s változtak is időnkint minden

nemzetnél. De van egy örök s változhatatlan elv, melynek mindenütt, hol törvény uralkodik, sértetlenül kell mindig fönnállani, s ez azon elv, hogy a törvények szorosán megtartandók, s kötelező erejüket csak a jogos törvényhozó hatalom szüntetheti meg.

Nincs ezen erkölcsi elv nélkül erkölcsi kapocs, mely az államot összetartsa. Mind a népek jogainak, miud a fejedelmek hatalmának ez a legbiztosabb alapja. Tanusítja a történelem, hogy a mely országokat s egykor hatalmas birodalmakat belviszályok s erkölcsi hanyatlás végveszélybe döntöttek, azokban mindenütt a törvények meg nem tartása volt a baj forrása.

Ezen elvnek hódolva, sürgettük mi országgyűlési föliratainkban törvényeinknek s alapszerződéseinknek szoros megtartását. Álláspontunk a törvényesség vala, mely egyenes ellentéte a forradalomnak. Mert nem az áll a forradalmi téren, ki a törvényességhez ragaszkodik, s meg akarja szigorúan tartani a törvényeket, melyek az országnak és fejedelemnek jogait egyaránt biztosítják.

Fölirataink sikertelenek maradtak. De nem érzem ezen sikertelenség által fölmentve magamat azon polgári köteletség alól, melyet a törvény előnkbe szabott, s nem vagyok följosóítva elhagyni a törvényesség terét, melyen kívül minden politikai lépés kétes, káros, sőt veszélyes. Én nem tudom ellentétbe állítani a törvényekhez való ragaszkodást a fejedelem iránti hűséggel, mert én a fejedelmet legmagasabb állásában a törvényesség megtestesülésének óhajtom tekinteni, s midőn védem a törvényességet, védem egyzersmind a fejedelem jogait s érdekeit, mert ezeknek alapjuk a törvényesség.

A népek sorsa Isten kezében van. A legszentebb igyekezetet megghiúsítják oly váratlan események, miket sem kiszámítani, sem elkerülni nem lehet. De még ily esetben is több lelki nyugalommal tűrjük a sorscsapásokat, ha polgári köteletségünket a törvényesség védelmében hűen teljesítettük, mint ha öntudatunk

arról vádol, hogy jó szándékból talán, de meghiusult számításal, a törvényességet elhagyva, siker nélkül adtuk fel azt, a minek megőrzése szent kötelesség gyanánt szállott reánk.

Kilencszáz év óta él nemzetünk e hazában. Nehéz idők vonultak el fölötte, gyakran az örvény szélére sodorta a belviszály és külellenség. És annyi küzdelmek közt fönn tudta mégis tartani önállását, törvényeit és alkotmányát. Pedig annyi századokon keresztül nem volt igazságos a népnek azon osztálya iránt, melyet nem részesített a polgári jogokban, melylyel nem osztozott a közterhekben.

Ezen erkölcsi hibát 1848-ban hozta helyre a nemzet, s akkor lőn igazságos a nép iránt. Az isteni gondviselés nem fogja engedni, hogy éppen azon időszak, melyben a legszentebb erkölcsi kötelesség híven teljesítve lőn, legyen a nemzet életének utolsó fellobbanása, s ez ország éppen akkor fosztassék meg alkotmányos önállásától, törvényes függetlenségétől, midőn önként és szabad akaratból igazságot szolgáltatott a népnek s leróta sok százados tartozását. El fog jönni, úgy hiszem, az idő, midőn azok is, kik most a mi alkotmányos önállásunkat saját szabadságuk érdekében óhajtják eltörölni, be fogják látni, hogy egyik nemzet szabadsága a másik szabadságának ellensége nem lehet. Eltörölni erőszakosan egyiknek szabadságát, hogy a másik erősödjék, fonák számítás, mert a rokonérzelnek s a testvéri egyetértés nem ily úton jönnek létre, pedig csak ezek adnak erőt és biztosságot mindenkinek.

Mi tehát, barátim, teljesítendjük kötelességünket a haza és fejedelem iránt, híven ragaszkodva a törvényességhez, mely a fejedelem és nemzet jogainak, érdekeinek valóságos erkölcsi alapja, s ha egykor szavunk leend ismét közügyeink tárgyalásánál, igazságosak leendünk minden vallás, minden nemzetiség iránt a közös hazában, valamint igazságosak tudunk lenni a nép iránt.

Fogadjátok ti is őszinte köszönetemet, tisztelt barátim, szívességetekért, s tartsátok fönn irántam azon hajlamot, szívességet és barátságot, mely életemnek legnagyobb kincse lesz mindenkor.

Őt pesti hírlap közzé akarta tenni Eötvös József báró és Deák Ferencz beszédeit; de a rendőrség valamennyit lefoglalta és elkobozta.

DEÁK FERENCZ AZ ORSZÁGBÍRÓI ÁLLÁSÁTÓL FÖLMENTETT APPONYI GYÖRGY GRÓFHOZ.

A bécsi kormány a Magyarországbán 1861-ben helyreállított törvénykezési önállóságot nem tartotta tiszteletben, hanem untalan törvényt pótló rendeleteket intézett a hétszemélyes táblához, melyeket Apponyi György gr. országbíró mindannyiszor tiltakozással visszaküldött s a tábla az ő vezetése mellett figyelmen kívül hagyott, mintha nem is léteznének. A zaklatás azonban akkora lett, hogy Apponyi a helyzetet magára nézve tarthatatlannak vélte s azért ismételve benyújtotta lemondását. Ezt ő felsége nem fogadta el, s ekképp Apponyit passzív ellenállásban egy ideig támogatta. Mailáth György és Sennyey Pál b. is, a kikkel levelezést folytatt, egyre kérték, hogy a meddig elvei megtagadása nélkül csak lehetséges, maradjon meg állásában, mert távoztával elveszne az utolsó darabka terület, a melyen a magyar törvényesség még uralkodik. A magyar ügy kiegyenlítése érdekében ő felségéhez intézett emlékirata tartalmának hírére Bécsben az áskálódások ellene nagy erővel újra megindultak és ellenei végre elérték céljukat, hogy a kényelmetlen országbírótól szabaduljanak.

Midőn 1863. márczius 28-dikán az 1861-diki magyar országgyűlés két házának tagjai az arczképüket magában foglaló albumot Deák Ferencznek átnyújtották, az üdvözlők között a bécsi körök egyik részének nagy bosszúságára, másikának kárörömére jelen volt Apponyi is. April 3-dikán tudatták vele, hogy állása már most nem tartható s hogy ennekelőtte benyújtott lemondását elfogadják.

Apponyi György grófnak e tárgyban hozzá intézett levelére Deák Ferencz válasza ez volt:

Pesten, 1863 ápril 11-dikén.

Igen tisztelt barátom!

Nem volt váratlan előttem, a mi történt. Az emberek cselekedtek saját lelkületök szerint, s a milyen a fa, olyan a gyümölcse.

Szíves soraidban saját eljárásodra nézve kérdezted véleményemet. Benső meggyőződése, hogy egész eljárásod olyan volt, mint jellemed: tiszta és correct minden tekintetben.

Nem csak a barátság ítél így fölötted. Mindenkinek ez a nézete, kivéve talán azokat, kik gyűlölnék, mert Téged méltatlanul sértettek, s rágalmaznak: hogy a méltánytalanságot, mit ellened elkövettek, látszólag legalább igazolják a világ előtt és talán önmaguk előtt is.

De kinek ily rágalmak ellenében oly két szövetségese van, mint Neked, a tiszta öntudat és honfitársaidnak őszinte tisztelete, az nyugodtan elmondhatja: *opinionum commenta delet dies.*

Szándékom pár hét múlva elhagyni Pestet hosszabb időre. Ha békési utad későbbre halad, talán hónapokig nem hoz Veled össze a szerencse. De a legszívesebb tisztelet és barátság érzelmei által a távolban is közel leszünk, úgy hiszem, egymáshoz. Isten áldjon és tartson meg Nekünk és a Hazának.

Tiszteelő barátod

Deák Ferencz.

EGY EMLÉKKÖNYVBE.

Zala vármegye alapítványi választmánya 1864. augusztus 8-dikán emlékkönyvet adott át Koppány Ferencznek, mint a ki egy negyed századnál tovább kezelte a vármegye nemesi pénztárát és magán alapítványait s a kinek volt köszönhető, hogy «az 1848 után bekövetkezett válságos napok elmúltak a nélkül, hogy kellemetlen megtámadásokon túl megfosztatott volna a megye nemes szívű alapítóinak szándéka szerint való független kezelésétől a pénzeknek».

Ebbe az emlékkönyvbe *Deák Ferencz* a következő sorokat írta:

Habár tagja nem vagyok is azon válaszimánynak, mely Neked tisztelet, hála és szeretet jeléül ezen emlékkönyvet adta, megengeded mégis, hogy abba nevémet én is beleírjam. Negyven éves barátságunk jogánál fogva kívánom és teszem ezt.

Évek hosszú során át egy téren állottunk, egy ügyért küzdöttünk. Tanúja valék soha nem ingadozott tiszta jellemednek, érett megfontolásodnak és azon buzgalomnak, melylyel a közügyért, kifáradást, elcsüggedést nem ismerve, folytonosan működtél.

Nehéz idők, a megpróbáltatásnak zivataros évei zúgtak le azóta szegény hazánk fölött. Mennyi reményt, mennyi boldogságot dúltak fel az események. Sok, igen sok megváltozott, eltorzult, másképp alakult körülöttünk. A mi erőnket is megtörte az idő; de változatlanok maradtak érzelmeink azon szent ügy iránt, melyért együtt küzdöttünk, s változatlanok maradtunk egymás iránt.

És ha most élünk alkonyán a multa pillantunk vissza, szenvedéseink között is vigasztalhat azon öntudat, hogy nincs okunk pirulni önmagunkért, és azon szent hit, hogy Isten az igaz ügyet el nem hagyja. Csapásokat küldött reánk, hogy tisztuljanak érzelmeink és magasztosabb legyen szeretetünk a szenvedő haza iránt; de nem fogja engedni, hogy a szebb jövőd reménye is kihadjon keblünkből.

Nem szólok háláról Irányodban. Legszentebb polgári kötelességünk: igaz úton, önérdekeink mellőzésével is tenni a hazáért mindent, mit tenni képesek vagyunk. Hálánk tehát, melylyel Neked tartozunk, azon őszinte elismerés, hogy Te e szent kötelességet híven és jelesen teljesítetted, s férfiasan betöltéd mindenkor azon helyet, melyre a hon szolgálatában hivatva valál. A tisztelet és szeretet pedig, mely Irántad negyven év óta él keblemben, lankadni nem fog sírunkig.

Isten mindenható hatalmas örökődjék Fölötted, fölöttünk s főképp szegény hazánk fölött.

Pusztá-Szent-Lászlón, 1864 szeptember 8-dikán.

Deák Ferencz.

A HUSVÉTI CZIKK.

A «Pesti Napló»-nak 1865. ápril 16-dikán, husvét másodnapján megjelent számában közzétett első vezércikk keletkezését *Salamon Ferencz* a Törs Kálmán szerkesztette «Deák Ferencz emlékezete» című műben így adta elő:

«Deák Ferencz politikai és társadalmi tevékenysége írásba foglalva oly számos kötetre menne, mint a legtermékenyebb írói talentumok művei. De ő keveset írt, tudtommal még csak nem is igen jegyzett, levelezései sem lehettek gyakoriak.

Mindamellet méltóbb emléket alig állíthatunk nevének, mint az irodalomban. Ez csak úgy történhetik, hogy ha mindazok, a kik vele az ő saját társadalmi körében, az ő diplomatiájában, a parlament coulissái mögött közvetlenül érintkeztek, híven leírják ezen érintkezést, a nélkül, hogy ebben akár saját személyöknek több fontosságot akarnának szerezni a valóságnál, akár elhunyt nagy hazánkfíát még jobban nagyítani igyekeznének, mint a minő volt. Így lennének a még élő egykorúak által nagyjából megírhatók Deák memoire-jai.

Saját személyes érintkezéseim nagyon ritkák voltak vele. Ámbár éppen azon időben, mikor a «Pesti Napló»-t Deák organumának némi joggal tartották, ezen lapnak állandó belmunkatársa voltam (az 1867-et megelőzőt tizenkét év alatt), ritkán volt alkalmam látni, mely alkalmat nem kerestem, pedig nem lett volna nehéz találnom minduntalan. Ez az én hibám; de nem tartozik ide mentegetnem.

Deák közvetlen befolyással nagyon ritka esetben volt a «Pesti Napló»-ra. Fegyelem még kevésbbé uralkodott e részben, mint később a parlamentáris Deák-pártban. Tudtommal nem is sugalmazta. Sok ideig leginkább Csengery, míg állandó munkatárs volt a «Napló»-nál, s aztán néhai b. Kemény Zsigmond volt a kapocs Deák és a lap közt. Leginkább utólagos kritikát gyakorolt az öreg úr, mire b. Kemény többet látszott adni, mint bármí egyébre. B. Kemény maga elég szabad tért engedett munkatársainak. Maga sem sugalmazott majd semmit. Így a «Napló» mintegy hallgatag egyetértéssel volt írva Deák szellemében.

Így történt, hogy ámbár már tíz évig voltam a «Napló»-nál, felülről (Deáktól vagy Keménytől) sugalmazott cikket nem írtani.

Végre 1865-ben husvét előtt pár nappal b. Kemény, a szerkesztő, izgatott s titkolódzó fontoskodással tudomra adta, legyek készen, mert holnap vagy holnapután Deák egy irányczikket akar velem fogalmaztatni a «Napló» számára. Szabadkoztam. Én a legjobb akarattal sem tudnám Deák intencióihoz képest megírni a cikket. A készen kapott tárgyban is beletéved tollam a saját eszmémbe, s ha írás közben semmi újat sem mondok, olyat írok, a mi íránt sem én, sem az olvasó nem érdeklődik — azaz igen rossz cikket. Az «öreg» abban a csalódásban van, hogy az újság-

czikknek oly scrupulosus módon kell írva lennie, mint egy-egy fontos diplomatiái jegyzéknek, vagy criminális törvényczikknek. Bele fog akadni szavaimba, kifejezésem modorába, s nemcsak megharagszik reám, hanem tán az ügynek is, melynek miibenlétét mélységes titokban tartják, ártani találnék.

Ilyen argumentumaim, úgy látszott, meggyőzték a mi felejtethetlen «bárónkat».

Azért husvét szombatján reggel 9 óra előtt a hírlapírók szokott gondtalanságával léptem be a szerkesztőségbe, hol b. Kemény ugyanazon izgatott fontoskodással, mint pár nappal előbb, adta tudomra, hogy le se tegyem esernyőmet, hanem siessek az «Angol Királynő»-be Deákhoz.

Szó nélkül engedelmeskedtem. Éppen úgy éreztem magam, mint katonakoromban. Mintha a «Pesti Napló»-nak felesküdtém volna, hogy szárazon és vizen, éjjel és nappal, minden bármi fegyvernemben, legyen az ujdonság, színkritika, angol, német, francia fordítás, gazdasági rovat, nekrológ, vezércikk, a legjobb erőmből hűségesen fogok szolgálni. A nélkül hogy számítás vagy dacz lett volna tőlem, ösztönszerűleg beletaláltam magamat abba az illúzióba, hogy én most rapportra menő katona vagyok, ki, ha tudna is valamit, úgy viseli magát, mintha semmit sem tudna; csak akkor szól, ha kérdezik, s csak szorosán a kérdésre felel, s mindenekfelett jól megjegyzi magának a kapitány minden szavát. A ki annyit próbáltam, majd csak keresztülesen egy sugalmazott diplomatiái okmány fogalmazásán is.

Történetesen éppen eltaláltam a tempót. Az öreg úr magaviselete ezen alkalommal egészen beleillett egy rapport-jelenterbe — ő lévén a tisztt, én pedig valami írástudó őrmester-féle. Barátságosan, de komolyan fogadott, rágyújtatott vefem is szokott kabanoszára, de elmaradt szokott stereotyp tréfája, melyet különben irányomban majd minden találkozásakor felhozott, mi azon ártatlan csalódásából eredt, mintha én hiú volnék testi erőmre s birkozásbeli ügyességemre.

Azonnal munkához láttunk. A belső szobából kihoztuk közös erővel a Corpus Juris két kötetét s elhelyeztük a keleti fal melletti nagy dívánra. Az öreg úr a kettő közt foglalt helyet. Én egy székre ültem vele szembe, egy nagyocska síma asztal választván el tőle, hol egy-két koncz kis formátumú síma velinpapír s több jó toll állott készen.

Nem kis megnyugvásomra azonnal láttam, hogy nem sugalmazott cikk írásáról van szó; nem lesz egyéb dolgom, mint telhető ortho- és kalligraphiával leírni, a mit dictálnak. Vajjon előre figyelmeztette-e b. Kemény vonakodásomra a cikk fogalmazásától, vagy pedig semmi esetben nem bizta volna másra a nagyfontosságú documentum megírását? Ezt vagy azon időkben sem tudtam meg positive, vagy elfelejtettem. De az alternativa utóbbi részét hiszem, azt, hogy Deák senkire sem bizta volna a fogalmazást; maga akarta megírni. A dictálásra azért szemelhetett ki éppen

engem, hogy a névtelenül megjelenendő cikk írójának kilétét ne tudják meg azonnal, mire czélszerű volt a «Napló» éppen egy rendes munkatársának kezeirásával adni a nyomdába. Aztán a «Corpus Juris»-ban való netaláni keresgélésekben valami segítségére lehet olyan, kinek történelmi tanulmányainál fogva van egy kis jártassága benne.

Deák úgy tudtam, iratott azelőtt a «Napló» más munkatársával is, s jelesen Királyi Pállal, hírlapi cikket; államokmányok szerkesztésénél pedig Szalay, de legállandóbban Csengery volt segítségére. Miképpen mentek azon sok tekintetben másnemű munkálatai? nem tudom. Én csak azon egy — első és utolsó — alkalomról szólok, melyben én voltam szerencsés, bár igen csekély és alárendelt segítséggel lenni munkájában.

A husvéti cikket Deák szóról-szóra maga dictálta nekem husvét szombatján reggel 9 órától délután csaknem 3-ig, bár lassan és fontolva, de majd minden megszakadás nélkül. Két vagy három ízben történt, hogy az öreg úr kikeresett vagy kikerestetett a «Corpus Juris»-ban egy-egy passzust, de ezt is csak teljes bizonyosság kedvéért. Egyiknél megkérdezte tőlem, hogy egy (már elfeledtem micsoda) barbár szó, mely régi törvénykezésünkben előfordul, miképpen volna magyarul kifejezhető. Azt mondtam, nem tudom én magam sem. (Emlékeztem rá, hogy olvastam, de valódi értelmét nem tudtam, mert nem lévén rá szükségem tanulmányaimban, nem jártam végére. Ezért nem kockáztattam hozzávetéssel.) Megmaradt hát az alkalmasint leghelyesebb kifejezés, a mit maga először mondott. Ez a szó meglehetősen mellékes dolog volt a cikk lényegére nézve, s az «öreg» mégis oly scrupulosus volt benne.

Egy másik nemű incidens az volt, hogy több ízben kopogtatnak a szoba ajtaján, mely közvetlenül a szálloda folyosójáról nyílt be. Az első kopogtatásnak megörültem, gondoltam, egy kis pihenés áll be. Mert rám nézve ez az új mesterség nagyon fárasztó volt. Iskolás gyermekkorom óta sohasem irtam dictando, s én, a ki gyakran irtam már egyhuzamban tíz-tizenkét órát, mikor magam fejétől irtam, most már pár órai írásra fáradtnak éreztem magamat. Azért kapva kaptam az első alkalmon, s halkán kérdeztem az «öreg»-től: «kinyissam?» Az öreg jó hangosan azt mondta: «nem kell!» s minden megszakítás nélkül folytatta a dictálást, melyből a kopogtató minden szót tisztán kivehetett a vékony ajtón keresztül. Több ízben zörgettek, de egyszer sem nyitattott meg, sőt azt sem mondtuk: «nem szabad», annál kevésbé hangzott ki csak egy vigasztaló szó. Pedig a kopogtatók egyike gr. Andrássy Gyula volt, kit különben az öreg úr nemcsak személyeért örömet bocsátott be máskor, hanem azon fontos s gyakran sürgős ügyekért is, melyekben fáradhatatlanul járt el, de legkivált azon momentuosus időben, mikor a cikk iratott. Ezáltal is sürgős dolga lehetett, mert annak ellenére, hogy kétségkívül tudomása volt a cikk készülésétől, s ha valaki, ő lehetett be-

avatva a czikk genesisének titkaiba, ha jól emlékszem, bizonyos idő múlva másodízben is zörgetett, de ekkor is hiában. Az öreg — mint ebből látni — nagy fontosságot tulajdonított a cikknek; a világon semmi által nem akarta zavartatni magát a gondolatmenet filumának folytonosságában.

A dictálás lassan s megfontolva haladt; ha jól emlékszem, egyszer sem kellett a már leirtakat recapitulálva felolvasnom; csak mikor az egész készen volt. Annyira componálva volt, mikor hozzáfogtam az íráshoz. Csak két-három egyes szót kellett kihúzni s helyébe mást iktatni a megírás folyamában.

Az öreg a külsőségekben is igen minutiosus ember volt. Azt még elnézte, mily óriási pusztítást viszek véghez azon velin-papírban, mely bőven állott rendelkezésemre. Mert nemcsak hogy egy ívrét levélnek csupán egyik lapjára írtam, hanem a beírt lapnak is egész felét hagytam tisztán margónak, s jó nagy betűkkel, a szavakat távol egymástól, s a sorokat még távolabb. A cikkből oly papírhalmaz állott elő, hogy a fő-szedő, Marich, elborzadt tőle, mikor a kezébe nyomtam. Vettem észre mindjárt eleinte az öreg egy szemhunyorításából, hogy volna ezen papíremésztő jó szokásomra némi megjegyzése vagy adomája, de egy szót sem szólt. Hanem mikor valamit kihúztam, hogy egyebet írjak helyébe, arra tanított, hogy a javítást sohase írjam a kihúzás után, hanem, ha elfér, a kihúzás fölébe, mert különben a szedő egy sort könnyen átugrik.

Egyszóval, a husvétii czikk az én kezemirásával került a nyomdába, magam vállaltam el revisióját is, de, a mint mindezekből látni, semmi érdemem nem volt benne, sok ezer más épp oly jól betöltötte volna a szerepet, mint én.

És mégis most fel akarom használni egy érdem szerzésére, a mi abból áll, hogy egészen úgy adom elő a dolgot, a mint emlékezetemben megmaradt, minden nagyítás vagy kicsinyítés nélkül.

Általános tapasztalat, hogy élő és elhúnyt nagy férfakkal érintkezésben volt, különben derék emberek szeretnek úgy feltüntetni egy-egy találkozást, kivált ha az fontos momentumban történt, hogy a magok szerepe kissé nyerjen fontosságban, vagy az illető nagyság magaviselete nagyobb érdekesség kedvéért még nagyobb-nak, szebbek tűnjék fel, holott ily szépítésekben gyakran torzítás jön ki.

Ez káros minden esetben a való tudása szempontjából; de éppén méltatlan volna a nagy halott emlékéhez, ki sohasem kívánt theatrális hatást tenni, s mindenekfelett az igazságot szerette.

Jelen sorok bármely csekély világot vetnek is az egyénre és eseményekre, az az egy érdemök megvan, hogy igazat mondanak. Meg vagyok győződve, hogy ha a megboldogult életében láttak volna napvilágot, azt mondta volna rá: «A mit irtál, mind úgy volt», legfelsőbb azt tette volna hozzá: «De kifelejtettél valamit»

Mert oly minutiosus emlékezőtehetsége volt, a minővel én — fájdalom — nem rendelkezem.

A husvétii czikk szellemi előkészületeiről, miután b. Kemény Zsigmond nincs többé, úgy vélem, gr. Andrássyn és Csengeryn kívül az élők közt alig tudna más hiteles adatokat szolgáltatni. E részben nem emlékszem semmi olyanra, a mi nincs nyilvánosan is tudva. Jele ez, hogy ha hallottam is valamit akkor a sugdosásokból, az oly jelentéktelen része volt az egésznek, hogy semmit sen tarthattam meg belőle. Különbben akkor a magyar politika oly sugdosódó is volt, hogy a tűzhelyhez oly közel állók is, mint én, nem tudtak meg gyakran semmit. Nem is tolakodtam érte, annál kevésbbé akartam kulcslyukon hallgatódzónak feltűnni, vagy netán mások indiscretiója miatt gyanusá tenni magamat.»

Maga a czikk a következő:

Még néhány szó a «Botschafter»-nek ápril 9-diki cikkére.

Azt mondja többek között a «Botschafter» ápril 9-diki számában, hogy a magyar történelmen egy elkülönző vágy vonul végig (Sonder-Zug), mely nemzedékről-nemzedékre száll, s ma épp oly elevenen él, mint száz évvel ezelőt.

Ha ezen elkülönző vágy alatt a «B.» azt érti, hogy a magyar nemzet mindig híven ragaszkodott saját alkotmányos önállásához, s mindig határozott ellenszenvvel viseltetett a hatalomnak, s még inkább a hatalom némely kezelőinek azon törekvései ellen, melyek Magyarország alkotmányának mellőzésére, sőt megsemmisítésére, s némileg az ország beolvasztására voltak irányozva, nincs okunk ellenmondani a «B.» idézett sorainak; mert azon hű ragaszkodás s a beolvasztás elleni határozott ellenszenv csakugyan nemzedékről nemzedékre szállt a magyarnál, s ma épp oly elevenen él, mint száz évvel ezelőt, és ha a mindenható kegyelme tőlünk el nem fordul, élni fog még századok mulva is.

De ha a «B.» az idézett sorokban oly elkülönző vágyat kívánt érteni, mely a végelszakadási törekvést foglalja magában, akkor kénytelenek vagyunk néhány szóval válaszolni állítására.

Ha mutatkozott a magyar történelemben időnkint

ilyen vágy, sőt valóságos törekvés, mi szülte azt, s mi emelte magasabb fokra? Maga felel e kérdésre a «B.», midőn elmondja, hogy Magyarország törvényei és alkotmánya gyakran megsértettek a hatalom, vagyis inkább annak kezelői által.

Valamely komoly megfontolás után kötött kapcsolatnak megszakasztására egy egész nemzetnél csak a legnagyobb fokra emelkedett közéletlenség szülehet vágyat és törekvést, s még az is csak akkor, ha a dolog jobbra fordultának minden reménye elenyészett. A mult időkben nem egy osztrák államférfiú, tanácsa és befolyása által, melylyel a fejedelemre hatott, akarva vagy nem akarva elkövetett mindent, hogy a nemzetben ily vágy támadjon. Több szomorú korszakot lehetne idéznünk e részben a magyar történelemből, bizonyosságául annak, hogy az elégtelenségnek s a bizalom megrendítésének nem a magyar nemzet volt az oka. És midőn évek hosszú során keresztül a magyar alkotmány ellen intézett megtámadások egymást érték, midőn azoknak természetes következése, a fokonkint növekedő keserűség, már-már tetőpontját érte, mi volt az, mi a bajt megorvosolta, a felizgatott kedélyeket megnyugtatta, s a megrendített bizalmat ismét helyreállította? Talán azon osztrák államférfiak változtatták meg nézeteiket s a tapasztaláson okulva, jobb tanácsot adtak a fejedelemnek? Nem. Ez nem történt, vagy, legalább a történelem bizonyítása szerint, ritkán történt. Mindig a fejedelmek voltak azok, kik mélyebb belátással és szigorúbb lelkiismeretességgel a magyar alkotmány ellen intézett rendeleteket visszavették, a sértett törvényeket helyreállították, s a nemzet bizalmát és reményét ismét fellesztették.

Csak néhány példát hozunk fel a történelemből.

Alig volt szomorúbb korszak Magyarországra nézve, mint azon tizenegy év, mely az 1681-diki országgyűlést megelőzte. Nem említve a vérontást, egyes személyek politikai és vallási üldöztetését, csak azt

emeljük ki, hogy ezen idő alatt az ország alkotmánya hatályon kívül tétetett s az ország idegen helytartónak kormányzatára bízott. Igaz, hogy ezt egy nagyobb terjedelmű összeesküvés előzte meg, melynek részesei megbűnhődtek életükkel és minden vagyonukkal. De nem hiányoztak államférfiak, kik azon egyesek tetteit alkalmul és ürügyül használták az egész nemzet ellen intézett szigorú és alkotmányellenes lépésekre. S midőn az ebből származott keserűség mindinkább növekedett, I. Leopold maga volt az, ki az alkotmány elleni rendeleteket megszüntette, s az 1681-diki országgyűlésen az ország rendivel együtt ismét teljesen és sértetlenül visszaállította a magyar alkotmányt.

Nem is maradt el ezen igazságos lépésnek jótékony következése: az ismét helyreállott bizalom és ragaszkodás, melynek eredménye lőn hat év múlva, hogy a nemzet az 1687-diki országgyűlésen egész készséggel törvényt alkotott, mely a fejedelem kívánsága szerint megállapította a Habsburgi ház fiágának trónöröklési jogára nézve az elsőszülöttséget. Tette ezt a nemzet saját javáért is; de kétségtelen az, hogy ha a bizalom 1681-ben helyre nem állítatik, ily törvényt az ország önként nem alkotott volna.

A XVIII. század elején véres belháború folyt Magyarországon, mely belháborúnak oka, vagy legalább előmozdítója volt nagy részben az osztrák államférfiaknak a magyar alkotmány ellen intézett újabb törekvése. A szathmári békekötés vetett véget ezen belháborúnak, azon békekötés, mely az ország alkotmányos szabadságát újabban ismét biztosította. És e békekötés után tizenkét esztendővel a magyar nemzet önkényt, szabad akaratból átruházta a trónöröklési jogot a Habsburgi ház nőágára. Mi valóságos jele annak, hogy a bizalom és ragaszkodás a nemzet és az uralkodóház között ismét helyreállott. Mert ha a szathmári béke nem úgy köttetik, ha az ország alkotmánya teljesen helyre nem állítatik, a meg nem nyugtatott és bizalmát vesztett nemzet aligha hozzá-

járult volna a *sanctio pragmatica* megkötéséhez. És akkor mi történik 1741-ben? azt fejtegetni nem akarjuk.

1780 után II. József ismét félretette az ország alkotmányát, s némely osztrák államférfiak régi tervei szerint Magyarország beolvasztását, vagy legalább alkotmányos önállásának teljes megsemmisítését tűzte ki célul. De ő maga visszavonta élte végnapjaiban rendeleteit, s utódja, II. Leopold, az ország rendjeivel egyetértve, nemcsak visszaállította ismét a magyar alkotmányt, hanem újabb czélszerű törvényekkel meg is erősítette azt.

Következtek csakhamar a véres francia háborúk, melyek hosszabb ideig Ausztriára nézve szerencsétlen fordulatot vőnek. E háborúk bebizonyították, hogy a sértetlenül visszaállított alkotmányhoz hű magyar nemzet hű volt egyszer-mind királyához is. Teljes készséggel, sőt lelkesedéssel felelt meg kötelességének a birodalom védelmében, s midőn a diadalmas ellenség hatalmas császára 1809-ben itt benn az országban állott győzedelmes seregével, s a magyar nemzetet elszakadásra szólította fel proclamatióiban, kecsegtetve azt oly reményekkel, miknek teljesülhetése nagyon valószínűnek látszott, e proclamatiók nem ingatták meg a nemzet jogszerű ragaszkodását és bizalmát. Minden csábító ígéretek és kecsegtetések nyom nélkül maradtak.

1823-ban a magyar alkotmánynak egyik alaptörvénye lőn megtámadva tetteg a hatalomnak parancsoló szava és fegyvere által. De pár évvel azután az igazságos fejedelem kinyilatkoztatta ünnepélyesen az 1825-diki országgyűlésen, hogy azon események, melyek az ő atyai szívének is kedvetlenek, jövőben ismételtetni nem fognak, s kimondotta az ország rendjeinek hozzájárultával alkotott 3-dik törvényczikkben, miszerint «teljesen meg van győződve, hogy a fejedelem és ország boldogsága a törvények szoros megtartásán és épségben maradásán alapszik, s ha akár a királynak, akár az ország rendjeinek jogaiból

valami elvonatik, a törvényeknek és az ország törvényes rendszerének összes szerkezete, melyet századok erősítettek meg, alá fog ásatni». Kimondotta továbbá, hogy «az ország alkotmányát, melyet koronázási esküjével is megerősített, minden időben védeni fogja és fentartani. Ugyanazért az 1790—91. évi 10., 12. és 19-dik törvényczikkeket szorosán megtartandja és másokkal is megtartatja».

Tette pedig e nyilatkozatot ő felsége ama jeles államférfiúnak tanácsa folytán is, ki a birodalom ügyeit a legnehezebb körülmények között annyi bölcseséggel vezette, s ki Magyarországra vonatkozólag ezt mondotta a felséges uralkodónak:

«Ha Felsőged Magyarországot könnyen és jól akarja kormányozni, kormányozza azt saját alkotmánya szerint.»

De nem akarjuk e fejtegetéseket tovább vinni. Csak azt ismétljük a történelem nyomán, hogy valamikor Magyarorszáiban súlyosabb megalégedetlenség mutatkozott, és ezen megalégedetlenség bizalmatlanságot s talán különválási vágyakat is ébresztett, azt majd mindig az osztrák államférfiaknak a magyar alkotmány mellőzésére intézett tanácsa és törekvései okozták, s mindig a fejedelmeknek lelkiismeretes igazsága és mélyebb belátása orvosolta a bajt, állította helyre ismét a bizalmat és ragaszkodást.

A történelem tehát kimutatja időnkinti okait azon időnkint felmerült elkülönző váagnak (Sonder-Zug), melylyel minket a «Botschafter» vádol, s kimutatja egyszersmind azon egyetlen, de biztos módot, melylyel e vágy mindig meg lön szüntetve. Ha tehát igaz Cicerónak azon mondása: «*historia est testis temporum, magistra vitæ*», tanulnunk kell a történelemből.

Mi a mult idők eseményeiből azt tanultuk, hogy a legnehezebb körülmények között fejedelmeink igazsága, bölcsesége segített bajainkon, ők mentették meg alkotmányunkat másoknak támadásaitól. Ez azon hit, melynek élni kell bennünk. Miért akarja e hitet keb-

lünkből kiszakasztani a «B.» annak mutogatásával, hogy akármennyit biztosítottuk mi alkotmányunkat újabb, határozottabb törvényekkel, akármennyit biztosították azt fejedelmeink koronázási hitleveleikkel, törvényeink mégis mindig megsértettek, alkotmányunk mellőztetett?

Miért akar minden bizalmat, minden jobb reményeket előltni azon fenyegetéssel, hogy valamint azon hatalom, mely előbb az osztrák tartományokban abszolút uralkodott, meg nem tartotta a mi alkotmányunkat, úgy az alkotmányos osztrák népek sem lesznek több kíméléttel irántunk?

Az osztrák kormány, a lajtántúli lapok és egyes államférfiak gyakran emlegetik a békés kiegyenlítés szükségét, oly kiegyenlítést, mely mind a két fél megnyugtatásával eszközöltessék. Ily kiegyenlítésnek alapja csak a kölcsönös bizalom lehet, s azt hiszi-e a «B.», hogy ezt a kölcsönös bizalmat növeli annak emlegetése, miszerint alkotmányunkat eddig sem respectálta a hatalom, s ezután sem fogják azt kímélni még az alkotmányos osztrák népek sem?

Vagy ha maga sem hiszi a «B.», hogy mindez a bizalmat növelje, vajjon érdekében fekszik e nehezíteni a kiegyenlítés lehetőségét; bizalmatlanság magvát szórni a Lajtán innen és túl levő népek és országok között; úgy állítani őket egymással szembe, mint ellenségeket, és pedig oly ellenségeket, kik egymás jogait kímélni nem hajlandók? József, becsületes, bölcs politikának tartja-e a «B.», tőlünk még azon reményt is elragadni, melyet a fejedelem személyűbe helyezünk, s midőn ekképp igyekszik ő maga is elkülönző vágyakat ébreszteni a magyarban, szemrehányásképpen ugyanazon vágygyal vádolni a nemzetet?

Gyakran hallottuk már azon tant ismételtetni, hogy midőn két szerződő fél között az egyik meg nem tartja a szerződés pontjait, a másik sem köteles azt megtartani. E tan a «Verwirkungstheoria», melyet mi a közjog terén mind elméletileg, mind gyakorla-

tilag helytelennek tartunk. De azon tan, melyet a «B.» hirdet, hogy midőn a kötött szerződést az egyik fél minduntalan megszegte s minden újabb és határozottabb biztosítások és ígéretök daczára újra és ismételve a szerződés ellen cselekedett, a másik félnek se legyen többé joga a szerződés megtartását kívánni, hanem azt egyoldalúlag átalakítani, sőt részben megsemmisíteni legyen kénytelen — valóban új tan, és meglepőleg sajátságos.

Há Rudolf alatt 1608 előtt, Leopold alatt 1681-ben, II. József alatt 1781-ben, Ferencz alatt 1825-ben e tant követték volna őseink, hol állana most a magyar alkotmány? De szerencsére több bizalommal voltak mégis fejedelmeik iránt, s e bizalom tartotta meg Magyarországot szabadságát.

Azt mondja a «B.», hogy azért lőn minduntalan megszegve a magyar alkotmány, mert az összes birodalom érdekei lehetetlenné tették annak megtartását; meg fog az ezentúl is szegetni, hacsak azt a birodalmi alkotmányhoz nem alkalmazzuk és módosítjuk. Nem hozzuk mi kétségbe a birodalom szilárd fennállhatóságának fontosságát. Hiszen az 1861-diki országgyűlés felirata is kijelentette, hogy azt a magyar nemzet veszélyeztetni semmiképpen nem akarja. De véleményünk szerint a birodalom szilárd fennállhatóságát nem akképp kell biztosítani, hogy félrelökve minden ünnepélyes szerződéseket, törvényeket és jogokat, az ezek által biztosított magyar alkotmány egészen azon mintába öntessék, melybe a február 26-diki alkotmány öntetett, hanem mindenek felett szem előtt tartva a birodalom biztosságát, melyet a *sanctio pragmatica* is szem előtt tartott, arra kell törekedni, hogy mind a birodalom biztossága teljesen eléressék, mind a magyar alkotmány alaptörvényei a lehetőségig fentartassanak, mind a lajtántúli országok alkotmányos szabadsága kifejtessék és teljesen biztossítsák.

Egyik czél tehát a birodalom szilárd fennállása, melyet nem kívánunk semmi más tekinteteknek alá-

rendelni. Másik czél pedig fentartása Magyarország alkotmányos fennállásának, jogainak, törvényeinek, melyeket a *sanctio pragmatica* is ünnepélyesen biztosít, s melyekből többet elvenni, mint a nüt a birodalom szilárd fennállhatóságának biztosítása mulhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem czélszerű.

Párhuzamosan a magyar alkotmánygyal megfér a közös uralkodó alatt, a közös védelem mellett, a lajtántúli országok teljes alkotmányos szabadsága is. Nem állanak ezek ellentétben egymással; azt hisszük, hogy megállhatunk egymás mellett, a nélkül, hogy egymást absorbeálni akarnók.

Végre, még egyszer visszatekintve a történelemre, bátorkodunk egy kérdést intézni a «*Botschafter*»-hez.

Ha 1527-ben I. Ferdinándot a magyar nemzet meg nem választotta volna királyának, alakult volna-e az osztrák birodalom úgy és azon terjedelemben, mint az e választás után létrejött? Megállott volna-e az a birodalom 1740 után úgy, a mint megállott? Birt volna-e a francia háborúk alatt ellentállani azon hatalmas ellenségnek, mely Németország nagy részét elsöpötte?

Ha tehát alakulásához szükséges volt Magyarország, mely szabadon választotta királyának Ferdinándot, nem természetes-e, hogy ezen választás feltételeinek megtartása lényeges feltétele volt egyszersmind a birodalom tényleges alakulásának? I. Ferdinánd pedig szabadon választatott Magyarország királyának, mint ezt ő maga is mondja az 1527: 2-dik törvényczikkben és azon levelében, melyet az 1527. évi junius 29-dikén írt Magyarország rendeihez. Koronázása előtt biztosította az ország rendeit még 1526-ban november 30-dikán Bécsben kiadott levele által, hogy az ország lakosait jogaikban és szabadságaikban sértetlenül meg fogja tartani. Koronázásakor ünnepélyes esküvel erősítette meg ezen biztosítást; 1537-ben a 29-dik czikkben pedig újra hivatkozott e biztosításra.

Mindezek részint a birodalom első megalakulása

előtt, részint annak megalakulásakor történtek. Lehet-e tehát azokat most ignorálni?

A birodalom második szilárdabb megalakulásának lehet a *sanctio pragmatica*t tekinteni, mely nélkül a birodalom III., illetőleg VI. Károly halála után valószínűleg szétment volna. Ezen újabb, szilárdabb alakulásnál is ki volt kötve határozott feltételképpen Magyarország alkotmányának, törvényeinek sértetlen fentartása.

Ha tehát a birodalom csak ezen feltétel mellett alakult és alakulhatott, ezt félrelökni nem volna jogos.

Valamint az 1861-diki országgyűlés, úgy mi is csak a *sanctio pragmatica*ból indulhatunk ki. Meg van ott határozva az uralkodóház közössége, az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás, s az ebből természetesen következő közös védelem. Megfelelt e feltételeknek Magyarország, teljesítette híven és szívesen közös védelmi kötelezettségét a legnehezebb időkben, s még akkor is késznek nyilatkozott e köteletség teljesítésére, midőn az országban magas fokra hágott az izgatottság, s a háború, mely ellen a közös védelem szükséges volt, sokak előtt nem vala népszerű.

Nem azért említi ezeket, mintha dicsekedni akarnánk, mert hiszen csak kötelességét teljesítette a nemzet; a mit tett, önjaváért is tette, s éppen úgy védte Magyarországot a lajtántúli országok seregei hosszú évek során keresztül. Csak azért szólunk ezekről, hogy a történelemben is bebizonyítsuk, miszerint alkotmányos önállásunk mellett sem veszett miattunk és általunk a birodalom biztossága. Mi nem akarjuk ezen alkotmányos önállást feláldozni csupán azért, mert a lajtántúli népek új alkotmányának egyes pontjai másképp hangzanak; de készek leszünk mindenkor törvényszabta úton saját törvényeinket a birodalom szilárd fennállhatásának biztosságával összhangzásba hozni, s a lajtántúli országok szabadságának és alkotmányos kifejlődésének útjában állani soha nem fogunk.

«Egy magyar báró — írta Toldy István *Öt Év Története* című munkájában — bemutatta a «Napló» e számát a császárnak, ki a cikket elolvastván, nem titkolható örömmel vette a hírt, hogy az Deák tollából eredt. Hasonló sensatiót keltett a cikk a nemzetben. Ez egy híriapi cikk uralkodó és nép közt oly termékeny magját vetette el a bizodalomnak, mely többé ki nem volt írtható. Hatása bizonyítá, hogy a lelkek már megérték a kibékülésre.»

Ő felsége ápril 30-dikán Vilmos főherczeg kíséretében testőrök és minden katonai kíséret nélkül külön vonaton Pozsonyba utazott s ott megtekintette a lóversenyt. A közönség nagy lelkesedéssel fogadta. A június elején tartott gazdasági kiállítás alkalmából *ő felsége* június 6-dikán Pestre ment és június 9-dikéig időzött ott. Kívánatára nem volt semmi hivatalos pompa és hatóságilag elrendezett tüntetés. *Ő felsége* maga is mindenütt katonai testőri kíséret vagy rendőri őrizet nélkül jelent meg. A fogadás őszintén szíves és tömeges volt.

Június 6-dikán a budai várpalotában *ő felsége* a primás üdvözlétére így felelt: Valamint mindenkor, úgy jelenleg is elhatározott akaratom, magyar koronám népeit minden tekintetben a lehetőségig kielégíteni, s ama bizalom, melylyel Önök e végből személyemhez fordulnak, kezeskedik arról, hogy Önök atyai szándékaimat helyesen felfogják s ennek folytán mindnyájan egy reményteljes jövőnek nézhetünk elébe. A legrövidebb időn már is megnyitandom az országnak ama tért, hol egyrészt annak törvényes képviselőitől a lakosság igazságos óhajtásairól értesülhetek; másrészt pedig azon kívánságaim, melyektől a birodalom hatalmi állása föltételeztetik, jogos méltánylatra találhatnak, hogy ekképp a kölcsönös jogok és kötelmek kellő figyelembe vételével, mint szintén a közbejött viszonyok helyes fölismerésével, közeledjünk azon czél felé, melyre mindnyájan törekszünk s mely egész birodalmam jólétét s megszilárdítását biztosítani képes nem csak, de mivel kölcsönös bizalmon alapúl, kétségen kívül biztosítani fogja is. Kettős örömmel fogok azután ismét Önök körében megjelenni, hogy amaz ünnepélyes alkalomkor, melyre a mennyei gondviselés Eminentiád életét tartsa meg, megszenteseíthessem azt, mi már jelenleg is honatyai óhajtásaim egyik főczélját képezi.

LEVÉL MAILÁTH GYÖRGY KANCELLÁRHOZ A TISZTVISELŐK ESKÜJE TÁRGYÁBAN.

Ő felsége Budán 1865. június 8-dikán kiadott kéziratával helyreállította a magyar helytartótanácsnak ideiglen megszorított hatáskörét teljes terjedelmében és megszüntette a Magyarországon életbe léptetett katonai törvényszékek ideiglenes törvényhatóságát. Június 26-dikán pedig Mailáth Györgyöt kinevezte kancellárnak.

A Mailáth kinevezésére következő napon Rainer főherceg miniszterelnök határozatlan időre szabadságot kért s ezt megkapván, rögtön elutazott Bécsből; Schmerling államminiszter benyújtotta lemondását, és ezt ő felsége július 27-dikén elfogadta. Államminiszternek a nem magyar tartományokra nézve ő felsége Belcredi grófot, Magyarország főtárnokmesterének Sennyey Pál bárót és a helytartótanács alelnökének Bartal Györgyöt nevezte ki.

Augusztus 26-dikán az ujonnan kinevezett főispánokhoz intézett elnöki levelében Mailáth György kifejtette az okokat, a melyeknél fogva a megyék kivételes szerkezetét a törvényhozás további intézkedéséig épségben kívánta föntartani. «A megyei kormányzók a helyhatósági működés rögtöni teljes érvényesítésére törekvő honfiak aggodalmeit különösen azon biztosítással oszlatgatják el, hogy a kormány a helyhatósági intézményt a magyar alkotmány egyik legértékesebb gyöngyének tekinti ugyan, de hogy éppen ezért óvakodnia kelle azt törvényhozási uton kívül s a mellőzhetetlen előzményezés nélkül a viszonyok téves fölfogásánál fogva könnyen föliacérulhetendett szenvedélyes rázkódtatások küzdterévé tenni».

Ő felsége 1865. szeptember 17-dikén kelt elhatározásával egybehívta a magyar országgyűlést 1865. deczember 10-dikére Pestre; szeptember 18-dikán kiadott líratában pedig megengedte, hogy az 1861. november 5-diki kézírata által felosztott megyei bizottmányok és sz. kir. városi képviselő testületek az 1848. V. t.-cz. 7. §-ában érintett közgyűlések helyettesítéséül a választó kerületek és a középponti választói választmányok megalakítása végett egybehívassanak. Szeptember 20-dikán a birodalom népeihöz intézett manifestumában ő felsége a februári alkotmányt fölfüggesztette.

Deák Ferencz Mailáth György kancellárhoz a következő levelet intézte:

Pusztaszent-Lászlón, 1865. szeptember 28.

Tisztelt barátom!

Gróf Festetics György, Zalamegye főispánja, tegnap foglalta el elnöki székét Zalában. Fogadtatása, úgy hallom, fényes s a mi több, igen szívélyes volt. Én két okból nem voltam jelen. Egyik ok az, hogy nem lakom Zalában és ott semmi birtokom nincs; nem tartottam magamat jogosítottnak arra, hogy a zalai közügyekben részt vegyek. A másik ok, a miért el nem mentem, az volt, hogy el kívántam kerülni azon vádat, mintha az én nem jogosult befolyásom által jött volna létre azon eredmény, mi rélkülem is megtörtént.

Gróf Festetics szíves volt engem ma meglátogatni, s elmondotta, mit másoktól is tudok, hogy alkotmányos érzelmű derék emberek is készek elfogadni a hivatalt a jelen provisoriumban azon reményben, hogy tiszta lélekkel közreműködhetnek a jelen kormánnyal azon cél elérhetésére, mit a kormány maga is kitűzött céljának vallott, helyreállítani tudniillik, menél előbb lehet, a teljesen törvényes állapotot, s kiegyengetni az alkotmányos alapon történendő kiegyenlítésnek útját, és addig is a közigazgatást lehetőleg legjobbá tenni.

Azonban egy nehézség merült föl, mely talán csekélynek látszik, de sokat kockáztathat, és ez a tisztviselők esküje.

Átnéztem azon esküformát, mely a tisztviselőktől kívántatik, s összehasonlítottam azt a decretale juramentummal. Úgy látom, hogy a kettő között a különbség leginkább phrasisokból áll, oly phrasisokból, melyek nagyon fölöslegesek és mégis olyanok, hogy az izgatottság közepette sokat visszarettentenek.

Valóban, a túrhetőleg indult dolgot e miatt kockáztatni alig volna helyes. Pedig ismered az embereket, kívált a magyar embereket, s főképp a megyeieket. Tudod, mily könnyen fönnakadnak ily dolgokon is.

Azt hiszem, hogy sem ő felségének szolgálatja, sem a közügy nem szenvedne a decretale juramentum mellett. Ez az eskü az igazságszolgáltatásról szól és nem egyébéről. (Lásd Math. decr. 6. art. 73.) Abban az foglaltatik, hogy az esküt letévő a törvény szerint fog itélni — ez az új formában is bennfoglaltatik — s minthogy jelenleg is a bíróságnak a főnnálló törvények szerint kell itélni, érve az országbirói értekezletet is, melyet provisorie az 1861-diki országgyűlés is elfogadott, nem lehet attól tartani, hogy a törvények megemlézése gyakorlatban majd nehézséget okoz. A fejedelem iránti hűség és engedelmesség megemlézése oly dolog, melylyel minden alattvaló, nemcsak a hivatalnok tartozik, s a titkos társulatok iránti passzust sem tartom szükségesnek az ország és birodalom biztosságára.

Nagyon könnyítene a dolgon, ha oly utasítást adhatnál a főispánoknak, hogy ők a tisztviselőkkel a decretale juramentumot is letétehetik, s nem szükséges ragaszkodniok a megküldött formulához.

Te tudod, mennyire teheted ezt. Csak annyit mondhatok, hogy ez semmit nem ártana, ellenben sokat könnyítene, s alig volna érdemes annyit kockáztatni, mint a mennyi hitem szerint valószínűleg kockáztatva lenne.

Isten veled!

Tisztelő barátod
Deák Ferencz.

Sem Zala-, sem Pestmegye levéltárában, sem az országos levéltárban nem adhattak e gyűjtemény szerkesztőjének fölvilágosítást arról, hogy a kormány eredetileg minő esküt követelt a tisztviselőktől, s hogy ők minő esküt tettek le. Svastics Benő, Zalamegye későbbi főispánja, az e tárgyban hozzá intézett kérdésre a következőket válaszolta: Az 1865-diki átmeneti alakulást Zalamegyében az akkori volt megyei gazdasági egyesület, mint azon időben a hazafias köztevékenységnek egyedüli foruma, juttatta célhoz, s azon egyletnek Deák Ferencz sógora Oszterhueber (Tarányi) József elnöksége alatt én voltam a titkára. Festetics György gr. főispánt is székfoglalásakor a gazdasági egyesületnek e célra összehívott közgyűlési nagyközönsége fogadta, s előtte mondotta el a gróf programját missiójáról. Ugyanazon a napon délután a

főispánnal tartott értekezleten merült föl a kifogás az előszabott tiszti eskü szövege ellen, mely mellett hivatal vállalásra a közbizalomban részesülő egyének közül senki nem ajánkozott, s abban történt megállapodás, hogy a főispán kikéri Deák Ferencz közbenjárását az alkotmányos és hazafiúi érületnek megfelelőbb esküminta kieszközlésére. Talán két heti idő múlva le is érkezett az új esküminta. Sennyey Pál b. tárnokmester küldötte meg a főispánnak és az «ő cs. apost. kir. felsége, a magyar korona országainak királya, örökös földi fejedelmünk iránti hűségére és Magyarország alkotmányos jogainak megóvása mellett a magy. kir. kormány rendeleteinek lelkiismeretes végrehajtására» tett fogadalmat tartalmazta. Erre határozottan emlékezem, valamint arra is, hogy ezen minta szerint tették le a tisztviselők az esküt, s nem a régi decretale juramentumot.

A VÁLASZTÁSOK SZABADSÁGÁRÓL.

Az 1861-diki határozati párt tagjai közül néhányan Deák Ferenczről azt a hírt terjesztették, hogy az 1861-diki országgyűlésre küldött minden képviselőnek újra megválasztását kívánja. «Köszönettel vettem — írta 1865. október 13-dikán Csengery Antal Lónyay Menyhértnek — tudósításcidat vidéked politikai mozgalmairól. Tudomás végett közöltem Keménynyel és Deákkal is a közölni való részeket. Deák nagyon beszankodik a határozatiakra, mivel már másfelől is hasonló tudósításokat vett. Csak azt várja, hogy valamely lapban mondassék olyasmi, hogy a határozatiak az érintett manöuverrel élnek, azonnal nyilatkozni fog.»

A «Pesti Napló» 1865. október 17-dikén megjelent számában több nagyváradi választó fölvilágosítást kért azon hírre nézve, melyet Deák Ferencz nevével és tekintélyével támogatnak, s mely szerint kötelesség minden 1861-diki képviselőt saját kerületében újra megválasztani, s hogy ez annyival inkább kötelesség, mivel az 1861-dik országgyűlés második fölirata után a fölirati és határozati párt Deák Ferencz vezérlete alatt egy loyális nagy párttá egyesülvén: a Deák Ferencz személye iránt való pietas is követeli, hogy az 1861-diki képviselők újra megválasztassanak. A levél így végződik: «Hogy tehát hajlamaink — ha azok valamelyik 61-diki képviselő ellen lennének — alkotmányos elveinkkel s Deák Ferencz egyénisége és halhatatlan érdemei iránt való tiszteletünkkel collisióba ne jöjjenek: igen óhajtandó lenn, ha a t. szerkesztő úr becses lapja útján tájékozásul némi fölvilágosítást adna e fontos, égető és kényes kérdésre nézve a miatt, hogy megtudja az ország határozottan azt, hogy e kérdés elvi-e vagy személyes-e.»

Erre a «P. N.» október 19-diki számában a következő nyilatkozat jelent meg:

Az október 17-diki «Napló»-ban egy levél közöltetik Nagy-Váradról, mely többek nevében van írva. Ezen levél szerint sokak által az én nevemmel hozatik kapcsolatba némelyeknek azon eszméje: hogy kötelesség minden 1861-diki képviselőt, ha csak az physice vagy moraliter képtelenné nem lett, saját kerületében újra megválasztani, és pedig azért, mivel a kormány 1861-ben az országgyűlést feloszlatta, s most az új országgyűlés összehívásával mintegy a nemzetre appellált, a nemzetnek az 1861-diki követek újabb megválasztásával kell bebizonyítani hű ragaszkodását az alkotmányhoz, és azon elvekhez, melyeket az 1861-diki országgyűlés kimondott.

A választási mozgalmakba sem közvetve, sem közvetlenül nem kívánok avatkozni, s még a várad-i levélre sem szólaltam volna fel; de több oldalról, több ízben s majdnem naponkint intéztetnek hozzám egyenes felszólítások szóban és írásban az iránt, vajjon igaz-e, hogy én voltam egyik, ki a fentebb említett elvet felállítottam s határozattá emelni segitettem. Egyesek és községek nevében kérdezik tőlem, szabad-e más képviselőt választaniok a helyett, ki a kerületet 1861-ben képviselte, s van-e csakugyan általános határozat, mely őket ebben gátolja? Ily, egyenesen hozzám intézett kérdések és felszólalások folytán nem lehet tovább hallgatnom, s elmondom néhány sorban mind ezekre, mind a várad-i levélnek reám vonatkozó tartalmára válaszomat.

Alkotmányos országban, midőn a törvényhozás terén valamely fontos kérdés felett egyrésztől a fejedelem, másrésztől a nemzet képviselőinek többsége meggyezni nem tudnak, s a fejedelem az ország gyűlését feloszlatta, új választásokat rendel s az országgyűlést ismét összehívja, ezen eljárásnak alkotmányos érteime csakugyan az, hogy a fejedelem a képviselők véleményének ellenében magára a nemzetre hivatko-

zik. Mert mivel a képviselők saját egyéni meggyőződésük szerint járnak el, mindamellet, hogy őket a nemzet bizalma választotta, fontosabb kérdéseknél is megtörténhetik, hogy a képviselők többségének véleménye lényegesen eltér a nemzet többségének véleményétől. Az új választások tehát alkalmul szolgálnak a nemzetnek, hogy a választás által nyilatkozzék: vajjon helyesli-e vagy kárhóztatja volt képviselőinek elveit és eljárását? Helyeslés esetében vagy az előbbieket választja meg ismét, vagy választ más egyéneket is, de ugyanoly elvűeket. Kárhóztatás esetében pedig ellenkező elvű egyénekre megy át a többség bizalma.

A helyeslés tehát nem a személyeknek, hanem az elveknek ugyanazonosságában fekszik, s a nemzet éppen úgy kifejezi ragaszkodását ugyanazon elvekhez, melyekből volt képviselői kiindultak, ha némelyek helyett másokat választ, de ugyanazon elvűeket, mintha egytől-egyig az előbbieket választotta volna meg.

A haza érdekében szükséges, hogy a választás mindenütt a bizalom tiszta kifolyása legyen. A bizalomnak főfeltétele kétségtelenül az, hogy a választandónak elvei a választók többségének elveivel a fő kérdésekben ellentétben ne legyenek. De a hol ezen feltétel több képviselőjelöltben egyaránt megvan, ott a bizalomnak több egyéb, igen alapos motívumai is vannak, melyek között bizonyosan fontosabb a nagyobb képesség, mint azon körülmény, hogy a jelöltek egyike a kerületet már előbb is képviselte. Ily esetben a választók szebben, nemesebben s a házára nézve hasznosabban gyakorolják választási jogukat, ha oly jelöltek közül, kik elveiknél fogva egyaránt méltók a bizalomra, a nagyobb képességet veszik főképp tekintetbe.

Ezen általános és tisztán objective tartott nézeteimből láthatja ki-ki: hogy én azon elvet vagy eszmét, melyet a váradi levél is említ, fel nem állítottam, s azt határozattá emelni nem segítetttem és nem is

óhajtottam. De nem is tudok ily határozatot semmit. Lehet, hogy valahol több hazafiak abban állapodnak meg maguk között, hogy az 1861-diki követeket fogják megválasztani, s a mennyire lehet, azok megválasztására fognak törekedni. Ily megállapodás teljesen szabadságában áll bárkinek, de az egyedül azoknak szolgálhat zsinórmértékül, kik a megállapodást önként elfogadják, másokra azonban érvénynyel és kötelező erővel nem bírhat. Saját választási szabadságát ki-ki lekötheti, de másét senki.

Nem is hiszem, hogy ily megállapodásokat maguk a megállapodók másnak kívánnák tekinteni, mint egyszerű nézetnek. Tovább menni s arra mások irányában mint kötelezőre hivatkozni, erőltetés volna és jogtaian korlátozása a választási szabadságnak, melyet senki nem akarhat.

A mi a nagyváradi levélnek személyemre vonatkozó részét illeti, köszönöm azon kedvező véleményt, melyet a levél írói személyem iránt kijelentettek; úgy tekintem azt, mint szíves ragaszkodást; de ha örülni tudnék annak, hogy bárki a maga jobb meggyőződését egyenesen és egyedül az én személyem iránti tiszteletnek áldozza fel, midőn a haza javáról van szó, becsülést sem érdemelnék, annál kevésbé tiszteletet. Örülök, ha valakit okokkal tudok meggyőzni valamely nézetem helyességéről; minden más motívumot helytelennek tartok, s legforróbb óhajtásom az: hogy közdolgainkban minél több objectivitással és minél kevesebb subjectivitással járjunk el.

A pietás szép és szent dolog, mely sok jónak, hasznosnak, nemesnek forrása; de politikai téren egyes ember érje be azzal, ha polgártársai becsülik; minden fáradozásainak ez a legszebb jutalma. Közügyekben csak egy pietásnak szabad uralkodni, azon pietásnak, melynek tárgya a Haza.

Deák Ferencz.

VÁLASZTÓIHOZ.

Pest belváros választói 1865. november 23-dikán országgyűlési képviselőnek egyhangulag Deák Ferenczet választották meg. A választási jegyzőkönyv átnyújtásakor Deák Ferencz a következő beszédet intézte választóihoz:

Tisztelt polgártársaim! Minél súlyosabb a kötelesség, melynek teljesítésére önök szíves bizalma föl-szólít, minél válságosabb az idő, melyben e föl-szó-lítás történik, annál nagyobb megtisztelés az rám nézve.

Szívesek voltak önök szerény politikai pályámnak multját kezeségül elfogadni a jövőre. Hálával ismerem el e gyöngédséget; nem volnék képes más kezeséget nyújtani.

Méltán és teljes joggal követelik önök tőlem, hogy mint képviselőjök a hon javára fordítsam minden erőmet, s együtt működve azokkal, kik hivatva vannak intézkedni az ország ügyei fölött, törekedjem a jelenben oly igen súlyos szenvedéseket megszüntetni, a nélkül azonban, hogy a haza jövője kockáztatva legyen. (Éljenzés.)

Oly szent kötelességet szabtak önök elém, melynek érzete minden jó embernek kebelében él. Nem kötötték bizalmukat részletekhez, s nem kívánták tőlem, hogy már előre számoljak még azon eszközök-ről is, miket leginkább célra vezetőknek tartok. (Éljenzés.)

Lelkem mélyéből köszönöm e teljes bizalmat, mely néhány szóban kimondja, mit várnak önök attól, kit képviselőjöknek választottak. E néhány szó egyszerű, de határozott és mindent magában foglal. E néhány szó nem egyéb, mint az, hogy teljesítsem híven polgári kötelességemet. (Hosszas éljenzés.) Ennél többet senki sem tehet, kevesebbet tenni senkinek nem szabad. (Helyeslés. Éljenzés.)

Ha Isten engedi, hogy szép, de nehéz megbízásunkat óhajtott sikerrel végezhetjük, a kedvező ered-

mény nem egyes embernek leend érdeme, hanem együtt és egyaránt mindazoké, kik Isten áldása mellett hű és ernyedetlen közreműködésök által eszközölték a jót, s meggátolták, a mi káros és veszélyes lehetne. (Éljenzés.)

Sok szép remény van kötve ezen országgyűlésnek működéséhez, sokkal több talán, mint a mi jelenben létesíthető.

Oly igen sok, mi a nemzetnek fáj, oly sok és fontos, mit e hazában javítani és alkotni kellene, hogy mindezen bajokon azonnal teljes mértékben segíteni, s mindazt, a mi hasznos, sőt szükséges volna, rövid időn létrehozni, valószínűleg meghaladja képességünket és az ország kimerült erejét.

Csak égető bajainkat orvosolhassuk ezáltal, csak alapját vehessük meg hazánk szebb jövőjének, az idő s a bilincseiből fölszabadult szellemi és anyagi erő folytonos működése létre hozandja majd, a mi még hiányzik, s a mit most elérni nem lehet.

Igaz ügy mellett a tiszta és szilárd akarat s a kölcsönös méltányosság sok akadályt legyőzhetnek. Mi az igazságot és méltányosságot nemcsak követelni, hanem teljes mértékben viszonzni is akarjuk. De mind a mellett politikai hiba volna már előre is teljesen biztosítottnak tekinteni ügyünk szerencsés kimenetelét, s erélyt és óvatosságot főöslegesnek tartani, másrésztől polgári bűn volna már előre reményt veszve lankadni a munkában és küzdelemben. Az igaz ügynek mindig van jövődöje, ha azt erély és eszélyesség támogatják.

Időnek előtte tehát ne örüljünk, de ne is csüggedjünk el soha. Ne tekintsük valószínűnek, de ne is tartsuk lehetetlennek, hogy a sors és elleneink hatalma, talán erőnk korlátoltsága, sőt meglehet saját tévedéseink is háttérbe szoríthatják ismét egy időre óhajításaink valósulását. Bízunk, de sem a sors kedvezésében, sem a magunk erejében, sem mások segélyében ne bízunk vakon. Cselekedjünk erélyesen,

de megfontolva. Ez föladatunk. A siker Isten kezében van.

Ki az, ki helyzetünkben a jövőről biztosan szólhatna? Ki merné magáról állítani, hogy ereje nagyobb, mint a nehézségek s hogy tévedni semmiben nem fog? Ki az, ki mint képviselő többet ígérhessen, mint azt, hogy szándéka tiszta lesz mindenkor és akarata szilárd, s hogy önzést, mellékes tekintetet ismerni nem fog, hanem minden erejét és tehetségét hazája közjavanak fogja szentelni?

Ezt ígérem én is önöknek, tisztelt választóim, őszintén s a legtisztább lélekkel. (Éijenzés.) Fogadják ezen ígéretemet oly szíves bizalommal, a minővel képviselőjökké választottak. Fogadják újra hálámat a megtisztelésért, s tartsák fenn ezentul is bizalmukat és szeretetöket irántam. (Hosszas lelkes éjenzés.)

NE ZÁRJUNK EL SENKIT A NYILVÁNOS DISCUSSIÓTÓL.

A képviselőház 1866. február 17-dikén tartott ülésének napi rendjén volt: a február 15-dikén megkezdődött válaszfőirati általános vita folytatása. Legelsőnek *Lónyay Menyhért* szólott. Tudva volt, hogy *Apponyi György* gróf is készül beszélni. *Lónyay* beszéde után *Ónossy Mátyás*, hivatkozással a házszabályok 42. §-ára, mely szerint «a meddig egyenlő számban vannak a bizottmányi jelentés mellett és ellen szólók, fölváltva juttatnak szóhoz», az általános vita befejezését indíványozta, mivel a felszólalt képviselők közül egy sem ellenezte a javaslatot, s így föl kell tennie, hogy nincs, a ki ellenzi. *Tisza Kálmán* nem tartotta megengedhetőnek, hogy a ház bármikor határozatilag csak egy embert is a szótól eltiltsón.

DEÁK FERENCZ: (Halljuk! Halljuk!) Én is a házi rendhez akarok szólni. Azon szakasz, mely itt fölolvastattott, ha nem csalódom, nem vonatkozik különösen a válaszfőliratra. A válaszfőliratnak természetében van, hogy nem csak azok szólanak hozzá, kik megtámadják, hanem azok is, kik illusztrálni akarják. A válaszfőlirat szól ő fölségéhez, de szól egyszersmind

a nemzethez. (Úgy van!) A válaszfőirat, melyet egy bizottság elkészített, meg volt ugyan vitatva a bizottság szűk körében, de a vitatkozások magok a tagok közt maradtak. Miért ment valami bele a főiratba, miért maradt ki belőle más valami, arról a közönség nem tud semmit: erre való a válaszfőirat illusztrációja, (Élénk helyeslés) ez pedig oly tág tér, hol éppen nem lehet követelni, hogy egyik ellene vagy pedig mellette szóljon, hanem egyik úgy, mint a másik fölvilágosítja a válaszfőiratot. Vitatásoknál sokszor nincs párt, elvben az egész ház elfogad valamit, és mégis hasznos, sőt szükséges, hogy az ügy az egész ország előtt fölvilágosíttassék. Méltóztassanak tekintetbe venni, hogy mostani politikai állásunk olyan, melyben mi, kik utasítás nélkül vagyunk itt, számolni tartozunk a népnek, mely minket ide küldött. (Élénk helyeslés.) Mi által számolunk? Nyilvános élet a megvétkben nincs, oda tehát tudósításokat nem küldhetünk. Számolunk itt a nyilvános discussio által. (Élénk tetszés.) Ne zárjunk el senkit a nyilvános discussiótól, mert ma tán egy nemzeties párté a többség, holnap az ellenkező lehet. A tanácskozás teljes szabadságának ilyen korlátozása kétélű fegyver, mely ma másokat, holnap magunkat sérthet meg. (Élénk helyeslés.) Én azt hiszem, szóljanak, a kiknek még észrevételeik vannak, szóljanak, a kik a válaszfőiratban vagy valamit találnak, mi nekik aggodalmat okoz, vagy valamit másképp értenek, vagy valamit föl akarnak világosíttatni. Az eszmecsere nem élesíti, hanem enyhíti a tanácskozásokat. (Tetszés.) Az elfojtott szó sokszor több keserűséget okoz, mint a kimondott őszinte szabad szó. (Zajos helyeslés.) Folytassuk a tanácskozásokat. Azt a néhány napot, melyet tán erre fordítunk és fordíthatunk, nagyobb kamattal nem elocálhatjuk, mintha azt a szabad discussióra fordítjuk. Folytassuk tehát a tanácskozásokat. Minden emberre magára bizzuk, szükségesnek látja-e még valamit mondani, a mi elmondva még nem volt, vagy helyesnek találja-e

ismételni, a mi már mondva volt. (Derűltség, éljenzés.) Ha általánosságban kifejtettük nézeteinket, talán az általános kifejtés hatással lesz a részletes kifejtésre is. Az eddigi tanácskozásokból is azt látom, hogy sok mondatott a discussio folytán, a mi egyenesen és szorosán a részletes tárgyaláshoz tartozik. Ez nem elvesztett dolog, mert vagy fölvilágosítást idézett elő, vagy a ki kimondotta nézeteit, a részleteknél csak hivatkozik rájuk, s ismételni nem fogja: tehát itt idővesztéség nincs. Szóljanak tehát, a kiket keblök és szívök érzelmei arra ösztönöznék; hallgassuk meg őket figyelemmel és ha látjuk, hogy többet, mást mondani nem akarnak, zárjuk be az általános vitát és menjünk át a részletes tárgyalásra. Ez véleményem. (Hosszan tartó zajos éljenzés.)

AZ OPPORTUNITÁS POLITIKÁJÁRÓL.

A képviselőház 1866. február 21-dikén tartott ülésének napi rendjén volt: a válaszfőirati javaslat részletes tárgyalásának folytatása. *Bartal György* a maga és conservatív elvtársai nevében a javaslat 31. és 32-dik pontjaira nézve módosítványt terjesztett elő, a mely elejtette a jogfolytonosságot és az 1848-diki törvények revisióját a koronázás előtt akarta foganatosítani. Február 22-dikén *Apponyi György* gr. szólalt föl és *Bartal György* módosítványának ezen szavaihoz: «Hódoló tisztelettel és benső megnyugvással vettük Felségednek beismerését, hogy a mondott törvények (1848-dikiak) alaki törvényessége kifogás alá nem eshetik», a következő szavakat akarta toldani: «figyelembe vévén mi is a viszonytagyos időszak által előidézett állapotnak rendkívüli természetét, annak részünkről tett és Felségedtől is kért ünnepélyes kikötése mellett, hogy a jelen kivételes esetből törvényeink szentsége és alkotmányunk sérthetlensége ellen következtetés soha nem vonatthatik». *Apponyi* a helyzet nehézségét abban látta, hogy egyrészt a jogfolytonosság elve tagadhatatlanul kívánja a 48-diki törvényeknek haladéktalan életbeléptetését, másrészt gyakorlati nehézségek ezt lehetetlenné teszik. Egész politikai hite tiltakozott az ellen, hogy jogérvényes törvénynek életbeléptetését bármely föltételtől lehessen függővé tenni; de nem ignorálhatta a törvényes állapot tényleges fejlődésében 17 éven át fennállott szünetelést, és a törvényben ennek folytán létező hézagokat, melyeknek törvényes netöltése nélkül a törvényt életbeléptetni lehetetlen. A jogfolyto-

ovsság követelményeinek és a gyakorlati lehetetlenségnek összekötését az általa ajánlott szövegben látta lehetőleg elkerülve. Annak bebizonyítására, hogy a 48-diki törvények életbeléptetése újabb törvényhozási intézkedések nélkül lehetetlen, részletesen fejtegette a megyék állapotát, melyeknek szervezését a 48-diki törvényhozás be nem fejezte, úgy hogy tisztújító szék megtartására nem létezik törvényes alap, és hogy ezt csak provisorius intézkedés alapján lehetne megtartani. Törvényes volna-e az így megalkult törvényhatóság? Nem csoda tehát — így folytatta — hogy a fejedelem, a ki a sok provisoriumot megunt, és a törvényes állapotot akarja helyreállítani, a megyéknek minden megelőző törvényhozási intézkedés nélküli helyreállításában megnyugvást nem talál. Az azonnal kinevezendő miniszteriumról azt tartotta, hogy egy lépést sem tehet, egy perczig sem tarthatja fönn magát, ha csak rendkívüli felhatalmazást nem nyer. Az ilyen indemnity-bill azonban hazánkban és hazai közjogunk szerint új eszme; de azon kiterjedésében, a mint jelen helyzetünkben kívántatik, alkalmasint az egész alkotmányos világ újnak találná. Mindenesetre hazai közjogunk szerint erősen áll az, hogy ily rendkívüli felhatalmazás csak az összes törvényhozás közakarata által történhetnék. Tekintve a trónbeszédben foglalt nyilatkozatokat és tekintve azokat, a mik a fölirati javaslatban mondatnak, azt — bármennyire óhajtandó is — állítani nem lehet, hogy a többség programja a felség programjával már összhangzásba jutott volna. Erre törekedni kell, de ez még elérve nincs. Vajjon gondolhatni-e most oly miniszterium kinevezésére, mely mind a fejedelem, mind a többség bizodalját oly mértékben bírná, hogy ily rendkívüli felhatalmazást nyerhessen?

Apponyi György gr. után Deák Ferencz emelt szót.

DEÁK FERENCZ: Fölrati javaslatunk 31-dik szakaszában az 1848-diki törvények átvizsgálására vonatkozólag két eszme van kimondva. Egyik eszme az: hogy «vannak az 1848-diki törvények rendeletei között egyes pontok, melyeket mi magunk is óhajtunk czélszerűbben átalakítani és határozottabban kifejezni». A másik eszme pedig az: hogy «ha ő felsége kívánja a törvények bármi részben megváltoztatását, a kiegészített országgyűlés mindazon javaslatokat, melyeket erre vonatkozólag ő felsége felelős magyar miniszteriuma előadand, tüstént tanácskozás alá veendi, s megállapodásait ő felsége elé fogja terjeszteni».

Ezen két eszme természetes következménye a magyar közjog azon elvének, mely szerint a kezdemé-

nyezési jog hazánkban mind a királyt, mind a nemzetet külön-külön megilleti.

A nemzet képviselői által, a miniszterium beavatkozása nélkül, maga gyakorolja e jogot; a király pedig nálunk is, mint más alkotmányos országokban, hol felelős miniszterium létezik, csak ez által gyakorolja kezdeményezési jogát.

Ezek szerint az 1848-diki törvények átvizsgálását kívánhatja ő felsége is kezdeményezési jogánál fogva, de a szükséges javaslatokat e részben csak felelős miniszteriuma által tétetheti. Kívánhatja és megkezdheti azt, a nemzet kezdeményezési jogánál fogva, az ország gyűlése is, és javaslatokat készíthet a felelős miniszterium beavatkozása nélkül. Az említett törvények tehát így is, úgy is revisio alá kerülhetnek.

Sőt, mivel az ország, ha fölirati javaslatunk elfogadtatik, azonnal hozzákezd azon javaslat kidolgozásához, mely a közös viszonyoknak meghatározására s azok kezelési módjának megállapítására vonatkozik: nem is mellőzheti azt, hogy az 1848-diki törvények ama részeit, melyek a közös viszonyok iránti javaslattal kapcsolatban vannak, át ne vizsgálja, s egyiket a másikkal összhangzásba ne hozza.

Teszi ezt a nemzet saját kezdeményezési jogánál fogva. Lehet, hogy a végeredmény ugyanaz lesz, mint ha az átvizsgálást a felelős miniszterium hozta volna javaslatba. De lényegesnek tartom elvileg is a két kezdeményezési jog mikénti gyakorolhatására nézve azon különböztetést, melyet mi föliratunkban kimondtunk, s melyet a a módosítvány teljesen mellőzött, csak hogy a felelős miniszterium megemlítését föliratunkból kitörülhesse.

Kihagyja a módosítvány fölirati javaslatunk 32-dik szakaszából azon lényeges eszmét, hogy politikai életünk ingatagságát csak ő felsége szüntetheti meg alkotmányunk tettelegesen visszaállításával (Helyes!) és ezt befejező megkoronáztatásával. E határozott fogalom helyett a módosítvány csak a remény teljesülésének

föltevéseről szól; pedig ezen ingatagság megszüntetésére sem remény, sem föltevés nem elegendők, hanem valóságos tény szükséges: az alkotmány visszaállításának (Úgy van!) s az ezt befejező megkoronázatásnak ténye. (Viharos tetszés.)

A módosítványt indítványozó képviselőtársunk nyíltan kimondotta előadásában, hogy ő mindezeket azért akarja kihagyni a följirati javaslatból, mert ő nem pártolja a jogfolytonosságot, s a végkiegyenlítés iránti megállapodás előtt nem akarja sürgetni a felelős miniszteriumnak és a köztörvényhatóságoknak alkotmány szerinti visszaállítását.

Magyarország közjogának egyik alapelve az: hogy törvényt alkotni, módosítani vagy eltörölni csak a király és nemzet egyetértésével lehet. Másik alapelve az: hogy a törvényhozó hatalomnak azon részét, mely a fejedelmet illeti, csak a koronázott magyar király gyakorolhatja. Harmadik alapelve az: hogy a király koronázás előtt köteles kiadni a koronázási hitlevelet, melyben ünnepélyesen igéri, hogy az ország jogait, szabadságát s törvényeit szentül megtartja és másokkal is megtartatja. E három közjogi alapelv ellenében miként nyughatnánk meg abban, hogy alkotmányunk, melyet állami alapszerződés szentesített, törvények és királyi hitlevelek ünnepélyesen biztosítottak, s melyet soha csak egy óráig sem volt jogos megszüntetni, hadd szüneteljen tovább mindaddig, míg annak lényeges részét át nem alakítjuk. (Igazl)

Ha vissza nem állítatik az alkotmány: minek alapján adja ki a király a koronázási oklevelet? Az új megállapodások még nem lesznek törvények, mert azokat csak koronázás után lehet szentesíteni; a régi törvények pedig fel vannak függesztve és tetteleg nem élnek. Minő jogokat biztosít hát az inaugurale diploma a nemzetnek? Azokat-e, a melyek föl lettek függesztve és vissza nem állítva? vagy azokat, melyek koronázás után adatnak? (Úgy van!)

Valóban visszás helyzet ez, melyből kimenekülni csak a törvények rendeleteinek teljesítése által lehet; s meg vagyok győződve, hogy a kimenekülés halogatósa a bajt nem enyhíteni, sőt növelni fogja.

Nem fogom fel azoknak nézetét, kik azt mondják, hogy mivel a jogfolytonosság el van ismerve, nyugodjunk meg ebben s ne kívánjunk többet. A jog, mely nem érvényesíthető, aligha többet ér az üres szónál, (Úgy van!) s nem hiszem, hogy sok ember találkozzék, a ki beérje azzal, hogy valamely tényleges jogát elismerték, de tetteleg azzal élni nem engedik. (Helyes!) A kit elzártak, nem sokat nyer vele, hogy a szabadsághoz való jogát elismerik, de szabadon nem eresztik. (Helyes! Derültség.) A kit vagyónától megfosztottak, aligha meg fog nyugodni, ha jogát azon vagyonhoz elismerik, de tulajdonát vissza nem adják. (Úgy van!)

A jognak elismerése által csak az ok vagy ürügy van elhárítva, melynél fogva a tetteleges életbeléptetés meggátoltatott; de nincs megszüntetve a joggal viszonyos kötelezettség, mely az elismerés után még erősebb. (Helyes!)

Azt fogja talán valaki mondani: hogy mindezek csak magánviszonyokra vonatkozó észrevételek, melyek az állami viszonyoktól különböznek. Igenis, különböznek, a mennyiben egy egész nemzet szabadságáról, törvényes jogairól van itt szó.

Azt is mondhatja talán valaki, hogy a tetteleges jogfolytonosságnak megtagadása nem tagadása a jognak; de, bocsánat, a jogfolytonosság megtagadása nem egyéb, mint a jognak folytonos tagadása. (Helyes! Igaz!)

Egyébiránt az általunk követelt jogfolytonosság nem elv, hanem azon kétségtelen elveknek, melyeket ő felvétele is elismert, legszorosabb logikai következménye. (Úgy van!) Alkotmányos elv az: hogy a törvényhozás rendes útján alkotott törvényeket csak a törvényhozás rendes útján lehet ismét megváltoztatni.

(Helyes!) Alkotmányos elv az: hogy a törvények megtartandók, míg azokat a törvényhozás meg nem változtatja. Mivel pedig Magyarország törvényei a törvényhozás rendes útján lettek alkotva, s azokat az alkotmányos törvényhozó hatalom eddig meg nem változtatta: egyszerű, világos és szoros következtetés az, hogy meg kell azokat tartani. (Úgy van!) És ez a tetteges jogfolytonosság. (Élénk helyeslés.)

De nem ereszkedem mindezen, részint itt megemlített, részint talán még előhozható okoskodások bővebb részletezésébe, hanem átmegegyek arra, hogy maga ő felsége a trónbeszédben nem ily játékszerű okoskodásokat hozott fel a jogfolytonosság ellen, hanem egy nagy fontosságút, egy igen súlyosat. Megjegyezte már Komárom városa érdemes képviselője, hogy ő felsége nem mondja, hogy elvben elismeri a jogfolytonosságot. Hiszem, hogy azok, a kik a trónbeszéd készítésére befolytak, nem szorultak sophismára, hanem használták a legnagyobb, a legsúlyosabb argumentumot: a lehetetlenséget.

Ezen szó, uraim, lehetetlenség, igen nagy szó, kivált mikor egy nemzet egész alkotmányos létének ellenében állíttatik fel. A mi valóban lehetetlen, azt létrehozni sem ész, sem erő nem képes. A lehetetlenség oly hatalom halandó életünkben, mint a hitregéknek fatuma, melyet még ama pogány istenek sem valának képesek megtörni. De a közéletben gyakran lehetetlennek látszik az is, a mi felette nehéz; gyakran lehetővé vált, a mit lehetetlennek mondtak. A lehetetlenség előtt hátrálni lennének kénytelenek. Főlirati javaslatunkban is kimondottuk, hogy mi politikai lehetetlenséget nem kívánunk. (Úgy van!) De ha az, mi röviden lehetetlenségnek mondatik, csak súlyos nehézségekből áll: oly nagy fontosságú közérdek miatt, minő a nemzet alkotmányos élete, készek vagyunk mindent megtenni, a mi hatalmunkban és szabadságunkban áll, e nehézségek elhárítására.

Elismertük mi főlirati javaslatunkban a helyzet ne-

hézskéit. Kimondottuk, hogy nem szándékunk a birodalom biztosságát veszélyeztetni, vagy fejedelmünk törvényes jogait csorbítani. Kimondottuk, hogy méltányolni fogjuk mindig a társországok jogos igényeit. Nem hoztuk kétségbe, hogy az átmenet bonyodal-makkal jár, melyeknek tisztába hozatala nagy óvatosságot fog kívánni; s készeknek nyilatkoztunk elnézésre is a felelősség elvének szigorú alkalmazása helyett. Tettük mindezt, hogy alkotmányunk helyreállítását elérhessük; tettük azon őszinte szándékkal, hogy a kiegyenlítést előmozdítsuk. (Helyeslés.) És íme, gúnyra találtunk (Úgy van!) azoknál, kik oly gyakran opportunitást emlegetnek; nevetségessé akarták tenni azon felelősséget, melynek irányában szigorúság helyett méltányos elnézést ígértünk, csak hogy könnyítsük az átmenetet, s ennek folytán a kiegyenlítést. Íme, t. ház, most akartunk a jog szigorától eltérni opportunitási tekintetből — és kik vetik ezt szemünkre? Nem azok, kik a jogot veszik kizárólagosan tekintetbe, hanem azok, kik a jog mellett, sőt talán a felett az opportunitást emlegetik leginkább. (Úgy van!)

A nemzet bizalommal járul ő felségéhez, mert bizalomra lett fölszólítva. A nemzet aggódik s bizalommal mondja fejedelméhez: Uram, legszentebb közjogi elvünk van veszélyben, a jogfolytonosság elve, mely nélkül nincs alkotmányunk; mentsd meg ez elvet, ismerd el tetteleg a jogfolytonosságot, állítsd vissza az alkotmányt. Erre ő felsége csak megelőzőleg szó-lott, és saját polgártársaink, saját képviselőtársaink máris azt mondják: Nem lehet ezt kérni; e kérést ki kell hagyni, mert ha beveszszük, kockáztatjuk a sikert, mert a visszaállítás lehetetlen.

Vajjon, kérdem, ki mutat több bizalmat a fejedelemhez? Az-e, ki azt mondja: Uram nyugtass meg; mi politikai lehetetlenséget nem kívánunk; teljesítsd a nemzet kérelmét. A bizalom ezen szavának ki akarja utját állani? Azok, kik opportunitást emlegetnek, (Helyeslés) azok, kik előre kimondják az ítéletet, a

lehetetlenség itéletét, csak azért, mert a fejedelem kimondta; de a fejedelem egész általánosságban szólott, nem mondta, hogy semmit sem lehet visszaállítani az alkotmányból, nem mondta, hogy semmi részét az alkotmánynak tetteleg el nem ismerheti, mindezt ő nem mondta, hanem kimondják azok, kik a trónbeszédre hivatkoznak opportunitásból (Helyes! Ugy van!)

Nem lehet, uraim, hogy az annyiszor emlegetett opportunitásra nézve ki ne mondjam nézeteimet; hisz úgy látszik, hogy minden mozgalmas, nehezebb, komolyabb időknek megvannak jelszavai, s úgy látszik, hogy ezen országgyűlés jelszava az opportunitás.

Uraim, az opportunitás igen fontos érv ott, hol törvény alkotásáról van szó, legfőbb tekintet akkor, midőn új törvényt kell alkotni: mert akkor nem szükséges kérdésbe venni, törvényes-e ezen törvény, mert a mint a törvényhozás rendes utján megalkottatik, azonnal törvényes, mert törvény; (Helyeslés) ott azt kell tekintetbe venni, vajjon opportun-e az alkotandó törvény vagy nem? megfelel-e a nemzet kívánalmának, az állam szükségének, előbbre viszi-e a nemzet felvirágzását? egy szóval: alkalmas-e arra, hogy a nemzet politikai életét támogassa és továbbra kifejtse? De midőn már meghozott törvény meg- vagy meg nem tartásáról van szó, az opportunitással igen, de igen nagyon kényesen kell bánni. (Helyeslés.)

Azt tapasztaltam, hogy sokan az opportunitás szót akkor használják a már meghozott törvények meg nem tartására nézve, a mikor a törvény nem szól mellettök; tehát ellentétbe teszik a positiv fennálló törvénynyel, sőt a jelen esetben egy jogilag fennálló alkotmánynyal. (Helyeslés.)

Íme, a világ egyik legelső szabad népe, a hajdani Róma, állami virágzásának korszakában felállította a dictaturát mint elvet. Ez nem volt egyéb, mint az opportunitás eszköze, midőn az állami, a polgári szabadságot meg kellett menteni. A törvény felfüggesz-

tetett és dictator kezébe adatott. De kérem, uraim, ez csak hat hónapra történhetett, továbbra nem. Oly opportunitás, mely 17 évig tart s melynél még azután is azt tanácsolják nekünk, hogy tartsuk meg és fogadjuk el továbbra is, (Zajos helyeslés és taps) az ily opportunitás czélszerű nem lehet, mert hogy az opportunitás czélszerű legyen, szükséges, hogy tovább ne tartson, mint a meddig a cél: az ország, az állam megmentése, mulhatatlanul megkívánja; (Éljenezés) szükséges, hogy az a jogokat el ne törülje, hanem hogy célja megszűntével azonnal ismét életbe lépjenek a jogok. Oly opportunitás, mely mindezekre nem vigyáz, éppen nem opportunitás, hanem saját nevében nevezve — absolutismus. (Úgy van!)

Az opportunitást szemben a törvénnyel igen nehéz megvédeni. A «quid juris» látszik a törvény szövegéből, mutatja azt a gyakorlat, s érti rendesen minden ember — kivált közdolgozóknak. A «quid consilii» rendesen a politika mezején tapogatózás. Nagyon gyakran igen nehéz megítélni, hogy mi a valóságos «quid consilii»; igen nehéz azért, mert annak minden tényezőjét, kivált korunkban, igen nehéz ismerni.

Példát hozok fel:

1847-ben összejött a pozsonyi országgyűlés; tanácskozott Magyarország közügyeiről — éppen nem magának a constitutióknak alapelveiről, hanem tanácskozott az administratio kérdéséről. Alakultak pártok, különfélék voltak a nézetek; a legelőbbre látó politikus is Magyarországnak legfeljebb csak azon combinált volna, vajjon egyiknek lesz-e többsége, vagy a másoknak, és ha így vagy úgy dől el a dolog, mennyi kárt, mennyi hasznot tesz a közigazgatásnak. (Derűtlenség.) Azonban száz mértföldnyire megtiltanak egy lakomát; Franciaország fegyvert fog, forradalom lesz — és két hónap mulva az egész magyar alkotmány át van alakítva máskint, még pedig úgy, a hogy előbb el sem kezdék, róla még nem is álmodtak.

Tehát az opportunitást oly körülmények idézték elő, melyek az ember előtt tudva nem lehettek.

És hogy mennyire téved az opportunitási politika, arra ismét példákat hozok fel. Szomorú események voltak az 1848-dikiak. A harcz bevégeztetett. A nyugalom helyreállt. Nem volt, ki ő felsége fegyveres erejének ellen tudott, vagy ellen mert volna állani. Az a kérdés forgott fenn, mi történjék? A jog Magyarország irányában azt parancsolta volna, állítsák helyre a magyar alkotmány, és ha valamelyik része hiányos vagy ő felségének nem tetszik, mert más kifogás van ellen, változtassék meg. Előállottak az opportunitás emberei, és azt mondták: «Nem uram! Igaz, hogy jogilag úgy kellene történnie, de a «quid consilii» parancsolja, hogy alakíts ezen birodalomból egy nagy központosított egységes birodalmat».

Ő felsége hallgatott az opportunitás politikusaira. Tíz esztendeig folyt ezen opportunitási politika; minő sikerrel — azt tudjuk. Számos államadósság és seregeink vitézsége daczára is egy provincia elvesztése lett az ára. Hiszi-e valaki, hogy azon urak eltalálták az opportunitási politikát? Hiszi-e valaki, hogy az jobb volt, hasznosabb volt mind ő felségére, mind a birodalomra nézve, mint lett volna a jog politikája? Ő felsége maga is belátta, sőt mondhatni, érezte, hogy ezen politika, melyet az opportunitás akkori emberei tanácsoltak, nem vezethet célhoz. Elmondta, hogy ő más útra akar térni, hogy nem akar absolut módon uralkodni, hanem ad constitutiót. Előállottak ismét az opportunitás emberei, nem azok, de mások, (Derült-ség) de mindenesetre az opportunitás emberei: «Uram, a jog azt kívánja, hogy az 1848-diki törvényeket állítsd helyre és azon állapotot, melyet azon törvények megállapítottak; azonban ez nem lesz opportunus; tegyünk másként; visszamehetünk talán a régire; eltörülhetnek egy részét az 1848-diki törvényeknek».

Arra csinálták az októberi diplomát, mely az opportunitás munkája, s némely országoknak talán hasznos is lehetett, de Magyarországra nézve nem volt áldásos.

Ez volt második lépése az opportunitásnak.

Ő felsége látta, hogy az októberi diploma nem elégíti ki népeit. Előállott az opportunitás egy harmadik embere és megcsinálta a februáriusi patenst. Azt mondta: «Szépen, csendesen elérjük mindazt, mit milliókkal és nem tudom mennyi fegyveres katonával nem tudtunk elérni, a szabadság paizsa, vagyis inkább a szabadság álarca alatt». (Zajos helyeslés.)

A következmény megmutatta, hogy az opportunitás ezen embere is hibázott.

Ő felsége felfüggesztette az opportunitási politika ezen szüleményét is. És most hazánkhoz és általában népeihez fordul. Ne csodálkozzanak az opportunitás emberei, ha ennyi csalódásaink után egy kissé óvatosak vagyunk, minden tartózkodás nélkül rálépni azon politika ösvényére, melyet ők tanácsolnak. Meg tudunk mi alkudni a körülményekkel, és azt hiszem, meg is fogunk alkudni mindenkor, midőn az ország közjava azt kívánja, és úgy történhetik meg, hogy alkotmányunk felforgatását ne vonja maga után. (Zajos helyeslés.)

Előhozzák például őseinket. Áldás hamvaikra. Ők megtartották a hazát. De talán még több része volt hazánk megtartásában annak, hogy a törvényhez ragaszkodtak, mint annak, hogy az opportunitás politikáját űzték. Higyjék el, uraim, ha nagyon könnyen állottak volna az opportunitás politikájára, lehet, hogy az ország most gazdagabb volna, de magyar bizonynyal nem volna. (Zajos helyeslés és taps.)

Hivatkoznak különösen Magyarországra nagy, I. Leopold királyára és az arany-bulla ismert záradékára. Engedjék meg, hogy én is ebből az esetből, melyet ők említettek, vonjak párhuzamot a mostani viszonyokra.

Az arany-bulla záradékában, mint tudja a tisztelt ház, az foglaltatott, hogy a törvények és szabadság ellen kiadott rendeletek ellenében ellenállást fejthessen ki minden egyes főúr vagy nemes, vagyis röviden: az ellenállási szabadság.

Ezen szabadságot használták is őseink több kevesebb szerencsével nem egy alkalommal; de bizony a tapasztalás azt mutatta, hogy valami nagyon üdvös ezen szabadság használata nem volt az országra nézve.

I. Leopold alatt bekövetkezett az a katasztrópha, melyben Magyarország alkotmányos jogai és alkotmányos szabadsága eltöröltettek vagy legalább felfüggesztettek annyira, hogy a német rend harczias nagymesterét, Ampringen Jánost nevezte ki ő felsége, az akkori uralkodó, Magyarország kormányzójává. Súlyosan szenvedett a nemzet, súlyosan annál inkább, mivel azt még vérpadok és üldözések is kísérték. Sikerült végre ő felségét fölvilágosítani a magyar államférfiaknak, kik között igen nagyon főhelyet foglalt el — áldás emlékére — Széchenyi Pál, a kalocsai érsek. Ő felsége végre meggyőződött, hogy azért, mert egy összeesküvés okot adott a felfüggesztésre, melynek folytán az összeesküvés tagjai bűnhődtek, az egész nemzet alkotmányát felfüggeszteni nem lehet; visszaállította az alkotmányt minden kivétel, minden föltétel nélkül — pedig volt az alkotmánynak akkor egy pontja, a szabad ellenállás joga, mely semmi monarchiában, semmi alkotmányban, semmi jól rendezett államban meg nem állhat. (Helyeslés.)

Mondta-e azt Leopold, hogy: Visszaadom alkotmánytokat, de ezen pontot töröljétek előbb ki? pedig ha ezt mondta volna is, nem igazolná-e a história, legalább a dolog lényegére és érdemére nézve? De ő nem mondta; hanem visszaállította az alkotmányt föltétel nélkül, teljes erejében, és csak hat esztendő múlva töröltetett el azon záradék, a nemzet és a fejedelem szabad akaratából.

Meghúzzam-e, uraim, a párhuzamot most magam,

vagy azt mondjam-e, hogy húzza azt meg mindenki a maga belátása szerint? Hosszas nem akarok e részben lenni. (Felkiáltások: Halljuk!) Önökre bízom megítélni, hogy miképp áll most ehhez képest a dolog? Ha úgy áll-e, mint azok, kik folyton az opportunitás politikáját emlegetik, állani gondolják? Én azt hiszem, hogy az opportunitás politikájának az az ereje, mely neki tulajdoníttatik, nem oly tulságos, hanem mindenestre olyan, hogy mi azt most követelni nem fogjuk. Más részről pedig azt hiszem, hogy ezen egész országgyűlés folyamában lesz elég-séges alkalmunk bebizonyítani, hogy az opportunitás politikáját is tudjuk követni, a hol lehet, a hol kell és szabad. (Zajos helyeslés.)

Nem szólok, t. ház, hosszasan a felelős miniszteriumról, mint elvről, nem szólok arról, mint oly postulatumról, mely nélkül a kiegyezkedést létesíthetni igen kevés ember hiszi e házban. Örömmel jegyezni meg, hogy még azon férfiak is, kik más tekintetben, az opportunitás szempontjából inkább, mint jogi szempontból, tőlünk eltérnek, a felelős miniszteriumot, mint alapját a magyar közjognak, jövőre épp oly melegen pártolják, mint mi, és talán nem hibázom, ha azt mondom, hogy e részben e házban szakadás, véleménykülönbség nincs. (Helyeslés.)

Megjegyezte t. barátom, Somogy megye kaposkerületi követe, Somssich Pál, hogy még a felelős miniszterium, a parlamenti kormány sem azon institutio, mely mindenre nézve teljes biztosítékot nyújtana és tökéletes volna; de azt mondta mégis, hogy a létezők közt az nyujt legtöbb biztosítékot s hogy azért szükségesnek tartja. Tökéletesen osztozom nézetében. Csak még egyet teszek hozzá: hogy a felelős miniszterium nemcsak a létezők közt legjobb biztosítéka a népek szabadságának, hanem egyszersmind villámhárítója a forradalomnak. Azt mondják talán, hogy hiszen voltak forradalmak ott is, hol felelős miniszteriumok léteztek. Igenis, de csak akkor, mikor

azon felelős miniszterek megfeledkeztek állásukról, mikor túlmentek a határon, mikor daczoltak a törvénytől és a nemzet akaratával, szóval, mikor csak névleg voltak felelősek. (Helyeslés.) Hiszen a villámhárító is, ha megrozsdásodik, nem hárítja el a villámot. Az ügyes gazda kidobja a rozsdás villámhárítót, tesz helyébe újat; de nem fogja mondani, hogy a villámhárító alkalmatlan és helytelen. (Felkiáltások: Nagyon helyes! Éljen!)

A mi azt illeti, hogy most állíttassék-e helyre a miniszterium, minél előbb? a mit mi kérünk: erre nézve szólottak már sokan, szólani fognak még többen, nem ereszkedem bővebben ki, csak azt mondom, hogy ha lett volna kétségem, Bartal György barátom előadása eloszlatta volna azt arra nézve, hogy már most volna szükséges és a kiegyenlítést nagyon előmozdítaná, ha volna felelős miniszterium. Miért? Ő előadásában igen sok fontos dolgot mondott, sok igazat is, sok olyant is, a mi a tractatusok alapja lehetne; csak az a kár, hogy ezen szavak nem felelős miniszter szájából jöttek. (Derűltség.) Azt mondják, hogy tractatus utján kell a dolgot ő felségével rendbe hozni. Igenis, de ezen tractatust könnyítené és előmozdítaná egy felelős miniszterium, ha az, ő felsége akaratát tudva, lépne közénk. Kérem önöket, ezen sok vitatkozásnak nem maradt volna-e el fele, ha előre értesítve, a felelős miniszter fölvilágosított volna arról, hogy mi tulajdonképpen erre vagy arra nézve ő felségének akarata? (Igaz!) Kérem önöket, nem maradt volna-e el éppen a vitáknak keserű fele? Hogy céljt érjünk, bizalom kell. Bizalom felfelé, bizalom egymáshoz. Íme, uraim, mi a jogfolytonosságot fejtegettük a fölirati javaslatban; nem tettünk oly pontot bele, mely megkötné a tanácskozások további folytatását; nem szólottunk a kiegyenlítésről oly modorban, hogy azt akárki a legrosszabb akarrattal a kiegyenlítést megakadályozó lépésnek nézte volna. Láttuk, éreztük és tudjuk, hogy számosak a

nehézségek; tudjuk, hogy sokat azon 17 évi közbejött események miatt nem lehet oly símán elintézni, mint rendes állapotban lehetne; és mi számot vetettünk magunkkal. Nem kis erőlködésünkbe került minmagunkban kiküzdeni s kimondani e szót: elállunk inkább a törvény szigorától, elnézéssel leszünk a felelős miniszterium iránt, csak a kiegyenlítés lehető legyen, csak alkotmányunk visszaállítassék. (Helyes!) Ezen javaslatunk csak úgy lehet gyakorlatilag jótékony, ha jóakarát környezi minden részről, ha minden kebelben azon szempontból talál visszhangra, a melyből téve van, ha minden ember igyekszik a hiányt, nehézséget pótolni, s előmozdítani a jó célt és ha ő felsége, a kit meg is kértünk, hatalmával támogatja ezt. Most először tértünk le a törvény szigorú útjáról, letértünk a közügy tekintetében, a kiegyenlítés érdekében, letértünk, hogy alkotmányunk helyreállítását eszközöljük — és ime, kik vetik ezt szemünkre? Talán azon rész, a mely nem akarta, nem tartotta tanácsosnak, bármiben s bármiért a szoros törvényességtől elállani? Nem, uraim, az a rész, a mely a törvény helyett opportunitást emleget. (Hosszas éljenzés és taps.) Kérdem, uraim, kik tanúsítanak ő felsége iránt nagyobb bizalmat? Mi-e, kik hozzá fordulunk, kérve, hogy állítsa vissza alkotmányunkat, megmondva, hogy lehetetlent nem kérünk, tőle várva, hogy a törvénynek életet adjon? vagy azok, kik ennek szívesen útját állják? Senkinek szándékát gyanúsítani nem fogom, meg vagyok győződve, hogy ugyanazon jó szándékkal viselkednek ők is, mint mi. Utjaink különbözők. Az övék, meglehetősen rövidebb, de sokkal költségesebb; a mienk talán hosszabb, de nem áldoz fel semmit. (Helyeslés.)

Azt mondják némelyek, hogy visszaállítása a felelős miniszteriumnak, visszaállítása a megyéknek rendkívüli bonyodalmakkal járna. Nem tagadom; hanem azt kérdezem, hogy a legnagyobb nehézségek elegendők-e arra, hogy egy nemzet alkotmányának vissza-

állítását gátolják? vagy legalább elegendők-e arra, hogy a nemzet visszajedjen a nehézségektől és ne sűrösse a visszaállítást? Azt mondják, hogy az 1861-diki megyék alakítása hibás volt. Miért volt hibás? Annak is talán az 1848-diki törvények voltak az okai? (Derültség.) Hibás volt azért, mert visszaállították a megyéket, de felelős miniszterium nélkül, meghagyták a megyékben a kétféle közigazgatási hatalmat, egymástól független, külön álló tisztviselőket. Tehát azok, kik most azt mondják, hogy hibás volt az 1861-diki megyék alakítása, nem azt következtetik belőle, hogy próbáljuk meg visszaállítani a megyéket, elkerülve a hibákat, melyek a bajt okozták, hanem egyszerűen azt mondják: tehát ne állítsuk vissza. (Éljenzés.) Nagyon örülnénk, ha valósulna, hogy ő felsége elhagyta a provisoriumot. Igérte igenis ő felsége, hogy elhagyja a provisoriumot és a törvényhozás terén el is hagyta, de, ha csak tegnap nem érkezett a rendelet, a végrehajtás terén ma sem hagyta el. (Úgy van! Derültség.) Azt mondá egyik képviselőtársunk, hogy ő felsége három provisoriumon ment keresztül 1848 óta és meguntá azokat; bizonyossá teszem önöket, hogy mi is nagyon eluntuk. (Úgy van! Derültség.) A különbség csak az, hogy a provisoriumot nem mi kívántuk; mi csak túrtük. Egyébiránt miért kellett ő felségének annyi provisoriumon keresztül menni? Azért, mert a quid consilii hibás felfogását követte és nem lépett az alkotmányosság ösvényére. (Helyes!)

Most arra térek, mit indemnity billnek keresztelnek. Uraim, oly nevet adnak javaslatunknak, a mely a föllirati javaslatban elő nem fordul; összehasonlítják az európai közjoggal, kimutatják annak czéltalanságát, s nemcsak nem támogatják a kebel jóakaratóval, hanem gúnynak, nevetségnek teszik ki, s elferdítik a föllirati javaslat szavait. De mindez ne tartson vissza bennünket: forduljunk ő felségéhez; ő felsége nem fog kinevetni bennünket, hanem megteendő, a mit

lehet; lehetetlent pedig mi nem kívánunk. (Helyeslés. Úgy van! Igaz!)

De hosszabbra nyúlt beszédem, mint szándékom vala. (Halljuk! Halljuk!)

Áttérek ismét a módosítványra, különösen annak e három szavára: «birodalmának hatalmi állása.» E három szó és az eszme, mely azokban foglaltatik, legalább így kifejezve, nem fordul elő a föllirati javaslatban; s én, ki szerencsés valél: a bizottság ülésében a föllirati javaslatot indítványozni, kötelességemnek ismerem számot adni a nemzet képviselői és a nemzet előtt: hogy e szavakat, ámbár azokat a legmagasabb trónbeszéd említi, miért nem vettük fel a föllirati javaslatba.

Kiindulási pontunk a *sanctio pragmatica*, melyet nemcsak a nemzet, hanem ő felsége is különösen elismert jogalapnak tekint. E kiindulási pontot szem előtt kell tartanunk, midőn oly tárgyokról szólnunk, melyek a *sanctio pragmatica*-ból származnak. Ki van abban világosan és határozottan fejezve az elválhatatlan és eloszthatatlan birtoklás, s annak következtében a közös és kölcsönös védelem elve, de a hatalmi állás nem említetik.

Tudom én azt, hogy a védelemhez hatalom kell, és pedig annál nagyobb hatalom, minél nagyobb a megvédendő tér, s minél hatalmasabbak azon szomszédok, kik ellen a védelem egyszer vagy másszor szükséges lehet. De inkább akartam mégis a *pragmatica sanctio*-ban kifejezett közös védelem és az ebből származó közös biztosság eszméjét venni fel a fölliratba, mint oly kifejezést használni, mely sem a *pragmatica sanctio*-ban, sem törvényeinkben, sem országgyűlési iratainkban sehol elő nem fordul. (Úgy van! Igaz!)

De úgy hiszem, nincs is e szavakra szükség a fölliratban, s azoknak kihagyása sem viszonyos kötelezettségeinkre, sem a birodalom állására legkisebb befolyással sincs. A közös és kölcsönös védelem köte-

lezettsége, melyet egymás irányában elvállaltunk, nincsen számhoz kötve, hanem mindkét részről a szövöttek egész erejére kiterjed. E védelmi szövöttek alapította meg a birodalmat, megvédte azt a legsúlyosabb veszélyek között, s növelte erejét és hatalmát. E védelmi szövöttek, mely soha sem szólott hatalmi állásról, tette lehetővé, hogy Ausztria nagyhatalom lett; e szövöttek, melyet őseink kötöttek, közös védelmi és önvédelmi volt, tehát inkább békére, mint harczra számítva; s mint a tények mutatják, még sem következett az, hogy Ausztria nagyhatalmi állása, noha benne nem volt a *pragmatica sanctio*ban, megcsönkített, sőt az által igen növekedett.

III. Napoleon, midőn trónra lépett, Európa színe előtt ünnepélyesen kijelentette, hogy a «császárság a béke». E kijelentés a béke politikájának kijelentése volt; de abból senki sem következett, hogy Franciaország és annak császára le akar mondani nagyhatalmi állásáról, mert a béke politikáját hirdeti.

Az tehát, hogy mi e fölriratban, úgy, mint őseink a *pragmatica sanctio*ban, nem hatalmi állást emlegetünk, hanem a birodalom biztosságát, s a közös és kölcsönös védelmet hozzuk fel, nem zárja ki, sőt inkább magában foglalja azon eszmét, hogy ha e közös biztosságot bárhonnal legkisebb veszély fenyegetné, az alkotmányos Magyarország soha sem fog hátramaradni törvényszabta legszentebb kötelességének teljesítésében, s a birodalom többi részeivel együtt erejének végső megfeszítéseig fogja védeni hazáját, királyát és fejedelmének Birodalmát.

Helyesen jegyezték meg némely képviselőársaink, hogy nem lehet a nagyhatalmi állást decretálni; szavak erre nem elegendők, hanem más lényeges tényezők szükségesek. Spanyolország és az ozinan birodalom erejöknek teljében nagyhatalmak valának egykor, de most már nem azok, s nincs a világ összes szótáraiban olyan szó, mely nekik a nagyhatalmi ál-

lást visszaszerezné. Poroszország nem volt nagyhatalom, s azzá lett szó nélkül, de tetteleg, azon tényezők közreműködése által, melyek fokról-fokra növelék erejét és hatalmát. Egyike ezeknek bizonyosan azon egyetértés, mely a múlt időkben a porosz nemzet és annak eszélyes, bölcs kormánya közt az évek hosszú során át fennállott. Azon viszály, mely ott utóbbi időkben a kormány és nép közt felmerült, minő hatással lesz jövőre az ország nagyhatalmi állására? attól függ, mily hosszú időre fog terjedni és minő mérvet vesz. En azt hiszem, hogy azért, ha mi egy pár szóval többet vagy kevesebbet teszünk a fölírti javaslatba, a birodalom nagyhatalmi állása megvan és meglesz, ha bele nem teszszük is; ha pedig bele teszszük s ama tényezők közbe nem jönnek, nem fogjuk azzal megtartani a birodalom nagyhatalmi állását. A népek ragaszkodása az, a mi ezt tetteleg megszilárdítja; és ha egybeolvasztási törekvések helyett egyetértés fog előtérbe lépni; ha az állam takarékos és gondos gazdálkodás által könnyít a polgár terhein; ha tért nyit a polgárok szorgalmának, hogy erejüket maguk számára fejleszszék: ekkor az erő nagyobbá, a nagyhatalom még nagyobb hatalommá lesz, akár szólunk róla, akár nem. (Ugy van! Helyes!) Nem tevém bele e néhány szót azért, mert az hívém, hogy ő felsége, midőn azt trónbeszédében megemlélté, nem azért emlélté meg, hogy azt a fölírti javaslatban mi is megemléltük, hanem mint valóságos consecretariumát azon kapcsolatnak és közös védelemnek, mely a *sanctio pragmatica* által kitűzetett. Ha nem terjed többre a két szónak értelme, mint arra, mi a *pragmatica sanctio*ban úgy is megvan, akkor fölösleges emléntenünk; ha pedig többre is terjed, ha mást is foglal magában, akkor csak úgy hozzávetőleg, mellesleg, tüzetes tárgyalás nélküli hozzászólani úgy sem lehet. (Helyeslés.)

Megalakult e hatalmi állás, a *pragmatica sanctio* alapján fentartatott és fennáll a nélkül, hogy azt a

pragmatica sanctio és a magyar törvények és országos iratok említnék; fenn fog az állani továbbra, ha nem beszélünk is róla: míg elleneink ha most érintenők meg, a miről eddig nem szólottunk, de a mit tetteleg támogattunk, azt mondanák, hogy arról szólanak némely emberek legtöbbit, a mivel nem birnak, és demonstratióknak tekintenék azt. Demonstratióra pedig szükség nincs: a mi megvan, azt nem kell szóval demonstrálni, (Helyeslés.)

A trónbeszédben is meg van említve, és a kiegyenlítési kísérlet alkalmából is annyiszor előhózzák a birodalmi egységet. Ha azt kérdik tőlem, akarja-e ön a birodalom egységét, vagy nem? kénytelen vagyok erre azon kérdéssel felelni: mit ért ön a birodalom egysége alatt? mert van oly egysége a birodalomnak, a melyet igenis akarok, van olyan is, melyet semmi áron nem akarok. Elleneink — vagy inkább ne is nevezzük őket elleneinknek, mert meglehet, hogy nem lesznek azok az osztrák államférfiak — ez alatt a birodalmi egység alatt, vonatkozva a birodalom új szervezetére vagy alakjára, azt értik, hogy mindennek előtt alakítani kell egy nagy egységes birodalmat, és a mi ennek autonomiájából fenmarad, azt oszszák ki az egyes népek közt kisebb-nagyobb mértékben. Ilyen egységet mi nem fogadhatunk el. Az én selfogásom szerint nem szabad elhagynunk azon alapot, a melyen a birodalom — hogy úgy mondjam — kezdetben alakult, és melyen eddig fennállott (Helyes! Igaz!)

Magyarország önállóan, függetlenül, szabad akaratból választotta meg az uralkodó házat és emelte a magyar trónra. Szabad akaratból mondá: hogy Magyarország és annak koronaországai ugyanazon uralkodónak ugyanazon örökösödési rend szerint elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtokában lesznek, tehát közösen s kölcsönösen védelmezik egymást. Ezen ünnepélyes szerződés most is fennáll, s annak jogerejét minden eddigi fejedelmünk s legközelebb ő

felsége is elismerte. Magyarország, ide értve a társ-országokat is, mint önálló, független, szabad nemzet kötötte e szerződést, s kimondotta, hogy mindaddig, de csak addig, míg az általa megválasztott uralkodóház ki nem hal, Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illesse, ki a megállapított örökösödési rend szerint a többi országoknak és tartományoknak is fejedelme. Kimondotta továbbá mindezen országokra nézve az együttes és viszonyos, elválhatatlan és eloszthatatlan birroklást, melyből származik a közös és kölcsönös védelem kötelezettsége. De e mellett határozottan fentartotta alkotmányos önállóságát és törvényes függetlenségét.

E szerződés úgy lépett életbe, mint kötve volt. Magyarország híven teljesítette mindenkor szerződésileg elvállalt kötelezettségeit, s fentartotta mindig önállóságát. Így volt ez 1849-ig, mikor fegyver ereje változtatta meg az állapotot, megszüntette az alkotmányt mind itt, mind a Lajtán túl.

Magyarországban senki sem uralkodott, csak a magyar király, senki sem kormányzott, csak a magyar kormány, semmi tisztviselő sem működött, csak a ki a magyar kormánytól függött. Magyarországban nem állítatott ujoncz másképp, min az országgyűlés beleegyezésével, és pedig az állítás szükségének előleges megtudása után. Magyarországban nem volt direct adó, csak az, melyet minden más befolyás kizárásával egyedül és egyenesen a magyar országgyűlés szavazott meg; nem volt indirect adó, csak melyet a magyar törvényhozás megállapított. Magyarország nem ismert el semmi államadósságot, azokhoz soha nem járult sem beleegyezésével, sem a kamatoknak vagy tőkének fizetésével, kivéven az úrbéri váltságból származó földtehermentesítési kötvényeket. Magyarországot a többi tartományoktól vámsorompó választotta el, mely osztrák részről Magyarországra nézve elég súlyos volt.

Mindezeket nem azért hozom fel, mintha vissza

akarnám követelni azt, a mi volt; tudom, hogy az minden tekintetben lehetetlen; de felhozom, mint kétségtelen bizonyosságát annak, hogy Magyarországnak a *pragmatica sanctióban* határozottan kikötött alkotmányos önállása tetteleg is mindig fentartatott.

Ha tehát ezek így állanak: mi által vannak jogosítva az osztrák államférfiak arra, hogy Magyarországot mintegy a magukénak tekintsék? Társuk igenis vagyunk, de rendelkezésök alá magunkat soha sem bocsátottuk. Velök és mellettök. készek vagyunk állani, de alattok nem.

Az én fogalmam szerint tehát egészen másképp kell történni annak, mit ők a birodalom alakulásának neveznek. Egymástól függetlenek vagyunk, s ők is, mi is függünk a közös uralkodótól. Rendezze tehát mindenik magát egymástól függetlenül, saját fejedelmének hozzájárulásával, s a miben ezen, egyébként különálló országoknak a közös cél, a közös érdekek tekintetéből egymással érintkezniök kell: az képezi a valósággal közös viszonyokat, vagy mint nevezni szokták, a közös ügyeket, melyeknek meghatározása és kezelésök módjának megállapítása teendő a közöttünk és közöttük szükséges kiegyenlítésnek tárgyát.

Egy szóval, nézetem szerint az ő autonomiájok és a mi autonomiánk annyiban, de csak annyiban lesz korlátozandó, a mennyiben azt a közös cél megkívánja, mely közös célt mi sem fogjuk szem elől téveszteni.

Ha szabad hasonlatossággal élnem, úgy tekintem én a birodalmat s annak különálló, de egy célra egyesült országait, mint egy ívnek két erős oszlopát: biztosan nyugszik azokon az ív, melynek tetején a trón áll; de ha valaki azt hinné, hogy az ívnek nagyobb biztosságáért az egyik oszlopot közelebb kell tolni a másikhoz, s megkísérlené e fonák számítású működést: kísérletével az ívet döntené romba.

Őszintén óhajtjuk mi a kiegyenlítést, mert e vizsás helyzet a mi erőnket is, az övéket is fölemésztí.

A két fél alkotmányos önállásának fentartása mellett is oly erős a kapcsolat, mely a sanctio pragmaticában megállapított, oly számosak és fontosak egymással találkozó érdekeink, hogy ezek elegendő ösztönül szolgálnak, hogy egymást támogassuk és egymásnak útjába soha ne álljunk. Szívesen közelítünk mi a kiegyenlítés ösvényén feléjük; de a magunk lábán akarunk oda jutni. Elmegyünk azon határokig, a melyekig mennünk szabad, s a melyeken túllépni árusítás volna hazánk ellen. Ha ezek után is meghiúsulnának a kiegyenlítési remények: akkor azok lesznek okai, kik tőlünk többet kívántak, mint a mit tennünk lehet. (Élénk helyeslés)

Egyébiránt ne csodálkozzanak elleneink túl a Lajtán azon, hogy idegenkedést látnak Magyarországbán az iránt, hogy szorosabban egyesüljünk, mint a hogy a szűkség mulhatatlanul megkívánja.

A régi görögök hitregéje azt beszéli, hogy Herkules Antæussal, a föld fiával, sok ideig küzdött, s öt többször földhöz sujtotta. De Antæus a föld fia lévén, mindig új erővel kelt fel, mert újabb erőt kapott anyjától, a földtől. Végre Herkules felkapta ellenét a földről, s a levegőben magához szorítván, ölelésével fojtotta meg. (Tetszés.)

Három század óta küzdöttek a magyar nemzettel Ausztriának államférfiai, gyakran földhöz sujtották, de anyjától, a hazától, mindig újabb erőt kapott a nemzet, s meg nem tört elszántsága és kész volt az újabb küzdelemre. (Zajos taps.) Végre a februári patens emberei Herkules fogását akarták megkísérteni, s azon biztos alapról! fel akarták kapni a levegőbe, hogy magukhoz szorítva, ölelésökkel megfojthassák. (Élénk tetszés.) De a nemzet óvatos volt, nem hagyta el a biztos alapot, s védte magát az ölelő karok ellen, míg utoljára is a fejedelem bölcsesége vetett véget a gonosz küzdelemnek.

Tanulság e hitrege nekünk is, hogy el ne hagyjuk biztos alapunkat, a törvényt, s hogy őrizkedjünk oly

szorító öleléstől, mely minket fölemelve a törvények alapjáról, a levegőben akar megfojtani. (Tetszés.) De tanulság ellenfeleinknek is. Herkules Antæus megfojtásával bebizonyította ugyan, hogy ő erősebb volt, mint az, de ez által erősebb nem lett, mint volt. Pedig ha küzdelem helyett a két erő közös célra egyesülhetett volna, ketten együtt sokkal több jót végezhetek volna, mint a győztes maga. (Tetszés.)

Nem kívánám a tisztelt ház figyelmét tovább fárasztani, de a helyzet constatálására engedjék meg, hogy őszintén kijelenthessem nézeteimet. (Zajos felkiáltások: Halljuk!) Meg volt enlítve, hogy ha most felelős miniszterium adatik nekünk és a kiegyenlítés nem sikerül: mi fog akkor történni? Engedjék meg, hogy felelet helyett én is egy kérdést intézzek. (Hal'juk!) Ha nem adnak most felelős miniszteriumot nekünk, és a kiegyenlítés nem sikerül: mi fog akkor történni? Az az okoskodás, hogy ha most visszaállítják az alkotmányosságot, bekövetkezhetik azon idő, midőn az egység nem sikerül, s az alkotmányt akkor ismét fel kell függeszteni, ez az okoskodás különös, mert az ergója az, hogy tehát jobb lesz azt éppen vissza nem állítani. (Tetszés.) Az mondatott, hogy akkor megtörténhetik, hogy ő felsége ez országgyűlést felosztatván, új országgyűlést hív össze, és akkor a kormány minden erejét meg fogja feszíteni egy más véleményű, más nézetű országgyűlés összealkotására. Ha a fejedelem a ház véleménye ellenében a nemzetre hivatkozik törvényes úton, s a nemzetnek más lesz a véleménye: meghajlom e vélemény előtt. (Helyeslés.) A nemzet tehet a maga jogaival, a maga állásával, a mi neki tetszik; én csak azt tehetem, a mi szabad; (Tetszés.) a nemzet rendelkezhetik életemmel, vagyonommal és minden tehetséggemmel, de meggyőződésemmel nem. (Viharos tetszés.) Ha a nemzetnek más lesz a nézete, más lesz a határozata: én, egyes polgár, vagyok és maradok — ha egyedül is — meggyőződésem mellett. (Zajos

tetszés.) Azt mondják, hogy oíy eszközöket fog a kormány használni — nem tudom minőket. Engedjék meg uraim, nem bók, nem hizelgés az, a mi őszintén mondatja velem, hogy ő felsége nem fogja megengedni, hogy más, mint becsületes eszközök használtassanak. (Zajos taps.)

Meglehet, vannak emberek, ha nem is e hazában, máshol levő elleneink között, kik látván a nyomort ezen országban, látván anyagi súlyos bajainkat és ezekből eredő szenvedéseinket, tán készek volnának a nyomorral is szövetkezni az ország törvényeinek és alkotmányának ellenére. (Úgy van!)

De van-e valaki közöttünk, a ki ne érezné e nyomasztó bajok súlyát? ki sokat, igen sokat áldozni kész ne volna, hogy a hazát a bajoktól megmenthesse? De magát a hazát és annak lételét. országunk alkotmányos fennállását egy rövid mulékony enyhülésért veszélybe nem dönthetjük. Értzi a nép minden osztálya a nyomort, s minden reményét a kiegyenlítésbe veti, mindent attól vár, és pedig rögtön, haladék nélkül. Tartozunk magunknak, tartozunk az országnak azzal, hogy kimondjuk nyíltan az igazságot. Igenis, a czélszerű kiegyenlítés, mely az ország önállását meg nem szünteti, fogja gátolni a nyomasztó bajok növekedését, s eszközöket nyujthat anyagi helyzetünk fokonskinti javulására. De ne várja senki, hogy az érezhető javulás rögtön bekövetkezzék; idő kell ahhoz, kedvező szerencse és sok türelem. Sokat, mindent készek vagyunk tenni e célra, mit hazánk önállásának veszélye nélkül tehetünk; s ámbár tudjuk, hogy még a czélszerű kiegyenlítés sem képes azonnal jóvá tenni, mit annyi évek szenvedése megrontott, nem leszünk akadémok a kiegyenlítés eszközlésében, s elmegyünk annak rögs ösvényén, a meddig hazánk önállásának koczkáztatása nélkül mennünk lehet és szabad.

De a ki bármi czélből ámitani akarná a népet, hogy bajainak súlyától már meg volna mentve, ha

megettörtént volna a kiegyenlítés; a ki a honpolgárokat arra ösztönözné, hogy ily kecsegtetések fejében akárminő kiegyenlítést igyekezzenek előmozdítani: könnyen csalódhatnék számításában.

Ézsau, midőn éhes volt, eladta jogait egy tál lencséért: az ígért lencsét megkapta, és mégis testvérháború lett a vége. Az ámítók nem volnának képesek az ígért javulást egyhamar eszközölni. A nép, mely lemondana jogairól, hogy az ígért kedvezményeket megkapja, reményeiben csalatva, mit tenne és mit mondana? Veszélyes játék volna ez és igazságtalan; és éppen azért nem félek tőle, mert a fejedelem nem akarhat olyast, mi az államra nézve veszélyes s a nép irányában igazságtalan.

De nem fárasztom tovább a t. ház türelmét; csak egyszerűen jelentem ki, hogy el nem fogadva e két módosítványt, e pontokra nézve is a fölírat mellett maradok. (Zajos és szünni nem akaró éljenzés. Szavazzunk! Szavazzunk!)

Bartal György és *Apponyi* György gr. visszavonták módosítványukat és a képviselőház az eredeti szerkezetet fogadta el.

A VÁLASZTÁSOK SZABADSÁGÁRÓL.

A képviselőház 1866. április 29-dikén tartott ülésének napi rendjén volt: a bizottságok alakítására és szervezésére kiküldött 12 tagú választmány véleményes jelentése. *Popovics* Zsigmond és társai indítványozták, hogy a nemzetiségi ügyben kiküldendő bizottság az ország nemzetiségeinek kellő figyelembe vételével és számukhoz aránylag alakíttassék.

DEÁK FERENCZ: A t. ház törvény által óhajtja elintéztetni a nemzetiségi kérdéseket s előleg egy bizottságot akar kiküldeni saját kebeléből törvényjavaslat elkészítésére. Nem egyes nemzetiségek külön ügye ez, hanem az egész országé (Helyeslés) s mi nem egyes nemzetiségeket képviselünk itt, hanem képviseljük valamennyien az egész országot. (Úgy van!) Az alkotmány nem a külön nemzetiségeket ruházza

föl képviseleti joggal, hanem az ország polgárait, kik valamennyien azon egy hazának polgárai, ugyanazon egy politikai nemzetnek tagjai. (Helyeslés.) Midőn tehát a nemzetiségi kérdések fölött tanácskozunk, a föladat nem az, hogy a nemzetiségek mint egymással szemben álló ellenfelek alkudozzanak egymással, hanem, hogy mint képviselői az országnak a haza érdekében igyekezzenek intézkedni; (Élénk helyeslés,) s e részben valamennyiünknek kötelességünk van, valamennyiünknek ugyanazon tekinteteket kell szem előtt tartanunk: az igazság, méltányosság, testvériség s a haza közjavanak tekinteteit. (Élénk tetszés.) E nézetek vezéreltek bennünket fölratainkban, e nézetek fognak vezetni ezentúl is. De sértetlennek kell maradni a választási szabadságnak, s a ház bizalmát megkötni nem lehet. (Úgy van!) Előre látható, hogy a ház, saját érdekében is, több oly tagot fog választani, kik, mint különféle nemzetiségek tagjai, leginkább ismerik mindazon különféle érdekeket, melyek a törvényjavaslat kidolgozásánál tekintetet érdemelnek; de hány választassék egyik s másik nemzetiségbeliekből, azt előre kiszabni nem lehet. (Úgy van!)

A következőzés meg fogja mutatni, hogy nem csalódom, midőn azt hiszem, hogy a házat e választásoknál sem fogja ellenséges indulat s egyoldalúság vezetni; de a választások szabadságát már előre ily módon korlátolni, sem helyesnek, sem szabadnak nem tartom; a módosítványt tehát el nem fogadom. (Élénk helyeslés.)

A képviselőház az indítványt elvetette

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNAPOLÁSÁRÓL A HÁBORÚ MIATT.

A képviselőház 1866. június 26-án tartott ülésében fölolvastatott ő felségének június 24-dikén kelt leirata, a melylyel, a poroszok és olaszok ellen megindult háboru miatt, az országgyűlést ünnepélyesen elnapoltnak nyilvánította.

DEÁK FERENCZ: Tisztelt képviselőház! Szívemből sajnálom, hogy midőn annyi fontos teendő megkezdésén alig vagyunk túl; midőn minden erőnket, tehetségünket, fáradozásainkat a haza javának előmozdítása veszi igénybe: akkor, úgyszólván munkálkodásunk kezdetén, megszakasztatnak tanácskozásaink a kiűtött súlyos háború miatt. Ő felsége ernélfogva ezen országgyűlés tanácskozásait elnapolja. Ez elnapolás, nézetem szerint, nem lehet bezárása az évi ülésnek, mert ez egyenesen a törvénybe ütköznék, hanem elnapolása az ülések folytatásának, a mihez ő felségének ugyanazon törvény szerint joga van. Mi tehát az elnapolás ellen fel nem szólhatunk, mert a fejedelmi jog gyakorlatát el kell ismernünk; mivel pedig azt vissza nem utasíthatjuk, erre nézve valamely végzésnek vagy határozatnak tárgya nincs; de van igenis helye annak, hogy midőn a jegyzőkönyvbe beleiktatjuk, hogy ezen királyi leirat kihirdettetett, akkor a kihirdetés után jelentsük ki azt, a mit kijelenteni multhatatlanul szükségesnek tartunk. Én a jelen, valóban nehéz helyzetet tekintetbe véve, következőket vélnék a jegyzőkönyvbe, mint kijelentésünket, iktatni. Engedje meg a t. ház, hogy ezt nagyobb biztosság és hűség okáért fölolvassam. (Olvassa:) «A képviselőház fölöttem sajnálja, hogy a közbejött súlyos háború miatt ő felsége kénytelen az országgyűlésnek tanácskozásait egy időre elnapolni. Nem tekinti a képviselőház ezen elnapolást az évi ülés berekesztésének, mely a törvény rendeleteivel is ellenkeznék, hanem egyszerűen a tanácskozások ideiglenes elhalasztásának, s óhajtja

és reméli, hogy ő felsége rövid idő alatt szerencsésen bevégezzén a háborút, fejedelmi gondoskodását ismét kiválólag országainak belviszonyaira fordíthatja, s az országgyűlé. mielőbb folytathatja megszakasztott tanácskozásait, és ő felségével együtt működhetik az ország szellemi és anyagi érdekeinek előmozdításán. Fájjalja a képviselőház, hogy ismételve fölterjesztett feliratai mind ez ideig sikeretlenek maradtak, s az ország jogos kívánatai még most sem teljesültek. Állandóan ragaszkodik a képviselőház eddigi fölirataiban kifejtett elveihez, s azoknak alapján jogszerűleg kívánja és reméli, hogy az ország alkotmánya teljes épségben mielőbb vissza fog állíttatni.» (Élénk helyeslés.) Ezt óhajtanám a jegyzőkönyvbe iktatni, s ezuttal teendőnket befejeztük volna.

Tisza Kálmán a baloldal minden árnyékklatai nevében a következő jegyzőkönyvi kijelentést indítványozta: «Fájdalommal értette a képviselőház, hogy ő felsége több oldalról háborúval van megtámadva. Következése ez nagy részben az alkotmányellenes kormányzatnak, mely a háborút csapásait idézte elő akkor, midőn az ország alkotmányos és anyagi érdekei a békét tették szükségessé. Neveli e fölötti fájdalunkat az, hogy a jelen kormány az országgyűlés minden loyaltása és készsége daczára elmulasztotta az alkotmány visszaállítását, úgy, hogy ma is a nemzet befolyása nélkül rendelkeznek a nemzet vérével és pénzével, s aggódnunk kell inséggel fenyegetett hazánkfiaink sorsán is. Ünnepelesen kijelentjük egyébiránt, hogy alkotmányunk visszaállítása iránt ismételtelen kifejezett kívánalmainkhoz tántoríthatatlanul ragaszkodunk és minden újabb törvénytelenség ellen előre is tiltakozunk». (Helyeslés a baloldalon. Szavazzunk! Szavazzunk!)

A képviselőház Deák Ferencz indítványát fogadta el.

AZ ALKOTMÁNY VISSZAÁLLÍTÁSÁKOR.

Ferencz József ő felsége 1867. február 17-dikén kelt leiratával helyreállította a magyar alkotmányt és megalakította a magyar felelős miniszteri kormányt. Ugyanazon a napon a Deák-párt értekezletet tartott, a melyben Andrássy Gyula gr. bejutkozott mint miniszterelnök. Utána Deák Ferencz szólalt föl. Beszéde, Szász Károlynak közönséges irással tett följegyzései szerint, körülbelül a következő volt:

Azt mondjátok, tisztelt barátim, engem követtek, az én zászlóm alá csoportosultatok. és én elhiszem, hogy ez úgy van, Köszönöm bizalmatokat, melylyel irántam mindig viseltettetek, és melynek most is kifejezést adtatok. De engedjétek megmondanom, hogy ez nem azért történt, mintha én lettem volna köztetek a legméltóbb arra, hogy elől menjek. Hanem az út szoros, az ösvény keskeny volt, melyen előre kellett törtetnünk, csak egymás után mehettünk, valakinek elől kellett menni, s talán a véletlen hozta úgy magával, hogy én menjek legelől, talán azért történt így, mert én voltam köztetek a legidősebb veterán ezen a pályán. Általában azt tapasztaltam, hogy a magyar ember nem szeret vakon más után indulni, nem hagyja magát vezetetni; a magyar embernek, s itt nem csak a magyar ajkuakról szólok, hanem általában a Magyarországot alkotó nemzetről, megvan azon tulajdona, hogy ha többen egy nézetben, egy véleményben vannak teljes meggyőződésök szerint, azok összetartanak s együtt, egy úton járnak. Ezért van, hogy Magyarországon, ha valamire nézve az egy gondolkozású, egy meggyőződésű emberek összecsoportosultak vagy egy pártot alkottak, az nem egyhamar bomlik fel ismét, hanem tagjai kitartással maradnak egymás mellett. Mi egy úton indultunk meg, együtt vívtuk ki azon sikert, melynek ma örvendünk, s hiszem, hogy ezen az úton tovább is együtt fogunk maradni.

Nézzük meg hol vagyunk ma, s hogy jutottunk ide.

Az 1849-dik évben közbejött nagyszerű bonyodalomak belháborút szültek; a belháború legyőzetvén, absolutismus következett be. Mi ezen állapotban csak sóhajthattunk, annak ellenállani nem volt erőnk, a szólás sem volt szabad. Most azt halljuk, s alapos okunk van hinni, hogy a holnap felolvasandó leirat által az ország vissza lesz helyezve alkotmányának birtokába. Bármennyire elismerjük is azon barátink érdemét, kik ezen szerencsés fordulatot elő-

mozdították, azt kell mondanunk, hogy ez az isteni gondviselés műve, s a mit nem szabad felejtenünk, az a fejedelem kegyessége, ki elismervén jogos követeléseinket, minket a törvényes térre visszahelyezett.

De ne gondolja senki, hogy az által, a mi most történik, minden be volna végezve, s hogy egészen készen állana azon nagy és dicső épület, mely hazánk jóllétének és boldogságának épülete. Csak azon tér, melyen ezen épületnek kell állani, lett szabaddá, azon téren eddig egy nagy kő, egy súlyos szikladarab feküdt, mely miatt ott építkezni nem lehetett: a törvényes állapot helyét elfoglaló absolutismus. E követ szétmorzsolni nem voltunk képesek; helyéből kitolni, hiányzott az erő. A fejedelem jóakarata hozzájárultával elsúlyesztettük azt; s most már azon súlyos szikla, mely eddig a legnagyobb akadályul szolgált, a legbiztosabb és legszilárdabb alap lehet, melyen azon épületet fölemelhetjük. Sok nehézség van még ugyan hátra, de nem kell elcsüggednünk, s ne higyük magunkat gyöngébbeknek, mint vagyunk; csak erősebbeknek se, a viláგért se higyük; az meg-lankasztaná további munkásságunkat, ez kockáztatná a sikert. Csak egyet akarok mondani, s erre nézve a szent-könyvből vett hasonlattal élek. A biblia szerint a bábel-tornya építését azért nem fejezték be, mert Isten az építők nyelveit összevesztette. Vigyázzunk, nehogy a mi tovább építéseink is az által váljanak lehetetlenné, hogy ha nyelveink, nem csak a szó szoros értelmében véve, hanem értem: akaratunk, törekvéseink összezavarodnának, egynással összevesznének. A reánk váró munkában mindenkinek az események, saját hivatása és önérzete ki fogják mutatni azon tért és szerepet, melyet be kell tölteni; töltsé be azt mindenikünk legjobb tehetsége szerint, teljesítse kötelességét mindenki, s a meglevő alapból a legszebb épület fog emelkedni.

És mik voltak azon útnak, melyen idáig jutottunk, eddigi phasisai? Tizenkét évig teljes absolutismus

uralkodott a hazában. 1860-ban, részint az események, részint addig szerzett tapasztalásai meggyőzték ő felségét, hogy ezen állapot tarthatatlan, Ő felsége kibocsátotta az októberi diplomát. De mielőtt, a mit abban ígért, hogy azt a magyar országgyűlésnek is elébe terjesztendi, megtörténhetett volna, megkésztült a februári patens, mely, a mi megkérdezésünk nélkül, az egész birodalomra nézve bizonyos alkotmányt akart meghozni, mely a mi alkotmányunkkal tökéletes elentétben állott. Összeült a magyar országgyűlés 1861-ben. Mi volt ennek teendője? Miután a magyar alkotmány megsemmisítettett s ellenünk a jogeljárás tana állított fel, nekünk kötelességünk volt az egész világ előtt megmutatni, s minden lehető erősségekkel beh bizonyítani, hogy a magyar alkotmány jogilag fennáll és nem vesztette el érvényességét; megmutatni, hogy követeléseink jogosak; egy szóval, hogy — igazunk van. Ezt törekedett beh bizonyítani fölrataiban az 1861-diki országgyűlés, s tudja Isten, nem is éppen sikertelenül, mert attól kezdve megszűntek a jogeljárászt emlegetni ellenünkben. Ennyiben a 61-diki országgyűlés teljesítette föladatát s eleget tett kötelességének.

Mit mondtak azután? mit mondtott a külföld, vagy legalább a külföldnek némely országai? Azt mondták: mi elhiszszük, sőt megengedjük, hogy nektek igazatok van; hogy Magyarország külön alkotmánya jogilag érvényes; de nekünk abban nincs semmi érdekünk, hogy ez Ausztriával szemben tovább is fennálljon; nekünk mindegy, akár van Magyarország, akár nincs; de az érdekünkben áll, hogy Közép-Európában azon állam létezzék és hatalmas legyen, melyet Ausztriának nevezünk. Amde Ausztria nem állhat fenn Magyarországnak külön önállásával; ennek alkotmánya ellentétben áll Ausztria lételevel és hatalmával, s annál fogva ellentétben a mi érdekünkkel is. Mi tehát a ti követeléseiteket, ha szintén jogosak is, nem pártoljuk, még erkölcsi támogatással sem; és

hogy azokat Ausztria nem teljesíti, eléggé igazolva látjuk önfentartásának szüksége által. Így szólt akkor-tájban a külföld; olvassátok az akkori európai sajtóban, vagy legalább annak nagy részében történeti nyilatkozatokat. Mi volt a mi teendőnk ezen nyilatkozatokkal szemben, mikor a jelen országgyűlés egybehivatván, ismét felszólalhatunk? Most teendőnk volt, megbizonyítani s meggyőzni a világot arról, hogy a magyar alkotmány és Magyarország törvényes önállása nem ellenkezik Ausztria fennállásával és hatalmával, sőt ez a kettő egymás mellett igen jól megfér; megbizonyítani, hogy midőn mi saját alkotmányunkat és önállásunkat követeljük, azzal semmi olyat nem kívánunk, a mi Ausztria fennállásár s ő felsége többi országai jóllétét lehetetlenné tenné, vagy a mi Európa érdekeivel ellenkeznék. Ezt akarta jelen országgyűlésünk megbizonyítani a trónbeszédre készült fölíratában; erre törekedett, midőn a közös ügyek iránti javaslat készítésére a hatvanhetes bizottságot kiküldötte; erre törekedtünk a tizenötös albizottságban készült javaslatunkkal, erre annak revisiójával a hatvanhetes bizottságban. Ezen munkálat iránt különbözők lehetnek köztünk a nézetek; és ugyanazon tiszta hazafi érzettől vezéreltetve is egyik azt helyesebbnek láthatja, mint a másik. De végre is, a mit tettünk, azt az országgyűlés többségének nézete szerint tettük és törekvéseinket ezen többség magáéivá tette. Én azt hiszem, ezen törekvésünket is követte némi siker, mert ime ő felségét meggyőztük arról, hogy követeléseink nemcsak jogosak, hanem a birodalom érdekével össze is egyeztethetők.

A mi azon tárgyat illeti, mely miatt, úgy látszik, ezen conferentia összehivatott, tudniillik a holnapi ülésben felolvasandó kir. leirat alkalmával mit kellesék tennünk, erre, azt hiszem, igen egyszerűen elmondhatom nézeteimet. Ő felsége leiratban adta tudtunkra, hogy felterjesztéseinket meghallgatta, a törvénytelen állapotot megszünteti, a magyar minisz-

teriumot kinevezi, egy szóval mindent kifejezve — alkotmányunkat visszaállítja. Én azt hiszem, erre csak egyet mondhatunk: hogy köszönjük. Köszönjük, hogy ő felsége jogos kéréseinket meghallgatja és teljesíti. És ezen köszönetünket legczélszerűbbnek vélem ő felségéhez küldendő országos küldöttség által fejezni ki. Holnapi teendők tehát az lesz, hogy az ő felségéhez a képviselőház részéről küldendő tagokat megválaszszuk, vagy, a mi ily ünnepélyes küldöttségekre nézte tán czélszerűbb: az elnök által ajánlandó egyéneket helybehagyjuk, kik ő felségének megvigyék az országgyűlés köszönetét. Ennyi a mi teendők holnap és semmi több.

Még egyet mondani ösztönöz szívem. Köszöneteket szeretném kifejezni azon barátink iránt, kik a fenforgott nehéz körülmények közt mindnyájunk legfőbb óhaját annyira önmehtagadással, buzgalommal, s oly sikeresen tolmácsolták és képviselték; szeretném különösen Andrássy barátom iránt, kit igazán az isteni kegyelemtől nekünk adott providentialis embernek tartok; de nem szólok róla többet, nehogy úgy tűnjék fel, mintha én és Andrássy barátom kölcsönösen dicsérnök egymást.

Deák Ferencz beszédének utolsó mondatát a Hon február 19-diki számában, a Pester Correspondenz nyomán közzétett kivonatban, így közli: «Végül köszönetet mondott az ország és nemzet «gondviselészerű» férfinak, Andrássy grófnak, kinek post tot discrimina rerum végre valahára sikerült az absolutismus tengerén hosszú ideig hanyódo hajót az alkotmányos állapotok kikötőjébe vezérelni.»

Miként a Hon írta: «a beszéd végével Andrássy gr. Deákhoz sietett, kezét szorított vele, s az összes jelenvoltak előtt megsókolta mesterét és barátját».

A DEÁK-PÁRT TAGJAIHOZ.

A képviselőháznak 1867. február 18-dikán tartott ülésében föl-
olvastatott ő felségének az alkotmányt helyreállító leirata.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök a következőleg szólott:
«Óhajtottam volna, és e nézetemben bizonyosan az egész nemzet
elfogadva látni, kit arra a nemzet bizalma kiválólag kijelölt, s a
fejedelem bölcsesége a legméltóbbnak ismert. Minthogy azonban
ő felsége is méltányolta azon érveket, melyekre hivatkozva t. bará-
tom. Pest belvárosa nagyérdeműk épviselője, (Hosszasan tartó
lelkes éljenzés.) fölmentését kérte, én ő felsége parancsa iránt
hódolatteljes engedelmisséggel és a nemzet iránt föltétlen áldozat-
készséggel tartozván: átlátom, hogy midőn a király parancsol és
a nemzet vár, az egyéni elégtelenség érzete nem ok az el nem
fogadásra.» (Élénk éljenzés.)

Az ülés után, mint a *Pesti Napló* írta, a Deák-párti tagok
legnagyobb része a Deák-körbe gyülekezett, hogy ott az alkot-
mány visszaszerzőjét, Deák Ferenczet, mint tisztelt és szeretett
vezérüket üdvözljék. A jelenvoltak érzelmeit *Szentkirályi Mór*
röviden, de híven így tolmácsolta:

Tisztelt barátunk! Mi mindnyájan, a kiket itt magad körül
seregelve látsz, apró napszámósai voltunk és vagyunk azon nagy
ügynek, melynek te, mint vezér, első diadalát érted meg ma.
Azért vagyunk itt, hogy kifejezzük irántad hálánkat eddigi fára-
dozásaidért, s törhetlen bizalmunkat jövőre is. Mit szóljunk
nagyságodról, vagy mit adhatnánk ahhoz mi? Az egész nemzet
ismeri azt; nevedet pedig a történelem ma írta fel lapjára, örökre
kitörölhetetlen, érczbe vésett betűkkel. S mi csak azt kívánjuk,
hogy adjon neked Isten tovább is erőt, egészséget, tartsa meg
lelked erélyét és elevenségét, hogy a még csak megkezdett nagy
munkát végig vihesd, és még azután is igen sok éven át örülhess
a főleg általad kivívott sikernek, és hazánk boldogságának s jól-
létének, azon jóllétnek, melynek volt szentelve életed minden
percze, szived minden dobbanása.

A kitörő zajos éljenzés csillapultával *Deák Ferencz* megindulva
következőleg válaszolt:

Kedves barátim! Az isteni gondviselés megadta
énnünk e napot, melyen a fejedelem kimondta alkot-
mányunk visszaállítását; de ez a siker nem az enyém,
ez a miénk és mindazoké, kik, bár különböző utakon,
de egyenlő érzelemmel és hazafisággal működtek az

alkotmány visszaállításán, mindazoké, kikben a hazáért hű szív dobog. Szónoklatot tőlem már csak elfogultságom miatt sem várhattok; csak néhány szót szólok. Engedjétek meg, hogy ezentúl is veletek, köztetek működhessem hazánk és alkotmányunk érdekében, s azok közt, a kiket szerettek, tartsatok meg engem is.

PEST VÁROSA KÉPVISELŐ- TESTÜLETÉHEZ.

1867. február 19-dikén Pest városa polgárai mint a Pesti Napló írta — a városházán összegyülekeztek és egyhangulag elhatározták, hogy Deák Ferencznél tisztelkednek. Megindult a sok száz főnyi menet a Deák-kör felé, s itt Lévaý Sándor címzetes püspök és septemvir üdvözölte Deákot.

Deák Ferencz így felelt:

Tisztelt polgártársaim! Azon bizalom, melylyel engem, egyszerű polgártársatokat, e nehéz időkben a képviselői állásra emeltetek, azon bizalom, melylyel a legsúlyosabb körülmények között is támogattátok eljárásomat, legszebb emléke, legnagyobb kincse életemnek. Egyes ember szava gyöngé szó a politikai viták között; de ha azon szó a polgárok akaratát fejezi ki, ha a szóló mögött a nép egyesült kívánata áll, a gyöngé szó is hatalmassá válik, kivált ha annak alapja törvény és igazság. Az érdem, mely a sikert előmozdította, nem egyes emberé, hanem a népé.

Öröm és lelkesedés érzelmei szállották meg e város polgárainak és az ország minden hű fiának kebelét, midőn megértették az eredményt, melylyel Isten mindenható kegyelme, s a fejedelem igazságérzete a nemzet törvényes küzdelmeit koronázta. Örültünk és örülünk, hogy alkotmányos szabadságunknak évezredek élő fája, melyet annyi vihar ostromlott, de gyökereiben meg nem rázott, ismét zöldülni kezd és virágzásnak indul. Ne feledjük azonban, hogy a virág még nem gyümölcs, de gyümölcs lesz belőle, ha

Isten megóvja veszélytől. Hosszú az idő, mely szükséges arra, hogy a virágból gyümölcs fejlődjék és a gyümölcs megérjen. Mi, kik 18 nehéz éven át türelemmel tudtuk várni gyakran enyészni kezdő csekély remény mellett is: várjuk el türelemmel a virág kifejlődését, a gyümölcs megérését. Kérjük a Mindenhatót, hogy dértől, fagytól mentse meg a gyöngye hajtásokat, ápoljuk a fát, örködjünk, hogy semmi ellenség fejszét ne vethessen annak gyökerére. és őrizkedjünk erőszakosan lerázni a fának még éretlen gyümölcsseit, mert fanyarok volnának azok, és türelmetlenségünkkel semmivé tennénk magát a reményt is. Gondos ápolás szükséges tehát, folytonos örködés, erély, óvatosság és türelem, hogy a kincset, melyet visszanyertünk, jövőre megőrizhessük. Nem hiszem, hogy legyen e hazának oly fia, ki ne óhajtana honának boldogságát, szabadságát és fejlődését, s ha e cél felé talán egyik vagy másik közülünk más utat tartana jobbnak, ha figyelmeztetve adna nézetünkötől eltérő tanácsot: ne tekintsük azt gyanúval, kétkedéssel a jó szándék iránt, hanem ítéljük meg a hazafiúság és testvéri szeretet szempontjából még akkor is, ha a tanács nézetünk szerint helyes nem volna. Én mindig köszönettel tartozom annak, ki figyelmeztet utam nehézségeire, és még annak is, ki nekem jó szándékból azt mondja, hogy utam célhoz nem vezet; köszönettel tartozom még akkor is, ha figyelmeztetését alaptalannak hiszem. Csak így fog egy célra működni, néha talán különböző utakon, a honfiak ereje; csak így bír tekintélylyel még elleneink közt is; csak így valósulhatnak a szép remények és megéri a gyümölcs, mely még most virágában rejlik.

Sok, igen sok, a mi még teendő, nagy a tevékenység tere, számosak az akadályok, melyeket el kell hárítanunk, hogy célra érjünk. E nehéz munkában is támaszra van szükségünk, s e támaszt a nép nyújthatja bizalmával, a melylyel őszinte törekvéseinket kíséri. Tartsátok meg e bizalmat irántam a jövőben

is úgy, mint eddig megajándékozottak azzal, és ha Isten segítségével kedvez: a jó ügy minden nehézségek daczára győzni fog, mert alapja törvény és igazság. (Szünni nem akaró viharos éljenzés.)

A KÖZÖS ÜGYEK TÁRGYÁBAN KÉSZÜLT JAVASLATRÓL.

A képviselőház 1867. márczius 20-dikán kezdette meg a közös viszonyok tárgyában kiküldött hatvanhetes bizottsága véleményének általános tárgyalását. A vita hetedik napján, márczius 28-dikán, felszólalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk!) Azon fontos kérdések, a melyek fölött jelenleg tanácskozunk, valószínűleg elhatározó befolyással lesznek hazánk jövőjére. Vitatkozásaink tehát rövidek nem lehetnek.

Nem új előttünk e kérdések lényege. Közel két éve már, hogy az alapeszmék szóba hozattak, hónapok óta közkézen forog a tizenötös bizottság javaslata, s hat hete már, hogy a hatvanhetes bizottság bevégezte nyilvános tanácskozásait.

Időnk is volt tehát, de valóban okunk is volt arra, hogy a munkálatot egészben s minden részeiben higgadtan megfontoljuk.

Megfontoltam én is e kérdéseket minden oldalról, számot vettem magammal mindazon aggodalmakra nézve, melyek egyik vagy másik részről fölmerültek s azon következtetésekre nézve, melyek e kérdéseknek egyik vagy másik módon leendő eldöntéséből származhatnak. E megfontolásnak eredménye lett azon meggyőződés, hogy a hatvanhetes bizottság többségének javaslata a főnforogó nehéz kérdések békés kiegyenlítésének oly módját foglalja magában, mely helyzetünkben s a jelen viszonyok között leginkább czélszerű, s valószínűleg kivihető is. (Élénk helyeslés a középben.)

Nem azért szóllok föl, mintha számítanék arra,

hogy előadásom e ház tagjainak nézetét más irányba vezetendj, mert tudom, hogy kiki komoly megfontolás után már elhatározta véleményét, s követni fogja saját meggyőződését s lelkének belső sugallatát. Fölszólalok mégis, hogy elmondjam a t. ház előtt, s elmondjam az ország előtt azon okokat, melyek véleményemet elhatározták. (Halljuk! Halljuk!)

Nagy részben olyanokat fogok talán mondani, mi-
ket én is, más is e házban már fölhoztunk. De mégis
elmondom azokat, mert okaim láncolatához tartoznak
és meggyőződésem alapjául szolgálnak.

Magyarország közjogának történelmében legfon-
tosabb korszakot képez azon átalakulás, mely 1847—
1848-ban tétetett, mert e nélkül a kornak igényei s
a fejlődő eszmék hatalma rég elsöprötték volna al-
kotmányunkat. (Középen: Úgy van!)

Ha akkor az országgyűlés, ragaszkodva ősi aristo-
cratikus intézményeinkhez, szabaddá nem teszi a népet
s a földet, nem osztozik a néppel jogokban és ter-
hekben, ha szélesebb alapra nem fekteti az alkot-
mányt: a ránk következt nehéz évek súlyát el nem
birtuk volna, s összeroskadtunk volna a szenvedések
alatt a nélkül, hogy a művelt világ szánalma és rész-
véte kísérné végsúlyedésünket. (Helyeslés a középen.)
Ezen átalakulást össze fogja kötni a történelem azon
férfiúnak nevével, ki azt 48-ban megindította és
ernyedetlen erélylyel keresztülvitte. (Éljenzés.) Da-
czára a bekövetkezett szerencsétlen eseményeknek,
művének ezen része fönnmaradt és fönn fog maradni,
míg nemzetünk él és országunk áll, s ahhoz a nemi-
zet emléke és hálája lesz mindig csatolva. (Éljenzés.)

De az 1847 és 48-diki törvények ezen átalakulást
be nem végezhettk. Csak az alap volt letéve, s a
további fejlődés a legközelebbi országgyűlés föladata
lett volna. Maguk azon országgyűlésnek rendei tud-
ták és érezték ezt, midőn első föliratuk után néhány
nappal, márczius 18-dikán, egy ünnepélyes nyilatko-
zatban azt jelentették ki, hogy: «A jelen országgyű-

lést nem tartják hivatva lenni arra, hogy mindazon törvényeknek részletes kidolgozásába és megállapításába ereszkedjék, melyek a nemzet boldogságának fölvirágozására általában szükségesek, sőt úgy vannak meggyőződve, hogy törvény által meghatározván az alapokat, melyeken a képviseleti rendszer szerint néhány hónap alatt Pesten tartandó országgyűlés alkottassék, mindazon törvényeknek alkotása, melyek az ország belbékéjének s a nemzet szabadságának biztosítása végett rögtön intézkedést nem kívánnak, az ezen Pesten tartandó nemzeti gyűlésre halasztassék.

Mutatja említett törvényeink szövege is, hogy azok egy része részletesebb kifejtésre vár, és hogy sok viszony, mely azokban csak említetik, szabatosan nincsen meghatározva. Ezek közé tartozik kétségtelenül azon viszony is, melyben ő felsége többi országai irányában állunk.

A 48-diki pesti országgyűlés szívesen folytatta volna az elkezdett munkát és tovább fejlesztette volna a megkezdett átalakulást. De elleneink fegyverrel támadták meg ezen kezdetet és nekünk a szükséges fejlesztés helyett védenünk kellett a meglevőt. A munka fönnakadt, és éppen azok vetették szemünkre, hogy ama törvényeink hiányosak, kik ezen hiányoknak célba vett pótlásában fegyverrel gátoltak bennünket. (Élénk tetszés.)

A küzdelem szerencsétlen véget ért; alkotmányunk fölfüggesztetett, és mi számos évekig az absolut hatalom súlya alatt szenvedtünk, melynek fonakul vezetett kormánya fölemésztette anyagi erőnk nagy részét a nélkül, hogy a birodalom többi részeinek fölvirágzását elősegítette volna. (Helyeslés.)

Tizenkét hosszú és nehéz év után elhatározta ő felsége, hogy alkotmányos úton fogja népeit kormányozni; de, fájdalom, ezen szép szándék sikere meghiusult, mert félszeg volt az intézkedés, melylyel ezen szándékot életbe akarták léptetni, és magában hordotta magvát a sikertelenségnek, mely minden

félszeg intézkedésnek átka szokott lenni. (Tetszés.) Azon ünnepeles alapszerződés, mely alkotmányunkat biztosította, a *sanctio pragmatica*, lényegében ignoráltatott, és fölfüggesztett alkotmányunk helyett más alkotmányt akartak reánk octroyálni, mely merőben elenkezett ősi alkotmányunkkal.

Mi ezen octroyált alkotmányt el nem fogadhattuk, a *sanctio pragmatica*t mellőznünk szabad nem volt, s a 61-diki országgyűlésről fölküldött két föliratunkban kifejtettük az ország jogait és bebizonyítottuk ügyünk igazságát. Ez volt a 61-diki országgyűlés föladata és ezen föladatát híven teljesítette. Fölirotainknak nem sikerült ugyan kivívni akkor alkotmányunk visszaállítást; de ügyünknek bebizonyított igazsága előtt elnémult a jogvesztésnek fonák elmélete, melyből előbb kiindultak, és ezen elmélet ellenünkben, se itt, se másutt, többé viszhangra nem talált. Azonban bebizonyított igazságunk sem menthetett meg bennünket attól, hogy ismét absolut kormány alá ne kerüljünk, s a provisoriumok egymást váltó rendetlenségei ne nehezdedjenek ránk. Fölhagytak ugyan a jogvesztés elméletével, de azt hozták föl ellenünk, hogy ha jogaink kétségtelenek és ügyünk igazságos volna is, alkotmányunkat a 48-diki események után s a 48-diki törvények szerint visszaállítani nem lehet, mert ezen visszaállítás a birodalom fönnállásának biztosságát veszélyeztetné. Nemcsak elleneink itt, hanem a külföldön is számosan hitték és vitatták, hogy a mi kívánalmaink teljesítése a birodalom biztosságával ellentétben áll, és ezen kívánalmak megtagadása a birodalom föntartásának életföltétele: midőn tehát a fejedelem ezen kívánalmakat megtagadja, önmagát védi és összes birodalmát. Hasonlók valának ő felségének is aggodalmai; és az ő megnyugtatósa, az ő beleegyezése nélkül reményünk sem lehetett, hogy békés úton a fölfüggesztett alkotmány ismét visszaállíttassék.

Fölhozták sok oldalról ellenünk azt is, hogy Európa vagy legalább legnagyobb része az osztrák biroda-

lom fönnállását politikai szükségnek tekinti; azon kívánalmainkban tehát, melyek ezt veszélyeztetnék, és e miatt Európa közvéleményével és érdekeivel ellenkezésben állnának, annak se részvételére, se támogatására nem számíthatunk.

Nem felelhettük mindenkor azt, hogy mi nem törődünk a birodalom fönnállásával, nem törődünk Európa közvéleményével, magunk is ki fogjuk vívni, ha kell, erővel is, mit tőlünk békés úton megtagadtak. Ezt mondani se erőnk, se akaratunk nem volt. (Élénk helyesítés a középén.)

É helyzetben csak három út állott előttünk: vagy fegyverrel vívni ki jogainkat; vagy várni a véletlentől és oly eseményektől, melyeket se előidézni, se irányozni és vezetni képesek nem valánk; vagy arra törekedni, hogy meggyőzzük a fejedelmet és az el nem fogult közvéleményt arról, hogy alkotmányunk visszaállítása a birodalom fönnállásának biztosságával is összhangzásba hozható.

Fegyver és forradalom még a siker reménye mellett is oly eszköz, melyhez csak a kétségbeesés küszöbén nyulhatna a nemzet. (Élénk helyesítés.) És annyi szenvedéssel, annyi veszteséggel jár, hogy azt még áldozattal is kész kerülni az, kinek szívében fekszik a honpolgárok sorsa (Tetszés.) Nem szükséges megemlítenem, hogy e veszélyes eszköznek sikere is helyzetünkben a lehetetlenségek közé tartozott volna.

Bizonytalan eseményektől várni a kétes jövődőt, és e közben a nemzet erejét, jóllétét bizodalalmát és reményét napról-napra mindinkább enyészni engedni: helytelen, sőt káros számítás lett volna, mert könnyen megtörténhetik vala, hogy a várt esemény be nem következik, vagy majd akkor következik be, mikor a segély elgyöngült nemzetünkre már késő. (Hosszas, élénk éljenzés a középén.)

Nem vala tehát egyéb hátra, mint a harmadik módot megkísérteni. Tartoztunk ezzel hazánknak, melyet egyrészt a forrongások és kétes eredményű véres

harczok veszélyétől megóvni, másrészt a fokonkint mindinkább érezhető súlyedéstől megmenteni kötelességünk volt. (Úgy van!)

Összehívta ő felsége a jelen országgyűlést, és trónbeszédében határozottan félre vetve a jogvesztés káros elméletét, a *pragmatica sanctio*t tűzte ki nekünk is kiindulási pontul; fölszólított, hogy a birodalom főtartásának biztosságára vonatkozó aggodalmait szüntessük meg és terjeszszünk elő czélszerű javaslatot a *pragmatica sanctio* értelmében köztünk és ő felsége többi tartományai közt létező közös ügyek szabatos meghatározására és mikénti kezelésére nézve.

Valamint az 1861-diki országgyűlésnek föladata volt kifejtteni az ország jogait, bebizonyítani ügyünk igazságát, úgy a jelen országgyűlésnek föladata sikert szerezni az igaz ügynek az által, hogy megmutassa, hogy alkotmányunk visszaállítása a birodalom fönnállásával is összhangzásba hozható, szóval, föladata megszüntetni a sejedelem aggodalmait és ez által az alkotmány visszaállítását békés úton lehetővé tenni. (Úgy van! a középen.)

Országgyűlésünk e föladatát teljesen fölfogta és egy hatvanhét tagból álló választmányt küldött ki a kivánt javaslat elkészítésére. Mi, kik e bizottságnak tagjai valánk, teljesítettük megbízásunkat; a *pragmatica sanctio*ból indultunk ki, mert ezt tekintettük legbiztosabb, sőt egyetlen jogalapnak a közös viszonyok meghatározására.

E javaslatunk a t. ház előtt fekszik. Nem állítjuk mi, kik mint a bizottság többsége azt készítettük, hogy művünk tökéletes. Tudjuk, hogy annak hiányai vannak; de czélszerűbbet, mely helyzetünkben gyakorlatilag is kivihető lett volna, készíteni nem tudtunk. (Úgy van! Helyeslés.)

Több ellenvetések és aggodalmak merültek föl vitatkozásaink folytán e javaslat lényeges pontjai ellen. Méltánylom minden honfinak aggodalmát, ki az ország sorsát elhatározó fontos ügyekben, a tárgynak

másik oldalát megvizsgálva, nehézségeket keres és talál, és azokat a törvényhozás terén figyelmeztetésül előadja. Hiszen ez is teljesítése a hazafiui kötelességnek, és igen természetes, hogy a féltett kincsnek megőrzése sok óvatosságot igényel. De engedje meg a t. ház, hogy ezen ellenvetések és aggodalmak lényegesebb részére megtehessem és is ellenészrevételeimet. (Élénk fölkiáltások : Halljuk!)

Azt monóják nénelyek: a *pragmatica sanctio* közöttünk és ő felsége többi országai között csak personal-uniót hozott létre és ez rem terjed ki egyébre, mint egyedül a trónöröklés megállapítására; közös ügyek tehát nem is léteznek.

Igenis *personal-unio* az, melyet a *pragmatica sanctio* létrehozott; de a trónöröklésen kívül még az is benne foglaltatik ezen ünnepélyes alapszerződésben, hogy mind Magyarország és az ahhoz kapcsolt részek és országok, mind ő felségének több országai és tartományai ugyanazon közös uralkodó által föl-oszthatatlanul és elválaszthatatlanul együtt birtoklandók. Midőn az ország ezen elvet kimondotta, magára vállalta egyszersmind azon kötelezettséget, hogy ezen föl-oszthatatlan és elválaszthatatlan birtoklást fönn is fogja tartani, különben ezen elvnek kimondása csak üres szó lett volna. A föl-oszthatatlanság és elválaszthatatlanság föntartása pedig magában foglalja annak, ha megtámadtatik, fegyveres megvédcését is. A *pragmatica sanctio* tehát, midőn, a trónörökléshez kötve, az elválaszthatatlanság és föl-oszthatatlanság elvét kimondotta, kimondotta egyszersmind a védelmi kötelezettséget. Nevezze bárki, ha tetszik, ezen kötelezettséget nem *personal*, hanem *real-uniónak*: én azt a *personal-unióhoz* kötött és most kifejtett föltétel egyenes következésének tartom. De bárminek nevezzük azt, annyi mindenesetre igaz, hogy az határozottan ki van mondva a *pragmatica sanctio*ban. (Úgy van! Helyeslés a jobb oldalon.)

Egyébiránt az 1848. III. t.-cikknek 13-dik sza-

kasza is világosan elismeri, hogy köztünk és ő felségének többi országai közt csakugyan léteznek közös viszonyok; azt pedig senki, úgy hiszem, állítani nem fogja, hogy az ott említett közös viszonyok egyedül a trónöröklésre vonatkoznak; hiszen az említett törvény a fejedelem személye melletti miniszterre bízva, hogy ezen viszonyokra nézve Magyarországot képviselje; a trónöröklés pedig rég elhatározott dolog, az kérdés alá nem is jöhet, az szakadatlan folyamatában semmi képviseletet nem tett szükségessé.

Maga az 1847—48-diki országgyűlés is így fogta föl a *pragmatica sanctio* értelmét. Ugyanis azon fölíratában, mely az 1848-diki törvények alapjául szolgált, a márczius 14-diki fölíratban azt mondták az ország rendei: «A legújabb időkben kifejtett események mulasztthatatlan kötelességül teszik figyelmünket azokra fordítani, miket felséged uralkodóháza iránti hűségünk, az összes birodalom iránti törvényes viszonyaink és hazánk iránti kötelességünk megkíván.» És ugyanazon fölírat folytában ismét azt mondják: «E tekintetben lehetetlen aggodalommal nem tapasztalnunk a nyugalom bomladozásának azon jeleit, melyek a *pragmatica sanctio*nál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben mutatkoznak.» Ime ezen fölírat is az összes birodalomról és ezen birodalom iránti törvényes viszonyainkról szól; aggodalommal említi a nyugalom bomladozásának jeleit a *pragmatica sanctio*nál fogva velünk egyesült birodalom némely részeiben. Kérdezem: egyedül a trónöröklési viszonyra vonatkoznak ezek? Hiszen az bomladozni akkor sem kezdett, annak megállapított rendje fenyegetve nem volt. (Élénk tetszés a középén.)

Léteztek tehát és léteznek közös viszonyok; és ha azok csakugyan léteznek, nem természetes-e, hogy azon ügyek is közösek, melyek ezen viszonyokra vonatkoznak vagy azokból erednek? (Fölkiáltások a középén: Ugy van!) Közös viszony közös ügyek nélkül se az állam, se a magánosok életében nem igen létezhetik.

Azt mondják, hogy eddig is voltak közös viszonyok és mégsem léteztek közös ügyek. Bocsánat, uraim, ez tévedés. Azon ügyek, melyek e közös viszonyokból származtak, eddig is közös ügyek valának, csak hogy tárgyalásuk történt más alakban. Eddig ő felségének többi országai nem birtak alkotmánynyal, az ő érdekeiket irányunkban is a fejedelem képviselte; midőn tehát azon ügyeket, melyek a közös viszonyokra vonatkoztak, a magyar országgyűlés a magyar királylyal tárgyalta: ugyanazon magyar király, mint egyszersmind amaz országoknak fejedelme, figyelembe vette azok érdekeit is, és ő képviselte azok részéről e tárgyalásoknál a közösséget. (Helyeslés a középen.)

Tekintsünk bár végig az országgyűlési föliratokon és válaszokon, sok helyütt föltaláljuk világos nyomát annak, hogy a magyar király az ország valamely kívánatának megtagadásánál egyenesen örökös tartományainak érdekeire hivatkozott, melyeket ő képviselt. De most már azon országok is alkotmánynyal lesznek fölrüházva, nem fejedelmük, hanem ők maguk fogják képviselni saját érdekeiket azon ügyekre nézve is, melyek a velünk közös viszonyokból származnak. Akarhatjuk-e, hogy ők e jogot ne gyakorolhassák?

A közös ügyek tehát nem most születtek, hanem most azok eddigi kezelésének módját különösen az osztrák tartományoknak alkotmányossága miatt szükséges megváltoztatni. (Úgy van! a középen.)

Ha valaki a *pragmatica sancti*ót figyelemmel végig olvassa, nem fog kétkedni azon, hogy megkötésénél egyik főczél a viszonos védelem is volt. Az 1723: 1. cikkben megköszönik az ország rendei ő felségének, hogy Magyarország javára a szomszéd országokkal és örökös tartományokkal külerőszak ellen is megállapítandó egyességre irányozta gondoskodását és igyekezetét. A 2-dik törvéncikkben hasonlóúl meg van különösen említve a külső erő elleni védelem.

Némelyek a *pragmatica sancti*ónak ezen, a föloszthatatlan és elválhatatlan birtoklásra vonatkozó értel-

mét is kétségbe vonják; de ha tekintetbe vesszük először a *pragmatica sanctio* megkötésének azon egyik célját, a külérő elleni védelmet, melyet előbb említettem, másodszer ha figyelemmel olvassuk az 1723: 2. t. cikknek 3-dik, 4-dik. különösen pedig 7-dik szakaszát, látni fogjuk, hogy ott világosan ki van mondva, hogy ő felségének Németországon kívül és belül fekvő örökös országai és tartományai Magyarországgal és a hozzá kapcsolt részekkel, országokkal és tartományokkal együtt föloszthatatlanul és egymástól elválhatatlanul örökösileg birtoklandók. E szavak értelme, úgy hiszem, lehetlenné tesz minden más magyarázatot, mint az elválaszthatatlan és feloszthatatlan birtoklás elvének elismerését. (Ugy van! Helyes! a középén.)

Így tekintették ezt a későbbi országgyűlések is. 1741-ben a 4. cikkben, midőn Mária Terézia férjének, Ferencz császárnak, *corregensségét* elfogadták az ország rendei, kimondották egyszersmind, hogy ez által az 1723: 1. és 4. cikkek az elválhatatlanságra nézve csorbát ne szenvedjenek. 1790-ben pedig azon törvénycikkben — a 10-dikben, — melyre annyiszor hivatkoznak, s mely az ország törvényes függetlenségéről szól, újabban és határozottan ki van mondva a föloszthatatlan és elválhatatlan birtoklás elve.

Így értelmezte a *pragmatica sanctio*t ennek keletkezése óta a folytonos gyakorlat is. Soha sem késett Magyarország ő felsége birodalmát bármely megtámadás ellen megvédeni még akkor is, midőn az ellenség nyíltan kijelentette, hogy a háborút nem Magyarország ellen kívánja folytatni, mint például 1809-ben, midőn a győzelmes francia császárnak ily tartalmú *proclamatiója* hatástalanul hangzott el.

Így értelmezte a *pragmatica sanctio*t s az ebből származó védelmi kötelezettséget az 1847/48-diki országgyűlés is. Akkor Somogy vármegye egyik követének *interpellatiójára* Batthyány Lajos gróf miniszterelnök az összes miniszterium nevében kinyilatkoz-

tatta, hogy a *pragmatica sanctio*t oly értelemben veszi, miszerint azon esetben, ha az osztrák birodalom kül-ellenség által megtámadatik, Magyarországot segedelemdadásra kötelezettnek hiszi, és ez értelmezésben az egész országgyűlés megnyugodott. Az 1848-dik évi pesti országgyűlés 15-dik ülésében Batthyány Lajos gr. szavait Eötvös b. miniszter idézte. Ugyanazon ülésben Kossuth Lajos miniszter fölolvasta a miniszteri tanács jegyzőkönyvének azon pontját, melyben a miniszterium kijelenti: «hogy a *pragmatica sanctio*ból Magyarországra háramló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni nem akarja». Hasonlóul azon ülésben Kossuth Lajos azt is kijelentette, hogy a miniszterium összesen és egyenkint állását kész ahhoz hozzá kötni, «hogy az országbeli rendes hadseregnek azon része, mely az országbeli rendnek, hékének és a nemzet jogainak, szabadságának védelmére nem szükséges, ő felségének külmegtámadtatása ellen dispositiójára bocsáttassék a *pragmatica sanctio* értelmében». A *pragmatica sanctio* ezen magyarázatát a háznak nagy többsége hasonlóul helybenhagyta, noha azon háború, mely akkor folyt, Magyarországnak populárisnak nem tartatott és sokak rokonszenve inkább a szabadságért küzdő olaszok felé hajolt.

Tévedett tehát Madarász József képviselő úr, midőn multkori beszédében azt mondá, hogy a védkötelezettség eszméjét először én általam hallotta fölemlítettni 1866 február 22-dikén, és láthatja, hogy nem én említettem azt föl először. (Élénk tetszés.) Lehet, hogy mivel ő a 47—48-diki országgyűlésen jelen nem volt, azt, mi ott történt, nem tudta; de jelen volt a 48-diki pesti országgyűlésen, midőn Eötvös József b. a Batthyány Lajos gróf szavait idézte, jelen volt Kossuth Lajos említett előadásainál, részt vett azon napon is, a következő napokon is a tanácskozásokban: tudhatta tehát, hogy nem én voltam az első, ki ezen régen ismert dolgot megemlítettem. Azonban

én ezt tévedésnek vagy megfélemezésnek tekintem. (Élénk derűtség.)

Némelyek nem tagadják ugyan a védelmi kötelezettséget, de kétségbe vonják a védelem közösségének elvét.

Őseink, midőn a *sanctio pragmaticában* kimondott föloszthatatlan és elválhatatlan birtoklás elvének megállapításával kötelezve lőnek annak föntartására és megvédésére, jól tudták, hogy a védelemnek olyan-
nak kell lenni, mely célra vezessen; már pedig csak az együttes erővel folyó közös védelem lehetett sikeres az állandó rendes katonaság föllállítása óta minden időben, a különvált seregeknek külön működése pedig zsidbasztó lett volna a szükséges védelem hatására.

Tekintsük bár a folytonosan fönnállott gyakorlatot: minden ellenség ellen, mely ő felségének birodalmát megtámadta, a rendes magyar katonaság közösen és együtt harczolt ő felsége többi seregeivel, ugyanazon vezérlet alatt állott, és elkülönözve nem működött.

Hajdan Magyarország védelmi erejét főképpen a banderiális és insurrectionális seregek képezték, és akkor a nádor vala törvényeink szerint a magyar hadak főkapitánya. De 1715-ben a 8. t.-czikkben kimondották az ország rendei, hogy: «Miután a nemesek és mindazok, kiket a törvény ezen nevezet alatt ért, az ország védelmére katonáskodni, következő személyesen fölkelni (*insurgere*), illetőleg banderiu-
maikat előállítani kötelesek, ő felsége, valamikor szükségességnek tartja, ezt a törvények értelmében jövendőre is megkivánhatja és követelheti; de mivel egyedül ez által az országot elegendőleg megvédeni nem lehetne, bennszülöttekből és külsőkből álló erősebb rendezett katonaság lesz minden eshetőségre tartandó», stb. Az állandó rendes sereget nem rendelte a törvény a nádor vezérlete alá, sőt ugyanazon országgyűlésen elhatározott a 21-dik t.-czikkben, hogy: «A midőn az említett 8-dik czikknek és más törvényeknek értel-

mében az országnak insurgálni kell, azon esetben a nádor marad jövődében is az ország főkapitánya.» Tehát csak az insurrectiónak marad főkapitánya, s nem az egész magyar seregnek. E különböztetés is mutatja, hogy a rendes magyar katonaság ő felsége többi seregeivel együtt s közösen teljesítette mindenkor a védelmi kötelezettséget.

És ha már akkor szükségesnek tartották ezt őseink, mennyivel szükségesebb ez jelenben, midőn a hadvezetés újabb módja s a hadtudományok fejlődése nagy erők összpontosítását s egységes működését igényli, s a régi modorú rendszert egyáltalában lehetlenné teszi. Hajdan, ha két hatalmasság hadat üzent egymásnak, hónapok multak el, míg seregeiket a harczterre vezették; akkor még országgyűléseket is lehetett tartani a háború megüzenése és megkezdése között. Most oly harczképes seregnek kell mindig készen állani, a mely együtt és közösen működ-hessék, mert még időnk sem volna a háború fölött tanácskozni, már annak vége s talán szerencsétlen vége is lehetne. Mutatták a közelebb lefolyt események, hogy alig volt néhány hét szükséges egy nagy-szerű háború befejezésére. (Úgy van! Helyes! a középén.)

Meggyőződésemm tehát az, hogy a közös és viszonos védelem oly kötelezettség Magyarországra nézve is, mely egyenesen a *pragmatica sancti*óból foly, melyet az ország soha kétségbe nem vont, melynek hű teljesítését soha meg nem tagadta. Ha kötelesek vagyunk föntartani és megvédeni az elválhatatlan birtoklás elvét, kétségtelenül tartozunk a védelemnek oly módjáról is gondoskodni, mely czélszerű legyen, különben a *sanctio pragmatica*nak ezen föltételét magunk játszánók ki. (Élénk helyeslés a középén.)

Megütköztek némelyek azon, hogy javaslatunk 11-dik szakaszában a magyar hadsereg mint az egész hadsereg kiegészítő része említetik, és az állítják, hogy mivel ez még eddig törvényben világosan kimondva

nem volt, e kifejezés az ország jogait csorbítja. De hiszen az említett 11-dik szakasz ő felségének azon alkotmányos fejedelmi jogairól szól, melyek a hadseregnek egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkoznak; e jogokat pedig a kisebbség különvéleménye sem vonja kétségbe. Mind a magyar katonaság, mind pedig ő felségének egyéb seregei összevéve képezik azon fegyveres erőt, melynek főadata megvédeni minket úgy, mint a többi tartományokat. E hadsereg mindig közösen és együtt működött a birodalom védelmében, és kérdem, nem része-e a magyar sereg is ezen fegyveres erő összegének? Én ezen eszmében és ezen szavakban az ország jogainak csorbítását nem találom. Egyébiránt az eszme, mely e szavakban fekszik, nem is új törvényeinkben, és nem is példátlan, hogy a törvényhozás, midőn az egész cs. kir. hadseregről szólt, abba a magyar katonaságot is belefoglalta. Különösen 1796-ban a 2-dik cikkben «2.400,000 mérő rozst ajánlott az országgyűlés a 340,000-ból álló császári királyi hadsereg tartására»; e 340,000-ben pedig a magyar katonaság is bennfoglaltatott, mert ez volt akkor a fejedelem egész hadseregének száma: és ez egészet együtt cs. kir. hadseregnek nevezi a törvény; nem említ az kétféle katonaságot elkülönítve, nem mondja, hogy az egyiknek vagy másiknak ajánlja az említett gabonaösszeget, szól együtt az egész cs. kir. hadseregről. 3.760,000 mérő zabot is ajánlott az országgyűlés, és ezt ismét az egész hadsereg 80,000 lova számára. Lehet-e kételkedni, hogy az említett törvény is úgy tekintette a magyar katonaságot, mint ő felsége összes hadseregének kiegészítő részét? És nem keresett, nem talált ezen eszmében semmit, mi az ország jogaival ellenkezett volna. (Élénk tetszés a közepén.)

Legsúlyosabb vád, mely ellenünk az eddigi vitakozások folytában fölhozott, kétségtelenül az, hogy javaslatunk az ország alkotmányos függetlenségét meg-

szemmisíti és Magyarországot némi autonómiával bíró osztrák tartományyá teszi.

Súlyos e vád és nagy horderejű e kifejezés: «az ország alkotmányos függetlenségének megsemmisítése»; és visszariadnék tőle magam is, ha csakugyan alaposnak tekinthetném azt.

Melyek azon tárgyak, melyeket mi a *sanctio pragmatica* alapján közösöknek ismertünk és a delegatiók elhatározására bízunk? Először a külügy; másodsor megállapítása az évenkénti költségvetésnek azon költségekre nézve, melyeket a külügy és a hadsereg igényelnek.

A külügy békés eszköze az állam védelmének, és az olyan országokra nézve, melyek ugyanazon uralkodó alatt állanak és viszonyos együttes védelemre kötelesek, csak közösen és együtt vezettethetik czélszerűen. (Helyeslés a középben. Fölkiáltások: *Úgy van!*) Közös uralkodó és közös védelem mellett két külön vezetett külügyet képzelni alig lehet a nélkül, hogy a legnagyobb zavarok és fonák ellentétek, sőt, mondhatnám, rövid időn gyakorlati lehetetlenségek be ne álljanak. Mióta a trónöröklés s az elválaszthatatlan és föloszthatatlan birtoklás meg van állapítva, nem is gyakorolta, nem is követelte Magyarország a külügyek külön vezetését. Az 1790-diki 17-dik t.-cz. azt mondja, hogy «ő felsége magához a státusministeriumhoz is fog magyarokat alkalmazni, és oly rendeléseket teend, miszerint azok kik a magyarok közül külfölségekre kívánnak alkalmaztatni, magokat az állam titkos kancelláriájában kiképezhessék». A törvénynek ezen szavai nem mutatnak azon szándékra, hogy a külügyek különválasztva kezeltessenek, hanem inkább azok közösségének elismerését foglalják magokban. Az 1848-diki törvények sem szólnak külön külügyekről és külön külügyministeriumról, s az 1861-diki fölírat is fejedelmi jognak ismerte el a külügyek vezetését. A mi javaslatunk tehát, a külügyekre vonatkozólag, nem semmisítette meg az ország alkot-

mányos függetlenségét; sőt, ha az elfogadtatik, Magyarország szabadon választott delegációja által, tehát saját meghatalmazottjai által közvetve a külügyekre oly befolyást fog gyakorolni, minőt eddig se közvetve, se közvetlenül nem gyakorolt. (Élénk helyeslés a középén.) Mert hiszen azt, hogy ujonczállításkor az országgyűlés a külügyek állásáról is értesítve lön, a külügyek külön vezetésének tekinteni talán senki nem fogja, minthogy ez amúgy is csak ritkábban, és néha csak minden tizedik évben fordult elő.

A másik tárgy, melyet javaslatunk a delegációkhoz utasít, a költségvetés megállapítása mind a külügyekre, mind a hadsereg költségeire nézve; és e pont ellen van leginkább irányozva azon vád, hogy az ország alkotmányos függetlenségét megsemmisíti, mert azt mondják, hogy Magyarország eddig saját adójáról maga rendelkezett, javaslatunk szerint pedig az adónak egy tetemes részét a delegációk fogják megállapítani, tehát ahhoz mások delegációja is hozzászól.

De tekintsük mindenekelőtt, miképp alakulnak az említett delegációk, s miképp fogják a költségvetést megállapítani. (Halljuk!) A delegatio tagjait mindenik fél alkotmányos úton, a paritás alapján, hasonló számmal szabadon választja meg. Választjuk tehát mi a magunk delegatusait oly férfiakból, kikben az országgyűlés többségének bizalma van; választjuk csupán egy évre, tehát egy évi költség megállapítására. Mindenik félnek delegációja saját elnökét megválasztja; mindenik külön ül össze; csupán írásban közlik egymással nézeteiket, s ha így egyetértésre nem juthatnak, egyszerű többséggel határoznak. És mi fölött határoznak? A két fél felelős miniszteriumának befolyásával kiszámíttatik, hogy a következő évre mennyi költséget igényelnek a közös védelemnek eszközei, t. i. a védelem békés eszköze, a külügy, és a védelem fegyveres eszköze, a hadsereg. E kiszámítás közöltetik külön mindenik delegációval, és azok azt

megvizsgálván, vagy közegyetértéssel, vagy többséggel elhatározzák, hogy mennyi legyen a következő évre az ezen tárgyakra fordítandó költség. Mint hogy az így megállapított költségvetés azt a kötelezettséget vonja maga után, hogy mindenik fél az abból reá eső összeget tartozik fizetni, kétségtelen az, hogy a költségvetésnek, vagy, ha tetszik, az adónak ezen részét Magyarország ezentúl nem az eddigi mód szerint, és nem maga közvetlenül fogja meghatározni, hanem szabadon választott megbizottjai által azon alkotmányos országok megbizottjaival, kikkel közös azon kötelezettsége, hogy a birodalom feloszthatatlan és elváthatatlan birtoklását minden megtámadások ellen megvédje. Mind a két fél alkotmányos lesz, mind a két félnek érdeke ugyanaz lesz, hogy t. i. a védelem czélszerű legyen s minél kevesebbe kerüljön.

Magyarország tehát ezentúl is fogja gyakorolni adó-megajánlási jogát a külügy és hadsereg költségeire nézve is, csak hogy nem közvetlenül, hanem közvetve gyakorolja azt, saját megbizottjai által. Nem vitatom, hogy e változtatás magában csekély; de azt állítom, hogy még sem foglalja magában az ország alkotmányos függetlenségének megsemmisítését. (Élénk tetzés a középén.)

Attól félnek némelyek, hogy a másik fél delegatiója, ha szorosán összetart, s a mi delegatióinkból csak egy tag szavaz is vele, oly terheket róhatna miránk, melyeket majd el nem birunk. De hiszen mindazon teher, melyet miránk rónának, őket is épp úgy nyomná, mint minket, mert nem külön fogják meghatározni a mi terhünket, hanem az egész költségvetést együtt állapítják meg, s az arány, mely szerint mi abban részesülünk, javaslatunk szerint nem is a delegatio által, hanem előre több évre, kölcsönös alku mellett, mindkét országgyűlés befolyásával fog meghatároztatni. (Helyeslés a középén.)

Azon ellenvetésre, hogy hát ha érdekeik ily megterhelhetetésünket kívánák, egyszerű a felelet. (Hall-

juk!) Hiszen a delegatiók se vasutakról, vagy kereskedelmi ügyekről, se pedig oly dolgokról nem határoznak, melyekben nekik különvált érdekeik lehetnének. Ők csupán a külügynek és a hadseregnek költségvetését állapítják meg. Ebben pedig nekik is csak abból van hasznuk, ha ezen költségvetés a védelem czélszerűsége mellett minél kisebb lesz. (Helyeslés.)

Törvényt sem fognak ezen delegatiók alkotni.

Azt állítják némelyek, hogy az adó megajánlása is törvényhozási tény. Nálunk Magyarországon, szorosán véve, törvényhozási ténynek ezt nem lehet mondani, hanem inkább csak országgyűlésinek, mert Magyarország a közvetlen adók megállapítását nem szokta törvényben kimondani. Azonban nevezzük ezt akár országgyűlési, akár törvényhozási ténynek, annyi mindenetre igaz, hogy a törvény ereje jogilag mindaddig fönáll, míg azt a törvényhozás mindkét fele közös egyetértéssel meg nem szünteti. A törvény erejének megszüntetéséhez tehát törvény kell, a megajánlott adó pedig csak esztendő végeig tart, és annak megszüntetéséhez nem kell új törvény, sőt újabb megajánlása újabb határozatot kíván. (Helyeslés.)

Se az adórendszernek, se az indirect adóknak megállapítása, változtatása, se kivetése, vagy behajtása fölött nem fognak a delegatiók rendelkezhetni. Ők csak a költségvetést állapítják meg.

Minden egyéb intézkedés a két fél külön országgyűléseinek és felelős miniszteriumainak köréhez tartozik, és így azokat, azok működését némileg mint a 61-diki fölliratban kimondott esetenkénti érintkezést lehet tekinteni, mert csak egy évre választatnak és évenként csak egyszer fordul elő a költségvetés megállapítása.

Tekintsünk vissza a múlt időkre, különösen azonkorra, midőn a függetlenségről szóló törvény, a melyre annyiszor hivatkozunk, alkottatott: 1790-re és azon számos évekre, melyek e törvény alkotását követték. Hogy állottunk akkor közjogi tekintetben?

Igaz, hogy a hadiadót Magyarország saját országgyűlésén ajánlotta meg, de ezen hadiadó az ország összes jövedelmének egy ötödrészét sem tette. Az országgyűlésnek semmi elhatározó befolyása nem volt a magyar állam jövedelmeinek többi részére, azt a kormány beszedte és legnagyobb részét Bécsbe küldte föl. Költségvetés se a külügy és katonaság szükségéről, se egyéb jövedelmekről és kiadásokról az országgyűlés elé nem terjesztetett; és még a közadó is minden költségvetés nélkül ajánltatott meg, és soha ki nem lón mutatva, sőt az országgyűlés által nem is követeltetett, hogy kimutattassék, mennyi a katonaságnak valóságos költsége. Az 1790-diki 20. t.-cikk megállapítja ugyan, hogy a só árát csak az országgyűlésen lehet fölemelni, de hozzáteszi: «hacsak a sürgető szükség mást nem kíván». Ki határozta meg azonban e sürgető szükség eseteit? Van-e példa reá, hogy azoknak megítélésébe az országgyűlés belebocsátkozott volna? 1819-től 1842-ig több mint ezer kisebb, nagyobb kamarajószág eladatott, nagyrésze a hozzákötött nemességgel. Ezen eladásból több, mint 25 millió forint jött be. Mindezek iránt az országgyűlés még nem is értesítettet; számadás az ország jövedelmeiről — legalább az országgyűlésnek — soha nem adatott.

Azt mondja talán valaki, hogy ezek a törvénnyel ellenkező visszaélések voltak; de nem is létezett világos törvény, melynél fogva ezt az ország követelhetne volna. Sőt 1792-ben a 14. t.-cikkben fölemelték az ország rendei a só árát mázsánként 11 krajczárral, és azt határozták, hogy az ebből befolyó összeg a kamara által a helytartótanácsnak adassék kezére és közcélokra fordíttassék; ezen összegről számot is adott időnkint a helytartótanács az országgyűlésnek; de a só többi jövedelméről, és általában az államjövedelmekről se nem kért, se nem kapott számadást az országgyűlés. (Ugy van!) És még sem mondja senki, hogy Magyarország alkotmányos függetlensége azon kor-

ban meg volt semmisítve, és hogy Magyarország némi autonómiával bíró osztrák provincia volt; hiszen éppen akkor keletkezett az 1790-diki függetlenségi törvény, melyre, mint említém, annyiszor hivatkozunk. (Zajos helyeslés a középén.)

Ezen állapottal szemben legyen szabad kérdezni: meg van-e semmisítve alkotmányos függetlensége azon országnak, mely saját országgyűlésén alkotja minden köz- és magánjogi és közigazgatási törvényeit; saját országgyűlésén állapítja meg védrendszerét és ennek minden változtatását; ő rendelkezik a szükséges ujonczokról, ezeknek számáról, kiállítási föltételeiről, a katonaság elhelyezéséről és élelmezéséről? (Élénk tetszés. Ugy van! Helyeslés a középén.) Meg van-e semmisítve azon országnak alkotmányos függetlensége, mely maga határoz államjövendelmei, adórendszere, az adó kivetése és behajtása fölött, melynek parlamentáris felelős kormánya van, és melynek e kormány felelni tartozik minden tettéért, számolni minden fillérnek hováfordításáról? (Élénk tetszés, éljenzés a középén.) Meg van-e semmisítve csupán az által, hogy a költségvetésnek egyik pontját, a hadseregnek költségeit, nem közvetlenül, hanem közvetve, szabadon választott meghatalmazottjai által egy más alkotmányos országgal együtt, a paritás és az érdekek ugyanazonossága által védve annak túlnyomósága ellen, mindig csak egy évre közösen határozza meg? (Viharos tetszés a középén) és teszi ezt azért, mert azon országgal, vagy országokkal egy ünnepélyes alapszerződésnél fogva közös és viszonyos védelmi kötelezettségben áll, oly kötelezettségben, melyet a hadtudomány jelen állásában a régi módon czélszerűen teljesíteni már alig lehetne, és melynek eszközeit bizonytalanságnak, vagy időnkint bekövetkezhető halasztgatásnak kitenni káros, sőt veszélyes volna? (Élénk tetszés a középén.) Kédezem: oly nagy-e a különbség az alkotmányos függetlenség mértékére nézve e két helyzet közt, hogy midőn az egyikre — a korábbira — úgy mint

az ország függetlenségének korszakára hivatkozunk, a másikat, mely javaslatunk elfogadása esetére állana be, az alkotmányos függetlenség megsemmisítésének tekinthessük? (Hosszas, lelkes éljenzés. Zajos tetszés a középén.)

Függetlenségnek függés az ellentéte, és midőn a függetlenség megsemmisül, függésnek kell beállni, a függés pedig azon állapot, midőn az egyik fél parancsol, akár hatalommal, akár többsége által, a másik pedig engedelmeskedik. De midőn két teljesen egyenjogú fél egyedül a közös kötelezettség teljesítését, a paritás alapján, hasonló számú meghatalmazottjai által intézi el, és a meghatalmazottak egy meghatározott tényre és kiszabott időre vannak megválasztva, még azon felül érdekeik is hasonlóak, habár a kérdés a szavazatok többségével dől is el: ezt szoros értelemben függésnek nevezni nem lehet. (Élénk helyeslés a középén.) Ily esetben melyik fél függ a másiktól? Azt mondja talán valaki, hogy függenek egymástól; de hisz ily értelemben minden szövetség, mely közös védelemre köttetik, megsemmisítése volna a függetlenségnek. (Helyeslés a középén. Fölkiáltások: Úgy van!)

A védelmi kötelezettséget nem a mi javaslatunk állapította meg; annak alapja a *pragmatica sanctio*, melynek értelmét a későbbi törvények, az országgyűlések és a folytonos gyakorlat épp úgy magyarázták, mint mi. (Fölkiáltások a középén: Úgy van!) Hogy a védelmi kötelezettséget úgy kezelni, mint előbb kezeltetett, most már nem lehet, mert a hadviselés módja változott és az örökös tartományok alkotmányosak lettek: azt, mint valóságos tény, ignorálnunk nem szabad. Vagy azt kellene mondanunk, hogy mi a védelmi kötelezettség kezelésének eddigi módjától el nem állunk, habár az célra vezető nem is lesz; vagy, az osztrák tartományok alkotmányosságát figyelembe sem véve, követelnünk kellene, hogy azoknak a közös védelmi kötelezettségre vonatkozó

jogait és érdekeit irányunkban ezután a fejedelem képviselje és ők magok e fontos ügyhöz ne szólhasanak és velünk együtt ne működjenek. Se az egyik, se a másik nem volna jogos, nem volna méltányos. (Élénk helyeslés a középén.)

Azon vád, hogy javaslatunk szerint Magyarország népének vérével nem a magyar országgyűlés rendelkezik, merőben alaptalan. Hiszen a mi javaslatunkban is egyenesen és határozottan fönn van tartva az ujonczok megajánlásának országgyűlési joga; fönn van tartva az állítás föltételeinek, a katonaság elhelyezésének meghatározása; ki van mondva, hogy a védrendszernek megállapítása, vagy bármi változtatása Magyarországra nézve csak a magyar országgyűlés beleegyezésével történhetik. E vád tehát — úgy hiszem — tévedésből származott, és elég azt egyszerűen és határozottan visszautasítani. (Élénk helyeslés a középén.) Mert a ki javaslatunkat olvasta, meggyőződhetett arról, hogy e vád alaptalan.

A külügyeken és az említett költségvetés megállapításán kívül semmi egyéb tárgyra nézve nem mondtuk mi, hogy annak közössége a sanctio pragmaticából foly, semmi egyéb tárgyat nem bízunk mi a delegatiókra. Azokra nézve, mik részint a helyzetről fogva politikai tekintetből, részint a két fél érdekeinek találkozásánál fogva czélszerűbben intéztethetnek el közös egyetértéssel, mint szorosán elkülönözve, szabad alkut és egyezkedést javasoltunk, oly egyezkedést, melyet szabad ország köt más szabad országgal. Kimondottuk, hogy ezen egyezkedések időről időre kötendők, és világosan föntartottuk, hogy azok csak a magyar országgyűlés beleegyezésével lesznek ránk nézve érvényesek.

Ez sem sérti — úgy hiszem — az ország alkotmányos függetlenségét és nem teszi Magyarországot osztrák provinciává (Helyeslés a középén), mert a legnagyobb hatalmú és önálló országok is kötnek ily egyezkedéseket, szabadon és alku mellett, más hatalmakkal.

Ha tekintjük például a kereskedést azon korban, midőn a függetlenségi törvény alkottatott, egész az újabb időkig, Magyarországnak még módjában sem állott, akár az örökös tartományokkal, akár a külfölddel kereskedelmi szerződéseket kötni. A szomszéd tartományok vámszabásai súlyosan nyomták termelésünket, iparunkat és kereskedésünket, és még törvényre sem hivatkozhattunk, melynél fogva ezen szomszéd országok vámszabásainak leszállítását joggal követelhattük volna; sőt az országgyűlések fölrataira a válasz rendesen az lőn, hogy ő felsége többi országainak érdekeit kénytelen ótalmazni.

Nem osztozhatom tehát azon aggodalmakban, melyeket némelyek javaslatunk ellen fölhoztak. Nem hiszem, hogy e javaslat életbe léptetése alkotmányos önállásunkat megsemmisítené s Magyarországot osztrák provinciává tenné; de hiszem azt, hogy alkotmányunk azon visszaállítása, mely javaslatunk elfogadásának reményében tetteg életbe léptetett, sokkal inkább megóvja nemzetünket a végsülyedéstől, mint a bizonytalan eseményekre épített számítások s azon sorvasztó várakozás, mely addig halasztgatja az orvoslást, míg az végsülyedéssel fenyegető helyzetünkben késő lesz. (Lelkes éljenzés a középén.) Hiszem azt, hogy jelen viszonyaink között a főnforgó nehéz kérdéseknek más békés megoldását remélni nem lehet. (Élénk helyeslés a középén.)

Ha a ház azt hiszi, hogy mi csalódunk, és e megoldás káros, sőt veszélyes, még most kezében van az ügy: oda könnyen visszamehet, hol pár hónappal ezelőtt voltunk. (Élénk tetszés.)

De vizsgáljuk meg a dolog minden oldalát, nehogy az aggodalmak más irányban újabb s talán súlyosabb aggodalmakba döntsenek bennünket. (Halljuk! Halljuk!) Én csak saját véleményemet mondom el; a t. ház ítéljen és határozzon. (Élénk éljenzés.)

Meg vagyok győződve, hogy ha akkor, midőn az 1848-diki év szeptember 18-dikán, a magyar ország-

gyűlés megbízásából, mint küldöttek a bécsi országgyűlést felszólítottuk: (Halljuk! Halljuk!) «bizza meg miniszteriumát a magyar miniszteriummal leendő egyezkedésre, hogy köztünk s Ausztria között a kölcsönös viszonyok végleges elhatározása által minden ezentúli surlódásoknak s egyenetlenségeknek eleje vétessék»; ha, mondom, akkor nekünk a kiegyezkedés oly módját ajánlották volna, minőt a mi javaslatunk tartalmaz: a magyar országgyűlés azt valószínűleg nem utasította volna vissza. (Élénk tetszés. Úgy van! Helyeslés a középén.) Meg vagyok győződve, hogy akkor, midőn 1848-ban október 8-dikán a mi országgyűlésünk alsó háza végzésileg kimondotta többek közt azt, hogy «Magyarország és annak képviselőháza, szabad néphez illőleg, bizonyosan az ausztriai néppel mindazon érdekeket, a melyek három százados viszonyaikból erednek, a legbarátságosabb úton fogja kiegyenlíteni», jelen javaslatunk elvei szerint kiegyeztünk volna. (Úgy van! a középén.) Meg vagyok győződve, hogy ha akkor, midőn minket az országgyűlés herczeg Windischgrätz táborába küldött egyezkedés végett, (Halljuk!) a herczeg a helyett, hogy föltétlen megadást követelt, jelen javaslatunk szerinti kiegyezkedéssel kínált volna meg, a nemzet képviselői nem lettek volna idegenek azt elfogadni. (Úgy van! a középén.) Meg vagyok győződve, hogy Buda várának visszavétele után s a nagy-sarlói ütközet után is, melyek fénypontjai valának a küzdelemnek, hozzájárult volna ily egyezkedéshez. (Úgy van! a középén.) És mennyi vér, mennyi szerencsétlenség, mennyi szenvedés lett volna megelőzve. Hol állnánk most, erőben, tehetségben, fejlettségben, hol állana a birodalom. Most békés úton juthatunk ily kiegyenlítéshez; ne utasítsuk azt el magunktól. Más-e most a jog, mint akkor volt, vagy talán erősebbek vagyunk és több erőfeszítést, több szenvedést megbírnunk? Ha sikerült politikai létünk roncsolt hajóját egy kis révpartra juttatnunk, visszalökjük-e azt ismét a zajgó tenger hulláma-

közé, csupán azon kétes reményben, hogy talán, de csak talán, majd ha a vész el nem sodor, egy szebb, nagyobb, biztosabb kikötőbe juthatunk? (Lelkesült éljenzések a középén.)

Azon aggódnak némelyek, hogy az osztrák birodalmat fölbomlás veszélye fenyegeti, és azért nem kívánják Magyarország sorsát hozzákötni. (Halljuk!) Állítják, hogy ha egykor Európa politikai szükségnek tartotta is az osztrák birodalom fönnállását, most ezen nézet nagyrészt megváltozott.

Szabad legyen megjegyeznem, hogy nagy birodalom végfölbomlása nem oly könnyen és nem oly hamar történik, kivált ha annak fejedelme népeinek alkotmányos szabadságában keresi trónjának legerősebb támaszát. (Hosszas, lelkesült éljenzés.)

Megjegyzem azt, hogy azon politika, mely figyelembe nem veszi a jelent, és egyedül eshetőségekre akar építeni, és pedig oly eshetőségekre, melyek el is maradhatnak, másképp is alakulhatnak, nem czél-szerű politika. (Ugy van! a középén.)

Van-e, ki óhajtja Ausztria fölbomlását, nem tudom, de ha vannak ilyenek, azok azt bizonyosan nem a mi érdekünkben óhajtják. (Úgy van! a középén.) Félek, nagyon félek, hogy e fölbomlás által nem mi nyernénk, s a mi sorsunk jobbra nem változnék. (Élénk helyeslés a középén.)

Es ha kiszámíthatatlan események ezen katastrophát egykor csakugyan előidéznék, mi volna jobb reánk nézve: az-e, hogy ezen katastrophá Magyarországot államilag rendezett állapotban találja? vagy az, hogy erejében megfogyva, a folytonos provisoriumok zavarának közepette kelljen szembe állanunk a végzet-szerű eseményekkel? Az első esetben könnyebben és biztosabban szolgálhatnánk szilárd magvával egy új alakulásnak; a másik esetben csak rendezetlen anyagnak tekintenének bennünket, melyet szétbontva, más építkezésre használnának föl, és ez ellen aztán sikertelenül hivatkoznánk törvényeinkre és alkotmányos függetlenségünkre. (Helyeslés.)

Föltűnő előttem az, hogy éppen azok, kik a fölbomlás lehetőségét fölteszik, leginkább idegenek a delegatiók eszméjétől. Hiszen, ha a birodalom fölbomlanék, a delegatiók is megszűnnének, mint minden egyéb viszonyaink (Úgy van!), és ily esetben vagy mint önálló, külön állam teljes erejében függetlenül alakulna Magyarország, vagy, több népekkel egyesülve, új szövetezési államot alkotna.

Az elsőt nem számítom a politikai lehetőségek közé. Örülne minden magyar és örülnék én is, ha oly erővel és hatalommal bírnánk, minőt ily önállás megkíván. Nem becsülöm én kisebbre nemzetünk erejét a valónál.

Azt mondta valaki, hogy ne mondogassuk mi magunkat gyöngéeknek. Úgy hiszem, önérzetünk ettől meg fog óvni bennünket. (Úgy van! Élénk tetszés a középén.) Egyébiránt a történelemben nem tudok példát arra, hogy hazánkat azért érte volna veszély, mert erősebb volt, mint a milyennek magát hitte; ellenben abból, hogy erősebbnek hitte magát, mint a milyen volt, szomorú következtetések származtak; a mohácsi vész egyik oka erőknek éppen ezen túlbecsülése lehetett. (Úgy van! Tetszés.)

Az államok ereje nem absolut fogalom. Lajos és Mátyás korában nemcsak azért volt Magyarország nagy és erős, mert fejedelmei bölcsék, népe vitéz volt, hanem azért is, mert akkor Európa legnagyobb országai közé tartozott. (Úgy van!) Anglia Skóciával nem volt egyesülve; a mostani Francziország több részre volt szakadva; Németországnak, Olaszországnak sok ura volt; Oroszország Lengyelországgal sem bírt megküzdeni; csak a török erő volt hatalmas és tekintélyes. Most azonban mily nagyok az európai államok dimenziói. A 20 millió népességű Olaszországot értelmes népével, virágzó kereskedésével, sok jó kikötőjével még nagyhatalomnak sem tekinti a világ. Fönn birna ezek közt állani Magyarország, beékelve a hatalmas orosz és német birodalom közé? (Élénk tetszés a középén.)

Ha pedig más népekkel együtt szövetséges államot akarnánk akkor majd alakítani, nem volnának-e közös ügyeink, melyeket azokkal együtt kellene intéznünk? nem kellene-e azokat közösen kezelnünk? És nem volnának-e kénytelenek a delegatiók eszméjével akkor is megbarátkozni? (Élénk tetszés a középén.)

Ismétlem, t. ház, ne taszítsuk el magunktól a békes kiegyenlítés ezen módját. Félek, igen félek, hogy annak félrevetése által jövőre az ország alkotmányos függetlenségét nagyobb veszélynek tesszük ki, mint elfogadása által. (Élénk helyeslés a középén.)

Némelyek javaslatunk ellenében a közvéleményre hivatkoznak. Tisztelem én is a közvéleményt, és teljesen méltánylom annak hatalmát, mert tudom, hogy azzal szembeállni rendszeren sikertelen küzdelem; de politikai életem folytán azt tapasztaltam, hogy alig van nehezebb föladat, mint igen sok tárgyra nézve a valóságos közvéleményt megtudni. Kiki azon körnek véleményét ismeri legjobban, melyben él, melylyel társalog; csak néha vonja magára figyelmét egy-két hang a távolból; és igen hajlandó az ember saját körének véleményét közvéleménynek tekinteni. Tévedtem én is e részben nem egyszer, és tévedtek, úgy hiszem, mások is. (Úgy van!) Gyakran megtörténik, hogy midőn a vélemények sok felé ágaznak, minden árnyéklatnak vannak pártolói számosak; és ki fogja megmondani tudni, hogy melyik mellett áll valósággal a közvélemény? (Élénk helyeslés.) Megszámítani pedig azt a közvéleményt, vajmi nehéz volna. (Tetszés.)

Egyébiránt, midőn minket a nép megválasztott, hogy képviselői legyünk, nem azt várta, hogy tőle kérjünk tanácsot, hanem azt, hogy mi adjunk neki tanácsot. (Zajos helyeslés.) Törvényhozói dolgokkal, melyek készütséget, szakavatottságot igényelnek, nem minden ember foglalkozhatik; és nekünk, kik azokkal foglalkozunk, kötelességünk a nép érdekét is szívünkön viselni és azt tenni, mit e tekintetben legczél-

szerűbbnek látunk. (Hosszas, élénk helyeslés a középén.)

Nem vitatom tehát, hogy a közvélemény mily mértékben van jelenleg javaslatunk mellett. De azt mégis hiszem, hogy a nép nem mondana nekünk köszönetet, ha meghiusítva a békés kiegyenlítés sikerét, visszacsúsznánk vele együtt ismét a bizonytalanságnak, a zavarnak, rendetlenségnek örvényébe, melyből a szabadság oly nehéz; és a szenvedésekért, melyeket túrt és még túrnie kellene, semmi egyebet nem nyújthatnánk neki, mint azon kétes vigaszt, hogy az európai eseményeknek egy véletlen fordulata reánk még tán jobb sorsot is hozhat, mint a mit jelenben e békés kiegyenlítés által elérhetünk. (Zajos éljenzés a középén.)

Azt mondják tán némelyek, hogy ez az opportunitás politikája. Igenis az. Midőn arról van szó, hogy a főnálló törvényt a végrehajtó hatalom megtartsa és teljesítse, akkor az opportunitás nem irányadó, mert a jogilag meg nem változtatott törvényt szorosán meg kell tartani; de a törvények alkotásánál éppen az opportunitás az, a melyet mellőzni nem lehet. A mely törvényhozó ezt figyelembe nem veszi, üdvös, czélszerű törvényt alkotni ritkán fog. (Helyeslés a középén. Fölkiáltások: Ugy van!) Minden alkotmány, minden törvény, minden institutio az opportunitás postulatumnál fogva jött létre, és addig czélszerű, míg annak megfelel. Ezt mondtam én akkor is, midőn a jelen országgyűlésen felszólaltam azok ellenében, kik a jogfolytonosságban a törvények megtartására nézve is az opportunitás szempontjából indultak ki.

Egyes kifejezéseket, mik a vitatkozások folytában ellenem tán élesebben is voltak intézve, hasonlókkal viszonzni nem fogok. Ily felelések se a vitatkozás tárgyát tisztába nem hozzák, se az ország javát elő nem mozdítják; az el nem fogult közvéleménynek jón tapintata meg fogja mérni azok jelentőségét. (Élénk tetszés a középén.)

Végzem szavaimat azzal, mit beszédem elején mondtam, hogy én a hatvanhetes bizottság többségének javaslatát helyzetünkben a békés kiegyenlítés legczélszerűbb módjának tartom, és ugyanazért pártolom. (Szünni nem akaró viharos éljenzés. A ház tagjainak nagy része föláll. Éljenzés. Szavazzunk!)

397 igazolt képviselő közül a javaslat mellett szavazott 257, ellene szavazott 117, távol volt 22, az elnök nem szavazott.

KOSSUTH LAJOS NYILT LEVELÉRŐL.

A Magyar Ujság 1867. május 26-diki száma Kossuth Lajosnak május 22-dikén Párizsban kelt és Deák Ferenczhez intézett nyílt levelét tette közzé. A lap szerkesztősége «szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy e levél eredetije Deák Ferencz t. hazánkfához küldetvén, hiteles másolata hozzánk egyidejűleg azon fölhatalmazással tétetett át, hogy azt lapunkban közzétegyük».

Levelében Kossuth megemlékezik arról, hogy ő és Deák férfikoruk szebb szakán keresztül elvrokonok és barátok voltak, de hogy az 1848-diki válság idején útjaik elváltak és elválva maradtak tizenkilencz éven át. Kossuth ezen idő alatti nem állott Deák útjában és nem iparkodott nehézségeket gördíteni elébe. Most azonban szólania kell, mert úgy látja, hogy «nemzetünk a jogfeladások sikamlós mercedélyén veszélybe, többre mint veszélybe, halálba sodortatik».

Midőn Kossuth az 1861-diki föliratot olvasta, nyugtatást talált abban a gondolatban, hogy Deák a nemzet önállásából és alkotmányos jogaiából nem fog engedni egy hajszálnyt is semmi áron. Nem elégítette ugyan ki a Deáktól kitűzött határ, de meg tudta fogni, hogy ha a nemzet ahhoz eljut, lesz oka többet, nagy szenvedések árán, nem merényleni; ha pedig el nem jut, nyitva maradónak hitte a tért a jövőendő számára, mert nem lesz semmi jog föláldozva.

Deák roppant erkölcsi hatalmának kulcsát Kossuth a romlatlan nép azon hitében látta, hogy Deák még mindig az 1861-diki jogalapon áll.

Kossuth ezután így folytatta levelét:

«Pedig már rég nem állasz ott. A jogvisszaszerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére jutottál, s mert minden álláspontnak megvan a maga kérlelhetlen logikája, e téren annyira látom víve a dolgokat, hogy mély fájdalommal kell kérdenem, mi marad még feladni való a nemzet önállásából? mi marad még feladni való mindazon jogokból, melyek az alkotmányos állami élet

lényegét s biztosítékait képezik, s melyek hazánk sajátlagos helyzetében még sokkal nagyobb becszel bírnak, mint oly országokban bírhatnának, melyeknek fejedelme nem más országoknak is uralkodója, melyek tehát nincsenek azon veszélynek kitéve, hogy idegen érdekeknek eszközeivé sülyesztessenek?

Éppen most látom a hírlapokból a miniszterium által f. hó 18-dikán előterjesztett hat törvényjavaslatot.

Végig futom elmémben az ezen javaslatok elseje által törvényesítendő közösügyi munkálatot, mely hazánkat állami állásából kétségtelenül kivetkőzteti, s az osztrák birodalommal egy államtűlétté összeforrasztja.

Számot adok magamnak a többi öt törvényjavaslat horderejéről. És látom az ez irányban nézeteidet képviselő magyar lapokban azon agitációt, mely a megyei institutióknak — hazánk ezen utolsó reményhorgonyának — elmállasztására, ország-politikai s alkotmányörri állásából kivetkőztetésére, és pusztá administationális bureaukká sülyesztésére irányoztatik.

Mindezeket látva és megfontolva, okom van kérdezni: minő lényeges állami jog, minő alkotmányos biztosíték marad még fenn, melylyel nemzetünk magát az áldozatokért nem mondom vigasztalhatná, hanem legalább mystifikálhatná, hogy még mindig nemzet, még mindig alkotmányos?

A magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé decretáltatik, s annak nemcsak szervezete s vezénylete, de még alkalmazása is a magyar miniszteri felelősség alól elvonatik és a magyar országgyűlésnek nem felelős birodalmi kormány rendelkezése alá bocsáttatik.

A hadi költségvetés megvizsgálásának s megszavazásának joga a magyar országgyűléstől elvonatik, s a birodalommal közös delegatiókra ruháztatik át, s így idegen avatkozásnak, szavazásnak, határozásnak vettetik alá.

Ez által elveszti nemzetünk az alkotmányos állami élet legfőbb, legpracticusabb biztosítékát. Elveszti azon tehetséget, hogy a népekre annyi szerencsétlenséget árasztható háborújogot saját nemzeti érdekei szempontjából önállólág fékezhesse, vagy a nemzetközi viszonyokat ellenőrizhesse.

A közösügyi munkálatnak egyéb, nemcsak a nemzet állami életére s önállására, de még anyagi felvirágoztathatására is sérelmes intézkedéseit nem is említve, maga ezen két tény elég arra, miszerint tagadni ne lehessen, hogy Magyarország mindazon magasabb attributumokból kivetkőztetik, melyek egy országnak állami typust adnak; hogy a legfontosabb ügyekben idegen avatkozástól menten, önállólág nem intézkedhetve, idegen érdekek vontató kötelére akasztatik; hogy a nagyon alárendelt szerepre kárhoztatott magyar miniszterium többé teljességgel nem független, s hogy ezen jogfeladások mellett a magyar országgyűlés alig lehet egyéb, mint egy megszaportott megye-gyűlés.

Ezek annyira világos — és semmi legistikus okoskodás által

el nem vitatható — tények, hogy sérteni vélnélek, ha csak fel is tenném, hogy a Te érett bölcseséged és hazafiúi érzeted magának ezen jogfeladások hordereje iránt illúsiót csinál.

Hanem Te — fájdalom — nem bízol a nemzet erejében, s azzal vigasztalva magadat, hogy az élet és a körülmények enyhíteni fogják a következményeket, elfogadod a jogfeláldozásokat, miszerint megmentsed, a mit megmenthetőknek vélsz, mert politikád tengelye a körül forog, hogy *«el kell fogadni a mi kívánható, miután többet elérni nem lehet».*

De éppen ez az, a mi ellen úgy a jog, mint a politika nevében tiltakoznom kell.

Ily szempontból vetni kockát a nemzet sorsa felett hiba is, de nem is szabad.

Nemzetnek lehet elnyomást túrníe, de jogai valósításának reménye iránt semmi körülmények közt nem szabad kétségbeesnie, s azért, mert valamely jogát nyomban nem képes valósítani, nem szabad arról önként, örök időkre lemondani.

De hiba is ezen lemondás, és pedig olyan hiba, mely a körülmények által sem menthető.»

Kossuth emlékeztette Deákot a multakra.

A mit most a közösügyi munkálat az úgynevezett birodalmi egységnek s nagyhatalmi állásnak áldozatul hoz, az lényegében éppen az, a mi 1848-ban Jelacsics betörését megelőzőt ultimatumképp követeltetett, és sem a miniszteriumban, sem az országgyűlésen nem volt csak egyetlenegy hang is, mely azon most annyi készséggel elfogadott követeléseket csak tárgyalásra is méltóknak tartotta volna.

Az 1861-diki országgyűlés is ugyanezen jogtalan követelésekre a jog teljes követelésével felelt.

És most Szadova után mondja Deák, hogy ezen követeléseket el kell fogadni, mert többre nincs kilátás?

Kossuth levelét így fejezte be:

«És ha azt kérdem magamtól, mi hát az, a mit nemzetünk ennyi feláldozásért jutalmul kap? látom azt, hogy kapja az idegen érdekéérti katonáskodás kötelességének általánosítását; ezer nehány száz millió forint államadósságot, s vele az elviselhetlen römérdek adók megörökítését, melyeknek ily viszonyok mellett még csak legcsekélyebb enyhítésére sem lehet gondolni.

És hogy a pohár csordultig megteljék, látom azt, hogy a miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatok még ama nagy jogfeladások után felmaradott gyöngyöcskéket is kitépik az 1848-diki törvényekből.

Hazánknak, s éppen hazánknak alkotmányos biztosítékokra nagyon is szüksége van. Hangosan kiáltja a szükségét füleinkbe

saját szomorú tapasztalásunk, s negyedfél század történelmének intő szózata. Oda iktattuk egyik biztosítékul a törvényekbe, hogy a költségvetés megállapítása nélkül az országgyűlés el nem oszlattathatik. S a magyar királyi miniszterium ki akarja e biztosítékot is a törvénykönyvből töröltetni. És miért? azért, mert lehet eset, midőn e biztosíték a hatalmat terjeszkedési vágyában genirozhatja.

Ott volt a nemzetőrség. A legártatlanabb institutio a világon szemben a törvényt tisztelő hatalommal. Sőt a rendnek, a személyés vagyombiztonságnak legsikeresebb öre, mert azt magának a népnek ótalma alá helyezi. De van ezen institutio eszméjében valami, a mi főkül szolgálhat a hatalomnak, hogy ne merje túlfeszíteni az önkénynyé fajulás húrját. S mert ez van benne, a miniszterium a nemzetőrséget el akarja törölni.

Én nem gondolom, hogy az országgyűlésnek missziói közé tartozzék a hatalom útjából az önkénynyé fajulás akadályait elhárítgatni. Biztosítékokra nem a hatalomnak van szüksége, hanem a népnek; s én nem gondolom, hogy az általános katonai kötelezettség, kapcsolatban a miniszteri felelősség alól elvont rendelkezés hatalmával, biztosíték dolgában a nemzetőrségi institutiót mellőzhetővé tenné.

A törvény némi politikai jogokat ruházott a határőrvidéki lakosságra. A miniszterium a helyett, hogy, a mint jogszerű is, tanácsos is volna, e jogokat kifejlesztené, korunk irányának derisíójára eltöröltetni indítványozza. És ezt épp akkor, midőn Horvátország, melylyel a kiegyezkedés annyira kívánatos, a határőrvidék politikai állásának biztosítását még az inaugurale diploma feltételei közé is iktatandónak véli.

Általában a miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatok annyira ellenkeznek Magyarország állami létének életfeltételeivel; annyira összeütköznek azon politikai iránynyal, melyhez nemzetünk negyedfél századon át jó és bal szerencsében s mindig tántoríthatatlanul ragaszkodott, s melyhez híűségének köszönheti nemzetünk, hogy még van; annyira ellentétben állnak a kornak, melyben élünk, irányával, az európai conjuncturák sugalmaival; horderejükben annyira veszélyesek, s annyira nincsenek motiválva sem a szükség, sem a kénytelenség, sem az osztrák uralkodó ház helyezete, sem a legegyszerűbb politikai számtan kívánalmái által, miszerint nem győznék eléggé bámolni, hogy akadhat miniszterium, mely ez előterjesztés felelősségét el meri vállalni, ha minden oda nem mutatna, hogy a Te egyetértésedről, s általad az országgyűlési többség támogatásáról magát eleve biztosítottnak tudja.

Lassan-lassan lelebben a fátyol a Béccseli alkudozások titkairól. Úgy látszik, mindez már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett ténnyt regisztrálja.

De én e tényben a nemzet halálát látom; s mert ezt látom, kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat, nem a végett,

hogy vitatkozzam. hanem hogy Isten, a Haza, s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: Nézz körül magasb államférfíui tekintettel, s fontold meg a maradandó következeseket, melyek felé vezeted a Hazát, melynek élni kellene, midőn a mi csontjaink már rég elporlottak; a Hazát, melyben nemcsak a jelen rőppenő perczét, de a változhatlan multat s a közelgő jövőt is szeretnünk kell. Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere. Megőszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek súlya, s a bűt és bánat alatt. Nem személyes érdek, nem ingerültség, nem fontoskodási viszketeg szól belőlem. Nekem személyemre nézve nincs semmi várni, nincs semmi kívánni valóm, sem a nemzettől, sem az élettől. De kebelemben fiatal erélylyel él, s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

E kötelességérzet őszönzött e felszólamlásra. Bocsásd meg azt a kűtfő kedveért, melyből eredett.

Ha a siker megnyugvását nem vihetném magammal siromba, hadd vihessen maganumal legalább a reményt hazám jövendője iránt.

Ne vezesd hazánkat oly áldozatokra, melyek még e reménytől is megfosztanának.

Tudom, hogy a Kasszandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy Kasszandrának igaza volt.»

A Pesti Napló május 30-diki számában a következő nyilatkozat jelent meg:

A Pesti Napló szerkesztője lapjának 123-dik számában, Pulszky Ferencz az «1848»-nak 72-dik számában elég érthetőleg vetik fel azon kérdést, hogy Kossuth Lajosnak hozzám intézett és hirlapilag is közlött nyílt levelére fogok-e felelni s elmondandom-e részletesen annak tartalmáról véleményemet?

E kérdésre egyszerűen és teljes tisztelettel nyilvánítom, hogy azt tenni nem szándékom.

Ha az említett levél magán, barátságos levél volna; ha Kossuth Lajos azért irt volna nekem, hogy előadva nézeteit, kifejtve okait, engem is meggyőzzön azoknak alaposságáról és saját véleményem helytelenségéről, s megróva eljárásomat, eltérítsen azon politikától, melyet eddig követtem: tisztelet és egykori barátságunk emléke arra őszönöznenek, hogy részletesen válaszoljak soraira, s vádjainak ellenében iga-

zoljam azon eljárást, melyet ő kárhoztat. Mert a barátságos megrovás még akkor is figyelmet érdemel, midőn keserű és alaptalan.

De Kossuthnak hozzám intézett levele nem magán levél, ő maga is nyílt levélnek nevezi azt. Kossuth nem nekem akart írni, hanem ellenem, s midőn levelét postán hozzám küldötte, egyszersmind megküldötte azt a Magyar Ujságnak is hirlapi közlés végett.

Nem tekinthetem tehát e levelet egyébnek, mint hirlapi cikknek, melylyel mint vádirattal lép fel a közönség előtt Kossuth ellenem és eddigi eljárásom ellen, hogy nevének és multjának súlyát ő is a mérlegbe vesse kárhoztatásomra.

E vádirat ellenében magamat és eljárásomat igazolni nem tartom szükségesnek. Politikai eljárásom nyilvános volt. Elveim, nézeteim és minden állításomnak, minden javaslatomnak okai tudva vannak a közönség előtt, mert őszintén és tartózkodás nélkül kifejtettem azokat ott, hol képviselői állásomnál fogva jogom és kötelességem volt felszólalni; védtem a jogilag fönnálló törvényeket az absolut hatalomnak egyoldalú eljárása ellen, s midőn arról kellett tanácskoznunk, hogy hazánk érdekében szükséges-e az eddigi törvények valamely pontját a törvényhozás rendes útján módosítani, és ha szükséges, minő módosítás leend a legczélszerűbb, elmondottam én is meggyőződésemet és ennek okait.

Kifejtettem azon egyéni véleményemet, hogy én helyzetünkben a békés kiegyenlítést üdvösebbnek tartom, mint oly politikát, mely bizonytalan ígéretek mellett várakozásra, további szenvedésre utalva, csupán véletlen eseményektől, talán forradalomtól s a birodalom szétbomlásától, külföldi segélytől, melynél bizonyosan nem a mi érdekünk volna a főtekintet, új és idegen szövetekezéstől, melynek sem alakja, sem czélja, sem haszna még tudva nincs, függeszteni fel sorsunk jövődjét. Kifejtettem, hogy a kiegyenlítésnek azon módja, melyet én is javaslok, alkotmányos

szabadságunkat nem veszélyeztetni s hazánkra nézve sok tekintetben előnyös.

E felszólalásaim, melyeket nem a szenvedélyekhez, hanem a higgadt megfontoláshoz intéztem, nyilván történtek. Ott vannak azok az országgyűlés naplójában, s közöltettek annak idejében a hírlapok hasábjain is. E felszólalások foglalják magukban az én igazolásomat az ország előtt. Ezeken felül más igazolást keresni, vagy vádat váddal viszonzni, s azokkal, kik az országgyűlés többsége által elfogadott kiegyenlítési javaslatot a februári patenssel s az 1861-dik évi országgyűlésre küldött királyi leiratokkal ugyanazonosaknak tartják, vagy legalább hirdetik, hírlapi vitatkozásokba bocsátkozni, sem szükségesnek, sem helyesnek nem tartom.

Az országgyűlési többség védelmére felszólalnom vétek volna azon derék férfiak ellen, kik e többséget képezték. Feiel közülök mindenki Isten előtt és önelkiismerete előtt, s ha kell, egy ország előtt azért, mit meggyőződésből cselekedett.

Kit sem a hatalomnak parancsszava, sem becstelen érdekek, sem hiúság és a pillanatnyi népszerűség hajhászása nem vezetnek, hanem keresi a haza javát és követi saját meggyőződését, az könnyen viseli a felelősség terhét. Saját véleményemért, szavazatomért felelek én is. Meri-e valaki állítani, hogy véleményemet másokra kívántam erőszakolni, akár ármításokkal és csábító ígéretekkel, akár szemrehányásokkal? Felszólítottam-e bárkit, hogy azon párthoz álljon, melynek tagja én vagyok? Akartam-e bárkit gátolni saját meggyőződésének követésében? Kértem-e valakitől szó- és kézzel arra nézve, hogy velünk tart és tőlünk el nem fog válni? Használtam-e valaha a párt-szerzésnek sok helyütt szokásos, de általam soha sem helyeselt eszközeit? Nem voltam-e azoknak egyike, ki még a pártdisciplina pressióját sem helyeseltem lényeges tárgyakban és elvi kérdésekben? Ha mindemellett a többség véleménye és az én véleményem

találkoztak, ennek egyszerű magyarázata csak az, hogy az én meggyőződésem is az volt, a mi az övék. Az én igazolásomra tehát a többség nem szorult.

Ezek azon okok, melyeknél fogva Kossuth Lajos nyílt levelének hírlapi czáfolgatásába bocsátkozni nem szándékom.

Deák Ferencz.

A NÁDORVÁLASZTÁS ELHALASZTÁSÁRÓL.

A képviselőház 1867. május 28-dikán tartott ülésében tárgyalta a miniszterium törvényjavaslatát az 1847/8. III. t.-cz. azon intézkedéseinek módosításáról, melyek a nádor mint kir. helytartó jogkörére vonatkoznak. A törvényjavaslat így szólt:

1. Miután ő cs. és apost. kir. felsége a végrehajtó hatalmat, a törvények és az alkotmány alapján, a magyar miniszterium által személyesen gyakorolja, az 1847/8. III. t.-cz. pedig ő cs. és apost. kir. felsége távollétében a végrehajtó hatalmat egyenesen az akkori nádorra, mint királyi helytartóra, boldog emlékezetű István főherczegre ruházta: az 1847/8. évi III. t.-czikkek az akkori nádor mint királyi helytartó jogkörére vonatkozó 2., 3., 9., 11., 17., 19., 24. és 38. §§-nak intézkedései érvényen kívül helyzetnek.

2. Mindaddig, míg a nádori méltóság hatásköre, a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg, törvény által szabályozva nem lesz, a nádorválasztás elhalasztatik.

Zichy Antal, a központi bizottság előadója, jelentette, hogy az osztályok többsége nyílt kérdésnek hagyta, vajjon a nádori méltóság, a törvény kívánata szerint, bár az újabb kor igényeihez alkalmazottan, mielőbb betöltessék-e, vagy pedig, mint az újabb kor igényeinek többé meg nem felelő, s különösen mint a parlamenti rendszerrel össze nem egyeztethető, megszüntessék-e. Abban azonban valamennyi osztály egyetértett, hogy a főnálló törvényt vagy végre kell hajtani, vagy törvényes úton föl kell függeszteni. Mivel pedig az iránt nincs nézetkülönbség, hogy a nádor azon hatáskörrel, melylyel régibb és újabb törvényeink értelmében a legújabb időkig bírt, a mai viszonyok közt föl nem ruházható, s ennél fogva a nádorválasztáshoz, bár legjobb akarattal is, rögtön hozzá nem foghatni, az osztályok többsége a törvényjavaslatot, mint ideiglenes átmeneti rendszabályt, elvileg elfogadta. A szerkezetre nézve azonban módosításokat ajánlott.

Ráday László gr., a IX. osztály előadója a következő határozati javaslatot terjesztette elő: «Tekintve egyrészeről, hogy az 1847/8. évi törvények III. cikkének több szakasza a nádori méltóság jogköréhez több oly tulajdont csatolt, melyek által a nádori hatáskör némi tekintetben a monarchikus eszmékkel alig lesz összeegyeztethető; tekintve azt is, hogy a nádori méltóságnak azon hatásköre, melylyel az az 1848-dik évi törvények keletkezése előtt birt, a parlamentalis és felelős kormányzat eszméjével össze nem fér: mondja ki határozatilag a ház, hogy a nádori méltóság hatáskörét a fönnemlített két szempontból újból megállapítani elkerülhetlen szükségesnek tartja. De tekintve egyszersmind azon teendők nagy fontosságát, melyek a nádornak, különösen mint szükség esetében helytartónak, a fejedelem és az ország között közbenjárónak, s végre a fejedelem kiskorúsága alatt mint törvényes gyámnak teendői; és tekintve annak fontosságát, hogy mindenütt, a hol csak lehet, minden oly intézményt, mely Magyarország állami individualitását biztosítja, elengedhetetlenül fenn kell tartani: válaszszen az országgyűlés egy több tagból álló küldöttséget, mely a fentebb említett tekinteteket szem előtt tartva, a nádori hatáskört illetőleg készítsen még ezen ülészak alatt egy javaslatot, mely javaslatnak a ház által leendő elfogadása és törvénybe iktatása esctére minden, a nádor hatáskörére vonatkozó fönnálló törvényeink azon törvényjavaslat értelmében lesznek módosítandók.»

Tisza Kálmán a IX. osztály indokolása alapján egy lépéssel még tovább akart menni, mint a meddig az osztály ment, mert megnyugvást csak abban lehetett, ha a nádori méltóság betöltése bizonytalan időkre el nem halasztatik. Mivel e biztosítékot csak abban találta, ha a nádorválasztás még koronázás előtt megy végbe, módosítványt nyújtott be, mely szerint «a nádori méltóság a fönnálló törvények értelmében még koronázás előtt töltsék be».

Halász Boldizsár pártolta a IX. osztály indítványát, Tisza módosítványát azonban nem fogadta el, mert a nádorválasztásnál a kijelölési jogot a koronázás előtt nem kívánta életbe léptetni.

Böszörményi László a következő indítványt tette: «Miután a miniszteri kívánat a törvények életbeléptetése előtti megváltoztatását (revisio) s ekképp a jogfolytonosság megsértését vonná maga után: egy küldöttség által készítendő indokolt határozatban mondja ki a ház a miniszteri előterjesztvények koronázás utáni időre elhalasztását.»

Bónis Sámuel Tisza módosítását különösen azért pártolta, mivel a nádori hivatalnak van egy oly lényeges teendője, a miért soha

még egy napig sem hagyná üresen: ez pedig a trónörökös még kiskorú fejedelemnek gyámsága. Isten akarata mindennap megtörténhetik, s a történelemben láttuk, hogy igen nagy különbség van a közt, ha a törvény előre provideál a kiskorú fejedelem gyámságáról, meg a közt, ha ez halál esetében történik.

DEÁK FERENCZ: T. ház! A kérdés, mely előttünk van, nem az, hogy a nádori hivatal eltöröltessék-e vagy ne? arról a miniszteri javaslat sem szól; és én ezen kérdést mindenestre oly fontosnak tartom, hogy ezt nemcsak az ülésben, hanem ülésen kívül is, majd annak idején, tán még nyilvános hírlapok útján is megvitatni czélszerű lesz, mert ha arról lesz szó, hogy egy nyolczszázados fontos institutiója az országnak megszüntetessék, az minden oldalról igen komoly megfontolást igényel.

Arról tehát, mint mondám, nincs szó, hogy a nádori hivatal eltöröltessék; hanem előttem az egyik kérdés az, hogy ha a nádor megválasztatik, azon hatáskörét, melyet az eddigi törvények neki kiszabtak, gyakorolhatja-e vagy nem?

Hogy azon hatáskört, mely a 48-diki törvényekben István főherczegre mint nádorra és királyi helytartóra volt ruházva, nem gyakorolhatja, az természetes, mert ama hatáskör némely része, különösen a souverain hatalomhoz közel járó része, a személyre, nem pedig a hivatalra lévén ruházva, a személy elhaltával, vagy annak a nádori hivatalról történt lelépésével a hatáskör eme része is megszűnt. Hogy ne említsek többet, csak azt mondom, hogy a 48-diki törvények egyik szakasza szerint a miniszterelnököt ő felsége, a többi minisztert pedig a miniszterelnök fölterjesztésére a nádor nevezi ki. Azt hiszem, mivel ezen hatalom, mely egyenesen István főherczegre volt ruházva, többé fönn nem állhat, ezt a jogot kétségen kívül senki sem kívánja megadatni az ujjonnan megválasztandó nádornak, akárki legyen is az.

Van oly hatásköre a nádori hivatalnak, mely 48 előtt

is megvolt, mely régi törvényekben gyökerezik, de mely a parlamenti kormány és felelős miniszterium mellett éppen nem állhat meg, mert hogy az országnak választott legmagasabb hivatalnoka, kire annyi tekintélyt ruházott a törvény, bármely hivatalos működésében alatta álljon a miniszteriumnak, ezt, úgy hiszem, a nádori méltóság tekintélye szintén nem engedi meg.

Vanrak a nádori hivatalhoz kötött oly jogok és kötelességek, melyek mindenesetre igen nagy fontosságúak, s melyekre nézve, akár töröltetik el idővel a nádori hivatal, akár fentartatik, az országnak részletesen kell intézkednie. Ilyennek és különösen legfontosabbnak tartom én a kiskorú fejedelem gyámságát, melyet nemcsak a kiskorú fejedelem személyére, hanem az ország kormányzatára nézve a nádorra bízott a törvény. A nádori hivatal nyolczszáz esztendő, de a nádornak ezen gyámsági joga nem nyolczszázados. Méltóztassanak visszaemlékezni a történelemre. Árpád korának több szakaszairól határozott bizonyossággal nem sokat tudunk; de tudjuk, hogy a vegyes származású királyok korából kétszer volt kiskorú fejedelmünk. Egyik V. László, a másik Hunyady Mátyás volt, és a két fejedelemnek gyámságát nem a nádor vitte, hanem az ország maga külön választott kormányzót, t. i. László idejében Hunyady Jánost, Mátyás idejében Szilágyit. Csak később, Mátyás alatt alkottatott azon törvény, mely a nádorra bízta a kiskorú király gyámságát, s ezzel együtt igen sok jogát a kormányzásnak. De ne feledjük, hogy midőn e törvény hozatott, Magyarország királya nem volt egyszersmind más különálló országok fejedelme, hanem mindazon országok, melyek uralkodása alatt állottak, a magyar korona országai valának. Az uralkodói teendőket sok dologra nézve kétféleképp vezetni nem lehet. Az országnak tehát arról kell gondoskodnia, hogy a király kiskorúságának esetére Magyarországra nézve ki teljesítse mindazokat, mik a király uralko-

dói köréhez tartoznak, akár mint gyám, akár mint kormányzó? Az uralkodás és kormányzat tehát ugyanazon egy volt az egész birodalomra nézve; most azonban Magyarország királya egyszersmind több más, a magyar koronához nem tartozó külön országok fejedelme. Ha tehát a *sanctio pragmatica* által létrejött viszonyok között kiskorúra kerülne a magyar korona, valamint mi nem egyeznénk abba, hogy Magyarországra nézve az uralkodási teendőket oly egyén teljesítse, kit akár az uralkodói ház családi törvényei, akár amaz országok magok bíznanak meg a gyámsággal, úgy ötölök sem kívánhatnók, hogy a mi nádorunk intézkedjék rájuk nézve. Ennek természetes következése az lesz, hogy ily esetre regensségről, s lehet, hogy az országok különféleségéhez képest több tagú regensségről kell majd gondoskodni, annyival is inkább, mert vannak az uralkodó fejedelm köréhez tartozó oly jogok és kötelelességek, melyeket minden részre külön gyakorolni nem lehet. Akár tartja meg az ország ezentúl is a nádori hivatalt, akár megszünteti majd valamikor, az országgyűlésnek mindenestre részletes és határozott törvény által kell gondoskodni arról, hogy a kiskorú királynak gyámságát és ezzel együtt az uralkodói teendőket Magyarországra nézve ki vigye és minő hatáskörrel.

Mіндеzek azonban a jelen discussióhoz nem tartoznak. Ezek igen fontos discussiókat s igen sok körülmény figyelembevételét igénylik, s azért én ezen kérdéseket akkor hiszem eldöntendőeknek, mikor a nádori hivatal jogait és kötelelességeit *ex asse* fogjuk tárgyalni.

Ha tehát a nádor azon hatáskört, melyet az eddigi törvények kiszabtak, nem gyakorolhatja és hatáskörét törvény által kell ezután szabályozni, második kérdés az, hogy a hatáskörnek megállapítása még koronázás előtt történjék-e? vagy pedig, ha ez a koronázás előtt meg nem történhetik, a harmadik kérdés

az, hogy a nádor mégis megválasztassék-e a koronázás előtt és hatásköre utóbb állapíttassék meg?

Az én igénytelen nézetem ezekre nézve az, hogy, hacsak a koronázást igen hosszú időre nem akarnók elhalasztani, minthogy a nádori hivatal ezentúli hatáskörének meghatározása kétségtelenül hosszabb időt fog igényelni, a szükséges időből fogynánk ki. Már pedig érdekünkben áll-e, szemben a sok nehézségekkel, a koronázást hosszasan és mindig tovább halasztgatni? és miután az 1791-diki 3-dik t.-nek azon szabálya, mely azt rendeli, hogy a trónnak megürülése után a diéta hat hónapra megtartassék és ő felsége magát megkoronáztassa, már annyi éven keresztül elmaradt, most, midőn az küszöbön van, magunk halaszszuk el oly kérdés miatt, a melynek tüsténti fölvétele, vagy elhatározása nem oly sürgetőleg szükséges, mint maga a koronázás?

Fontos azon észrevétel, melyet Bónis képviselőtársam és barátom fölemlített, hogy az isteni végzés határozatait előre tudnunk nem lehet, és Magyarország trónja, még mielőtt a nádor újabb hatáskörét törvény által szabályozzuk, vagy a kiskorú fejedelem gyámságáról törvény által rendelkezünk, kiskorúra szállhat. Ezen nehézséget a nádornak javaslatba hozott mostani megválasztása meg nem szünteti, mert ha e szerencsétlenség még koronázás előtt érné az országot, nádort nem választhatnánk, jelenleg pedig nádor nincs; koronázás után pedig módjában áll az országgyűlésnek törvény által gondoskodni a gyámságról és kiskorúság esetére a kormányzatról. Nem is példa nélküli az ily megelőző gondoskodás. 1740-ben a 4 cz.-ben azon esetre, ha Mária Teréziának fia kiskorúságban kerülne a trónra, még a nádor gyámságáról szóló törvényt is mellőzték az ország rendei és elhatározták, hogy a nádori jog jövendőre föntartatván, ez esetben kiskorú fiának gyámsága és az ország kormányzata Mária Terézia férjét mint atyát és gyámot illesse.

Azt hozzák föl többen, hogy az ország a nádor-

választást és a nádori hivatal betöltését mindig sürgette, s hogy ennél fogva most is sürgetnie kell. Igaz, hogy e hivatalt az ország mindig fontosnak tartotta; igaz, hogy midőn a nádori hivatal üres volt, annak választását sürgette; de igaz az is, hogy a törvényt vagy végre kell hajtani, vagy el kell törölni, vagy teljesítését ideiglen föl kell függeszteni, és pedig szükséges, hogy a fölfüggesztés országgyűlésileg történjék, nem pedig, mint, fájdalom, annyiszor történt, a törvényhozás befolyása nélkül, a fejedelem hatalmával. A törvényt teljesíteni nem lehet, mert úgy, a mint áll, a törvény nem teljesíthető; ezen, úgy hiszem, senki sem kételkedik; a törvényt tehát eltörölni, vagy megváltoztatni kellene. A részletes, tüzetes megváltoztatás, azt hiszem, sokkal hosszabb időt kíván, és a koronázást igen messze kellene halasztani, a mi pedig nincs az ország érdekében; eltörölni most senki sem akarja, mert ez is bővebb megfontolást igényel, nem marad tehát egyéb hátra, mint a nádorválasztást elhalasztani.

Nem is példátlan dolog ez törvényeinkben. Meltóztassanak figyelmezní az 1548-diki 18-dik t.-cikkre, mely így szól:

«Egyébiránt, mivel némely megyékben a nádorválasztásról említés tétetett, az összes karok és rendek közös megegyezésével határozottatott:

«1. §. Hogy ez időben nádor választhatónak nem látszik, azért, hogy az ország általános rendelete szerint arra különös országgyűlésnek kell tartatni.

«2. §. Midőn tehát ő felsége nádort akarna tenni (mit az ország karai és rendei hosszas késedelem nélkül megtörténendőnek tartanak), akkor régi szokás szerint az ország minden rendei nek gyűlést hirdessen és a hirdetményben a nádorválasztást kijelentse, és akképp az ország főpapjai, országnagyjai s nemesseinek tanácsa s egyező akarata folytán nádor tétessék.»

Nem akarok a törvény motivumaiból érveket vonni,

hogy nem volt arra hirdetve az országgyűlés, tehát ne választassék nádor, mert ugyanazon joggal, melylyel 1548-ban ezt mint motivumot fölhozták, mondhatná most a törvényhozás, hogy daczára annak, hogy ez nem volt benne a regalékban, mégis választhatunk nádort; hanem azért hozom ezt föl, hogy a nádor választásának elhalasztása, még pedig oly időben, midőn sok ideig nem volt nádor, nem példátlan a magyar törvényhozásban.

Én ezt mint præcedenst hozom föl és azt hiszem, a nádorválasztás javasolt elhalasztása sokkal kevesebb bonyodalmakkal jár, sokkal kevesebb bajt fog okozni, mint ha most a nádor teendőinek és hatáskörének megállapításával foglalkoznánk, a mi minden tekintetben sok megfontolást és sok időt igényel, vagy ha választunk ugyan nádort, de a törvényesen megszabott hatáskör nélkül, minthogy az eddigi törvényeinkben megszabott hatáskör további föntartása lehetetlen.

Ezen okoknál fogva tehát a törvényjavaslatot pártolom. (Élénk helyeslés. Szünet.)

Bocsánatot kérek, de egyet még szükségesnek tartok fölemlíteni. (Halljuk!) Van a nádor teendői közt olyan, miről, ha a nádor választása elhalasztatik is, az országgyűlésnek gondoskodnia kell: értem azon teendőket, melyeket a nádor a koronázásnál szokott végezni. E teendők három lényeges dologban pontosulnak össze: az egyik, a mi inkább ceremonialis, abban áll, hogy ő viszi a koronát a fejedelem előtt; a másik, a mi nagyon lényeges, az, hogy a primással ő teszi a fejedelem fejére a koronát; a harmadik pedig, hogy a koronázás után ő fordul a néphez e fölkiáltással: «Éljen Magyarország koronás királya!»

E dolog különféleképpen állott hajdan. Egészen I. József koráig a primás maga koronázott, ellenben a nádor teendői közé tartozott, hogy a koronázás előtt ő fordult a néphez és fölszólította az iránt, hogy akarja-e ezt meg ezt Magyarország királyául megkoronáztatni? I. József óta e teendője a nádor-

nak megszűnt, mert nem volt többé szabad királyválasztás, még a Habsburgház csajádtagjai között sem, hanem a megállapított öröklési rend szerint már törvényes örökösé levén a trónnak, az többé választástól nem függött, és így a nép megkérdezése is fölöslegessé vált; azonban ennek helyébe lépett az, hogy a nádor tette a primással együtt a koronát a király fejére, és az, hogy ő kiáltotta legelőször: «Éljen a megkoronázott magyar király!» Az ausztriai ház uralkodása egész korszaka alatt csak két eset volt, midőn a koronázásnál nádor nem volt, t. i. Miksa és Rudolf koronázásánál. Miksa koronázási ünnepélyéről a történelem részletes adatokat jegyzett föl; a többi közt Katona, Lisztyre hivatkozva, körülményesen adja azt elő. Mint mondom, akkor nem a nádor tette a király fejére a koronát, hanem a primás; de a koronát vinni s a népet megkérdezni a nádor teendője lett volna. Akkor azonban nádor nem lévén, azt, mit a nádornak kellett volna tenni, nem az országbiró tette, mint némelyek hiszik — pedig volt országbiró, ha nem csalódom, Báthory András, ki se a koronát nem vitte, se a népet nem kérdezte meg — hanem tette azt Batthyány Ferencz gr., mert, mint a történelem mondja, az ország karai és rendei őt bízták meg ezen teendővel. És ennek józan közjogi alapja is volt, mert koronáz az ország, a koronát az ország teszi a király fejére; tehát igen természetes volt, hogy a nádor, mint az ország választottja, volt ezen teendőkkel megbizva. És midőn nádor nem volt, az országbiró, ki nem volt az ország választott tisztviselője, egyedül hivatala czimén e teendőket nem teljesíthette, hanem az ország élt jogával és maga választotta erre azon férfit, kit ezzel megtisztelni akart, s így választá meg Batthyány Ferenczet.

Ezen teendők megállapításáról is kell tehát az országgyűlésnek gondoskodnia. Ehhez azonban nézetem szerint akkor szólhatunk legcélszerűbben, ha majd az inaugurale diploma kerül tanácskozás alá. (Élénk helyeslés.)

A képviselőház a törvényjavaslatot a központi bizottság módosításaival elfogadta.

A HEVESI ÜGY.

Kossuth Lajos az országba küldött és a hírlapokban közzétett több levelében hevesen megtámadta a közösügyi törvényt. 1867. augusztus 20-dikán kelt és a váczai kerülethez, a mely augusztus 1-sején egyhangú fölkiáltás útján országgyűlési képviselőnek választotta meg, intézett levelében a többek között ezeket írta: «Igaz — és nem újságot mondok, mert hirdetem ezt ezernyi ezerek hallatára két világrészben éveken át — igaz, hogy én az osztrákház uralmát hazám függetlenségével s önállásával incompatibilisnek hiszem.»

Miként a Magyar Újság augusztus 31-dikén írta, a lapnak augusztus 28-dikán megjelent számát, a mely Kossuthnak ezen levelét közzétette, a hatóság a kiadó-hivatalban elkobozta.

A kir. ügyek igazgatója még augusztus 29-dikén panaszbejelentést tett a pesti esküdszéki kerület bűnvizsgáló bírójánál a váczai levél miatt, mint a mely «a sanctio pragmaticánál fogva megállapított s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolat tetteleges fölhontására czélzó izgatást foglal magában».

Eger városa képviselőtestülete szeptember 8-dikán hű ragaszkodását és törhetetlen bizalmát fejezte ki Kossuth iránt és ezt levelben tudatta vele.

Wenckheim Béla b. belügyminiszter a minisztertanács határozatánál fogva szeptember 14-dikén rendeletet küldött Heves vármegye közönségéhez, a mely szerint «a kormány meglepetéssel értesült Eger város azon tévedéséről, melynél fogva, eltekintve attól, hogy a politikai vitatkozások terére lépve, áthágta törvényes hatáskörének korlátait, Kossuth Lajoshoz intézett iratában annak legújában nyilvánosságra hozott politikai elveit s irányát helyeslő tüntetéssel fogadta, nem fontolván meg, hogy annak, a ki az uralkodóház s az ország közt fönnálló kapcsolat ellen emeli szavát, bizalmat szavazni annyit tesz, mint az ő nézeteit, elveit magáéivá tenni, s ez által a haza iránti hűtlenség bűn-észesévé lenni. De éppen azért, mert a kormány meg van győződve, miként e tévedés nem rosszakarat kifolyása, s csak a körülmények kellő megfontolásának hiányából származott, az említett városi község irányában ezuttal még minden komolyabb visszatorlástól tartózkodik, egyedül arra szorítkozván, hogy az illető végzés, mely e megfontolatlan bizalmi szavazatról szól, megsemmisíttessék. Midőn tehát a megyei közönséget ezennel odautasítja, hogy a kormány ezen rendeletének haladéktalanul fogamatot szerezzen, egyszersmind kijelenti a kormány azon szilárd elhatározását: mindazokat, kik ezentúl ily szellemű indítványt emelnének, vagy pártolnának, az 1723 : 9. t.-cz. erejénél fogva a törvény sorompói elé állítani.»

Heves vármegye október 1-sején tárgyalta a belügyminiszter rendeletét, s a következő határozatot hozta:

«A fölolvastott miniszteri rendelet több tekintetben kellemetlenül, sőt fájdalmasan érinti Heves vármegye közönségét. Nem osztja a véleményt e megye közönsége, hogy Eger városa, midőn a politikai vitatkozások terére lépett, áthágta volna törvényes hatáskörének korlátait, mert az 1848:XXIV. t.-cz. a rendezett első bírósági hatóságú községeknek csak közigazgatási állását hagyja meg a törvény további rendeletéig addigi állapotában, de egyébkint a kir. városokról rendelkező XXIII. t.-cz. azokra is kiterjesztetik, s ennél fogva nem érzi magát hivatva és föl jogosítva e megye közönsége arra, hogy még azon esetben is, ha Eger városa a miniszterium által helytelenített határozatával valóban tévedést követett volna el, annak a miniszterium által elrendelt megsemmisítésére segédkezett nyujtson, annyival kevésbbé, mert a megye közönsége el nem ismerheti a miniszterium azon jogát, hogy az 1790:56. t.-cz.-ben meghatározott bíróság mellőzésével közigazgatási úton bírói ítéletet hozhasson. De azon véleményben sincs e megye közönsége, hogy Kossuth Lajoshoz, kinek az 1848-diki törvények hozatala s védelme körül szerzett soha el nem enyészhető érdemeiért minden magyar, ha valóban az, hálával és kegyelettel tartozik, a váczai választókhoz irt nyilatkozata után már többé bizalmi és hálairatot intézni nem lehetne; mert míg ama nyilatkozat incriminált passusa csak egy minden agitatótól távol álló, mintegy praemissa gyanánt egyszerűen odavetett vélemény, mely az 1723:9. t.-cz. rovata alá, mely az evidentem semet erigentes et oppositentes-ről szól, semmiképp nem eshetik, addig a fősúly amaz iratban s az egész nyilatkozat ereje a personalis unio visszaszerzésére van fektetve, mire minden alkotmányos és törvényes eszközökkel törekedni Heves vármegye közönsége is köteletségének tartja.

Mindezeknél fogva e megye közönsége a kérdés alatt levő miniszteri rendeletnek fogamatot nem szerezhethet, s jelen határozata főntebb előadott indokairól a belügyminiszteriumot egy fölterjesztésben tisztelettel értesítendi.»

Heves vármegye bizottságának október 14-dikén tartott közgyűlésén fölolvastatott az október 9-dikén tartott *miniszteri tanácsból* kelt rendelet, a mely szerint «a kormány arra határozta el magát, hogy a megyében a közigazgatást és a törvények végrehajtását a megyei bizottság kezéből kivegyje. Ez okból azon kérelemmel járult ő felségéhez, hogy Heves és K.-Szolnok t. e. vármegyék kormányzatát egy királyi biztosra ruházza át, ki teljhatalommal legyen ellátva intézkedéseinek pontos fogamatot szerezni, a megyei bizottsági üléseket határozatlan időre föl függeszteni, mindazon tisztviselőket, a kik rendeleteitől a föltétlen engedelmességet megtagadnák, elmozdítani s mások által helyettesíteni,

egyszersmind pedig minden ellenszegülést a törvénynek egész szigorával sujtani. Alkotmányos kötelességének fogja érezni a kormány a kivételes állapotnak mielőbb véget vetni; de kijelenti, hogy ezt nem teheti mindaddig, a míg alkalma nem lesz meggyőződnie arról, hogy a megyei bizottság életműködésének újabb megindítása a törvény s a törvényes rend érdekeinek komoly veszélyeztetése nélkül megtörténhetik.»

A közgyűlés ragaszkodott október 1-sején hozott határozatához, mint a melyet szerinte a miniszteri rendelet nem czáfolt meg, s a bizottság fölfüggesztése és a kir. biztos érkezése ellen óvását jegyzőkönyvileg fejezte ki.

A jegyzőkönyv hitelesítése után megjelent a teremben *Rajner* Pál harsmegyei főispán s a főjegyzővel fölolvastatta ő felségének október 9-dikén kelt leiratát, a melyben őt Heves és K.-Szolnok t. e. megyékre nézve teljhatalmú kir. biztosul kinevezi, s fölfüggesztette a bizottság üléseit.

Wenckheim Béla b. belügyminiszter a képviselőház október 30-dikán tartott ülésében felcst az e tárgyban hozzá intézett interpellatiókra. A Kossuthtól a vácziakhoz intézett levélben fölállított összeférhetetlenségi elvet homlokegyenest ellenkezőnek mondotta a *pragmatica sanctio*val, valamint az 1848-diki törvények szellemével. Ez utóbbiak bevezetése kiemeli a *pragmatica sanctio* által velünk válhatatlan kapcsolatban álló tartományok iránti törvényes viszonyainkat, a XVIII. t.-cz.-nek 6. §-a pedig a *sanctio pragmaticánál* fogva megállapított s az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatra nézve óvó és torló rendszabályokat állít föl. A kormány tehát nem tűrhette, hogy szabadon hirdessenek és terjeszsenek oly tanokat, melyek a koronás király és az ország alkotmánya iránt tartozó hűséggel ellentétben vannak, s ezért lefoglaltatta Kossuth levelét. Midőn Eger városa helyeslését fejezte ki kivétel nélkül mindazok iránt, a mik Kossuth különböző nyilatkozataiban foglaltatnak, a kormány előtt két út volt: vagy a törvény sorompói elé állítani azokat, kik a koronás fő és az alkotmány iránt tartozó hűség fogalmaival egybe nem férő elvek követőinek vallják magukat; vagy pedig az első sikamlás ellenében enyhébb rendszabályt alkalmazva, egyszerűen megsemmisíteni a hozott végzést, a mely azért is törvénytelen, mert ilyen politikai kérdések *discussio*ja által a nevezett község túllépte a százados gyakorlattól részére kitűzött azon hatáskört, melyet az 1848. évi XXIV. t.-cz. is változatlanul föntartott. E rendelet végrehajtását a kormány nem bírhatta másra, mint a megyére, a melyet különben is a mezővárosok és községek fölötti fölügyelet joga az 1848:XXIV. t.-cz. értelmében is megillet. Már csak azért is a megyéhez kellett fordulnia, mert a megyék a végrehajtó hatalom rendes közegei. Mivel azonban Heves vármegye a rendelet végre-

hajtását Eger városa irányában nemcsak megtagadta, sőt ez iránt tett fölterjesztésében a város törvénytelen eljárását egyenesen védelme alá is vette, a kormány előtt nem volt más út, mint a rendelet végrehajtását a korábbi gyakorlathoz képest kir. biztos által eszközölni, a kit ő felsége a felelős kormány előterjesztésére nevezett ki, s a kinek eljárásáért a kormány felelős.

Mivel pedig a kir. biztos kiküldésének célja már el van érve, annak már csak végleges jelentését várja, hogy őt legközelebb visszahívja, s «örömmel fogja a közigazgatást s a törvények végrehajtását: nemes Hevesmegye bizottsága kezébe ismét visszahelyezni.

A képviselőház október 31-dikén kezdette meg a belügyminiszter feleletének tárgyalását.

Almásy Sándor tíz képviselőtől aláírt indítványt terjesztett elő, a melyben a kormánynak vád alá helyzését kérte.

Tisza Kálmán a belügyminiszter válaszában nem látta bebizonyítotttnak, hogy az ország békéjére, vagy főnnállására, vagy éppen a trón biztosságára nézve oly veszélyes a helyzet, hogy igazolva van a kormánynak rendkívüli eljárása. E felelet azon meggyőződésében sem ingatta meg, hogy a követett eljárás részint az alkotmányos elvbe, részint a törvényekbe és a törvényes gyakorlatba ütközik. Megengedte, hogy Eger városa és Hevesmegye végzéseiben vannak olyanok, a mik az ő meggyőződése szerint is megtámadhatók; de ő a kormány cselekedeteit nem a szerint ítélte meg, hogy mennyire helyesen jártak el a szóban levő hatóságok, hanem hogy a kormány ténye mennyiben egyezik vagy ellenkezik az alkotmánynyal és a törvénnel.

Még ha szinte alapos lenne is a váczí levél tartalma ellen emelt vád, ez nem jogosítaná föl a kormányt, hogy mielőtt a törvényes bíró a dologban ítél, közigazgatási úton kimondja, hogy a vádlott bűnös, s hogy bűnrészeseknek nyilvánítsa mindazokat, kik a törvény szerint még csak vádlott egyén irányában bizalmat nyilvánítanak. Azon eljárás, mely szerint a törvényes bíró ítéletét be nem várva, közigazgatásilag mondatik ki a «bűnös», megsemmisíti a polgárok biztosságát, képzeletivé teszi a személyes szabadságot, s példáját az abszolút kormányok körében kell keresni. Mivel a kormány ezt tette Eger városára vonatkozólag, eljárása az alkotmányosságba ütközik.

A mit pedig a kormány Hevesmegyére vonatkozólag tett, azzal megsértette a törvényeket és a törvényes gyakorlatot. Törvényes gyakorlat, hogy a megyéknek, a törvénytelen rendeletet végre nem hajtva, joguk van fölírással élni. Hiszen csak nem régen történt, hogy Máramarosban, Békésben és egyebütt is végre nem hajtották vagy éppen félretették — fölíratban adv aelő okaikat — a kormánynak oly rendeleteit, pl. az adóügyben, melyeket, tekintve

az országgyűléstől megszavazott indemnitást, az ő hite szerint a törvényesség szempontjából megtámadni alig lehet. Igaz, régiebb időkben is küldött a kormány biztosokat a megyék ellen; de Tisza nem tudott rá esetet, hogy, midőn az alkotmány életben volt, azért, mert valamely megye valamely tárgyban fölirt, mindjárt királyi biztost küldtek volna ellene. Ilyenkor a kormány megújította rendeletét; ha ennek nem volt sikere, királyi resolútiót eszközölt ki, s csak ha ennek sem volt sikere, küldött biztost a renitens megyére. De még ekkor is a királyi biztos soha arra felhatalmazva nem volt, hogy egész vármegyét büntessen, hogy a vármegyék gyűléseit fölfüggeszsze. Mindezeknél fogva azt az indítványt terjesztette elő, «mondja ki a képviselőház, hogy miután kétségtelen alkotmányos elv az, hogy a bárki által, bárki ellen és bármi okon emelt vád alapját képező bűntény vagy vétség valóban elkövetése fölött itélni egyedül a törvényes bírónak lehet, s a bűntény- vagy vétségnek ily módon lett megállapítása előtt azt kormányzati úton behozott állítani nem szabad; miután kétségtelen törvényes joga a törvényhatóságoknak, hogy a törvénytelennek tartott kormányrendeletet végre nem hajtva, az ellen fölírjanak, Heves vármegye pedig az Eger városára vonatkozólag kiadott s a föntebbiek szerint alkotmányellenes rendelet irányában egyedül ezen jogával élt: a miniszteriumnak Heves vármegye ellen követett eljárását, mint törvénybe ütközöt, nem helyeselheti.»

A belügyminiszter felelete és az előterjesztett indítványok fölött megindult tanácskozás teljes öt ülést töltött be. A vita nem szorítkozott azon kérdésre, vajjon helyesen járt-e el a kormány Heves-megye irányában, hanem földézte a helyhatósági kérdésnek általános tárgyalását. A szónokok elmondották nézeteiket a megyék állásáról és autonómiájukról a múltban, s correlációjukról a törvényhozáshoz és a kormányhoz a jövőben. A *jobb oldalról* rámutattak arra, hogy némely megye az országgyűléssel és az országkormányával koordinált; testület állását követeli magának, s kifejtették a veszélyeket, a melyek abból származnának, ha a megyéknek oly hatáskör tulajdoníthatnék, mely sem a renddel, sem a parlamenti kormányformával össze nem egyeztethető. A megyék ellenállása illuszióssá tenné a miniszterek felelősségét, s korlátozná az országgyűlés hatalmát, melynek föladata irányt adni a kormány eljárásának. A kik a helyhatósági autonómiát határozatlan korlátokig kívánják kiterjeszteni, vagy éppen annyira eltévednek, hogy a megyének a központi kormánytól minden függését tagadják, s így az egységes állam helyett sok apró kis állam aggregatumát akarnák: lehetetlenséget követelnek, s ezzel magát a lehetőt, t. i. az intézményt, kockáztatják. A megyét fönn kell tartani, de úgy kell rendezni, hogy összeegyeztessék a népképviselőlet és a felelősség elvével, hogy így a megváltozott alapon az alkotmánynak olyan védbástyája legyen, mint volt a leéltnek 800 esztendeig. Az *ellenzék* ellenben azon félelmének adott kifejezést, hogy a

centralisták meg akarják ölni a megyéket, az alkotmány eddigi őreit s főntartóit, s úgy fogják azokat rendezni, hogy csak kormányhivatelnokok gyülekezetei legyenek. Ez ki fogja irtani a polgárok szívéből a közügyek iránti érdeklődést és ezzel együtt a közügyek ismeretét, valamint az önfeláldozásra kész hazafiságnak és a törvények iránti tiszteletnek érzését, melyek nélkül pedig az alkotmányosság tartósan fenn nem állhat.

Párczel Mór, ki az emigratióból csak három hónappal előbb tért laza, osztozott ugyan Tisza motívumainak főbbjeiben, sőt majdnem minden részleteiben, mindemellett figyelmeztette a házat, hogy a fejedelem, éppen úgy, mint bármely hatalomnak a feje, nem engedheti azon tért elfoglalni és azon fegyvert kezelni, mely okvetlenül bukására vezetne, s kérte azokat, kik e kérdésben a miniszteriumot meg akarják buktatni, — pedig a bizalmatlansági szavazatnak ez a következése — fontolják meg, hogy ez esetben nemcsak miniszteri válság támadna, hanem egyenesen áttérés a forradalomra. Tisza bizonyosan nem akar forradalmat; de föllépésének következménye vagy újabb elnyomatás, vagy a nemzetnek védelmi térére való kényszerítése volna, vagyis az, a mit forradalomnak neveznek.

Bónis Sámuel nem kívánta Tisza indítványát úgy tekinteni, mint a melynek elfogadása esetében a miniszteriumnak le kellene köszönnie, mert az ország még nincs egészen normális állapotban. Ha ellenben a ház helyeslését nyilvánítaná a kormánynak egyenesen a főnnálló törvényekbe ütköző eljárása fölött, praecupálná a kérdést, hogy a megyéknek küszöbön álló coordinatiója miként oldassék meg.

Pulszky Ferencz kérdezte, hol van a törvény, melyre a megyék, különösen Hevesmegye provocal; hol van azon híres törvény, mely megadná a megyéknek azon híres jogot, hogy a kormány rendeletét cum honore seponálhassák? Én részemről, így szólott, eleget forgattam a corpus jurist annak idején, de soha sem akadtam benne oly törvényre, oly paragraphusra, mely megengedte volna a megyéknek, hogy a kormány rendeleteit simpliciter cum honore seponálják. Igen jól tudom, hogy vannak bírói rendeletek, «mandata juridica», jól tudom, hogy ezeket a bíróság cum honore seponálhatta, még pedig személyes felelősség terhe alatt, mert a sértett félnek mindig joga volt, kárpótlási pert kezdeni ily bíró ellen. Hogy mikor vitetett át a bíróságoknak ezen joga a politikai testületekre, azt nem tudom, nem is láttam soha törvényben. Meglehet, azt fogják mondani: a gyakorlat így volt, hisz' a hol nincs törvény, ott törvénynyé lesz a törvényes gyakorlat; de a mint látom, a törvényes gyakorlat szintén a mostani miniszterium mellett szól, csakúgy mint maga a törvény, még pedig a meg nem szakadt gyakorlat; mert igen jól tudja mindenki közülünk, kik régóta

forogtunk a megyei életben, hogy bizony küldöttek néha intimitumokat fölüröl, melyek a megyék inyére nem voltak. S mi történt ekkor? Fölrirtak, a mint Hevesmegye fölrirt; de nem azt irták föl, hogy ezt a rendeletet soha és semmi föltétel alatt nem fogják teljesíteni. (Fölkiáltások a baloldalon. De igenis!)

Deák Ferencz: Mikor? Micsoda körülmények közt?

Pulszky Ferencz: Azon voltak, hogy bebizonyítsák, hogy talán a helybeli körülmények, vagy az ország körülményei, vagy ez, vagy ama törvény megmutatja világosan, hogy ezen rendelet kivitele vagy nem volna törvényes, vagy nem volna czélszerű. És akkor mi történt? Néha megtörtént bizony az, hogy a helytartótanács elhallgatott, s úgy hagyta a dolgot; de ez igen ritka eset volt; majd mindig jött egy második fulminatorium, s akkor a megye óvást tett ugyan, de megadta magát és följegyezte az esetet az országgyűlésnek.

Néha megtörtént, hogy a megyék ezt sem tették, s akkor lejött a királyi biztos — magam is láttam — fejébe csapta a kalpagot, s azon hatalommal, a mely hivatalához volt kötve, érvényt szerzett a rendeletnek. S erre mi történt? A megye utasítást adott a követének, hogy az ügyet mint gravament terjeszsze elő az országgyűlésen.

Kérdem, nem ez történt most is? azon különbséggel, hogy akkor az országgyűlés nem volt illetékes bíró, ki végképp eldönthette volna az ügyet, holott most az országgyűlés azon illetékes bíró, ki törvényesen dönti el a tárgyat, s kimondhatja, helyesen cselekedett-e a miniszter, s akkor meg fog állani a miniszter tette; vagy azt fogja mondani, hogy helytelenül cselekedett, s akkor a miniszterium lelép.

Ghyczy Kálmán utalt arra, hogy a ház pártjainak számarányánál fogva a bal oldal indítványai nem fogadtatnak el, s így a miniszteriumot nem buktathatják meg: azon aggodalmak tehát, melyeket Perczel ez eset lehetősége föltevéséből merített, alap nélkül valók. De ez nem tartóztathatja vissza az ellenzéket attól, hogy figyelmeztesse a kormányt lehető hibáira, megóvja az országnak és egyeseknek a jogait, s követelje a törvények szigorú teljesítését. Ezt természetesen csak indítványozás útján teheti.

«A kisebbség eljárása akkor lenne helytelen, ha tévedésbe engedné magát vezetetni azon alaptalan föltevés által, hogy a miniszteriumot még meg is buktathatja, s ha azért, hogy ne tegye azt, a mit tennie nem lehet, elmulasztaná tenni azt, a mit tennie lehet és kötelessége is.» Hibáztatta a belügyminiszter eljárását, s figyelmeztette a kormányt, hogy az 1805: 5. t.-cz.-ben, mely egyenesen a törvényhatóságok kebelében elkövetett törvénysértések megtorlásáról szól, a törvényes eszközök rendelkezésére állottak.

Somssich Pál kérdezte, hogy, ha a kormány a főnforgó esethen nem úgy járt volna el, mint a hogyan eljár, s Eger példáját egy 2-dik és 3-dik város követi, még pedig, mivel a kormány Eger példájára semmi észrevételt nem tett, jó hiszemmel követi, s a baj oly nagygyá növekszik, hogy azt nem királyi biztos utján, de rendkívüli erőszakkal lehetett volna csak legyőzni: nem lett volna ez mulasztás a kormány részéről, s nem vonathatnék ezért méltó feleletre? Például, — így folytatta — ne vegyük az említett esetet, hanem más hasonlót: ha valaki közülünk vagy polgártársaink közül elég gyáva volna oly helyre vonulni, hová a magyar igazságszolgáltatás keze el nem ér, s ezen biztos helyről szórna izgatólag gyujtó üszköt hazánk nyugalma ellen; (Nagy nyugtalanság a szélső baloldalon. Élénk helyeslés a középen.) ha például valaki közülünk ily biztos menedékből iratokat küldene a hazába, a melyekben azt állítaná, hogy a Magyarorszáiban lakó különböző nemzetiségek függetlensége a magyar korona egységével incompatibilis, s találkozónék község, mely addig, míg a kormány azon tűnődnek, miként állítsa e merénylet elkövetőjét bíró elé, azon elvet magáévá tenné, s példáját a 3-dik, 4-dik és utóbb a 100-dik község követné, — még pedig jó hiszemben, mert a kormány még figyelmzetetéssel sem lépett föl a kérdéses irat ellen — s végre oly izgatott állapot fejlődne ki, melyet nem a kormány rendeleteivel és királyi biztossal, hanem sokkal szomorúbb eszközökkel lehetne csak legyőzni: ekkor, kérdem, nem volna-e ez állapot miatt feleletre vonandó a kormány a mulasztásért, s az ezen mulasztásból eredő minden szomorú következésért?

Csernátony Lajos azt tartotta, hogy a megyei rendszert illetőleg a jobb és bal oldal komoly hazafiságot kipróbált emberei közt nagyon kevés a nézetkülönbség, s türelemmel és gyöngédséggel a megyék irányában mindkét fél megnyugtatóra megoldható a megyei rendszer összeegyeztetése a parlamentarismussal. Nézetkülönbség van azok között, a kik pártokhoz szegődnek, mikor ezek győzelemben vannak, a kik csak úgy sompolyognak a tábor után, s azt keresik, hol a győzelem, s az oly lépések, minők Hevesmegyében történtek, elkeserítik a kedélyeket és megnehezítik a két rendszer kiegyenlítését. A baloldal a főnforgó kérdést nem tekinti pártkérdésnek. «Mi — így szólott — nem csinálunk hazafiságunkból speculatiót.» Ha a kormány a maga elhamarkodott eljárásának rugóját föl akarná fedni, azt kellene mondania: «Ha eltűrjük azt, a mi Egerben történt, ha Hevesmegye rendeletünket nem akarja végrehajtani, mit mondanak majd Bécsben?» Úgy látta, hogy a házon is a félelem politikája uralkodik, ez pedig tökéletes impotentiára vezet. A belügyminisztertől említett enyhébb rendszabály a szónokot az «auf Pulver und Blei Begnadigung»-ra emlékeztette.

Böszörményi László azt állította, hogy a képviseleti kormányzat eszméje már magában kizárja a királyi biztos kiküldését. A kormány ott, hol a törvény megengedi, küldhet ki teljhatalmú kormánybiztosokat, de nem királyi biztosokat. A királyi biztos kiküldésével ő felségének királyi személyét vinni be a vidéki vitákba, nem volt helyén. Sajnálataát fejezte ki, hogy Somssichot elragadta a vita heve azon térre, mely hozzá nem méltó, hol nem a kérdést vitatta többé, hanem ingerülten vádolt egy távollevő egyént, Kossuth Lajost. Ez ellen rámutatott a tényre, «hogy az 1848-diki alkotmánynak a közösiügyi alkotmány szerint való megváltoztatása végett az indokolást a jobboldal tisztelt vezére jónak látta azon férfiú magasztalásával kezdeni, (Egy hang: Ugyan szépen fizettek vissza!) a kinek vádolására most oly sokan vállalkoznak, hogy ezzel az alkotmány megmaradt részének megrontását indokolhassák».

A vita 5-dik napján fölszólalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: T. ház! Napok óta folynak vitatkozásainak a szönyegen forgó kérdések fölött. De ne tekintsük elveszettnek az időt, melyet e tárgyban az egymástól eltérő részetek kifejtésére s a főnforgó kérdések tisztába hozatalára fordítunk, mert a miről most tanácskozunk, az politikai életünk lényeges érdekeivel áll kapcsolatban.

Némelyek azon aggódnak, hogy a kormánynak Hevesmegye irányában követett eljárása a megyék törvényes jogait és a honpolgárok szabadságát veszélyezteti; mások ellenben attól félnek, hogy oly megyei hatalom, minőt Heves vármegye követelt magának, a rend föntartását tenné lehetetlenné, megakasztaná a közigazgatást és magát a parlamentális kormányrendszert is megdöntené.

Törvényhozói helyzetünkben nem a haza érdekében működnénk, ha vitatkozásainkban úgy akarnánk egymással szembe szállani, hogy az egyiknek csak a szabadság, a másiknak csak a rend volna jelszava. (Élénk helyeslés.)

Alkotmányos országban e kettőnek szoros kapcsolatban kell állani egymással. A szabadság nem abban áll, hogy kiki tehessen, a mit akar, mert ily szabadság mellett a hatalmasok mindent tehetnének, a mit

akarnak, a gyenge még azt sem tehetné, a mihez joga van. (Íetszés.) A rendnek föntartására pedig éppen nem szükséges a hatalomnak korlátlan uralma, mert ez a szabadságot tenné lehetetlenné és magát az alkotmányt semmisítené meg. (Helyeslés.)

E kettőt egyesíteni kell. De erre nem elég, hogy a nemzet és fejedelem együtt alkossák a törvényeket; nem elég, hogy a fejedelem azokat szorosán megtartsa és végrehajtsa; hanem multhatatlanul szükséges az is, hogy a polgárok a törvénynek és a végrehajtás körében a fejedelem törvényes hatalmának engedelmeskedjenek. (Helyeslés.)

Oly általános alapelve ez az alkotmányosságnak, hogy azt senki soha kétségbe nem hozta. Már három századdal ezelőtt őseink törvényben is kimondották azt, midőn 1548-ban a 14-dik cikkelyben világosan elismerik, hogy a királyi felségnek mindenki engedelmességgel tartozik.

A szabadság és rend föntartásának elveiből indult ki a magyar törvényhozás minden intézkedéseiben. E két elvet tűzte ki az 1848-diki országgyűlés akkor is, midőn a megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról rendelkezett, mert a 15-dik cikkely bevezetésében világosan kimondotta, hogy: «A megyei szerkezetnek, Magyarhon és kapcsolt részei alkotmányossága védbástyáinak, a közszabadsággal összhangzásba hozatala, egyszersemind a közigazgatásnak időközben is minden megakadástól megóvása tekintetéből rendeltetik» stb. Azt akarta tehát az 1848-diki törvényhozás, hogy a közszabadság is föntartassék, s időközben a közigazgatás is minden megakadástól megóvassék.

Nekünk a törvényhozás terén föladatunk soha nem lehet az, hogy e két vezéreiv közül az egyiket a másiknak föláldozzuk, hanem arra kell törekednünk, hogy a kettőt összhangzásba hozzuk. (Élénk tetszés.)

Ohajtanám, hogy minél előbb tanácskozhatnánk a megyék végleges rendezésről, mert ezt politikai éle-

tünkben egyik legfontosabb és legsürgetősebb kérdésnek tartom. Ha ezen végleges rendelkezés lenne ma tanácskozásaink tárgya, elmondanám, a mit jelenleg is határozottan kijelentek, hogy én a megyéket a politikai élettől megfosztani bűnnek tartanám az alkotmány ellen. (Zajos tetszés.)

Nem kívánom, soha sem kívánhatom azokat csupán közigazgatási testületekké devalválni. (Élénk helyeslés.) Jövőre sem volnék soha hajlandó megfosztani a megyét azon jogától, hogy a kormány rendeletei ellen felírást intézhessen a kormányhoz, és abban a miniszteriumot a törvényekre vagy a helybeli körülményekre figyelmeztethesse. Magának a kormánynak is jól esik és érdekében van az ily figyelmeztetés. Csak ezen jognak gyakorlata végtelenségig ne terjedjen és a közigazgatást lehetetlenné ne tegye. (Helyeslés. Úgy van!)

A megyék nemcsak támaszai, de politikai iskolái is voltak az állam életének; tanácskoztak, a közigazgatás legalsóbb fokától kezdve a magasabb közjogi kérdésekig, minden előforduló tárgyról, s midőn a gyakorlati élet tapasztalataiból kiindulva fejtették ki nézeteiket, egyszersmind tanultak magok is, tanítottak másokat is, és eszközlői valának az eszmék tisztába hozatalának. (Élénk tetszés.)

Egyedül elméleti tudósok, kik nem az életből, csak a könyvekből tanulták az államtudományt, gyakran főnnakadnak a gyakorlati élet egyes nehézségein, s a közigazgatás minden ágainak gyakorlati ismerete éppen oly szükséges a törvényhozónak, mint az államtudomány főelveinek alapos tudása. (Élénk helyeslés és tetszés.)

Nem szeretném a megyék oly végleges rendezését, mely az országot a politikai fejlődés ezen iskolájától is végképp megfosztaná. (Tetszés.)

De most nem arról van szó, miképp rendezzük jövőre a megyéket. Egy concret eset van előttünk, melyet nem azon törvények szerint kell megítélnünk,

melyeket jövőre alkotni fogunk, hanem azon törvények szerint, melyek jelenleg fönállanak: én is tehát ezen concret eset fejtegetésére fogom szorítani előadásomat. (Halljuk!)

Szükségesnek látom mindenekelőtt a tények valódi állását előadni, úgy, a mint én azokat felfogom, habár ismételnem kellene is a már mondottakat. (Halljuk!)

Külföldről politikai tartalmú levelek küldettek hazánkba, s e leveleket a sajtó terjesztetni kezdte.

A kormány azt látta, hogy e levelek tartalma alkotmányunkat s ennek alaptörvényeit élesen megtámadja, a *pragmatica sancti*ót ellentétbe állítja a haza függetlenségével, keményen kikel legújabbán alkotott és szentesített alkotmányos törvényeink ellen, s e megtámadás és ezen kikelésék által izgatást fog előidézni a nép között, gyűlöletet és gyanakodást terjesztetni a fönálló törvényes állapot ellen. E veszélyt elhárítani s az izgatás terjedését meggátolni kötelességének tartotta a miniszterium, s azon eszközhöz nyúlt, melyet neki az 1848-diki sajtótörvény világos rendelete nyújtott.

E közben Eger városa az említett levelek folytán, tudva és ismervé az azokban kifejtett nézeteket, törhetlen bizalmat szavazott a levelek irójának, és azt jegyzőkönyvébe vezetett határozat által nyilvánította.

A miniszterium azon nézetben volt, hogy Eger városának e határozata egy másik neme a levelek terjesztésének, s az izgatás előidézésére talán még veszélyesebb: mert ha követőkre talál, s több város és község egymás után hasonlót tesz, s a kormány ezt némán elnézi, akkor az izgatás gonoszabbá válhatik.

Nem rehetett tehát egyebet, mint hogy rosszallását kijelentve, a határozatot, mely a község nevében volt a község jegyzőkönyvébe írva, megsemmisítette.

De mivel Eger városa nem politikai közhatóság, hanem Heves vármegye hatósága alatt áll, nem akarta a miniszterium a megyei hatóságot sérteni, hanem rendeletet küldött Heves vármegyéhez, melyben meg-

bízta, hogy Eger városának határozatát a miniszterium meghagyásából semmisítse meg.

Heves vármegye a kormány rendeletét nem teljesítette, hanem felirt a miniszteriumhoz és határozottan kijelentette ezt másodizben is hozott végzése által. A kormány ekkor kir. biztost küldött a megyéhez, ki, ha szükséges leend, a megyei bizottságot ideiglen fölfüggeszse és a miniszteri rendeletet fogamatba vegye.

Ez volt egyszerű lefolyása azon tényeknek, melyeknek törvényessége vagy törvényellenessége fölött most tanácskozunk. Úgy hiszem, híven adtam elő azt az előttünk fekvő adatok szerint, és pedig szorosan objective. (Úgy van!)

Vegyük már most fontolóra, miben sérthette meg a kormány eljárása által a törvényt és alkotmányt az által, hogy kir. biztost küldött Hevesmegyébe, holott az 1805. 5-dik t.-cz., mint némelyek fölhozták, egyenesen azt rendeli, hogy: «A megyék kir. biztosok által ne terheltesse, hanem a fölmerülő hiányok a főispán rendes hatalmával intéztesse el».

Midőn Heves vármegye a miniszteri rendelet teljesítését határozottan megtagadta, nem volt egyéb választása a miniszteriumnak, mint vagy rendeletét visszavéve, az egész dolgot abban hagynia, vagy rendeletének teljesítését más módon eszközölnie.

Az első nem tehetette, mert az izgatás veszélyét elhárítania kötelessége volt; rendeletének visszavonása által pedig fölszabadított volna másokat is a példa követésére, s így azt, a mit meg akart előzni, az izgatást, közvetve maga mozdította volna elő.

A másik utat kellett tehát választania, t. i. rendeletét más módon vinni teljesedésbe. Közvetlen Eger városához küldeni valamely kormányi tisztviselőt, s ez által semmisíttetni meg a határozatot, belevágott volna Hevesvármegye kétségtelen jogába, és ez ellen nemcsak egyik párt, hanem mindegyik határozottan fölszólalt volna e teremben, mint oly lépés ellen,

mely Heves vármegye alkotmányos állását forgatja ki sarkaiból. (Helyeslés.)

Nem volt tehát egyéb hátra, mint követni azon utat, melyet hasonló esetekben eddig is követett az ország kormánya, királyi biztost küldeni Heves vármegyére, mely az engedelmességet határozottan megtagadta. (Helyeslés a jobb oldalon.)

Igaz, hogy az 1805-diki 5-dik t.-cz. meg akarta óvni a megyéket attól, hogy kir. biztosok küldése által terheltessenek, s azt rendelte: «a felmerülő hiányok a főispánok rendes hatalmával intéztessenek el»; de kérdezem, a Heves vármegyében elkövetett hibát el lehetett-e a főispáni rendes hatalommal intézni? (Élénk tetszés a középén.) Hiszen az ő elnöklete alatt és ellenzése daczára hozatott a megyei végzés, hozatott pedig ismételve: a főispán rendes hatalma tehát ez esetben sikertelen volt.

Ne feledjük el azt se, hogy ugyanazon 1805-diki 5-dik t.-cz. szövegének további sorai következőleg szólnak: «kivéve, ha ő felsége némely rendkívüli esetekben biztosok küldését kikerülhetetlennek tartaná».

Kétkedik-e valaki, hogy a hevesi eset rendkívüli eset volt? (Élénk tetszés a középén.) Isten ne adja, hogy az ilyen esetek hazánkban a rendesek közé tartozzanak. A törvény ő felségének hatalmat ad, hogy rendkívüli esetekben biztosokat is küldhessen a megyékbe. S kire bízza annak megítélését, hogy rendkívüli eset állott elő? Egyenesen ő felségére; mert 3-dik szakaszának végszávaiban ezt mondja: «ha ő felsége némely rendkívüli esetekben biztosok küldését kikerülhetetlennek tartaná». Midőn tehát a kormány Heves vármegyébe kir. biztost küldött, nem a törvény ellen cselekedett, hanem a törvény értelmében, annak világos rendelete szerint; s akkor hibázott volna, ha rendeletét a megyének nem jogosult ellenmondása miatt érvényesíteni nem tudta, vagy nem merte volna. Ezért méltán feleletre vonathatnék. (Élénk helyeslés a középén.)

Azt mondják némelyek, hogy Heves vármegye törvényes jogával élt, midőn a miniszteri rendelet teljesítését megtagadta, mert azt törvénytelennek tekintette.

A megyék politikai életét a gyakorlat fejtette ki; azoknak jogai, hatásköre nincsenek világos törvények által körülírva, hanem a gyakorlat által szabályozvák. Az 1848-diki III. törvényczik 26-dik szakasza teljes épségében fentartotta az ország minden törvényhatóságainak addigi törvényes hatóságát, a XVI. t.-cz. 2-dik szakasza pedig azt rendeli, hogy «a megyei állandó bizottmány mindazon hatóságot fogja ideiglen gyakorolni, mely törvény és alkotmány szerint a megyei közgyűléseket minden tekintetben illeti».

Hogy tehát megítélhessük, jogosan járt-e el Heves vármegye az engedelmesség megtagadásában, azt kell tudnunk, mik azok a jogok, melyek e részben a megyéket törvény és alkotmány szerint megillették, tekintve egyszersmind a törvény hiányát pótló alkotmányos gyakorlatot is.

Vannak, kik azt hiszik, hogy a megyék a törvényteleneknek vélt felsőbb rendeleteket joggal félre tehetik; de én ezen nézetet alaptalannak s az eddigi gyakorlattal is merőben ellenkezőnek tartom.

Életem javát, 25 évet töltöttem a megyei életben, nem csupán mint figyelmes néző; cselekvő részt vettem a megyei közéletben, nem úgy, mint fizetéses tisztviselő, de úgy, mint folytonosan munkás tagja a megyei közigazgatásnak. Ismerem a megyei életnek minden mozzanatát, pedig saját tapasztalásomból ismerem, figyelemmel kísértem más megyék eljárását is; tagja voltam oly országgyűléseknek, melyek egyenesen a megyék kifolyásai voltak: és ezen hosszas tapasztalásom folytán határozottan merem állítani, hogy a megyéknek kétségkívül van joguk a törvénytelennek vélt felsőbb rendelet ellen felírást intézni, vagy az illető kormányzékhez, vagy egyenesen ő felségéhez, előadni okaikat, hivatkozni a törvényekre.

Lehetek, sőt voltak esetek, midőn a kormány, vagy ő felsége a fölhozott okoknak engedvén, rendeletét visszavette. De ha rendelete mellett tovább is megmaradt, azt a megyének teljesíteni kellett; joga nem volt az engedelmességet tovább is megtagadni; és ha ezt mégis tette, királyi biztos küldetett a legfelsőbb rendelet foganatosítására s az egész dolog rendbehozására, és a megye sérelem gyanánt följegyezte az eseményt és azt az országgyűlés elé terjesztette.

Ez azon gyakorlat, mely 1848 előtt is folytonosan létezett, és ezen gyakorlaton alapulnak a megyék jogai, melyek messzebb soha nem terjedtek, mint — a mint említém, — a fölírás küldésére, és ha ez sikertelen volt, az országgyűlésen követeik által a dolognak sérelemkénti előterjesztésére.

Hivatkoznak némeiyek az 1823-diki eseményekre; de ne feledjük, hogy akkor nem csupán, sőt nem is főképpen végrehajtási kérdés forgott fönn, hanem a fejedelem egyoldalú és absolut törvényhozói hatalmat akart gyakorolni, mert ujonczállítást és adófölemelést rendelt el, holott ezen tárgyak fölött csak az országgyűléssel együtt határozhatott volna.

Az 1825-diki országgyűlés fölíratai is éppen erre, s a királyi biztosok helytelen és néhol üldözéssel párosult eljárására fektetik a fösúlyt. Nem a törvények magyarázata fölött vitatkoztak akkor, mert se ő felsége, se királyi biztosai nem tagadták, hogy törvény szerint adó- és ujonczajánlás az országgyűlés köréhez tartozik, s a fösérelem nem a királyi biztosok kiküldetése, hanem a törvényhozási hatalom megsértése volt. Láthatja ezt kiki az 1825-diki országos irományokban, s én saját tapasztalatomból is tudom az akkor történeteket, mert már akkor, fájdalom, oly korban voltam, hogy a történeteket felfoghattam.

Hozhatnék elő egyes példákat, melyek egyes megyékbe küldött királyi biztosokra vonatkoznak; de mellőzve azokat, egy nem igen régen, azaz hús évvel ezelőtt történt általánosabb esetet hozok föl.

1847-ben a kormány politikai számításból a megyék nem csekély részében a főispánokat helyettesekkel akarta pótolni, s egy egészen új rendszert, úgynevezett adminisztratori rendszert, hozott be. Tekintélyes, köztisztelőben álló főispánoktól vétetett el, akarattjuk ellenére, a megyék kormányzata és adminisztratorokra bízott. Az ország legtöbb megyéje törvénytelennek tartotta ezen eljárást s fölirt az adminisztratorok ellen; de a kormány megmaradt rendszere mellett, s a megyék engedelmeskedni voltak kénytelenek: mert nem érezték magokat föl jogosítva, hogy az engedelmességet határozottan megtagadják és a kinevezett adminisztratorokat visszautasítsák. Azok átvették a kormányzatot, elfoglalták helyüket, elnököltek a gyűléseken, tisztujításokat tartottak, intézkedtek hivatalos körükben, s a megyék, mint mondám, engedelmeskedtek, sérelem gyanánt terjesztvén a történeteket az országgyűlés elé, hol az a többség által pártoltatott. 1847-ben még folytonos volt a megyék közigazgatási gyakorlata; mindenki tudta a megye jogait, kötelességeit; a szellem a megyék többségében inkább ellenzéki volt, mint engedelkeny: mégsem gyakorolták, sőt nem is követelték a megyék azon jogot, hogy a törvénytelen adminisztratori rendszertől, sikertelen fölírásaik után, az engedelmességet továbbra is megtagadják.

A mit egyik képviselőtársunk megemlített, hogy a felsőbb parancsolatok egyszerűen tisztelettel félretehetőek, mint a gyakorlat is mutatta, nem közigazgatási főbb rendeletekre, hanem csak a bírói parancsokra vonatkozik. E bírói parancsok törvénykezésünk hiányai közé tartoztak; így a törvényhozásnak gondoskodnia kellett, hogy azokkal visszaélés ne történjék, és a törvény, különösen az 1563. 78-diki, és az 1655. 53-diki t.-cz. világosan kimondották, hogy a bíróságok a törvénytelen parancsolatokat félretehessék. De másrésről arról is kellett gondoskodni, hogy a bíróságok e részben büntetlenül önkényt ne gyakorolhasanak a pörlekedők kárával, és a parancsolatok félre-

tevési jogához ellensúly gyanánt azt a sanctiót kötötték, hogy a sértett fél perbe foghassa a királyi tábla eldőt azon bírát, ki a birói parancsot félretette, és ha ez a félretevésnek alapos okát adni nem tudta, súlyos büntetésben marasztaltatott el, mint a törvény mondja: hivatalvesztés, képtelenség arra, hogy jövőre is hivatalt viselhessen, infamia és 200 ft. A félretevés önkénye tehát a büntetés által lón gátolva.

Nem lehet e birói parancsokat a politikai rendeletekkel összezavarni. A törvény ezek félretevésére nem adott jogot, és azért nem is szabott ilyenmű büntetést. És kérdem, mi volna következése, ha a megyék politikai rendeletek irányában ily jogot gyakorolhatnának? ha ezt büntetlenül tehetnék? ha azon elvnel fogva, mit némelyek szeretnek emlegetni, hogy a megye feleletre nem vonható, még felelni sem tartoznának érette? minő zavar következne ebből? Ha pedig éppen úgy, mint a birói parancsoknál, a törvény itt büntetést szabna a megyei bizottságokra s ezeknek oly tagjaira, kik a végzés hozatalában részt vettek, nem volna-e ez a megyékre oly pressio, mely azok állását, hatáskörét sokkal inkább veszélyeztetné, mint az eddigi törvényes gyakorlat? (Élénk, hosszas helyeslés.)

Heves vármegye tehát oly jogot követelt magának, midőn a miniszteri rendelet teljesítését határozottan megtagadta, mely a megyéket se a törvény, se a törvényes gyakorlat szerint soha sem illette.

Azt mondják mások, hogy ha Heves vármegye a formát illetőleg tévedt volna is, a miniszteriumnak se jogilag, se politikailag elég fontos oka nem volt arra, hogy a történeteket oly fontosaknak tekintse és rendkívüli szabályokhoz nyuljon, minthogy izgatás csakugyan nem történt.

Ha azon férfiú, ki 1849-ben az ápril 14-dikei határozatot indítványozta, s ez által a sanctio pragmaticát érvénytelennek nyilvánította; ha azon férfiú, ki ünnepélyesen kijelentette, hogy az osztrák dynastia

uralkodása alatt élni soha sem fog; ki e kimondott szóhoz híven, most sem lakik e haza területén, nem él a magyar törvények s a magyar alkotmány alatt, és nem tekinti magát a koronázott magyar király alattvalójának; ha, mondom, ezen lérfú a pragmatica sanctiót, s az ország azon törvényeit, melyek újabban alkottattak, saját személyére nézve kötelezőknek nem ismeri: ezt értem, és fel tudom fogni, ha ő múltjához, kimondott elveihez s e részbeli meggyőződéséhez ragaszkodván, szorosán következetes akar maradni. Egyéni nézete ez, melyet megtámadni sem jogom, sem akaratom. Jogilag és erkölcsileg helyes volt-e ezen nézetnek oly nyilvánítását, minőt az említett levelek foglalnak magokban, ide vetni hazánkba, hol azok veszélyes izgatás eszközeivé válhatnak: e fölött a távollevő ellen kárhoztató ítéletet mondani sem e helyre, sem körömhöz nem tartozik. (Élénk tetszés a középén.)

De, hogy azon honfiak között, kik jelenleg is a magyar törvények alatt élnek, Magyarország koronázott királyának alattvalói, a magyar alkotmány ótalma alatt élvezik polgári jogaikat, szólnak a tanácskozási termekben, és irnak a lapokban, hogy, mondom, ezek közt lehetnek olyanok, kik az említett levelekben foglalt elveket, azt a megtámadást, mely a magyar alkotmány alapelvei ellen intéztetett, azon kikelészt, mely legújabban alkotott törvényeink ellen van irányozva, osztják, magokévá teszik, és ezt egész nyilvánosságban kijelentik, sőt terjesztik, ezt, megvallom, fölfogni képes nem vagyok. (Zajos tetszés a középén.)

Nem érzik-e e kétféle helyzet között a különbség súlyát? Nem érzik-e, hogy a ki azt mondja: «Én nem ismerem el azon törvényeket reám nézve érvényeseknek és kötelezőknek, azok károsak és veszélyesek; de nem is akarok ezen törvények alatt élni, és nem is akarok azon királynak alattvalója lenni, ki ezen törvények szerint uralkodik, nem is akarok azon föld területére lépni, míg ezen törvények főnállanak»,

az erkölcsileg és jogilag bizonyosan más téren áll, mint az, ki azt mondja: «Én akarok ezen föld területén élni, én ezen hazának törvényei alatt állok, én ezen királynak alattvalója vagyok; hanem helyeslem, ha azon alkotmány, melynek alapján ezen fejedelem uralkodik, ha azon törvények, melyeket megszentelt, élesen megtámadtatnak, s az ország függetlenségét veszélyeztetőknek mondatnak, s ez a sajtó által, vagy más uton, a nép között terjesztetik»? (Hosszan tartó zajos tetszés a középén.)

Nem tudják-e, hogy ugyanazon cselekvény egyik helyzetben nem ugyanaz, a mi a másokban?

Nem tudják-e, hogy a vélemény, midőn az nyilván kijelentetik, és azon országban, melynek alkotmányos törvényei ellen van intézve, terjesztetik, gyakran nem csupán vélemény?

Hiba volt-e ez tőlök, vagy bűn, a fölött nem én itélek, és nem mi itélünk e helyen; én még praecupálni sem óhajtom a bíróság véleményét, ha netalán efféle kérdések elébe kerülnének. Annyi azonban igaz, hogy efféle megtámadások nyilvános kimondása és terjesztése könnyen izgatás eszközévé válhatik, gyakran az irónak és terjesztőnek szándékán kívül is, mert én szándékos izgatásról senkit vádolni nem akarok.

Az izgatás minden időben veszélyes lehet, de veszélyes volna az különösen helyzetünkben. 19 évig szenvedtünk az absolut kormányzat súlya alatt, s e szenvedések keserúséggel töltötték el a honpolgárok keblét. Ne higgye el senki, hogy midőn a rabnak börtöne megnyílik és ő ismét szabaddá lesz, egy pillanat alatt kialudják kebléből a kiállott szenvedések emléke és a keserőség, melyet abban a szenvedések összehalmoztak. Idő kell annak és kedvező körülmények. A szenvedéseknek, az elnyomásnak, a keserőségnek természetes következése a bizalmatlanság. Hazánk érdekében van-e ezen keserúséget, ezen bizalmatlanságot jövőre nézve is szítani és öregbíteni? (Zajos tetszés a középén.)

A nép, mely annyit nélkülözött, megeresztve vágyainak és ábrándjainak szárnyait, sokat vár és sokat remél. Vár és remél olyanokat is, mik jelenleg nem teljesülhetnek. Jótevője-e az a népnek, a ki mindig azon vágyakat és reményeket emlegeti előtte, melyek még nem teljesültek, azt pedig, a mi már megvan, kicsinyli és űcsárolja, és a megelégedetlenség magvait szórja el? Alkotmányunk visszaállítatott. (Fölkiáltás a szélső baloldalon: Nem állítatott vissza.) Némelyek azt mondják, hogy annak egy része, s az ő nézetök szerint nagy része még most sincs visszaállítva. Nem vitatkozom e pillanatban velök; de annyi tagadhatatlan, hogy van alkotmányos életünk, melyben élünk és mozgunk. (Helyeslés.) Van-e, a ki azt állítaná, hogy politikai állásunk, alkotmányos törvényeink fejlesztése már be van fejezve? hogy annak minden része változhatatlan, hogy fejlődésben, szellemi és anyagi téren, haladni többé nem akarunk? (Élénk helyeslés.) De ha fejleszteni akarjuk törvényeinket, institutióinkat és erőinket, annak eszközlésére tér kell, melyen mozoghassunk, és e tért legalább visszaállították törvényeink. E téren működhetünk, e tér nélkül pedig jogosan és törvényesen mozogni sem volnánk képesek. (Élénk tetszés a középben.) Helyes-e e nyereséget semmisnek tekinteni, gyanussá tenni a meglevő állapotot, gyűlöletessé azon törvényeket, melyeken állunk, s melyekből kiindulva, tovább haladhatunk? Ily izgatásokat s terjedésüket és káros következéseiket minden törvényes eszközökkel meggátolni, a kormány szent kötelessége, és azon lépéseknek törvényességét, melyeket a kormány e célból tett, nem abból kell megítélni, hogy az izgatásnak volt-e valami eredménye? hogy az terjedt-e tovább? mert hiszen a meggátolásnak éppen az a célja, hogy az izgatás ne terjedjen és hogy eredménye ne legyen. (Úgy van! jobbról.)

Némelyek vádúlj hozzák föl a kormány ellen, hogy büntette Eger városát, büntette Heves vármegyét

birói ítélet előtt. Én e vádat merően alaptalannak tartom. A kormánynak nincs joga büntetni, mert ez a bíró dolga. De a miniszterium nem is büntette se Heves vármegyét, se Eger városát. Intézkedései, melyeket tett, csupán politikai intézkedések, melyek által Eger városa és Heves vármegye hibás lépéseinek káros és veszélyes következései lőnek elhárítva.

Nem szeretek hasonlatokat használni, de a jelen esetre mégis felhozom például azt, hogy ha valaki, saját lakásában, ablakára ragaszt oly iratot, melyben az alkotmány alapelvei, a fönálló törvények keméryan megtámadtatnak, oly iratot, mely tartalmánál fogva, tán az írónak szándoka nélkül is, izgató természetű, s azt úgy ragasztja föl, hogy az utczáról mindenki elolvashatja: mit kell ennek ellenében a közhatóságnak cselekednie? Talán bíró elé kell idéznie azt, ki az iratot oda ragasztotta, de az iratot mindaddig ott hagyni, míg a bíró az ítéletet ki nem mondotta? Ez, úgy hiszem, fonák eljárás volna. (Élénk, hosszas tetszés a középén.) Mindenesetre az első lépés, mit bármely hatóság vagy kormány ily esetben tenni fog, az lesz, hogy az izgató iratot onnan eltávolítja, s ha szükséges, azután veszi kereset alá a tettest. Nem volna-e visszás dolog, ha a tettes az iránt emelne szót, hogy ő polgári jogaiban sértve van, mert a lakás az övé volt, az ablak az övé volt, az irat az övé volt, s az ő jogának megsértésével mentek be szobájába, és vették le az iratot saját ablakáról, mielőtt ő még pörbe fogatott és elítéltetett volna? (Tetszés a középén.) Nem ilyen-e az, a mit némelyek a miniszterium ellen vádúl fölhoztak?

Somssich barátom megemlítette az égő kanóczot, melyet gyulékony anyagok közelében tett vagy ejtett le valaki. Nem első teendő volna-e ily esetben az, hogy az égő kanócz, mely ugyan még nem gyujtott, eltávolíttassék, hogy ne is gyujtson, és azután tétesenek lépések az ellen, ki a kanóczot szándékosan oda tette, vagy vigyázatlanúl elejtette? (Élénk tetszés)

a középén.) Van-e valaki e házban, ki helyeselné, ha bevárnák, míg a kanócz gyujtott, hogy a tettest a következésekért is felelőssé tehessék? Van-e valaki, a ki az égő kanócz eltávolítását helytelennek tartaná, mert az még nem gyujtott? (Élénk tetszés a középén.)

Fölhozzák Eger városa mellett még azt is, hogy hiszen az csak bizalmat szavazott a levelek írójának, de nem nyilvánította, hogy annak politikai elveiben és nézeteiben osztozik.

Politikai téren lehet bizalmat nyilvánítani oly férfinak is, kinek politikai elveit, nézeteit még nem ismerjük, de fölteszszük róla, hogy azok a mi nézeteinkkel és érdekeinkkel összhangzásban vannak. De annak irányában, ki politikai nézeteit éppen most oly határozottsággal, mely minden kétséget kizár, nyilvánította, e nyilvánítás folytán bizalmat szavazni kétségtelenül annyi, mint nézeteiben osztozni. (Élénk tetszés a középén.) Mit mondanánk oly emberről, ki azt adná elő, hogy törhetetlen bizalma van a politikai téren politikai működést illetőleg oly férfinhoz, kiről bizton tudja — mert tőle éppen most hallotta, — hogy elvei és nézetei az ő elvei- és nézeteivel határozottan és merőben ellenkeznek, ellenkeznek pedig a leglényegesebb dologban, mely az egész politikai működésnek alapját képezi? Volna-e ily kijelentésnek más lehető magyarázata, mint az, hogy a bizalmat nyilvánító reméli, hogy amaz rögtön és teljesen megváltoztatja eddigi meggyőződését, a mi arra nézve nem megtiszteltetés, hanem talán inkább bántás volna? (Helyes! Úgy van!)

Hiba volt-e, vagy bűn Eger városa részéről azon határozat hozatala, melyet a kormány megszüntetett? nem vizsgálom. A kormány maga hibának tekintette azt, és Eger városát nem kívánta büntetés alá vonni; de a hibának lehető rossz következését meg kellett gátolnia, mert azt a kormány el nem nézhette, és a példa utánzását hallgatásával elő nem segíthette. Mint-hogy tehát a kormány nem büntetett, mihez joga sem

volt, hanem a helytelen cselekvések veszélyes következéseit és az izgatás terjedését politikai intézkedés által meggátolta, tette pedig ezt oly módon, melyet a törvény nem tilt, sőt parancsol, és oly megyei jogot, mely törvény vagy gyakorlat szerint eddig fönállott volna, semmiképpen nem sértett: a kormány eljárását törvényellenesnek mondani nem lehet. (Élénk helyeslés a középén.)

A ház több tagja, de maga az 1848-diki törvények XVI. cikkelye is a megyéket az alkotmány védbástyáinak nevezte. Osztozom ezen nézetben. De ha a megyék oly hatósággal és annyi hatalommal volnának fölruházva, minőt Heves vármegye magának tettleg követelt; ha a megyéknek joguk volna a felsőbb rendeleteket, midőn azokat törvényteleneknek hiszik, egyszerűn félre tenni, a kormánynak az engedelmisséget megtagadni; ha a kormánynak nem subordinálva, hanem csak coordinálva volnának; ha a kormánytól nem függnének; ha tetteikért felelősek senkinek sem volnának, de a felelős miniszterium intézkedéseinek sikerét passiv ellenállással meggátolhatnák, akkor a megyék nem védbástyái volnának az alkotmánynak, hanem lehetetlenné tennék annak föntartását. (Élénk tetszés a középén.) Képzelt-e valaki magának ilyen megyék mellett rendezett állapotot? képzelt-e oly országot, melyben 150 testület, megyék, városok, mindenik külön állva, majdnem souverain hatalmat követelne magának a végrehajás terén, senkitől nem függenének, és egymással össze nem függenének? (Zajos tetszés a középén.)

Azt mondják, hogy oly hatalom mellett, minőt Heves vármegye követel magának, és oly terjedt hatóság mellett, minőt némelyek a megyéknek tulajdonítani akarnak, a parlamentális kormány lehetetlen. Én azt állítom, hogy ily módon nemcsak a parlamentális, hanem bármi néven nevezendő alkotmányos kormány egyaránt lehetetlen. (Kitörő éljenzés.) Ha valaha veszély fenyegetné is a megyei rendszert, ez nem abból

fog származni, hogy a megye törvényes jogainak és kötelességeinek korlátai közé szorítottatik, hanem abból, hogy e jogok a törvény és gyakorlat határain túl annyira kiterjesztetnek, hogy ez által minden közigazgatás lehetetlenné válnék. (Tetszés.)

Bocsássanak meg, hogy hosszasabb voltam előadásomban, mint óhajtottam volna (Halljuk! Halljuk!), kivált miután a tárgy napok óta kifejtetvén, az okok minden oldalról már bőven előadattak, és nekem alig maradt egyéb a mondottak ismétlésénél. (Élénk ellenmondások!.)

Szabad legyen még azon kérést intéznem a tisztelt ház tagjaihoz: küzdjünk, hol véleményeink eltérők, a tárgyból merített okokkal; de ne vádoljuk egymást rejtett czélokkal és ne gyanúsítsuk egymás szándokát. Ha egyik fél azt mondja a másikról: «Ti zavart akartok és forradalmat, és fölforgatást», emez pedig azt hirdeti ellenfeléről, hogy az ország jogait, az alkotmányt akarja megrontani, a kormány hatalmát károsan terjeszteni, a megyéket megsemmisíteni: mindezek itt közöttünk talán hatás nélkül hangoznak el. De a nép közé terjesztetvén, egyik és másik oldalról bizalmatlanságot, gyanúsítást, gyűlölséget szülnek, fölzaklatják a békés indulatokat, elzsibbasztják a higgadt tevékenységet: és miudezeknek csak a haza látja kárát. (Élénk tetszés.)

Végzem szavaimat azon kijelentéssel, hogy én a miniszteriumtól előadott felelettel megelégedvén, annak Eger városa és Heves vármegye irányában követett eljárását helyeslem. (Szünni nem akaró éljenzés és taps.)

A képviselőház névszerinti szavazás útján, 195 szóval 110 ellen kimondotta, hogy helyesli a kormánynak Hevesmegye irányában követett eljárását.

AZ ÁLLAMADÓSSÁGRÓL SZÓLÓ TÖR- VÉNYJAVASLAT TÁRGYÁBAN.

A magyar kormány ő felsége többi országainak és tartományainak kormányával megállapodást hozott létre az államadósság kérdésében. A képviselőház 1867 december 7-dikén tárgyalta az Andrássy Gyula gr. miniszterelnöktől erre nézve előterjesztett törvényjavaslatot, valamint Madarász Józsefnek ezen ügyben előadott következő határozati javaslatát:

Határozza el a ház az osztrák kormány által tett osztrák állami adósságokra nézve:

1-ször. Az osztrák kormány által Magyarország hozzájárulása nélkül tett államadóssághoz járulásra senki jogosan nem kényszeríttethetik.

2-szor. Számoljon az osztrák kormány az 1849-dik év óta történt magyarországi bevételek- és kiadásokról, s a mennyiben netalán jogosan több kezelési kiadás és befektetés mutattatnék ki, ezt Magyarország az osztrák kormánynak megtéríteni, a mennyiben pedig netalán a bevétel haladná a kezelési kiadásokat és befektetéseket, ezt az osztrák kormány Magyarországnak visszatéríteni köteles.

3-szor. Általános népszavazás rendeltetik el Magyarország összes területén a végett, hogy az országnak minden adózó tagja szabadon nyilatkozhassék, vajjon az osztrák kormány által Magyarország hozzájárulása nélkül tett osztrák államadósságból vállal-e, és mennyit? avagy az esetben, a midőn főleg az 1790/1 és 1847/8-diki törvényekkel biztosított önálló állami élete Magyarországnak visszaállítatik, egyszer mindenkorra adandott összeggel, mint szabad ajánlat útján segélyezéssel, járul Magyarország népe az örökös tartományok népei nyomorának enyhítéséhez?

És az esetre, ha a képviselőház ez indítványt elvetve, mégis a fenjelölt osztrák államadósságból bármely részt elvállalna, alulírt képviselő, meg lévén győződve, hogy az általa itt előadott indokok Magyarország népe majdnem összegének érzületével ugyanazonosak, vallván azon igazságot, hogy mások által tett adósságot bárki is csak önjószántából vállalhat el, és ellenkezőre törvény által sem kényszeríttethetik, nyilvánítja egyúttal, hogy az osztrák államadósság elvállalásából a nemzetre s egyesekre eredhető károkkért a felelősség, vagyonaikkal is, azokat fogja terhelni, a kik ezt a nemzetre reáshavaznák.»

Tisza Kálmán a következő indítványt terjesztette elő:

«A képviselőház addig, míg a magyar korona országainak remélhető állami bevételeiről, s előre látható úgy közhatalmi, mint

saját állami kiadásairól, hivatalos, részletes és okadatolt kimutatás folytár magának biztos tudomást nem szerzett, az államadósságok után elvállalandó évi járulék mennyisége felett nem határozhatván, a szőnyegen levő törvényjavaslat részletes tárgyalásába jelenleg nem bocsátkozik, hanem oda utasítja a miniszteriumot, hogy a fentemlített kimutatást mielőbb terjessze be.»

A vita 7-dik napján, december 14-dikén, fölszólalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: (Halljuk! Halljuk!) T. ház! Nincs a politikai életben nehezebb helyzet, mint a törvényhozóé, midőn valamely nagyfontosságú kérdés tárgyalásánál azon meggyőződésre jut, hogy a nem mellőzhető megoldásnak minden lehető módja súlyos áldozatokkal jár. Ily helyzetben vagyunk mi jelenleg az államadósságok kérdésénél.

Nem csupán pénzügyi kérdés ez, melynél csak a számok határoznak, nem is egyedül jogi kérdés, melynek megoldásánál kizárólag a quid juris szolgál zsinórmértékül, hanem egyszersmind oly politikai kérdés, melyet, az ország összes politikájától különválasztva, tisztán és alaposan megítélni sem lehet.

Ha egyedül a jogi szempontot kellene tekintetbe vennünk, egyszerűen hivatkozhatnánk azon alkotmányos elvre, melyet a fejedelem által szentesített törvény is kimond, hogy Magyarországot alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek az ország törvényszerű beleegyezése nélkül tételtek, szorosán jogilag nem terhelhetik. Fölhozhatnók, hogy alkotmányunk sértetlen föntartása mellőzhetetlen föltétele volt a pragmatica sanctióban megállapított trónöröklésnek: ennél fogva senki oly terheket ránk nem háríthat, a melyek alkotmányos befolyásunk nélkül jöttek létre. Mellőzhetnók ily módon az egész kérdést, mely minket jogilag nem illet.

Ha egyedül pénzügyi tekintetekből akarnánk kiindulni, számokkal mutathatnók ki, hogy e terhek nyomasztó nagysága hazánk jólétét s anyagi érdekeink fejlesztését gátolná, és kimondhatnók, hogy csak akkor járulunk az államadósságok fizetéséhez, ha saját szük-

ségeinken és beruházásainkon fölül jövedelmeinkből marad valami.

Ha mindezeket kár és veszély nélkül mondhatnók és tehetnők; ha ily egyszerű határozat által végleg elháríthatnók hazánkról az államadósságok súlyát: könnyű volna megállapodásunk, mert ki az, ki tetemes terheket merne és akarna róni hazájára, ha csak arra a szükség és a teher nagyságánál is súlyosabb politikai okok nem kényszerítik? ki az, ki ne örülné, ha könnyíthet a nép súlyos terhein és az ország fölvirágzását előmozdíthatja? (Tetszés a középén.)

De a közjogi és pénzügyi tekintetekon kívül vannak életbe vágó politikai tekintetek, melyeket figyelem nélkül hagyni nem lehet, s melyeket épp oly komolyan meg kell fontolnunk, mielőtt határoznánk. A pénzügyi szempontokat eddigi vitatkozásainkban számosan kifejtették; engedje meg a t. ház, hogy én főleg a politikai okokról szóljak, mert éppen ezek azok, melyek engem az előttünk levő törvényjavaslat elfogadására indítanak. (Halljuk! Halljuk!)

Helytelen azon fölfogás, hogy mi csak rokonszenvből, testvéri szeretetből vagyunk hajlandók az államadósságok terhében részt venni. Tudjuk mi azt, hogy a politikában nem a rokonszenv, hanem a becsületes érdek a legfőbb irányadó. (Élénk tetszés.) Ez a legbiztosabb kapocs nép és nép között, s a mely szövetekezésnél a felek érdekei nincsenek összhangzásban, ott a szövetezés föntartása számtalan bonyodalmakkal jár. (Tetszés.)

Mi volt a legfőbb indító ok, mely őseinket arra bírta, hogy a Habsburg-dynastiát Magyarország trónjára meghívják, a trónöröklésnek első szülöttségi rendjét megállapítsák, s utóbb a leányágra is kiterjesztve, annak kiholtáig a királyválasztás ős jogáról lemondjanak? Kétségkívül azon meggyőződés, hogy a magyar nemzet, biztos és erős támasz nélkül, egyedül saját erejével, hazáját és nemzeti lételét ellenségeinek túlnyomó hatalma ellen megvédeni nem képes. (He-

lyeslés a középben.) Nemcsak uralkodót kerestek ők, hanem egyszersmind biztos támaszt. Mivel pedig Ausztriának fejedelme több más országoknak is ura volt, arra számítottak, hogy, ezen országokkal ugyanazon közös fejedelem alatt állva, közös védelemre egyesülve, megtörhetik az ellenség hatalmát, és megmenthetik hazájokat. Az eredmény igazolta előrelátásukat. Hosszas harczok után meg lett mentve az ország és a főczél, melyért a *pragmatica sanctio* kötöttet, biztosítva lőn.

Ugyanazon indokok, melyek őseinket arra birták, hogy erős támaszt keressenek a nemzet politikai létének biztosításában, ugyanazon tekintetek, melyek őket a *pragmatica sanctio* által ünnepélyesen megállapított szövetkezésre vezették: főnnállanak most is e szövetkezés föntartására nézve. A török hatalom nem veszélyes ellenség többé, s úgy hiszem, nem is ellenségünk. De az európai hatalmak nagy része oly terjedelmű és oly tetemes erővel rendelkezik, hogy azok között Magyarország, mint külön, saját magában álló ország, biztos támaszt nyújtó szorosabb szövetség nélkül, fönn nem állhatna. (Igaz!) A sors országunkat oly nagy hatalmak közé helyezte, melyeknek bármelyike, midőn azt hinné, hogy vágyainak és terveinek útjában állunk, minket — saját erőnkben bizakodókat — roppant erejével bizonyosan elsöpörne. (Nagyon igaz!) És ha e nagy hatalmak bármi okból egymás ellen küzdenének, e küzdelemben nem mi magunk, hanem mások érdeke vagy szeszélye határozná sorsunk fölött, elnyelvén vagy földarabolván hazánkat. (Úgy van!)

De ha kétségtelen az, hogy erős támasz nélkül, egyedül saját magunkra hagyatva, biztosan fönn nem állhatunk: minő szövetség volna az, mely nekünk biztosabb támaszt nyújtana, mint azon szövetség, melyet őseink a *pragmatica sanctio*ban kötöttek, s melyben meg tudtuk eddig is védeni hazánkat minden külellenesség ellen? (Élénk tetszés a középben.) Hol találánánk népeket, melyeknek a mi szövetségünk épp olyan

fontos, épp olyan szükséges volna, mint nekünk az övék? (Igaz! Helyes!) Ha valamely idegen nagyhatalommal szövetkeznénk, tartok tőle, hogy a beolvasztás veszélye fenyegetné hazánkat. Tekintsünk végig Európa mostani helyzetén, vegyük fontolóra mindazt, a mi közelebb történt, s látni fogjuk, hogy e félelem éppen nem alaptalan. (Igaz!) Ha pedig kisebb keleti szomszédainkkal kívánnánk szövetségbe lépni, hazánk területi épsége miatt saját szövetségünkkel jöhetnénk oly surlódásokba és belküzdelembe, mely magát a szövetkezés célját is meghiusítaná. (Élénk helyeslés a középén.)

Szívemből óhajtom, hogy ezen szomszéd országok föntarthassák alkotmányos szabadságukat, kifejthessék állami létüket; soha nem adnám szavamat oly politika helyesléséhez, mely őket ebben gátolni akarná, s bármi csekély szavam volna, fölemelném azt minden annexionális törekvések ellen (Zajos tetszésnyilvánítások), mert ezt Magyarország részéről igazságtalannak, károsnak, sőt veszélyesnek tartanám. (Élénk helyeslés a középén.) Meg vagyok győződve, hogy ily politikát Magyarországnak követni soha nem lehet, nem szabad. (Zajos tetszés.) De éppen azért, mert szíves szomszédtságban és barátságban kívánok velök maradni, nem óhajtom, hogy azon szövetség helyett, melyben Ausztria szabad népeivel állunk, velök lépünk oly szoros szövetkezési viszonyba, melyben egymásnak azon erős támaszt sem nyujthatnók, a melyet a mi föntartásunk és az ő föntartásuk kíván, s a mely a könnyen egymásba ütközhető érdekek miatt még a barátságos egyetértést is megzavarná.

Nem azért hozom én föl ezeket, mintha hinném, hogy lehet a háznak oly tagja, ki a *pragmatica sanctio*t megtámadni és felbontani törekszik; tudom én azt, hogy ezen ünnepélyes alapszerződést tiszteletben tartani polgári kötelességének hiszi mindenki; tudom, hogy ez alkotmányunknak egyik alaptörvénye, és országgyűlésünk jelenleg is nem a *sanctio pragmatica*

fölött, hanem annak alapján tanácskozik. Csak azért hozom fel mindezeket, hogy kifejtsem mindazon okokat, melyeknél fogva én a *sanctio pragmatica*-ban megállapított szövetekezést nemcsak azért óhajtom sértetlenül föntartani, mert ezt a törvény parancsolja, hanem azért is, mert lelkemben meg vagyok győződve, hogy hazánk érdekeit és politikai létünk sértetlen föntartását egyedül az biztosíthatja. (Hosszas élénk helyeslés a középén.)

A ki a *pragmatica sanctio*-t tiszteli ugyan, mert törvényt sérteni nem akar, és annak erőszakos felbontását tetteleg eszközölni nem kívánja, de a fölbontást nem tartaná károsnak hazánk érdekeire nézve, mert talán valamely más szövetekezést hasznosabbnak vél: az valószínűleg nem fog túl menni a kötelezettségeknek törvény szabta mértékén, nem lesz hajlandó tetemes áldozatokra. De a ki azt hiszi, hogy politikai létünk biztosítására a *pragmatica sanctio* ma éppen oly fontos, oly szükséges, mint megkötésekor volt; a ki azt hiszi, hogy azon szövetekezést, melyet a *pragmatica sanctio* megállapított, még ha szabad volna is, veszélyes volna mással fölcserélni: annak óhajtania kell, hogy e szövetekezés céljának teljesen megfeleljen, habár e végett súlyos áldozatok volnának is szükségesek. (Hosszasan tartó tetszésnyilvánítások a középén.)

Szövetekeztünk főképp közös és kölcsönös védelemre, szövetekeztünk, hogy egymásnak biztos támaszul szolgáljunk. Ha e célú komolyan akarjuk, nem hagyhatjuk figyelem nélkül azon elvet, melyet ezen országgyűlés első válaszfölriratában kimondott, hogy: «nekünk, kik szorosán ragaszkodunk a *pragmatica sanctio* minden pontjaihoz, lehetetlen akarnunk, hogy annak egyik főcélja, a közös biztosság, elérhetlen legyen; lehetetlen akarnunk, hogy azon támasz, melyet a biztosság érdekében egymásnak nyújtunk és egymástól várunk, megszűnjék erős lenni».

Az államadóságok összege oly nagy, hogy ha Ma-

gyarország azokban részt venni vonakodik, vagy csekély részben járul azokhoz, és nem megy el a méltányosságnak erejéhez mért határáig, az örökös tartományok népei e súlyos terhet egyedül magok elbirni nem képesek. Nem veszünk-e sokkal többet politikailag, s valószínűleg anyagilag is, ha azon népek az erejüket annyira meghaladó terhek miatt meggyöngyülve, nem fogják nekünk a közös védelemben azon támaszt nyújthatni, melyet a *pragmatica sanctio* szerint tőlök várnánk? (Igaz! Úgy van! a középén.) A védelem súlya ez esetben túlnyomólag reánk nehezedik, s a mit az államadósságoknál megnyerni véltünk, a védelem terhének növekedése által veszítjük el, és e veszteség veszélyesebb lesz, mert a védelem elégtelensége magát az országot is kockáztatja. (Élénk tetszés a középén.)

Ez az egyik politikai tekintet, melyet fölhozni szükségesnek tartottam.

Korunkban, midőn a közlekedések gyorsasága a kereskedelmi forgalmat oly nagyra emelte; midőn ez oly tömérdek magán és közérdekre kihat; midőn a pénz nagyobb hatalom, mint valaha volt, s a hitel nemcsak a kereskedelennek, hanem az állam életének is szükséges kelléke; midőn minden csapás, mely valamely államban a pénzvilágot érinti, gyorsan elterjed a legtávolabb országokba, és fölriasztja a sértett érdekek tömegét, melyek ótalmára nemcsak egyesek, hanem államok is szövetkeznek: nem lehet az, hogy azon 3000 millió, melylyel Ausztria tartozik, Európa népeinek vagyonából egyszerre kitöröltessék; és ha e csapást jogos, de nem méltányos vonakodásunkkal mi okozzuk vagy mozdítjuk elő, magunk ellen zudítjuk a sértett érdekeket Európa-szerte, az egyesekét úgy, mint az államokét; nekünk pedig éppen a jelen viszonyok között nagy szükségünk van az európai közvélemény támogatására, és veszve volnánk, ha ezen közvélemény ellenünk fordulna. Lehetnek államférfiak, kik Ausztriával való viszonyaink teljes

kiegyenlítését nem óhajtják, nem azért, hogy Magyarország nagy és erős, hanem azért, hogy Ausztria belviszályai miatt gyöngye legyen; de még ezen államférfiak sem támogatnának bennünket abban, hogy mivel alkotmányunknál fogva jogilag kötelesek nem vagyunk az osztrák államadósságokat fizetni, ne is fizessük azokat, s aligha beleegyeznének, hogy ezen adósságok maradjanak inkább fizetetlenek. (Igaz! Ugy van!)

És ez a másik politikai tekintet, melyet, nézetem szerint, figyelembe kell vennünk.

A harmadik politikai tekintet, melyet szintoly fontosnak és megfontolást igénylőnek tartok, a múlt idők eseményeiből vont tapasztaláson alapul. (Halljuk! Halljuk!)

Azon szövetség, melyet a *pragmatica sanctio* megállapított, külviszonyainkat illetőleg megfelelt ugyan céljának, mert megvédte és megmentette az országot, de belviszonyainkra nem volt mindenben áldás-hozó. És ezt azon szerencsétlen körülmény okozta, mely nem tőlünk függött, de, fájdalom, létezett: hogy midőn a *pragmatica sanctio* kötöttet, s azóta és a legújabb időkig az örökös tartományok népei nem bírtak alkotmányos szabadsággal, hanem abszolút hatalom alatt állottak, ezen abszolút hatalom képviselte őket irányunkban, és mi nem velők egyezkedtünk. E körülménynek egyik következése az volt, hogy ők nem látták érdekökben támogatni a mi alkotmányos szabadságunk sértetlen föntartását, sőt gyakran úgy tekintették azt, mint az ő anyagi érdekeikkel ellenkezőt. Abszolút dynastiáknak külpolitikája is gyakran más irányú, mint a szabad népeké; azoknál a terjeszkedés, a birtokszerzés vágya sokkal nagyobb, mint emezeknél: mert a népek viselik azon háborúk terheit, melyek e vágnak következései; tudják és érzik, hogy mennyibe került gyakran a birtokszerzés, mely nekik tulajdonképpen hasznot alig hozott. Ausztriának is voltak olyan háborúi, melyek terjeszkedési

vágy következései valának. Hozzájárult ehhez az, hogy a fejedelem és annak több országai előbb a római szent birodalomnak, utóbb a német szövetségnek voltak tagjai, miből ismét nem egy háború származott. A háború tetemes költségeket vesz igénybe. Magyarországon a fejedelem alkotmányszerűleg az ország beleegyezése nélkül pénzre szert nem tehetett; ott kereste tehát azt, a hol absolut hatalommal uralkodott. Ez gyakran nagyobb terheltetésekkel járt az örökös tartományokban, és a fejedelem ezt nekik más úton igyekezett pótolni. E módok azonban nagyrészt a mi rovásunkra történtek. Ápolta és ótalmazta azon népek iparát és kereskedelmét a miénk rovására; a vámokat nem egyedül kereskedelmi tekintetből szabályozta, hanem irányunkban pénzforrásnak tekintette; alkotmányszerűleg, mint magyar király, közvetlenül nem kényszeríthetvén bennünket nagyobb fizetésekre, mint az örökös tartományok fejedelme közvetve oly összegeket vett rajtunk, melyek iparunkat és kereskedésünket megrontották. Gyakran megtörtént, hogy nyers termékeink kiviteli váma nagyobb volt, semhogy azokat haszonnal ki lehetett volna vinni, s ez által gazdasági iparunk is szenvedett. Mi az örökös tartományok népeivel nem érintkeztünk, az ő érdekeiket számba nem vettük; ők pedig a mi érdekeinket az ő érdekeikkel gyakran ellentétben állóknak tekintették. E miatt századokon keresztül elkeseredett harcz folyt a fejedelem trónja előtt, nem fegyverrel — titkosan, de ránk nézve annál veszélyesebben. A magyar király nem egyedül magyar tanácsosainak szavát hallgatta meg; befolyással voltak elhatározására még a magyar ügyekben is német tanácsosai, kik saját népük javát vélték előmozdítani, midőn a mi törvényeink, a mi alkotmányunk ellen intézték tanácsaikat, és befolyásuk gyakran túlnyomó volt.

Ez volt oka, hogy alkotmányunk, melyet a törvények, a királyi hitlevelek biztosítottak, nem egy lénye-

ges pontjában sértve lőn, s köztanácskozásaink tetemes részét a sérelmek orvoslásának sürgetése foglalta el. Tekintsünk végig törvényeinken és országgyűlési iratainkon: oly halmazával találkozunk e sérelmeknek, melyeknek tömkelegében utóbb már eligazodni alig lehetett. Csak egy országgyűlést tudunk fölmutatni a sok közül, mely tanácskozásait nem sérelmek előadásán, hanem azon nyilatkozaton kezdte, hogy az utolsó országgyűlés óta nem történt sérelem a haza törvényein, s ez volt 1792-ben, II. Lipót halála után, ki, fájdalom, csak két évig uralkodott.

A siker kedvezése tetemesen megváltoztatta ezen helyzetet. Most már az örökös tartományok népei is alkotmányos szabadsággal birnak, és érdekekben van a mi alkotmányos szabadságunkat védelmezni szintűgy, mint nekünk érdekekben van az övéket minden erőszakos elnyomástól lehetőleg megóvni. És ha szellemileg ily érdekegység jött létre köztünk és közöttök, kerüljük az anyagi téren is, mely a szelleminél nem kevésbé fontos, összehitközésbe hozni saját érdekeinket az ő érdekeikkel, habár ezt áldozattal kellene is elérnünk. (Élénk tetszés a középén.) Ne idézzük elő ismét azon keserű érdekharczot, mely nekünk annyi bajt okozott. Hol állanánk iparunkban, gazdaságunkban és szellemi kifejlődésünkben, ha ezen harcz századokon keresztül meg nem zsibbasztotta volna minden törekvéseinket? Nagyobb a nyereség, melyet így elérünk, mint az áldozat, melyet az adóságek egy részének elvállalásával politikai lételünk biztosítása tekintetéből hozunk. (Felkiáltások a középén: Nagyon igaz!)

Hányszor szólunk már alkotmányunk garantiájáról, hányszor emlegettük azon rémet, melytől szabadságunkat féltjük, s melyet reactionnak neveznek. Mi ez a reactio, és kikből áll az? Azoknak törekvése, kik az absolut hatalmat, melynek ők voltak kezelői, feledni nem tudják, és azt minden áron vissza óhajtják; de nem oly nagy a számuk, és nem oly nagy az erejük,

hogy bármikor félelmesek legyenek, ha nép nem áll hátuk mögött. (Zajos tetszésnyilvánítás a középén.) Most az események eiválasztották tőlök Ausztria népeit, és ezen népek lesznek védői s legbiztosabb támaszai szabadságunknak, ha nem sértjük érdekeiket az által, hogy vonakodunk az államadósságok viseléséhez járulni, és nem kergetjük őket ismét a reactio karjaiba, mely, magára hagyatva, nem létezhetik, de a sértett érdekek tömegével egyesítve ismét veszélyessé válhatik. Lelkem legbenső meggyőződése az, hogy az adósságok oly mennyiségének, mely erőnk-höz képest a méltányosság mértékének felel meg, önkényes elvállalása által több szellemi, s a következőket tekintve, több anyagi hasznot hajtunk hazánknak, mint a mennyit ezért áldozunk. (Helyeslés a középén.)

Emlékezzünk a 48-diki eseményekre. (Halljuk!) Azon év annyi jó törvényt hozott létre, hogy nem lesz kegyelet hiánya, ha megemlítek egy hibát, melyet akkor elkövettünk; elkövettünk, mondom, mert én a hibának, őszintén megvallva, magam is részese valék. (Halljuk!)

A 48-diki törvények szentesítése után azonnal felszólított ő felsége — a bécsi kormány kivánságára — minket, akkori minisztereket, hogy az államadósságokból 200 milliónak, vagyis évi kamatainak elvállalását eszközöljük. A bécsi miniszterium azon hibát követte el, hogy ezt tőlünk mint jogi kötelezettséget követelte, és mi ezt el nem ismerhettük, s úgy hiszem, helyesen cselekedtünk, hogy azt, mint jogi kötelezettséget, el nem fogadtuk. De részünkről a hiba abban állott, hogy azonnal, minden haladék nélkül, ki nem jelentettük, a mit a 61-diki országgyűlés kijelentett, hogy jogilag ugyan kötelesek nem vagyunk, de politikai okoknál fogva és méltányosság tekintetében készek vagyunk ezen tárgy fölött velök tanácskozni s kölcsönös egyezkedésünk eredményének létrehozásában működni. Mennyi baj, mennyi veszély, vér és

áldozat lett volna ez által valószínűleg elkerülve. Nehéz ugyan utólagosan is megmondani, mi történt volna, ha ez vagy amaz előzmény nem történik, de valószínűnek tartom mégis, hogy a harcz, melyet végig kellett küzdenünk, s melynek oly szerencsétlen eredménye lőn, hamarább bevégeztetik és kedvezőbb kimenetele lesz, ha mi akkor az államadósságok elvállalására, nem mint szorosan jogi kötelezettségre, hanem mint politikailag szükséges lépésre hajlandók lettünk volna. (Élénk tetszésnyilvánítás a középén.) Igaz, hogy utóbb ezen lépéstől is kevésbé idegenkedtünk volna; de már akkor minden késő volt.

Azt mondják, hogy Horvátország és a felizgatott nemzetiségek már akkor elkezdték a harczot, nem az államadósságok miatt, hanem, mert nemzeti érdekeiket sértve vélték; (Halljuk!) de emlékeztetem azokat, kik az akkori eseményeket figyelemmel kísérték, hogy kezdetben, és még ezen nemzetiségi harczok elején is, Ausztriának liberális államférfiai, kik magoknak az alkotmányt kivívták, nem voltak irányunkban ellenséges indulattal, és ha az ő érdekeiket az adósságok egy részének elvállalásával a mi érdekünkhöz kötöttük volna, nem is lettek volna ellenségeinkké, s az ő befolyásukkal, az ő segítségök által támogatva, kiegyenlíthettük volna azon nehézségeket is, melyek Horvátország és a nemzetiségek fegyveres harczát okozták.

Azt mondják némelyek, hogy a népek millióit, és nem a pénzüzéreket érdekeit kell tekintetbe vennünk, mert ezek száma úgy is csekély. Lehet; de befolyásuk minden államban és minden időben fontos, s a nép millióira is gyakran nagy hatással van, és tekintve azt, hogy az örökös tartományokban és a fővárosban már akkor az állampapírok nem csekély része a nép kezében is volt, a kisebb kalmár és iparüző, az ügyvéd, orvos és sok más, kinek egy-két kisebb-nagyobb mennyiségű állampapírja volt, azt hitte, hogy a mi tagadó válaszuk az ő keservesen szerzett vagyonát,

mely ezen papirokban feküdt, értékében alászállítja, sőt megsemmisíti, mi őket ellenünk ingerelte, a reactio pedig fölhasználta ezen ingerültséget, s ellenségeink száma nagyobb és félelmesebb lett. Ha mindez akkor nem történik, ha mindazok, kik vagyonukat féltették a mi tagadó válaszuk következtetésétől, éppen ezen vagyonzálogatást abban kereshették volna, hogy az államadósságok terhében mi is részt akarunk venni, nem ellenségeink, hanem szövetségeseink lettek volna.

És hol állanánk most? Ipar és kereskedelem bizonyosan virágzóbb volna nálunk is, nálok is; a mi alkotmányunk és az ő alkotmányuk megszilárdulva, mennyire fejlődött volna azóta, s ezen alkotmányosság sok ballépést, különösen az államadósságok oly óriási növekvését, bizonyosan meggátolta volna.

A tapasztalás nagy kincs; de gyakran drága áron kell megszerezni, oly áron, hogy utóbb néha kétkedik az ember, ha nem adott-e többet érte, mint a mennyit talán ér. Azonban a legnagyobb pazarlás és a pazarlás legeszélytelenebb neme az, midőn megfizetjük a tapasztalás nagy árát és azt nem használjuk. (Zajos tetszés a középén.) Okuljunk mi is a magunk kárán, s ne ismételjük a hibát, melyet e részben 48-ban elkövettünk.

A negyedik politikai tekintet, melyet meg kell említenem, egyszerűen az, hogy bármit határozzunk mi most ezen adósságok kérdésében, azok terhét határozatunk által magunkról el nem hárítjuk. Fizetni fogjuk mi azt utóbb talán akaratunk ellen, és pedig valószínűleg a méltányosság azon mértékéig, melyet most a törvényjavaslat ajánl. Megemlítém már, hogy az Európa-szerte elágazott érdekek, melyek ótalmára egyesek úgy, mint államok szövetkeznek, minő döntő súlyt gyakorolnak az efféle kérdésekre. Elég legyen e részben jelen századunk történelmére, s Belgiumnak és az Ausztriától elszakadt lombard-velencei királyságoknak példájára hivatkoznom. Ezeket szerencsés forradalom s külhatalmak segítségével szakasztotta

el azon országoktól, melyekhez tartoztak, és mégis el kellett vállalniok nem csekély részét azon adósságoknak, melyek előbbi kapcsolatuk ideje alatt az ő befolyásuk nélkül tétettek, mert az európai közvélemény követelésével nem harcolhattak.

Meg vagyok győződve, hogy még akkor is, ha az osztrák birodalmat az események bontanák szét, s nekünk új viszonyt, új alakulást kellene keresnünk, az ausztriai adósságok nem csekély része ránk nehezednék: mert ugyanazon hatalom, mely az osztrák hatalmat szétbontotta, kényszerítene bennünket arra; és ha a birodalom egyes tartományai más államokhoz csatlakoznának is, azon hatalom, melyhez csatlakoztak, gondoskodnék arról, hogy minél kevesebb teherrel vegye őket át, és minél többet hárítson reánk. (Úgy van! Helyeslés a középén.)

Nem fekszik, úgy hiszem, hazánk érdekében azon terhet, melytől utóvégre úgy sem menekülhetünk, most visszautasítani magunktól, s inkább a véletlen események kényszerítő hatalmát bevárni. Sokkal czélszerűbben cselekszünk, ha kölcsönös egyezkedés útján, minden tekintet számba vételével, önként, szabad akaratból teszszük azt, a mit valószínűleg önkéntelenül is kénytelenek volnánk megtenni, mert ily módon támaszt nyerünk szövetségeseinkben és a közvéleményben, amugy pedig, valóságos haszon nélkül, csak ellenségeket szereznének magunknak. (Élénk tetszés a középén.)

Ezek azon politikai tekintetek, melyeknél fogva saját érdekünk és politikai létünk biztosítása végett részt kell vennünk a méltányosság mértékéig az államadósságok fizetésében. Azt mondtuk a 61-diki föliratokban, és azt mondja a jelen országgyűlésnek XII. törvénye, hogy «méltányosság alapján, politikai tekintetből megteendünk, a mit tennünk szabad, és a mit az ország önállása, alkotmánya és jogainak sérelme nélkül tehetünk, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő felsége

többi országainak jólléte, s ezzel együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, és a lelolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak». Ugyanazon törvény szabad egyezkedés által rendeli megállapítandónak az évi járulékot, melyet Magyarország elvállaland. Az egyezkedés megkezdődött, a miniszterium és az országos küldöttség az egyezkedési javaslatot élénk terjesztette. Most kell beváltanunk ígéretünket s teljesítenünk a törvény rendeletét. De csak félig felelnék meg ígéretünknek és a törvény rendeletének, ha ajánlatunkat oly kis mennyiségre szabnók, mely a törvényben kitűzött célnek és a legfontosabb politikai tekintetek követelésének meg nem felel.

E kérdés megoldását a kiegyenlítés művének befejezése szükségessé teszi. Azok előtt, kik a kiegyenlítés művét nem helyeslik, sőt károsnak, veszélyesnek tartják, s inkább óhajtanák, hogy hazánk a kiegyenlítés előtti állapotban maradjon, a kiegyenlítés bevégezése bizonyosan nem oly tekintet, melyet figyelemre méltassanak; mert hiszen, ha ez be nem végeztetnék, sőt még inkább, ha ez felbomlanék, attól menekülnének meg, a mit rossznak tartottak. De minden körülményeket méltó tekintetbe véve, én a kiegyenlítés művét az országra nézve hasznosnak, sőt szükségesnek tartom mind azokért, a miket általa elértünk, mind azokért, a miknek tért nyitottunk s a miknek magvát elhintettük. (Élénk tetzés a középén.)

Vonjunk párhuzamot azon állapot között, melyben a kiegyenlítés előtt tettleg voltunk, s jelen helyzetünk között: és lehetetlen tagadnunk, hogy a jelen állapot hazánkra nézve kedvezőbb. (Igaz! Úgy van! a jobb oldalon.) Tettleg semmi politikai jogokat nem élveztünk, súlyos terhek nehezédtek reánk, s azokat nem magunk állapítottuk meg. Az absolut hatalom és annak gyakran fonák kezelése minden erőt, minden tevékenységet megsibbasztott és minden felelősséget megátolt.

Azt mondják némelyek, hogy az ország nem örül

ezen kiegyenlítésnek, s azt nem szereti. Igenis, ha úgy állítjuk föl a kérdést, hogy ki vannak-e vágyaink és óhajaink elégítve, nincs-e még sok bajunk, sok panasz, a mi orvoslást igényel? kétségenkívül azt fogják felelni, hogy vannak, hogy óhajainkból sok teljesítetlen maradt, kívánataink kielégítve nincsenek, s még igen sok a baj, sok a panasz. Merőben ellenkezőt én sem állíthatok. De hiszen ki az, ki ne óhajtana nemzetét önerejében nagynak és hatalmasnak? ki ne kívánna, minél biztosítottabb alkotmány mellett, minél kevesebb terhet viselni? Azonban, mivel mindent elérni nem lehetett, mivel sok van, a mit még elérni óhajtunk: nem lehet állítani, hogy a mi megvan, az teljesen értéktelen. (Élénk tetszés a jobb oldalon.) Állítsuk úgy a kérdést, hogy óhajt-e az ország inkább visszamenni ismét azon állapotra, melyben a kiegyenlítés előtt volt? s alig hiszem, hogy sokan legyenek, kik, komoly megfontolás után, őszintén igenel felelnének. (Úgy van! Igaz! a jobb oldalon.) Nyujtsanak bár a népnek kecsegtető reményeket, hogy majd bel- és külháború többet és jobbat szerez: e kecsegtetés mellett, s talán éppen e kecsegtetés miatt, nem fog az ország arról, a mi van, lemondani, s nem fogja önként ellökni magától az alkotmányos tért, melyen sokat kivívhat, a mi még nincs, s mely nélkül azt sem bírhatná, a mi most van. (Helyeslés a középén.)

Többször hallottam azon ellenvetést, hogy mi az adósságok elvállalásával nem a nemzet közvéleménye szerint cselekszünk. Lehet, hogy a közvélemény e részben változott: de ha tekintetbe vesszük azt, a mi 61-ben és azóta történt, szabad legyen ezen kételkednünk. Az 1861-diki országgyűlés mondta ki legelsőbben, hogy «ámbar jogilag nem köteles az ország azon adósságokat fizetni, melyek alkotmányos bejegyzése nélkül tétettek, kész mégis, méltányosság alapján, politikai tekintetből, a törvény szabta köteletség mértékén túl is megtenni, mit tennie szabad, és

a mit az ország alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az absolut rendszer eljárása összehalmozott, ő felsége többi országainak jólléte, s azzal együtt Magyarországé is össze ne roskadjon, és a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak». Midőn a fölírat, mely ezen kijelentést foglalja magában, legelsőbben tanácskozás alá került, nem annak tartalmáról, hanem alakjáról folytak a tanácskozások, mert egy rész nem fölíratban, hanem határozatban kívánt nyilatkozni. Midőn azonban a fölírat módját határozta el a többség, s annak tartalma vétetett tanácskozás alá, a legtöbb pont hosszas vitatkozás tárgya volt. Még a fölött is terjedelmesen tanácskoztunk, hogy fátyolt vessünk-e a lefolyt eseményekre; de az államadóságra vonatkozó pont azon kevés pontok közé tartozott, melyek ellen senki föl nem szólalt; én legalább ily fölszólásnak nyomát a naplóban nem találtam. Közel 300 képviselő volt jelen, s azok közakarattal fogadták el az említett pontot. Mondhatná valaki, hogy ez a képviselőház egyértelműsége volt, de nem az országé. Miből lehet megítélni, hogy az ország valamely, már megállapított határozatot helyesel? Egyedül, vagy legalább legbiztosabban a következő választásokból. Azon közel 300 képviselő közül, kik ezen határozatban megállapodtak, a többséget ismét megválasztotta az ország 1865-ben: pedig tudta, hogy ezen képviselők mondták ki az államadóságok elvállalásának eszméjét; tudta, hogy ezen eszmét megtestesíteni, s a kimondott szót beváltani a közelebbi országgyűlésnek lesz föladata. Mégsem tudok eseteket, melyekben a megválasztott képviselőtől nyilatkozatot kívántak volna a választók arra nézve, hogy az államadóságokat elvállalni nem fogja. Átalán az 1865-diki képviselői választásoknál magok a megválasztottak sem tették programjukba azt, hogy az államadóságok elvállalására szavazni nem fognak, s ezt tőlök, tudtomra, a választók nem kívánták.

Ezekből méltán lehet következtetni, hogy a nemzet véleménye nem volt ellentétben az 1861-diki fölírat említett pontjával, melyet az 1867-diki törvény újra kimondott, s melyet most létesíteni szándékozunk. (Tetszés a középén.)

Így áll-e jelenleg is? nem tudom. Hiszem, hogy ha kérdeznénk bárkit, óhajt-e 29 millió forintnyi adósságot elvállalni, és az országra ily tetemes terhet róni? mindenki, valószínűleg mi is, azt mondanók, hogy azt nem óhajtjuk. (Derűtség.) De ha fontolóra venné azon tekinteteket, melyek erre éppen hazánk érdekében kényszerítnek bennünket, hiszem és reménylem, hogy az ország többsége még e súlyos áldozatot is készebb volna elvállalni, mint hogy hazánk és alkotmányunk biztosságát kockáztassa. (Tetszés a középén.)

Azonban, mint említém, meglehet, hogy változott e részben a közvélemény, a mit fölötte sajnálnék. Tudom és érzem a felelősség súlyát a közvélemény irányában; de én három hatalmat ismerek, melynek véleményemre és annak törvényszerű nyilatkozataira nézve felelősséggel tartozom: mindennek fölött az Istent, azután saját lelkem ismeretét, s az ország közvéleményét. Nagy fontosságot tulajdonítok ez utolsónak is, de ha az Isten és saját lelkiismeretem előtt tisztán állok, fájdalmasan bár, de nyugodt lélekkel tűröm a közvélemény kárhoztatását. (Hosszasan tartó zajos tetszésnyilvánítások a középén.) Nincs nagyobb csapás, mintha valaki saját lelkiismeretével jön meghasonlásba. Még a közvélemény hatalmának sem szabad föláldoznunk belső meggyőződésünket és keblünk nyugalmát. (Élénk tetszés a középén.) Én lelkem legbenső meggyőződéséből mondom, hogy az államadósságoknak az előttünk fekvő törvényjavaslat szerinti elfogadása az ország érdekében van; el nem fogadása pedig nemcsak közérdekeinket, hanem politikai létünk biztosságát is veszélyeztetné. A kik e nézetet nem helyeslik, a kik azt hiszik, hogy az elvállalendő teher nagysága sokkal súlyosab, mint a mit a fölhozott poli-

tikai tekintetek igazolnának: azoknak épp úgy kötelességek saját lelkiismeretök sugallata szerint a javaslatnak ellene szavazni, mint nekem kötelességem önmeggyőződésemet követni. (Hosszan tartó éljenzés a középén.)

De nem akarom hosszas előadásomat még hosszabbra nyújtani és összevonom röviden a mondottakat. (Zajos felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)

Mivel meg vagyok győződve, hogy a *pragmatica sanctio*-ban megállapított szövetkezést nemcsak azért kell föntartani, mert ha felbontatnék, vagy czéljának többé megfelelni képes nem lenne, hazánk biztonságára volna veszélyeztetve; mivel meg vagyok győződve, hogy ha mi az államadósságok elvállalását visszautasítjuk, vagy abban az erőnkhez mért méltányosság határáig el nem megyünk, az örökös tartományok népei nem lesznek képesek nekünk a közös védelemre nézve azon támaszt nyújtani, melyet a *sanctio pragmatica* értelmében tőlök várhatunk, s ennek folytán a védelmi kötelezettség nagyobb része ránk nehezedvén, azt el nem bírjuk, s így a szövetkezés végcélja meghiusul; mivel az államadósságok ily elvállalásának megtagadásával Európa közvéleményét, a sértett érdekek nagy tömegét zudítanók magunk ellen, a mi az országra nézve fölötte veszélyes volna; mivel meg vagyok győződve, hogy az államadósság méltányos részének elvállalásával Ausztria népeit alkotmányunk föntartására nézve is szövetségeseinkké tesszük, az elvállalás megtagadásával pedig érdekeinket az ő érdekeikkel összeütközésbe hozva, hazánk javát kockáztatjuk; mivel végre meg vagyok győződve arról is, hogy ha mi visszautasítanók is az adósságok elvállalását, attól meg nem menekülnénk, sőt még a birodalom fölhasználásának esetében is reánk nehezednék azoknak tetemes része, mely a most javalt mennyiségnél kevesebb alig lenne: nyíltan és határozottan kijelentem, hogy az államadósságok azon részét, mely erőnkhez képest a méltányosság határáig megy, elvál-

lalni szükségesnek tartom. (Zajos, hosszasan tartó helyeslés a középén.)

Ezeket kívántam, mint az általános tárgyalás köréhez tartozókat, előadni.

A mennyiségnek szám szerinti meghatározása és az elvállalás módja, szorosán véve, inkább a részletes tárgyaláshoz tartoznék; de mivel az előttem szólott képviselők majdnem kivétel nélkül a mennyiségre is kiterjesztették nyilatkozataikat, kijelentem én is erre vonatkozó véleményemet. (Élénk fölkiáltások: Halljuk! Halljuk!) Én a miniszterium és az országos küldöttség által velünk közlött adatok és fölvilágosítások folytán, a központi választmány jelentésében kifejtett okoknál fogva, a törvényjavaslatban ajánlott évi járulék mennyiségét olyannak tartom, mely a méltányosság azon mértékét, melyet erőnkhez képest elvállalhatunk, túl nem haladja, s ennél kisebb mennyiségre azért sem kívánok szállani, mert ez által azon politikai érdekeket, melyeket előadásomban fölhoztam, kockáztatnók, s hazánk politikai biztosságának sokkal több kárt okoznánk, mint azon haszon volna, mely ajánlatunk leszállításából származnék. Elvállalom tehát azt, a törvényjavaslat szerint, azon kijelentéssel, hogy mivel én a nemzet és a nemzet közti egyezkedést nem kívánom úgy tekinteni, mint vásári alkudozást, ezen összeget olyannak tartom, melyen túl semmi esetben sem léphetünk, s kijelentem, hogy abba sohasem tudnék beleegyezni, hogy ezen elvállalt összegzen felül utóbb bármilyen követeléseket is elfogadjunk: mert a súlyos teher is könnyebb, ha bizonyos és határozott, mintha folyton marad még fenn valami, a mi újabb surlódásokra adhatna okot és új terheltetéseket vonhatna maga után. (Élénk helyeslés a középén.)

Azon indítványt, hogy előbb állapítsuk meg budgetünket, és jövedelmeinkhez mérve azután határozzuk meg az elvállalendő adósságok mennyiségét, nem tartom czélszerűnek, mert az adósságok ezen elvállalása nem ajándék, melyet csak fő'öslegünkből adhat-

nánk, hanem oly teher, melylyel hazánk biztosságát és legszentebb érdekeinket mentjük meg. (Tetszés a középén.) Ezt tehát én legszükségesebb kiadásaink közé helyezem. Egyébiránt minden költségvetést, kivált helyzetünkben, úgy lehetne készíteni, hogy a mellett jövedelmeinkből végre semmi sem maradna fön: majd jövedelmeinket csökkentenők az által, hogy valamely terhes és népszerűtlen adó nemét megszüntetnők, majd beruházásainkat emelnők; s mind ezt kétség kívül eléggé indokolva. És kétségtelen az is, hogy évekre előre senki sem képes megmondani, hogy mennyi fölöslegünk marad egyik vagy másik évben: ennél fogva mindig csak egy évre ajánlhatnánk meg valamely összeget, s ez által se az állam hitele biztosítva nem volna, se az érdekek megsértéséből eredő káros következtéseket magunktól el nem hárítanók; általában semmit azon politikai előnyökből el nem érnénk, a miért én legalább az adósságok elvállalását czélszerűnek és indokoltnak tartom. (Felkiáltások a középén: Igaz! Úgy van!)

Végre, a mi az adósságok mikénti elvállalását illeti, erre nézve a törvény maga szolgál útmutatóul, midőn kölcsönös egyezkedésre utasítja az évi járulék mennyiségének meghatározását. Ezen módot tartom én egyedül helyesnek, mert csak ez zárja ki a solidaritás eszméjét, melyet én semmi cím alatt el nem fogadnék. (Helyeslés.) A solidaritás csak jogi kötelezettségnek lehet eredménye, más jogi kötelezettséget pedig az államadósságokra nézve senki irányában el nem ismerek, mint azt, a mit a törvény és törvényes egyezkedés, mely alkotmányos beleegyezésünkkel jön létre, határozottan megállapít.

Ez az én véleményem az államadósságokról szóló egyezkedésre és a részünkről meghatározandó törvényjavaslatra nézve. (Zajos és hosszas tetszés és éljenzés a középén.)

A képviselőház deczember 16-dikán 229 szavazattal 110 ellenében általánosságban elfogadta a törvényjavaslatot,

PERCZEL MÓR LEÁNYÁNAK ELHUNYTA ALKALMAKOR.

A Pesti Napló 1868 június 5-dikén a következőket írta: «Perczel Mórt családi gyász érte, melyben számos barátainak és ismerőseinek mindegyike meleg részvétellel osztozik. Irma leánya hunyt el, ki a számkivetés napjaiban vigasztaló angyala, az egész család őrszelleme, az ifjabb testvérek második anyja és hű nevelője, majd mindnyájuk öröme és büszkesége volt. A nehéz időket, mik hazánkra és annyi egyes családra borultak, magasztos önfeledéssel viselte, s midőn reá és mindnyájunkra szebb napok virradtak, akkor jött a kérlelhetetlen halál, hogy véget vessen az ifjú életnek, s annyi reményt, boldogságot sírba temessen. A magyar delegatio tagjai nemrég, lelkes nők indítványára, őt becses és gyöngéd menyasszonyi ajándékkal lepték meg, s már kitűzve volt a nap, melyben hazánk egy derék fia őt oltárhoz volt vezetendő; s íme, midőn mindenki örömmel nézett e boldog napnak clébe, menyegző helyett temetésre kell gyülekeznünk, s a Villik karának engednünk át az ifjú arát, ki szintoly boldogító hitestárs és családanya leendett, mint a minő jó gyermek, hű nővér, feledhetetlen kedves leány vala. A tegnapi kora hajnal törte le a nemrég virágzó, majd hervadásnak szánt becses virágot, ma este visszaadjuk az anyaföldnek, mely mindent ad, és mindent visszakövetel. Enyhítse, ha lehet, a szülők és a rokonok fájdalmát mindnyájunk részvevő könnye, meghatottsága.»

Ugyanazon a napon *Deák Ferencz* ezen szavakat intézte a Deák-kör tagjaihoz:

Szomorú, de szent kötelesség teljesítésére hívom fel Önöket, tisztelt barátim. Perczel Mór barátunkat súlyos csapás érte. Szeretett leánya, Irma, családjának és mindazoknak, kik őt ismerték és ismerve tisztelték, végtelen fájdalmára tegnap hajnalban meghalt.

Aldásul adta őt az Ég szeretett szülőinek, hogy támaszuk legyen a szenvedés nehéz napjaiban s enyhítse a száműzetés keserű könnyeit. Az Isten magához vette e szelid angyalát, s most egy angyallal kevesebb van itt e földön, s egygyel több ott fönn az Égben.

Menjünk el temetésére, s adjuk meg hült tete-meinek az utolsó tiszteletet. A sokat veszített családnak, a vigasztalhatatlan szülőknek mély fájdalmát

enyhíteni képesek nem vagyunk; ezt csak a mindenható irgalmas Isten teheti és teend is bizonyosan. De osztozzunk testvérileg fájdalmukban. Ők is együtt szenvedtek velünk és osztoztak keserveinkben, midőn közös édes anyánk, a haza, a sír szélén állott.

Tartozunk résztvéttünk e nyilvánításával az ősz bajnoknak, ki annyit áldozott a hazáért, melyet oly forrón szeret, s ki e szeretethen hú testvérünk volt mindenkor.

Menjünk el a temetésre együtt valamennyien.

AZ ITÉLŐSZÉKEKNEK MINISZTERI ELLENJEGYZÉS NÉLKÜL KINEVEZETT TAGJAIRÓL.

A képviselőház 1868 július 13-dikán tartott ülésében *Horváth* Bo'dizsár igazságügyminiszter válaszolt *Simonyi Ernő* következő interpellatiójára: «Mondja meg az igazságügyminiszter, vajjon a királyi és hétszemélyes táblák bírái a törvény és jelesen az 1847: III. t.-cz. által megkivánt miniszteri ellenjegyzés mellett lettek-e bírói tisztokra és illetőleg méltóságukra kinevezve?» Igazságügyminiszterege óta, mondotta *Horváth*, nem történt kinevezés bírói hivatalra, mely ne az ő befolyásával és ellenjegyzése mellett keletkezett volna. Ellenben a mult rendszer korában alkalmazott bírói tagokra nézve hiányzik a miniszteri ellenjegyzés. *Simonyinak* az 1848: III. t.-cz. 3. §-ára való hivatkozása ellenében, mint a mely szerint ő felségének semmiféle kinevezése nem érvényes, ha csak a miniszterek egyike ellen nem jegyzi, az igazságügyminiszter idézte ugyanazon t.-cz. 27. §-t, a mely azt mondja, hogy a bíróságok és ítélőszékek eddigi szervezetökben a törvény további rendeletéig fentartandók. Hivatkozott továbbá az 1848-diki első magyar felelős miniszterium eljárására, mely a korábbi rendszer idején alkalmazott bírákat idejlenesen szintén meghagyta állásukban, a nélkül, hogy rájuk nézve újabb kinevezést eszközölt és ezt miniszteri ellenjegyzéssel ellátta volna. De ha az 1848-diki példa nem is lebegett volna szeme előtt, akkor sem járhatott volna el másképpen. Az összes bírósági szervezetben gyökeres reformra van szükség. Nem is késett az egy év óta a ház előtt levő polgári törvénykezési javaslatban a felső bíróságok szervezetére nézve egészen új tervet előterjeszteni. Azóta munkába vette az elsőbíróságok szervezetét is. Ily körülmények közt iga-

zolható eljárás lett volna-e tőle, ha a régi intézményt mellőzi, mielőtt a törvényhozás az új intézményt rendelkezésére adja? Ha ezt teszi, vagy teljesen fönnakad az igazságszolgáltatás folyamata, vagy pedig ideiglen új gépezetről kellett volna gondoskodnia, a mire azonban a törvényhozástól fölhatalmazása nem volt. De épp oly igazolhatatlan eljárás lett volna tőle, a ki a curiát mostani szerkezetében föntarthatónak nem hiszi, s gyökeres átalakítását maga indítványozta, ha ezen intézményt provizorius jellegéből kiemeli és azt mintegy állandósítja. A mit az intézményről mondott, az áll az intézmény közegeiről, a curia mindazon tagjairól, kik a mult rendszer idején kaptak alkalmazást. Ha már magát az intézményt ideiglenesnek tekinti, ebből következik, hogy közegeit sem helyezi át a provizorius állapotból a definitiv állapotba mindaddig, míg az intézmény sorsa el nem dől. Tanácsosabbnak vélte megvárni az újabb rendezést, s ezen időt fölhasználni a jellemek és tehetségek fölismerésére. Egy további fontos ok, a melynél fogva inopportunos lett volna belebocsátkozni a végleges kinevezésekbe, mielőtt a curia átalakítottatik, az, hogy a ház előtt levő javaslatának rendszere szerint kevesebb bíróra lesz szükség, mint a fönnálló rendszerben. Soha sem jutott neki eszébe vitatni akarni, hogy a curia egybealkotása törvényes; hanem igenis tekinti azt oly testületnek, a mely a törvényes bírói hatalmat, habár ideiglenes, de teljes joghatálylyal gyakorolja. Ha ezen elvet meg lehetne támadni, akkor érvénytelenekké válnának mindazon ítéletek, melyek 1849-től fogva keletkeztek, akkor kétszessé válnék minden jog és minden tulajdon, mely ezen ítéleteken, s általában az 1849 óta kibocsátott rendeleteken alapúl. Így vagyunk — folytatta az igazságügyminiszter — törvényeinkkel is, ne csináljunk titkot belőle. 1861-ben visszaállítottuk a magyar törvényeket, de csak egy részben, mert a restitutio in integrum e téren a gyakorlati lehetetlenségek közé tartozik. Elfogadtuk, egyebet nem említve, az urhéri patenst, el a telekkönyvi rendeletet el az alaki eljárás azon szabályait, melyeket az országbirói értekezlet javasol. Tűrjük és elfogadjuk ezeket józanúl és higgadtan, nem mintha alkotmányos értelemben törvények volnának, hanem mivel azokat a gyakorlati kényszerűség törvénye gyanánt tekintjük. Tűrjük és elfogadjuk mindaddig, míg azon roppant ürt, melyet törvényhozásunknak tizennyolcz éves önkéntelen szünetelése okozott, alkotmányos úton betölthetjük. Ezek azon okok, a melyek őt arra az elhatározásra bírták, hogy a curiai intézményt, úgy a mint azt a mult rendszerből átvette, ideiglen föntartsa, de egyúttal óvakodjék contrasignatura által arra az állandóság bélyegét sütni. Viszont ünnepélyesen kijelentette, hogy mihelyt az új bírósági szervezetet életbeléptetheti, azon pillanattól fogva az ítélőszékek asztala körül nem fog helyt foglalhatni egy bíró sem, kinek kinevezése miniszteri ellenjegyzéssel ellátva nem volna.

DEÁK FERENCZ: T. ház! Simonyi Ernő képviselő-társunk interpellációját mind lényegében, mind pedig lehető következéseiben oly fontosnak tartom, hogy megvitatása multhatatlanul szükséges. De szükséges az is, hogy a képviselőház az iránt határozat által nyilatkozzék.

Két szempontból kell figyelembe venni ezen interpellációt: az alkotmányos elvre és az alkalmazásra való tekintetből.

A mi az alkotmányos elvet illeti: én nem osztozom a t. miniszter úrnak azon nézetében, hogy a koronázás előtt kinevezett bírák kinevezése utólag se legyen ellátandó miniszteri ellenjegyzéssel, nem osztozom pedig azért, mert az alkotmánynak nemcsak elvei, hanem formái is igen fontosak, ha nem magokban ezen formákban fekszik gyakran az elv ereje. E nézetemet nem változtatja meg az 1848 példája sem: mert 1848-ban egyik alkotmányos állapotból mentünk át az átalakított alkotmányos állapotba, s mindazon bíróságok, melyek akkor működtek, az előbb fennálló törvények szerint alkotmányosan voltak kinevezve, alkotmányos koronázott fejedelem által; jelenleg pedig ezt a mult 18 év lehetetlenné tette. Jelenleg sok bírói személy van, ki nem alkotmányos hatalom által, nem alkotmányos formák mellett neveztetett ki, s az ilyenekre nézve multhatatlan szükségesnek tartom az ilyen hiányok utólagos pótlását. (Helyeslés.)

A mi az elv alkalmazását illeti: itt azon időről lehet kérdés, mikor történjék az, minél kevesebb convulsióval és minél kevesebb kárával az országnak?

Végig gondoltam én is mindazon nehézségeket, melyek e tárgygyal járnak, és nem tudtam tisztába jönni más alapon, mint az országgyűlés határozatának és feliratainak alapján. Az országgyűlés 1866 február 24-dikén fölterjesztett felirata 48-dik szakaszában ezeket mondja: «Az átmeneti korszakban a felelős magyar miniszterium eljárása sem lehet mindenben oly szorosán szabályszerű, mint a soha meg nem zavart

és félbe nem szakasztott alkotmányos élet rendes folyamában. Országgyűlésünk ezt mindig figyelembe veendi és a felelős magyar miniszteriumnak mint parlamenti kormánynak eljárását mindazokra nézve, mik a kiegyenlítésnek alkotmányos úton eszközölését, a közigazgatásnak átvételét és időközben vezetését illetik, szigorúság helyett méltányos elnézéssel fogja megítélni, és az e czélokra intézett őszinte törekvést lehetőleg támogatni is kész leend.»

Ezt mondotta ki ugyanezen országgyűlés ezelőtt két évvel; és ha ezt az országgyűlés ki nem mondja és nem követi, nem hiszem, hogy találkozott volna elég merész ember, a ki a miniszteri tárczát elvállalta volna: mert annak vezetése előreláthatólag lehetetlen lett volna. (Helyeslés jobbról.)

Átmeneti korszakok mindenütt, kivált a hol nem tabula rasán működnek, hol nem forradalom intézkedik, igen sok nehézséggel járnak. (Úgy van.)

Nem szeretek külföldről gyakran példákat felhozni; nem szeretek azért, mert minden nemzet a maga génusza szerint hozza törvényeit, minden nemzet intézkedései a nép génusza, akarata, szükségeinek kifolyásai, és a mi egyik helyütt igen helyes, más helyütt nem alkalmas. Mondom tehát, nem szeretek gyakran hivatkozni külföldi példákra, bár hozhatnék fel külföldről példákat arra nézve, hogy az átmeneti korszak mennyi nehézséggel jár mindenütt; de maradok e részben hazánk történelménél. (Halljuk!)

1790-ben egy 9—10 évig tartó absolut korszak után bekövetkezett az alkotmány visszaállítása és egy átmeneti korszak. Ezen átmeneti korszaknak is voltak nehézségei, mint az országgyűlés irományai mutatják. Kénytelenek voltak még 1790-ben is az országos rendek fejedelmökkel, még pedig a legnagyobb egyetértésben, midőn egyrészt az alkotmány biztosítására törekedtek s azt a törvényekben világosan kifejtve megerősítették, a magánjogi viszonyokra nézve egy fontos tárgyban az ideiglenesség mellett maradni. Ezen

fontos tárgy az urbéri viszonyok rendezése volt. Akkor az urbéri viszonyokat nem határozhatták el, elegendő idejök nem volt hozzá; tehát ideiglen állapították meg, és ezen ideiglenesség 35 évig tartott.

1848-ban átalakult Magyarország alkotmánya úgy köz-, mint magánjogi téren, és kénytelen volt 1848-ban a pozsonyi országgyűlés igen fontos dolgokat csak ideiglen határozni el, azon véleményben, hogy rövid időn összejön az új országgyűlés és azon tárgyakat végleg meg fogja vitatni, végleg meg fogja állapítani. Közbejött az 1848 utáni szomorú 19 év. Nagy része az akkor elhatározott törvényeknek, melyek akkor ideiglenesek voltak, ideiglenes ma is.

Az átmenet: korszakok sajátsága és talán átka az ideiglenesség; de nehéz belőle rögtön kivergődni. Ha körülnézünk, mennyi az ideiglenes nálunk. Ha mindent azonnal törvénytelennek is nyilvánítanók, az ország alkotmánya, szabadsága, jogérdekei és minden viszonyai valóban fel lennének forgatva.

Ime a megyék. Helyzetök már 1848-ban állapított meg ideiglen, és azon állapot most is ideiglenes, még pedig az ideiglenes állapotban történt változtatások is ideiglenesek. 1848-ban a bizottságok megalakítása rendeltetett el ideiglen. 1861-ben ideiglen, és pedig az 1848-diki törvények szellemétől, sőt szavaitól eltérőleg választattak meg az új bizottságok. Legújabbban ismét kénytelenek voltunk az 1861-ben megválasztott bizottságokat ideiglen fentartani, ismét eltérőleg az 1848-diki törvények szellemétől és szavaitól.

Ideiglenes az urbéri kárpótlás. 1848-ban az elvet mondtuk ki: az absolut kormány fogatosította. A koronázott fejedelem újabbán ki nem adta, miniszter nem ellenjegyezte, és a kinek megvannak papirjai, azért ezen ideiglenes szabály mellett természetesen szedi a kamatot, mert hiszen félre nem lökheti; és maga az országgyűlés — mindamellet, hogy az urbéri kárpótlás megállapítása ideiglenes rendeleten alapszik

mind a sommára, mind a kamatra, mind a becsüre, mind a fizetés módjára nézve — maga ezen országgyűlés nem egyszer hivatkozott arra, miut fennállóra: p. o. magában a költségvetésben is a jövedelmek tetemes részét nyelik el és foglalják el az úrbéri papirosok kamatai és tőketörlesztései.

Ideiglenes az ősiségi patens. Az ősiség eltörlésének elve kimondatott: alkalmazása hosszas munkálatban fejeztetett ki az abszolút rendszer alatt, nem a koronás fejedelem által, nem a miniszter által ellenjegyzett rendeletben. És ezen ősiségi patenst még sem merném törvénytelennek mondani, és ajtót nyitni mindazon pereknek, melyek abból származhatnának.

Ideiglenes, a mint a miniszter úr megjegyzé. az országbirói értekezlet munkálata. Ezt sem adta ki törvényes hatalom, ez sincs ellenjegyezve miniszter által: és az 1861-diki országgyűlés kénytelen volt, hogy ellátás nélkül ne legyen az igazság kiszolgáltatása, elfogadni, elfogadni pedig nemcsak az anyagi jogban tett változásokra, hanem igen tetemes változásokkal az alaki jogra nézve is; és azon értekezleti munkálat 29-dik szakaszában a curia is ideiglen megállapított.

Ha tehát tőlem valaki azt kérdezné, törvényeseknek tartom-e azon ítélőszékeket, melyeknek számos tagjai és talán többsége olyanckból áll, a kik nem koronás fejedelem által, nem miniszteri ellenjegyzés mellett nevezettek ki? kénytelen volnék a jelen helyzetben azt felelni, hogy épp oly törvényes, mint az országbirói értekezlet munkálata, mint az úrbéri papirosok, mint az ősiségi patens, mint igen sok intézvény és törvényes szabályúl szolgáló rendelkezés, mely mai napig is fennáll, azaz ideiglen törvényes.

Ebből nem következik, hogy a mi ideiglen fennállhatott, az a nélkül, hogy a törvényesség alkotmány-szerű bélyege ráütsessék, tovább is állandóan megmaradhasson; hanem éppen azért bocsátottam előre, hogy ezen hiányoknak utólagos pótlását szükségesnek tartom.

A miniszter úr azt mondja, hogy törvényjavaslatot terjesztett a ház elé, melynek egyik része a bíróságok szervezetére vonatkozik. Ezt valamennyien tudjuk, hiszen előttünk fekszik.

Azt mondja, hogy addig halasztotta ezen hiány pótlását, míg ezen törvény a házban keresztül megy és szentesítve lesz. Fontos okokat hozott elő a miniszter úr arra nézve, miért tartotta ezt szükségesnek. Szükségesnek tartotta az igazságkiszolgáltatás, a honpolgárok jogviszonyainak érdekében, és talán leginkább azért, hogy az országgyűlés intézkedvén, ő czélszerűen működhessék, mert a nélkül nem birt volna felelősséget vállalni azon tagok kinevezéseért, a kiket talán ezen keretben nem alkalmazhat, vagy mert fölöslegesek, vagy mert akármi tekintetben hivatásuknak megfelelően nem volnának képesek.

Ezen okok reám nézve meggyőzőleg látottak; és sokkal nagyobb veszélyt látnék abban, ha egy szóval kimondanók, hogy ezen bíróságok törvénytelenek, mert ennek megmérhetetlenek volnának következtetései: ezzel fölforgatnák az igazságszolgáltatás eddigi működése és lehetetlen volna az újabb kineveztetésekig; az igazságszolgáltatás pedig egy óráig sem szünetelhet.

Nem akarok hosszas lenni. (Halljuk! Halljuk!) Egy határozatot indítványozok, mely mindezen tekinteteket figyelembe véve, a felett intézkedjék, a mi az elvre nézve s a mi a gyakorlatra nézve szükséges. Bátor leszek ezen határozati javaslatot felolvasni. (Halljuk!)

(Olvassa): «Határozati javaslat. Az ítélőszékek olyan tagjaira nézve, kik még a koronázás előtt s miniszteri ellenjegyzés nélkül lettek ő felsége által kinevezve, s bírói állásukban koronázás után is meghagyattak, szükségesnek tekinti az országgyűlés, hogy azok kineveztetésének alkotmányos kellékei az 1848. évi III. t.-cz. rendeletéhez képest utólag pótoltsanak. De minthogy a miniszterium ezen utólagos pótlást eddig főképp azért halasztotta, mert czélszerűbbnek vélte bevárni a bíróságok szervezéséről már benyújtott törvényjavas-

lat elfogadását és szentesítését, s azzal kapcsolatban eszközölni a szükséges és alkalmas birói tagok alkotmányyszerű végleges kinevezését s illetőleg megerősítését: kijelenti ezennel az országgyűlés, hogy elvárja a miniszteriumtól, hogy mentül előbb, s a mennyiben hamarabb meg nem történhetnék, a bíróságok szervezésére vonatkozó, s már benyújtott törvény szentesítésekor azonnal, akképen fog intézkedni, hogy az 1848. évi III. t.-cz. rendelete szerint azon ítélőszékeknel, melyeknek tagjait ő felsége nevezi ki, minden kinevezés miniszteri ellenjegyzéssel el legyen látva, s ezáltal végleg meg legyen szüntetve azon ideiglenes állapot, melyben jelenleg vannak az ítélőszékek számos tagjai hivatalos állásukra nézve. Kijelenti egyszersmind az országgyűlés, hogy a bíróságok szervezésére vonatkozó törvényjavaslatnak tárgyalását legközelebbi teendői közé sorolja; továbbá, tekintetbe véve, hogy a jelen átmeneti korszak súlyos nehézségei miatt sok fontos magánjogi törvényre nézve sem lehetett még az ideiglenességet megszüntetni, mert mindenekelőtt a közjogi viszonyok végleges megállapításáról, az ország czélszerű védelméről s az államháztartás rendezéséről kell vala törvényhozásilag intézkedni; tekintetbe véve, hogy az igazság kiszolgáltatása ideiglen sem szünetelhet, a bíróságok ítéleteinek felforgatása pedig a vagyon biztosságát, s a honpolgárok jogviszonyait végtelen zavarba döntené: kijelenti az országgyűlés azt is, hogy a most fennálló ítélőszékek által eddig hozott, és a bíróságok törvény általi szervezéséig hozandó ítéletek, határozatok, végzések, rendeletek ellen egyedül azon oknál fogva, hogy az ítélőszék tagjai között olyan egyének is voltak, s vannak, kik még a koronázás előtt, s miniszteri ellenjegyzés nélkül nevezettek ki, jogérvényes kifogást tenni nem lehet.»

Ezen indítványomban – különösen kiemelve, hogy: «elvárja az országgyűlés a miniszteriumtól, hogy mentül előbb, s a mennyiben hamarabb meg nem történ-

hetnék, a bíróságok szervezétére vonatkozó törvény szentesítésekor» stb. — azért mondom «mielőbb», mert nem látom át, hogy maga a szervezés eszméje miért gátolná azt, hogy a miniszter addig is, egyes tagokra nézve, a kiket éppen fel akar használni, a miniszteri ellenjegyzéseket utólag pótolhassa. Belátom, hogy valamennyit a felhozott okoknál fogva ki nem nevezheti, hanem egy részét addig igenis kinevezheti, minthogy remélem, hogy sokáig nem késhetik a szervezés.

Nem indokolom tovább indítványomat, hanem azon kéréssel teszem a ház asztalára, méltóztassék kinyomtatni s tárgyalására határidőt rendelni, mert a dolgot igen fontosnak tartom. Kérem továbbá a házat arra is, hogy azon esetben is, ha indítványomat akár így, akár módosítva, a többség elfogadná, méltóztassék azt a méltóságos főrendekkel is közölni és őket elfogadására felszólítani; mert éppen azért, hogy zavar ne támadjon a perlekedők között és ezek véleményei szétágazása miatt baj ne történjék, azt óhajtom, hogy ez ne csak a háznak, hanem az egész országgyűlésnek határozata legyen. (Élénk helyeslés.)

A képviselőház július 21-dikén tárgyalta a határozati javaslatot.

Bobory Károly azt tartotta, hogy a főtörvényszéki bírák állásának miniszteri ellenjegyzés által való törvényesítése nem halaszt-ható, s a következő módosítványt nyújtotta be:

«Az ítélőszékek oly tagjaira nézve, kik még a koronázás előtt s miniszteri ellenjegyzés nélkül lettek ő felsége által kinevezve és bírói állásukban a koronázás után is meghagyattak, szükségesnek tekintí az országgyűlés, hogy kineveztetésök alkotmányos kellékei az 1848: III. t.-cz. rendeletéhez képest utólag pótoltassanak; továbbá, tekintetbe véve, hogy az igazságszolgáltatás pillanatra sem szünetelhet, s a bírósági ítéletek felforgatása a személy- és vagyónbiztosságot és a honpolgárok jogviszonyait végtelen zavarba döntené: kijelenti az országgyűlés azt, hogy a most fönálló törvényszékek által eddig hozott ítéletek, határozatok, végzések és rendeletek ellen egyedül azon oknál fogva, hogy az ítélőszék tagjai közt olyanok is voltak, kik még a koronázás előtt s miniszteri ellenjegyzés nélkül nevezettek ki, jogérvényes kifogást tenni nem lehet.»

Tisza Kálmán sajnálatát fejezte ki és nem helyeselte, hogy a kormány máris többet nem tett arra nézve, hogy a bíróságok az alkotmányosság kellékeinek megfelelőleg rendeztessenek. Deák határozati javaslatának az ítéletek érvényességére vonatkozó részét változtatlanul elfogadta, a három első pontra nézve azonban a következő módosítványt terjesztette elő:

Az első mondat így szerkesztessék: «Az ítélőszékek olyan tagjaira nézve, kik miniszteri ellenjegyzés nélkül lettek ő felsége által kinevezve s bírói állásukban a miniszterium által meghagyatnak, és különösen mindazokra nézve, kik hivatalukban továbbra is meghagyatni szándékoltnak, szükségesnek tekintí az országgyűlés, hogy kineveztetésöknek alkotmányos kellékei az 1848: III. t.-cz. rendeletéhez képest utólagosan pótoltnassan. k.»

A második mondat elé ez tétessék: «Ezen utólagos pótlásnak a koronázás után azonnal kellett volna ugyan eszközöltetni» s jőj-jön utána, a mint az eredeti szerkezetben áll.

Ugyanezen mondatban ezen szó után «hamarabb» tétessék be ez: «teljesen». Az «azonnal» szó után tétessék: «mindenesetre pedig a jelen ülészak tartamának végeig».

DEÁK FERENCZ: T. ház! Határozati indítványomra nézve motivációmát előadtam akkor, midőn azt a ház asztalára lettettem. Időt nem akarok vesztegetni; s azon módosítások, melyeket Tisza Kálmán képviselőtársam beadott, a mint ő is megjegyzé, a részletekre vonatkoznak ugyan, de én előre is kijelentem, hogy azokat, részemről legalább, igenis elfogadom.

Horváth Boldizsár igazságügyminiszter elfogadta a határozati javaslatot Tisza módosításaival.

Simonyi Ernő az ügyet nem határozat, hanem törvény által kívánta elintéztetni, s föl akarta szállíttatni a kormányt, hogy terjeszsen elő törvényjavaslatot az 1790/91-diki törvényben leletti elvek alapján. Annak elhatározását, hábár csak ideiglenesen is, hogy a curiának eddig hozott minden ítélete szentesíttessék, nem tartotta helyesnek. Elfogadta, hogy a magánosok közt folyt perekben az ítéletek érvényesek maradjanak; de nem tartotta igazságosnak, hogy az ítélet megtartassék akkor, mikor a hatalom indított pert valamely magános polgár ellen, s a hatalom kinevezésétől, előmozdításától és kegyétől függetti bíró ítélt benne. Az ítéletek közt megkülönböztetéseket kellene tenni, a mint tett az 1790/91-diki törvényhozás.

[A képviselőház elfogadta Deák Ferencz határozati javaslatát Tisza Kálmár módosításaival.]

A főrendiház július 30-dikán tartott ülésében magáévá tette a képviselőház határozatát.

AZ ADÓK BEHAJTÁSÁNAK MÓDJÁRÓL S A TÖRVÉNYHATÓSÁGOK JCGKÖRÉRŐL.

A képviselőház 1868. július 13-dikán tárgyalta a közadók kivetéséről, befizetéséről, biztosításáról, behajtásáról, s a pénzügyi törvényszékek föllállításáról szóló törvényjavaslatot. A 68—79. §§. a pénzügyi és központi bizottságok szövegében így szóltak: 68. §. A megyék és kerületek közönségei tisztviselőik által fölügyelnek arra, hogy a községek előljárói mindazokat, mik a közadók kivetésére, beszedésére, behajtására és úgy azoknak, mint a jövedékeknek és illetékeknek biztosítására nézve teendoikhez tartoznak, s a mik iránt az illetékes pénzügyi hivatal vagy annak kiküldött tagja által föl fognak szólíttatni, hatáskörük szerint teljesítsék. 69. §. Sz. k. városokban az előző §-ban említett teendők teljesítése a városi tanácsot s az alája rendelt tisztviselőket illeti. 70. §. A fogyasztási adókra, jövedékekre és illetékekre vonatkozó törvények ellen elkövetett kihágások eseteiben a törvényhatóságok tisztviselői kötelesek az illetékes pénzügyi hivatal vagy kiküldött megkeresésére a leletről jegyzőkönyvet fölvenni, a tényállás földerítése s a tetteseknek kinyomozása végett a tisztvi vizsgálatot haladék nélkül végrehajtani, a dugárúnak, illetőleg az áthágás tárgyainak és eszközeinek lefoglalása, s a kincstár követelésének a tettenérettnél talált javakban, a mennyiben törvény vagy fönnálló szabály rendelí, biztosítása iránt intézkedni. 71. §. A fogyasztási adóknál, hol az általány alkalmaztatik, úgy különösen a hús- és borfogyasztási adó iránt kötendő bérleti szerződések megkötésénél az illető törvényhatósági tisztviselők közhenjárólag közreműködendek. 72. §. A sószállításnál közbejövő akadályok eseteiben az illető törvényhatósági tisztviselők, illetőleg a községi előljárók is, a szállítmány vezetőjének, vagy más arra hivatottnak föl hívására, a tényálladék földerítése, a közbejött akadályok elhárítása, a só széthordásának megakadályozása, általában a kincstár megkárosodásának eltávolítása iránt azonnal intézkedni kötelesek, az általuk e végre alkalmazandóknak munkabéjét és idővesztését a kincstár utólag megtéríteni tartozván. 73. §. A törvényhatóságok mindazokat, miknek teljesítése a törvényesen megszavazott és beszedetni rendelt adók kivetése, biztosítása és behajtása körül ezen törvény-cikk és a közadók tárgyában hozott egvéb törvények által köteleltségökké tétetik s az ezekkel egyezölleg kiadandó miniszteri rendelkezeteket, felelősség terhe alatt, végrehajtani tartoznak. 74. §. Ezen kötelezettség és felelősség a pénzügyi hatóságok által a törvény

értelmében kiszabott illetékek beszédésére és a pénzügyi törvény-
székek ítéleteinek végrehajtására is kiterjed. 75. §. A törvényható-
ságok akképp fognak intézkedni, hogy a 73. és 74. §§-ban említett
rendeletek és ítéletek végrehajtása és illetékek beszédése késedel-
met ne szenvedjen. 76. §. Ezen rendeleteknek és ítéleteknek ké-
sedelmes, hanyag, szabályellenes teljesítése, vagy a teljesítés meg-
tagadása, vagy kijátszása által az állambevételekben okozott károk-
ért az tartozik kártérítéssel az állannak, a ki okozta. 77. §. Ennél-
fogva valahányszor valamely törvényhatóság közgyűlésén indítvány
tételik a pénzügyminiszternek a törvényesen megállapított adók
iránt a 68. és 73. §§. értelmében kiadott rendeleteinek végre nem
hajtása vagy elhalasztása iránt, az elnök köteles névszerinti szava-
zást tűzni ki, s az indítványozónak, valamint az indítvány mellett
szavazók neveinek jegyzőkönyvbe ígtatását eszközölni. 78. §. Ha
az elnök a névszerinti szavazást kitűzni és a neveket a jegyző-
könyvbe beigtattatni elmulasztaná, kártérítéssel az azon napon
elnöklő tartozik. 79. §. A kártérítési kereset a kincstári ügyészség
által az illető kerületi tábla előtt indítatik meg; a főlebbezés a
királyi táblához történik.

Tisza Kálmán úgy látta, hogy a törvényjavaslatnak 68-79-dik
szakaszai a törvényhatósági élet gyökereire vágnak, a mennyiben
a pénzügyi hivataloknak egyenesen és közvetlenül alája rendelik a
községi előljárótól fogva a tisztviselőket, a helyett, hogy e tiszt-
viselőknek és községi előljáróknak feje kerestetnék meg az itt
szóban levő intézkedések megtétele végett. De ezen kívül, a pénzü-
gyminiszternek és a pénzügyi közegeknek minden rendeletére
nézve oly intézkedés czéloztatik behozatni, mely a megyék leg-
fontosabb jogát, a fölirati jogot, majdnem illuzoriussá tenné. Mint-
hogy ő a felelősségnek mindenütt barátja, nem ellensége annak,
hogy a törvényhatóságokra is, még pedig a megyei bizottságok
egyes tagjaira is alkalmaztassék a személyes felelősség elve;
de nem fogadhatta ezt el úgy mellékesen behozva; nem fo-
gadhatta el úgy, hogy meggátolhassa az egyszerű fölszólam-
lást, s nem fogadhatta el úgy, hogy midőn a kormány és a
törvényhatóságok közti ügyről van szó, benne a kerületi és királyi
táblák mostani bírái ítéljenek, a kiknek még csak hivatalbeli állan-
dóságuk sincs meg. Ő nem kívánta az államkincstár károsodását;
de nem kívánta a törvényhatóságok jogkörének csorbitását sem.
A dugárúk lefoglalása és a kincstár követeléseinek biztosítása ese-
teiben ő is végrehajtandóknak tartotta a pénzügyi közegek rende-
leteit; minden más esetre nézve azonban azt tartotta, hogy a
megye fölszólalása nem veszélyezteti az államkincstár érdekeit.
Ezen szempontoknál fogva a következő módosítványt terjesz-
tette elő:

68. §. A megyék és kerületek közönségei oda utasítandják
tisztviselőiket, hogy felügyeljenek arra, hogy a községek előljárói

mindazokat, mik a közzadók kivetésére, beszedésére, behajtására és úgy azoknak, mint a jövedékeknek és illetékeknek biztosítására nézve a törvény értelmében teendőikhez tartoznak, hatáskörüik szerint teljesítsék.

A 69. §. maradjon meg; a javaslat többi szakaszai a 80. §-ig kihagyatván, helyübük a következő szerkezet jöjjön:

«70. §. A törvényhatóságok kötelesek a törvény kihirdetése után azonnal úgy intézkedni, hogy tisztviselőik: a) a fogyasztási adókra, jövedékekre és illetékekre vonatkozó törvények ellen elkövetett kihágások eseteiben, az illetékes pénzügyi hivatal vagy kiküldött megkeresésére, a leletről a jegyzőkönyvet felvegyék, a tényállás felderítése és a tettesek kinyomozása végett a tisztí vizsgálatot haladék nélkül végrehajtsák, a dugárúnak, illetőleg az áthágás tárgyainak és eszközeinek lefoglalása, s a kincstár követelésének a tettenérettnél talált javakban, a mennyiben törvény vagy fönnálló törvényes szabály rendeli biztosítása iránt intézkedjenek; b) a fogyasztási adóknál, hol az általány alkalmazatik, különösen a bor- és húsfogyasztási adó iránt kötetendő hárleti szerződések megkötésénél közbenjárólag közreműködjenek; c) a szállításnál közbejövő akadályok eseteiben — s itt megyekben a községi előjárók is — a szállítmány vezetőjének, vagy más arra hivatottnak felszólítására, a tényálladék felderítése, a közbejött akadályok elhárítása, a só széthordásának megakadályozása, s általában a kincstár megkárosodásának eltávolítása iránt azonnal intézkedjenek, az általok e végre alkalmazandó munka bérét és idővesztését a kincstár utólag megtéríteni tartozván.»

Ebben csekély változtatással benne van, a mi az eredeti szerkezeten a 74. §-ig elmondatik. Ez után a következő új § jönne:

«71. §. A törvényhatóságok mindazt, mi — ideértve a pénzügyi hatóságok által a törvény értelmében kiszabott illetékek beszedését és a pénzügyi törvényszékek ítéleteinek végrehajtását is a törvényesen megszavazott és beszédetni rendelt adók kivetése, biztosítása és behajtása körül ezen törvényczikk és a közzadók tárgyában hozott egyéb törvények által kötelességökké tétetik, teljesíteni, végrehajtani és illetőleg végrehajtatni felelősség mellett tartoznak.»

Ez után következnek az utolsó szakasz:

«72. §. Tartoznak továbbá ezen törvényekkel egyezőleg kiadandó miniszteri rendeleteket végrehajtani, s e törvény kihirdetése után azonnal úgy intézkedni, hogy tisztviselőik a dugárúk lefoglalását s az államkincstár követeléseinek biztosítását, utólagos bejelentés mellett, a mulasztások miatt bekövetkezhető netaláni károsodásokért való személyes felelősség terhe alatt minden esetben haladék nélkül eszközöljék.»

Az egyik különbség a két szöveg közt az volt, hogy míg a törvényjavaslat 68. §-a elegendőnek tartotta a törvény rendeletét arra, hogy a megyei tisztviselők kénytelenek legyenek a törvé-

nyek végrehajtására, a Tisza ajánlotta 68. §. szükségesnek találta, hogy a megyei bizottságok különösen utasítsák a tisztviselőket a törvény végrehajtására. A másik lényeges különbség a javaslat 76. és 77-dik szakaszai és Tisza módosítványának 71. és 72-dik szakaszai közt volt. Míg a javaslat határozottan megmondotta, hogy miben áll a felelősség, Tisza módosítványa beírta annak kijelentésével, hogy «a törvényhatóságok tartoznak mindazt felelősség mellett végrehajtani».

A módosítvány fölött csetlekeztett vita, mely három ülést töltött be, a megyék rendezésének kérdése körül forgott. Az *ellenzék* azt állította, hogy az út, a melyen a kormány és pártja haladnak, a törvényhatóságok siriához vezet. *Lónyay Menyhért* pénzügyminiszter ellenben kifejtette, hogy törvényjavaslatának egyik czélja éppen az volt, hogy előre kizárassék mindaz, a mi alkalmat szolgáltatna az összeütközésre a megye és a felelős kormány között. Hivatkozott azon törvényjavaslatra, melyet Kossuth Lajos, Magyarország első alkotmányos felelős pénzügyminisztere, 1848 július 18-dikán nyújtott be a képviselőháznak az adótartozások és a földadó behajtásáról. E javaslat 2. §-a elmondván, hogy mik teendői a megyéknek, hozzáteszi, hogy: «azoknak mulaszthatlan teljesítéseért az említett tisztviselők akként felelősek, hogy nem teljesítés esetére a pénzügyminiszter által hivatalaikból azonnal elfognak mozdíttatni». Az 5. § így kezdődik: «Bevégeződvén az első szakaszban kitett határidő, az egyéni számvetés legfelelőbb egy hét alatt a pénzügyminiszterhez fölterjesztendő.» A 2. §-ban a felelősség ezen esetre is kiterjesztetik; tehát ha ez a számvetés idején nem terjesztetik be, akkor a miniszter egyszerűen «elbocsátja a megye tisztviselőjét». A 6. § ezt mondja: «A pénzügyminiszter a törvényhatóságok észrevételeinek meghíralása mellett haladéktalanul végzést hozand, s azt egyenesen a törvényhatóságok főnökeinek megküldi, kik azt minden további ellenvetés avagy gyűlés elé terjesztés nélkül végrehajtani hivatalból elmozdítás terhe alatt kötelesek.» E példát nem azért hozta fel, hogy azt lemásolva, egyszerűen mint indítványt előterjeszsze; sőt ezzel ellenkező a nézete; csak annak a megokolására hozta fel, a mit előbb mondott, hogy a megyei rendszer főtartásának azok a legőszintébb, legbiztosabb barátai, a kik előre mindent gondosan kerülni kívánnak, mi a megyei rendszert a parlamenti felelős kormányrendszerrel összeütközésbe hozhatná. Végül kijelentette, hogy azon esetben, ha a pénzügyi törvények végrehajtására nézve, t. i. az adó kivetése, beszédese és kezelésére nézve, a ház nem fogadja el mindazon intézkedéseket, melyek gondos megfontolás után a miniszterium által beterjesztettek és a pénzügyi bizottság által egyhangulag elfogadtattak: akkor ő az adók rendes befolyására és a pénzügyek rendes kezelésére nézve a felelősséget nem vállalhatja el.

A július 16-dikán tartott ülésben fölszólalt *Deák Ferencz*.

DEÁK FERENCZ: T. ház! Midőn az általunk megállapított adók behajtásának módja fölött tanácskozunk, elméleti tekintetben, úgy hiszem, valamennyien egy értelemben vagyunk; mert mindenik azt akarja, hogy a behajtásnak oly módja állapíttassék meg, mely pontos és gyors legyen, az állam jövedelmeinek befolyását lehetőleg biztosítsa, a csalást, a hanyagságot lehetőségig kizárja, s azok irányában, kik fizetni nem képesek, kiméletlen és túlszigorú ne legyen. De ezen elveknek alkalmazására, a megállapítandó módnak gyakorlati részére nézve, úgy látszik, elágaznak a képviselők véleményei, s midőn az előterjesztett törvényjavaslat oly módot foglal magában, mely a miniszteriunnak, a pénzügyi s a központi bizottságoknak és számos képviselőknek véleménye szerint leginkább megfelel az említett kellékeknek, másrésről több képviselőnek azon aggodalma van, hogy ezen mód a gyakorlatban volt megyei önkormányzati jogot és hatáskört tetemesen korlátozza s magát a megyei intézményt veszélyezteti.

Mielőtt e tárgy fölött véleményemet kimondanám, engedje meg a t. ház, hogy az 1848-diki év előtti állapot és a jelen helyzet közt párhuzamot vonhassak.

1848 előtt megajánlotta az országgyűlés a hadi és hadfogadói adót, mely összesen soha négy és fél millió pengő forintra nem rúgott; a törvényhatóságok pedig elkészítették évi költségvetéseiket, főherjesztették a helytartótanácsához, s a megállapított összeget, mint házi adót, magok vetették ki. Midőn a hadi és hadfogadói adó az országgyűlésen tanácskozás alatt volt, az alsóház mindig igyekezett azt alábbszállítani, a fejedelem az alábbszállításba bele nem egyezett, s így tetteleg rendesen az előbbi országgyűlésen kivetett hadi és hadfogadói adó lett újra megállapítva. Ezen adót az országgyűlés osztotta föl porták szerint a törvényhatóságokra, s a porták megállapításának kulcsa volt az országos portális összeírás, és pedig hosszú évek

során keresztül az 1728-dik, későbbben az 1827-dik évi portalis összeírás.

Vannak még a t. ház tagjai közt többen, kik velem együtt tanui valának 1827-ben az akkor véghezvitt összeírásnak. Pirulva emlékszem még most is azon módra, melylyel az teljesítettett. Általános elv volt a megyékben eltitkolni, a mit csak lehetett, nehogy a pontosabb összeírás a megyének portáit, s ez által adóját nevelje. Ezen elv szándékosan terjesztetett a nép között is, s rendesen nagy sikerrel. Tudok megyét, melynek egyik járásában a 60 ezret haladó népesség között egy leány sem találtatott, kinek kora 18 évet meghaladott, mert a 18 esztendőös leány már az adó tárgyai közé volt fölrandó. (Nagy derűltség.)

Miután az említett adó, porták szerint, országgyűlésileg a törvényhatóságokra kivettetett, a megye a rá esett mennyiség kivetésének eszközölhetése végett rovatos összeírást rendelt.

Mily hanyagúl, gondatlanúl, sőt, majdnem mondhatnám, szándékosan hűtlenül teljesítettek ezen rovatos összeírások, sokan emlékeznek még a t. ház tagjai közül. Komikumnak mondhatnám, ha szégyenítő nem volna, hogy egy népes mezővárosban a város vásári jogára eső adót pár éven keresztül az ottani gyógyszerész fizette, s maga sem tudta miért? A dolog pedig így történt: még akkor a rovatos összeírások táblázatai latin nyelven voltak nyomatva, s az egyik rovat fejezetében e szó helyett: «a nundinis» sajtóhibából ezen szó állott: «anudinis». A rovatos összeírást teljesítő megyei esküdt, ki amúgy sem volt erős a latin nyelvben, nem tudta elgondolni, mit jelenthet az «anudini» szó, s mint nagyon idegen hangzásút a gyógyszerészre róttá, ki fizette is mindaddig, míg a hiba fölfedeztetvén, kiigazított. (Derűltség.) Csak például hoztam föl ezt az akkori adokezelés hiányos voltának földerítésére.

De mi volt ezen általános gondatlanságnak, hanyagságnak valóságos oka azon korban? Egyszerűen az,

hogy az adó magában véve csekély volt összegére nézve, ámbár a szegény népet néha súlyosan terhelte, mert, néhány várost kivéve, leginkább a szegényebb osztály vállaira nehezedett; az országgyűlésnek, a mint megajánlotta az adót, arra többé semmi gondja nem volt, mert sem az adó összegéről, sem annak hováfordításáról az országnak soha senki számot nem adott, senki nem kérdezte, hogy az, a mi a megajánlott adóból s egyéb jövedelmekből tetteleg befolyt, elég-e az állam szükségeinek fedezésére; az ország többet nem ajánlott, s a költségek fedezéséről gondoskodni a fejedelem dolga volt; s éppen annál fogva, hogy nem volt nagy az adó összege, a hanyag, hiányos behajtásból származó adóhátralékok sem lehettek oly nagyok, hogy az állam gépezetét működésében gátolták volna.

Így folyt ez 1848 ig.

Azon korban miben keresték őseink a szabadságnak, az alkotmánynak garantiáit? Minthogy a kormány felelős nem volt, és a jövedelmekről senki az országnak számot nem adott: a tisztviselők választásában és a negatíóban, vagyis a vis inertiaében; és így a vis inertiaé elvével a hanyagság összhangzásban volt. Azonban hogy mennyire elégtelenek voltak e garantiák, annak bebizonyítására nem akarom fölhozni azon sérelmek végtelen sorát, melyek törvényeinken és alkotmányunkon ejtettek.

Elég legyen azt megemlítenem, hogy midőn 1848-ban a vis inertiaé helyett a parlamenti kormányt s ebből folyó felelősséget, és azon elvet, hogy magunk állapítjuk meg adónkat, magunk kezeljük pénzügyeinket s magunk rendelkezünk jövedelmeinkről, megállapítani sikerült: ezt az egész ország riadó örömmel üdvözölte, mint régi vágyaink teljesedését. (Igaz!)

Alkotmányunk 1848-diki átalakulása ezen két főelven alapszik; e lényeges változással sokaknak meg kell változni kormányzati rendszerünkben. Azon adónak, melyet mi állapítunk meg, melynek hováfordításáról

mi rendelkezünk, melynek minden garasáról kormányunk felelős, kivetését és behajtását nem lehet többé a régi gyakorlat szűk keretébe szorítani, nem tehetjük ki azt a régi vis inertizávell párosult hanyagság veszélyeinek: mert ha az adó hanyagúl foly be, ha család által csorbúl az állam jövedelme, nem leszünk képesek költségeinket fedezni, nekünk kell a hiányt pótolni, és nem mondhatjuk azt, a mit 1848 előtt mondtak, hogy a fedezetről gondoskodni ő felségének gondjai közé tartozik; egyszóval, saját legközelebbi érdekünkben van, hogy a megállapított adó a lehetőségig behajtsassék, nehogy a hiány igazságtalanúl másokat nyomjon, vagy az állam gépezete megakadjon.

Az állam jövedelmeinek csorbulása három okból származik: az adókötelezettek fizetési képtelenségéből, hanyagságból vagy csalásból. Az elsőért sem a miniszter, sem bárki más feleletre nem vonja a tisztviselőt, és az állam ezen lehetőségre mindig számít; a hanyagságot és csalást pedig pártolni, vagy lehetőségét előmozdítani nem föladatunk.

Magyarországnak összes hadi, hadfogadási és házi adója 1848 előtt körülbelül 8 milliót tett; most a direct adók 34 milliót haladnak meg: tehát jelenleg a direct adók összege mintegy 26 millióval meghaladja évenként az akkorit. Magyarországnak összes államjövedelmei azon korban 25 és 27 millió között ingadoztak; most 100 millióra rúgnak, és alig elegendők az állam költségeinek fedezésére. 1848 előtt tehát évenként direct adóban mintegy 26 millióval, indirect adókkal együtt pedig 60 vagy 70 millióval kevesebbet fizettek az ország polgárai, mint jelenleg fizetniök kell. Hová lett évenként ezen tetemes érték? Gyarapodott-e azzal az ipar, a forgalom, a kereskedelem? vagy talán közintézetek emelkedtek? növekedett-e a gazdaság virágzása, a földnek becse? Hiszen, ha az e század kezdetétől 1848-ig lefolyt éveket, közel félszázadot számítunk, az évenkénti 26 millió mintegy 1200 milliót tesz, az indirect adók hozzászámításával

pedig az évenkénti 70 millió mintegy harmadfélezer millióra rúg. Hol van ez iszonyú értéknek nyoma a köznek vagy egyes polgároknak vagyonában? Elenyészett csekély kivétellel. És miért enyészett el? Mert a vis inertiae s annak politikája, és azon körülmény, hogy nem adóztunk az ország fejlődésére, s mert nem mi rendelkezünk azon adók hováfordításáról, és a bevett pénzekről az országnak senki számot nem adott, zsibbasztólag hatott minden beruházási készségre: az állam nem segítette az ipar emelkedését, a kereskedelem pangott, az ország nem fejlődött, s csekély adója mellett is szegény maradt. Azon félszázad után 20 keserű évnek súlya nehezkedett reánk, oly nehéz idők, melyekben az absolut hatalom zaklatásait még az inséges évek csapásai is súlyosították: s mégis azon másfél év alatt, mely alkotmányunk visszaállítása óta lefolyt, kiszabadulva egyrésztől az absolutismus, másrésztől az egykor védelműl használt, de minden fejlődést előlő inertia bilincseiből, adózva közczélokra, pénzügyeinkről magunk rendelkezve, nagyobb lendületet adtunk iparnak, kereskedésnek, forgalomnak, föl-emeltük a föld értékét, s a tetemesen növekedett adózási teher mellett is és annak daczára hazánk fejlődésében többre mentünk, mint ezen századnak az 1848-diki évet megelőzőtt közel fél százada alatt. (Hosszas élénk helyeslés a jobb oldalon.) Ismételve mondom, hogy a fejlődő ipar mozgalmait és emelkedését a régi lassú formák közé visszaszorítani a közigazgatás semmi ágában többé nem lehet. (Nagy helyeslés a jobb oldalon.)

Emlékeztetem a t. házat, hogy midőn 1844-ben az országgyűlés megalkotta a váltótörvényeket, melyek alkotása első lépés volt az ipar és kereskedelmi forgalom emelésére, szükségesnek tartotta a régi megyei eljárást legalább annyiban megváltoztatni, hogy a felelőség eszméjét váltótörvényszéki végrehajtásoknál határozottan kimondotta, és igen rövid időt tűzött ki mind az alispánoknak, mind a végrehajtó megyei hi-

vatalnokoknak, mely alatt a reájok bizottakat teljesíteni tartoztak, s a mulasztásból vagy halasztásból eredő károkért felelősökké tette őket.

Azt mondják némelyek, hogy az 1848-diki törvény is meghagyta a megyéket előbbi jogaikban és hatáskörükben, azt tehát így melleleg változtatni most sem lehet. Meghagyta igenis, ideiglen. De mi volt ezen «ideiglenes» szónak értelme? Nem az, hogy az ideiglenesség még 25 év múlva egész kiterjedésében fönálljon, hanem az, hogy az ideiglenesség a legközelebbi országgyűlésen, mely három hónap múlva volt összehívandó, végleges rendezéssel cseréltessék föl. E remény teljesülését a viszontagságos események gátolták; de ha ezt meg nem gátolták volna, bizonyosan az adó kivetésére és behajtására nézve is még 1848-ban lényegesen át lett volna alakítva a megyéknek régi gyakorlata. (Helyeslés a jobb oldalon.)

A pénzügyminiszter úr csak az imént hivatkozott azon törvényjavaslatra, melyet 1848-ban az adó kivetésére és behajtására vonatkozólag az akkori pénzügyminiszter készített. Tekintse meg bárki annak tartalmát, látni fogja, hogy a felelősség elve mind a megyei tisztviselőkre, mind magokra a megyékre határozottan ki van abban mondva. Így szól többek közt a 11. §.: «mely följelentésnek (a községi költségek följelentésének) az előbbi szakaszban említett októberi közgyűlésből legfőlebb október 3-dik hetében mulhatatlanúl meg kell történni; s valamint a tárgyalásnak azon gyűlésben bevégezéseért a gyűlés minden tagja egyenkint, úgy a tárgy előterjesztése s a pénzügyminiszterhez kellő időben fölküldése iránt a gyűlés elnöke, hivatalától elmozdítás terhe alatt felelős». (Élénk hosszas tetszés a jobb oldalon.) Ha már akkor, nyomban az 1848-diki törvények megalkotása után, szükségesnek tartatott ily felelősség, most akarnánk-e ismét a régi adóbehajtási módra visszamenni? (Zajos tetszés a jobb oldalon.)

Vannak, kik a miniszteri felelősség elvét fön akar-

ják ugyan tartani, de azt a megyékre mint autonom testületekre kiterjeszteni nem kívánják.

A parlamenti kormány és miniszteri felelősség alapelve az, hogy minden tisztviselő, ki a politikai közigazgatás bármely ágában eljár, hivatalos tetteiért és mulasztásaiért felelősséggel tartozik. Első és legfőbb felelősség terheli azokat, kik a kormány élén állanak: a minisztereket; de hogy ők felelhessenek, szükséges, hogy felelős legyen az is, ki az ő rendeleteiket teljesíteni köteles. A felelősségnek ezen elve keresztül vonul a közigazgatás egész keretén, s azt sehol megszakasztani nem lehet. Ha lánczozal akarunk valamely terhet fölemelni, vagy valamely tárgyat összeszorítani, hogy szét ne dőljön, szükséges, hogy a láncz egészen s minden részeiben ép legyen, mert bármely közbenső szeme hiányozzék, vagy legyen megszakadva, a láncz rendeltetésének nem fog megfelelni. A parlamenti kormánygyal párosult miniszteri felelősség is, ha annak bármely gyűrűje hiányzik vagy megszakasztatik, nem valóság többé, csak pusztá szó és játék. (Zajos helyeslés a jobb oldalon.) Miként vihető ki a felelősség elve, ha az fölülről a megyéig fönnáll, de ott megszakad? (Élénk tetszés a jobb oldalon.) Ily parlamenti kormányt, ily felelősséget én csakugyan képzelni sem tudok. És, a jelen kérdésre vonatkozólag, ha nem teszszük a megyegyűlést is felelőssé arra nézve, mit hanyagságból vagy bármi okból elmulasztott, valóban az egész pénzügyi törvény és az adóbehajtás hajszálon függ és sikere csak egyes hatóságok önkényétől függ. (Igaz! a jobb oldalon.)

Mi a megye most? Több-kevesebb számú bizottsági tagok összege, kik közül minden egyes esetben azok képviselik a megyét, kik a tanácskozásban éppen jelen vannak. A tapasztalás pedig azt mutatja, hogy kivált közigazgatási tárgyakkal a tisztviselőkön kívül alig van 15—20 bizottsági tag a gyűlésen jelen, kivált a 3-dik és 4-dik napon. És ezen néhány ember többségétől tegyük-e függővé a legfontosabb pénzügyi

törvény vagy kormányrendelet végrehajtását vagy elvetését, kik még felelősek se legyenek határozataikért vagy mulasztásaikért, habár ez által az államnak vagy egyeseknek tetemes kárt okoznak is? (Élénk helyeslés a jobb oldalon.) És e károkat, melyek az ő hibájokból, helytelen fölfogásukból származnak, más ártatlanok viseljék? (Igaz! Úgy van!) Egyszóval, oly rendszert, melynek alapelvei a következők: a megyei tisztviselő csak a megyének felelős; hivatala választástól függ; a megye senkinek nem felelős, sem azért, ha maga tett valamit helytelenül vagy mulasztott valamit, sem azért, ha tisztviselőjét nem szorította hivatalának teljesítésére; de a miniszter felelős minden mulasztásáért: mondom, ily rendszert képtelenségnek tartok. (Helyeslés a jobb oldalon.)

Vannak, kik elvben ugyan nem tagadják a megyék felelősségét, sőt azt ki is akarják mondani; de a megyei gyűlés tagjainak egyenkinti felelősségét nem akarják elfogadni, sőt a törvényjavaslatnak erre vonatkozó részét határozottan ki is akarják hagyatni.

Ilyen módosítvány fekszik a ház asztalán.

Nézetem szerint az a felelősség, melyet tetteleg életbe léptetni nem lehet, annyi mint semmi felelősség. (Igaz! a jobb oldalon.)

En e részben a törvényjavaslat tartalmát czélszerűbbnek s igazságosabbnak is tartom, mint az említett módosítvány azon szakaszát, mely a törvényhatóságokra nézve csak szóval említi meg a felelősséget, de mikénti eszközzéséről semmit nem akar szólani.

Már ha valamely törvényhatóság vagyis annak gyűlése követ el oly hibát vagy mulasztást, melyért a módosítvány értelmében is felelősséggel tartozik: kit kell azért tetteleg felelősségre vonni? kit kell büntetni, kit a károk megtérítésében elmarasztalni? a megyét? a várost, vagy annak minden polgárait? vagy a gyűlésnek mindazon tagjait, kik jelen voltak, még azokat is, kik az elkövetett hibának, a helytelenül hozott végzésnek, a mulasztásnak okozói nem voltak, sőt talán

az ellen fölszóltak, de kisebbségben maradtak? Ez csakugyan méltatlanság volna, mert büntetnének az ártatlan a hibással együtt, sőt a hibás miatt. (Élénk tetszés a jobb oldalon.) A miniszteri és illetőleg a pénzügyi és központi bizottsági törvényjavaslat szerint ellenben csak a vétkesek sujtatnának.

De nem akarok hosszas lenni. (Halljuk! Halljuk!) Sokat szólottak a t. képviselők e fontos tárgy fölött, az eszmék nem újak s meg vannak bőven vitatva.

Csak egy vádra, melyet némelyek ellenünk emeltek, akarok egyszerű észrevételt tenni. (Halljuk!)

A kik féltékenyen őrzik a megyei autonomiának eddigelé gyakorlatban volt minden legkisebb részét, vádat emelnek ellenünk, hogy mi e jelen törvényjavaslattal a megyei intézvény gyökerére tettük a fejszét és ki fogjuk irtani. Nem állítom én, hogy e részben szándékossággal vádolnak; de legalább azt mondják, hogy az általunk pártolt törvényjavaslat elfogadásának ez lenne a következése.

Ne vegyék rossz néven azon tisztelt képviselő urak, hogy én e vádat nemcsak visszautasítom, hanem azt állítom, hogy a megyei intézvényt, melynek sok, a régi korból származott hiányai mellett sok becses oldala van, éppen akkor kockáztatjuk, ha elmulasztjuk azt a fejlődő nemzeti élet szükségéihez és a kor igényeihez alkalmazni és alkotmányunk alapelveivel, a parlamentális kormány alapelvéből származó felelőség eszméjével, összhangzásba hozni. (Zajos tetszés a középén.)

Ugyanazon egy alkotmányos rendszerben két oly intézvény, mely merőben ellenkezik egymással, állandóan meg nem fér. Ha mindegyik intézvény fontos és becses, nem az egyiket vagy másikat kell eltörölni, hanem a merev ellenkezést kell köztök megszüntetni.

Ne feledjük, hogy éppen az ipar és forgalom fejlődése által élénk a mozgalom a nép minden osztályaiban. Naponkint jobban kezdjük ismerni a pénz és idő becsét, s naponkint nehezebben fogják tűrni tudni

a hon polgárai mindazon gátakat, melyek a szabad mozgalmat hátráltatják: mindinkább terjedni fog azon igen természetes vágy, hogy kiki ott, hol a törvény oltalmára, az állam segélyére, a tisztviselő és bíró közbenjárására szorul, nemcsak igazságos, hanem gyors és pontos eljárást találjon; és ha e részben a megyék autonomiájának némely részletei szolgálnak akadályúl, ha az által látják sokan és naponkint többen kockáztatva jogos érdekeiket, nem egyedül a hibákat, hanem, ha azokat kiigazítani nem akarjuk, magát az intézvényt fogják megtámadni. Fejünk fölött csap össze ezeknek törekvése s akkor lesz igazán lényegében fenyegetve a megyei intézvény. (Hosszas zajos helyeslés és éljenzés a jobb oldalon.)

Nekünk, kik ezen intézvényt lényegében meg akarjuk tartani, kezdet kellene inkább fogjunk, hogy azon hiányokat, melyek károsak, kiigazítani törekedjünk: mert ha mi annyit sem teszünk, a mennyit 1848-ban mind a miniszterium, mind az országgyűlés e részben bizonyosan tett volna, ha az események által meg nem gátoltatik, félek, hogy a megyei autonomia fönntartása jövőben alig lesz lehető. (Nagyon igaz!)

Nem mi veszélyeztetjük a megyék fönnállását, hanem veszélyeztetik azok, kik még az autonomiának régi korból származott s a régi korba illő, de most már a nemzet fejlődését akadályozó egyes részleteit is változtatlanúl fönn akarják tartani. (Élénk helyeslés a jobb oldalon.)

Nem szeretném, ha a parlamentális kormánynak s az ezzel párosult felelősségnek elve egyenes és határozott összeütközésbe hozatnék a megyei intézvénynyel.

Minden kornak megvan saját kedvencz eszméje. Nem szeszélyből származik, mint a divat változásai, hanem rendesen a nemzet életéből s a szükség érzetéből.

Századokon keresztül elméleti és gyakorlati tudósok kerestek módokat, miként lehet az állam életében rendet és szabadságot úgy egyesíteni, hogy egyik a

másikat ne veszélyeztesse. A különféle államformák között, melyek időnkint oly gyakran változtak, abban találtak némi megnyugvást, hogy legyen az államhatalom parlamenti kormány kezébe letéve felelősség mellett, melylyel azon kormány a fejedelemlnek és a népnek is tartozik.

Ez jelenleg a kor eszméje, s a tapasztalás bizonyítja, hogy midőn a régibb kornak bármily becses intézvénye az újabb kornak valamely nagyszerű eszméjével ütközik össze, ha az ellentétet kiegyeztetni nem lehet, az előbbi ama régibbet vagy magához simítja, vagy elsodorja.

Igyekezünk elkerülni, hogy nálunk e két eszme összeütközésbe jöjjön, mert nagy veszteségnek tartanám a megyei autonom intézménynek elenyészését, mitől ily összeütközés esetében méltán félhetünk, (Élénk helyeslés a jobbon.) ha a két elvet a lehetőségig összhangzásba nem hozzuk.

Mindezek folytán egyszerűen kijelentem, hogy mivel én azon kellékeket, melyeket az adók behajtása elméletileg és gyakorlatilag szükségesnek bizonyít, a miniszterium, a pénzügyi és központi bizottságok által beadott törvényjavaslatban sokkal inkább föltaalalom, mint az eddig előterjesztett módosítványokban: én e módosítványokat nem fogadom el. (Élénk hosszas éljenzés a jobb oldalon.)

A képviselőház július 17-dikén tartott ülésében, névszerinti szavazás útján, 197 szóval 94 ellenében a pénzügyi és központi bizottságok szövegét fogadta el.

A VÉDERŐRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNYJAVASLATOK TÁRGYÁBAN.

A képviselőház 1868 július 30-dikán kezdte tárgyalni a véderőről, a honvédségről, a népfőikelésről és az 1868-dik évi ujonczok megajánlásáról szóló és az általános védkötelezettségen alapuló törvényjavaslatokat.

Madarász József a maga és elvtársai nevében azt az indítványt tette: utasíttassék a honvédelmi miniszter, hogy még a folyamatban levő ülészek idejében oly törvényjavaslatot terjesszen elő, a mely szerint Magyarország kizárólag önmaga rendezze véderejét és kizárólag önmaga rendelkezék vele.

Az augusztus 3-dikán tartott ülésben fölszólalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: Általánosságban tárgyaljuk az elénk terjesztett törvényjavaslatokat, általánosságban fogok én is azokhoz szólni. (Halljuk! Halljuk!)

Az állam első és legfontosabb föladata megvédeni az országot kül- és belellenség ellen. A végrehajtó hatalom köteles őrködni a haza biztossága fölött, az alkotmányos törvényhozás pedig tartozik gondoskodni arról, hogy a kormány minden időben s minden eshetőségek ellen elegendő s a czélnek teljesen megfelelő védelmi eszközök fölött rendelkezessék a haza védelmére. (Tetszés.)

Súlyos kötelesség a védelmi kötelesség; mind az összes államra, mind az egyes honpolgárokra nézve folytonos teherrel jár és nagy áldozatokat igényel. A polgári kötelességek közt ezen kötelesség teljesítése a legterhesebb, de mellőzhetetlen. Nem lehet ezen kötelességet elodázni, nem lehet hanyagon vagy félig teljesíteni, mert a félig teljesített védelem aligha jobb a védelem elmulasztásánál. (Tetszés.) Hiba vsgy mulasztás e részben nemcsak a honpolgárok jólétét, hanem az ország lételét is veszélyeztetheti. Történelmünk legszomorúbb lapjai tesznek erről tanuságot.

Szerencsések volnánk, ha a védelem terhes kötelességének teljesítése nélkül is fönn birnánk tartani hazánkat. De, fájdalom, ez lehetetlen. Boldog azon ország, melynek teljes neutralitását Európa garantozza, mint Helvetiáét; boldog az, melyet mások védenek meg; boldog az, mely geographiai helyzete miatt a megtámadtatások veszélyének kevésbbé van kitéve. De a mi helyzetünk az európai nagyhatalmaságok közepette — útjában úgyszólván a harcznak —

több veszélylyel jár, és hogy megvédhessük hazánkat, több erőfeszítési áldozatok igényeltetnek. (Nagyon igaz!)

Seregeket gyűjteni és föntartani szükség nélkül vagy a szükség mértékén túl fonák politika, hódító háborúkra pazarolni a nép vérét és vagyonát politikailag is, erkölcsileg is bűnös. De elegendő erővel készen állani az ország védelmére minden lehető megtámadások ellen, politikai és erkölcsi kötelesség. (Élénk tetszés.)

Fog-e valaha a civilisatio és a népek erkölcsi érzete azon fokra emelkedni, hogy a háboru politikai és erkölcsi lehetetlenség legyen, azt nem tudom; de hogy még eddig oda nem emelkedett, és hogy a háboru kivált Európa jelen helyzetében a könnyen bekövetkezhető lehetőségek közé tartozik, azt, úgy hiszem, senki sem tagadja. Nekünk pedig a helyzetet úgy kell tekintenünk, a minő az jelenleg, nem úgy, a minőnek mi azt óhajtánánk. (Tetszés.)

Kormányunk a háborut bizonyosan nem óhajtja, de az országnak czélszerű védelméről sem feledkezhetik meg soha, és mivel arról győződött meg, hogy védelmünk eddigi rendszere Európa jelen viszonyai közt és a hadviselés mostani módja mellett nem kielégítő: ezen védrendszer átalakítására törvényjavaslatokat terjesztett elő.

Midőn mi ezen törvényjavaslatok fölött tanácskozzunk, azt kell fontolóra vennünk, alapos-e a miniszterium azon kiinduló pontja, miszerint jelen védrendszerünk a haza védelmére nem elegendő, és ennél fogva a czélnak nem felel meg teljesen?

És ha e rendszer nem elegendő, jobb-e, czélszerűbb-e ennél a kormány javaslata, és több biztosságot nyújt-e az ország védelmére nézve?

Vagy ha sem az eddigi, sem a most javaslatba hozott védrendszert nem találjuk kielégítőnek, minőt kell azok helyébe megállapítanunk?

Tehát vagy meg kell tartanunk az eddigi rend-

szert, vagy el kell fogadnunk lényegében és főelveiben az elénk terjesztett javaslatot, vagy e helyett mást, jobbat, czélszerűbbet készítenünk, rögtön, haladéknélkül. Ezen három alternativa közül kénytelenek vagyunk valamelyiket választani.

Meggyőződésemm az, hogy eddigi védelmünk rendszere Európa jelen helyzetének s a hadviselés mostani módjának igényeit ki nem elégíti, s azért a cél-nak meg nem felel, s az ország védelmére nem nyújt teljes biztosságot.

Nincs nagyobb állam, mely védelmi rendszerét, a véderő mennyiségét és szervezetét teljesen öntetszése szerint határozhatta meg. E részben mindenik a viszonyok kényszerűsége alatt áll; nem hagyhatja figyelem nélkül más államok haderejének nagyságát, s kénytelen ahhoz mérve rendezni saját véderejét; nem mellőzheti a hadtudományak kifejlődését, mert ha mindezeket nem tekintve, más államoktól messze elmarad, valószínűleg rövid időn veszve lesz.

Hajdan gyakorlatlan tömegek harczoltak hasonló gyakorlatlan tömegek ellen, s e harczokban a nagyobb vitézség, bátorság gyakran a nagyobb szám fölött is diadalmaskodott. Még e harczokban is a régibb, gyakorlottabb harczosok birtak gyakran döntő előny-nyel Némely európai hatalmasságok kezdték emelni az állandó, rendes és begyakorolt katonaság számát, és ez által diadalmaskodtak elleneik fölött. Ezt látva a többi hatalmasságok, ámbár jól tudták, hogy az állandó katonaság, kivált ha nagyobb számban tartatik, rendkívüli súlyos teherrel jár, kénytelenek voltak saját érdekök, saját országuk biztossága miatt is követni a példát, s átalakult az előbbi védrendszer egész Európában, s fektetve lön főként az állandó katonaságra.

Őseink sem maradtak e részben hátra. Előbb nálunk is a banderialis és insurrectionális rendszer állott fönn; ezek voltak egyedüli védeszkezeink. De már 1715-ben belátták az ország rendei, hogy ez a

mód nem elegendő az ország megvédésére, s kimondták a 8-dik törvényben, hogy a banderium és insurrectio mellett állandó rendes katonaságot is kell fogadni belföldiekből és külsőkből.

A banderiumok csakhamar megszűntek Európaszerte, és megszűntek azok nálunk is; az állandó rendes seregek pedig mindenütt növekedtek. Az insurrectio — mind a portális, mind a személyes — főnállott még hazánkban, ámbár Mária Terézia ideje óta csak ritkán használtatott, míg végre az 1809-dik évben tett utolján szolgálatot.

A védrendszernek ezen általános átalakulása és az állandó hadseregek szaporodása tetemesen megváltoztatta a hadviselés módját mind a seregek számára, mind azok használása módjára nézve.

Ha összehasonlítjuk a mult századokbeli harczokat a mostaniakkal, s az akkori hadseregek számát a mostaniakéval: valóban meglepő a különbség. Nem szólok a 30 esztendő háboruról, csak Mária Terézia háboruit említem, melyekben hazánk is közreműködött, és említem e század elejéből a francia háborukat. Mi volt akkor az egyes hatalmasságok hadseregeinek száma a mostanihoz képest? 1796-ban a 2-dik czikk bizonyítása szerint 340 ezer emberből állott ő felségének a római császárnak és a magyar királynak összes hadserege. 1802-ben az 1. törvényczikkben 64 ezerre van megállapítva a magyar ezredek létszáma; s ha ehhez ő felsége többi országainak és tartományainak katonáit aránylag hozzáadjuk, mily csekély szám lesz az eredmény az európai államok mostani seregeihez képest. Hiszi-e valaki, hogy ily számú sereggel most, midőn az európai nagyhatalmak mindenike 800 ezer begyakorlott rendes katonát számíthat seregében, meg lehetne védeni a birodalmat és hazánkat? (Élénk tetszés.)

Ehhez járul azon körülmény is, hogy a gyors közlekedési eszközök tetemes szaporodásánál fogva a seregek összevonása, elszállítása hamarább történik, s

e miatt a háboruk gyorsabbak és rövidebbek. Előbb még a háboru megüzenése után is a döntő csatáig hónapok, gyakran évek folytak le. Ha akkor a fenyegető vagy már megkezdett háboru alkalmából újonczok állítottak ki és e gyakorlatlan újonczok ezredkebe soroztattak, volt idő őket kitaníttatni és begyakorolni és néha félév múlva is elég jókor érkeztek a háboru színhelyére, hogy a döntő csatákban sikeresenrészt vehessenek. Most ilyen újonczok a háboru végeig alig volnának csak némileg is begyakorolhatók, mert a közelebbi idők tapasztalásából tudjuk, hogy nagyszerű, döntő háboruk nem évek, nem hónapok, hanem hetek alatt végeredménnyel be lettek fejezve.

E tetemes változások, melyek az újabb korban Európának majd minden államára kiterjedtek, szükségessé teszik, hogy minden nagyobb állam az eddiginél sokkal több, sokkal nagyobb számú katonát állíthasson megtámadás estében a harcz terére, és hogy a katonaság ne gyakorlatlan újonczokból, hanem rendesen kitanított és begyakorlott harczosokból álljon. Védelmünk eddigi rendszere mellett ezt tenni képesek nem volnánk, kisebb sereggel pedig, vagy be nem gyakorlott tömegekkel, nagyobb számú begyakorlott seregek ellen, vitézség és lelkesedés daczára, sem bírnók kiállani a harczot. Eddigi rendszerünk megtartása mellett tehát az ország megvédése és biztossága volna kockáztatva. (Helyeslés.)

Az elénk terjesztett törvényjavaslatok pótolják e hiányt, és nézetem szerint az előbbinél czélszerűbb védrendszert tartalmaznak. (Igaz.)

Nagy seregek, mint mondám, nagy teherrel járnak, és azon szám is, melyet jelenleg Európa nagyhatalmai tartanak, oly nagy, hogy azt folytonosan zsolddal és élelemmel ellátni a népek nem bírnák. De tetemesen kisebb számra egyik állam sem szorítkozhatik, mert nagyobb számú gyakorlott hadseregek ellenében nem bírná megvédeni országát, s föntartani annak biztosságát. Újabb korban tehát azon eszme kapott

lábra az európai szárazföldön, hogy aránylag csekélyebb legyen ugyanazon rendes katonaságnak száma, mely béke idejében is folytonosan fegyverben áll, és élelemmel és zsolddal ellátandó, de nagyok legyenek a tartalékseregek. E tartalékseregek is azonban oly harcosokból álljanak, kik már évekig szolgáltak a folytonosan fegyverben álló katonaság sorában, s ennél fogva teljesen begyakorolva lévén, éppen oly harczképesek, mint azok.

Csak ily módon lehet nagyszámú begyakorlott seregeket az állam végpusztulása nélkül harczkészen tartani, és ezen eszme az elénk terjesztett törvényjavaslatoknak is egyik alapeszméje.

A teljesen begyakorolt nagyszámú tartalékseregek csak úgy létesülhetnek nagyobb baj és nehézségek nélkül, ha a szolgálati idő rövidre szabatik és az általános védkötelezettség törvény által kimondatik. Egyik úgy, mint a másik, emberségesebb, czélszerűbb és igazságosabb, mint az eddigi mód volt. (Helyeslés.)

Hajdan, míg fogadott katonák képezték a sereget, sőt utóbb is, midőn erőszakkal állítottak, a szolgálati idő addig tartott, míg a katona elhalt vagy szolgálatra képtelenné lett; az illető ki volt szakasztva — gyakran akarata ellen — polgári állásából és minden viszonyaiból egész életére. E sors nem ért minden honpolgárt, de a kit ért, azt súlyosan és igazágtalanul sújtotta. Utóbb az erőszakos állítás helyébe a conscriptio és capitulatio következett. Ez ugyan könnyebb volt, de mégis 8—10 évig tartott.

Most az előttünk levő törvényjavaslat szerint három év a rendes szolgálati idő; ennek elteltével a katona ismét visszamehet családjához, folytathatja keresetmódját, családi viszonyba léphet, s még hét évig évenként csak rövid idei gyakorlatra köteles, mindamellett, hogy háboru esetében mint begyakorlott katona képes lesz sikeresen szolgálni a haza védelmére.

Az általános hadkötelezettség is igazságos. Ha e

kötelezettség legsúlyosabb minden polgári kötelezettségek között, viselje azt mindenki különbség nélkül, a kit kora és testalkata arra képessé tesz. (Élénk helyeslés.) Hajdan a nemesi osztály, annál fogva, mert köteles volt a fölkelő seregnél szolgálni, e katonáskodás alól ki volt véve; csak a szegényebb osztályokat terhelte az; de az insurrectiók csak ritkán és rövid ideig működtek, s ámbár a törvény megrendelte, hogy minden évben gyakorlatok tartassanak, a megyék, melyekben éppen a kiváltságos osztály határozott, a törvény ezen rendeletét elmellőzték, míg a szegény nép gyermeke évekig viselte a katonáskodás nehéz terhét.

Ezt az igazságtalanságot is megszünteti az előttünk levő törvényjavaslat, s midőn egyrészt a haza védelmét biztosabb és czélszerűbb alapokra helyezi, másrészt az igazság, méltányosság és humanitás követeléseinek is inkább felel meg. (Tetszés.)

Azon ellenvetést tették többen ezen törvényjavaslatok ellen, hogy bennök a magyar hadsereg egészen föl van adva.

Ha a magyar hadsereg eszméjét úgy értelmezzük, mint az állandó katonaság behozatala óta értelmezték törvényeink s a folytonos gyakorlat, akkor ezen eszme a jelen törvényjavaslatban nincsen föladvá, sőt mivel annak egyik szakaszában hivatkozás történik az 1867: XII. t.-cz. azon szakaszára, mely szerint «a magyar hadsereg ő felsége többi seregeinek kiegészítő része», az eszbe nemcsak mellőzve nincs, de világosan föntartatik. (Igaz! jobb felől.)

Oly magyar hadsereget azonban, mely teljesen független, önálló, s ő felsége többi seregeitől egészen elkülönözött legyen, e törvényjavaslatok sem foglalnak magukban.

Az állandó katonaság 1715-ben állapítottatott meg törvény útján mint honfiakból és külsőkből fogadás által alkotandó sereg. A törvény akkor ezenkívül egyebet nem rendelt. Későbbi törvényeink szólnak magyar

ezredekről, azok számáról, teljes állapotban leendő tartásáról; de elkülönzött hadseregről, mely e fogalomnak «független, önálló, külön magyar hadsereg» csak távolról is megfelelt volna, semmit nem szólnak. 1790-ben, azon országgyűlésen, mely a nemzet jogainak föntartásában, biztosításában ernyedetlen buzgalommal járt el, s mely a 10-dik t.-cikkben kimondotta Magyarország független önállását, az ország rendei nem határoztak semmit önálló, független, külön hadseregről; hanem azt igenis kívánták, hogy a hadi tanácsnál két magyar hadi tanácsos is alkalmaztassék, a mi bizonyosan nem a sereg elkülönzését jelenté. (Tetszés a középen, mozgás a szélső balodalon.) Ajánlottak akkor az ország rendei újonczokat is a magyar ezredekhez; kimondották, hogy a magyar ezredek teljes számban leendő föntartására a fogadás nem levén czélszerű mód, e helyett egy országos küldöttség készítsen «de conservandis in actuali statu completo legionibus Hungaricis» czélszerű javaslatot; de külön, önálló magyar hadseregről nem szólnak.

Az 1802-dik évben előfordul ugyan az első cikkben e kifejezés: «magyar hadsereg» (*exercitus hungaricus*); de ott van egyszersmind e szónak magyarázata is e szavakban: «*Duodecim legionum pedestrium, decem equestrium, in summa sexaginta quatuor millium exercitus Hungaricæ numerum in præsens defixum*» stb.

Tehát a magyar hadsereg akkor 64 ezer lovas s gyalog katonából állott, mely nem volt önálló független hadsereg, hanem része volt ő felsége összes hadseregének.

Tanúsítja ezt az 1795-dik 2-dik t.-cz. is, melyben a 340 ezerből álló császári királyi hadsereg föntartására két millió 40,000 mérő rozsot, ezenfelül zabot s ökröket ajánlanak: «*pro intertentione 340 millium exercitus cæsareo regii*». A törvényczikk tehát nem «hadseregről» szól, hanem «császári királyi hadsereg-

ról», s ebben benne foglaltattak a magyar ezredek is. (Úgy van! jobb felől.)

Tekintse bár végig akárki a törvényeket s országgyűlési iratokat: látni fogja, hogy teljesen önálló, független, külön magyar hadsereg létezésének nyoma nincs azokban; sőt még az 1848 diki törvények is említik ugyan e szót: «magyar hadsereg», de arról mint önálló, független, külön hadseregről sehol nem rendelkeznek.

S hivatkozom a t. ház tagjaira, hogy ilyen önálló, független, külön magyar hadsereg 1848-ban is csak akkor jött tetteleg létre, mikor seregeink nem a sanctio pragmatica értelmében ő felsége seregeivel együtt, hanem ellenök küzdöttek. (Élénk helyeslés a jobb, mozgás a szélső bal oldalon.)

Ha pedig valaki okát vizsgálná annak, hogy az állandó katonaság megállapítása óta miért nem sürgettek ily teljesen önálló, független külön hadsereget az ország rendei, valószínűleg azon eredményre jutna, hogy nem sürgették, nem követelték, mert azon meggyőződésben voltak, hogy két ilyen elkülönzött, független és önálló hadsereggel, annyi harcz és veszély között, sem a hazát, sem ő felsége trónját s többi országait a pragmatica sanctio értelmében megvédeni nem lehetett volna. (Helyeslés.)

Miként alakulnak egykor Európa helyzetei s az országok viszonyai, az a jövő titkai közé tartozik; de nekünk főként a jelen helyzetet s ennek szükségait kell tekintetbe vennünk; ezek mellőzésével egyedül a jövőre nem építhetjük megállapodásainkat. (Úgy van!) Lehet, hogy azon védrendszer, mely most clénk terjesztetett, hiányosnak fog egykor tartatni, s tetemes változásokon menend keresztül. Az idő fogja kimutatni czélszerűségét vagy hiányos voltát. Poroszország példája ugyan kedvező tanúságot tesz e rendszer elvei mellett; ha azonban czélszerűtlennek bizonyítaná be azt a tapasztalás, lehet idővel azon változtatni, s azt az akkori viszonyokhoz alkalmazni. De

ha most elmulasztjuk hazánk s a birodalom védelmére megtenni azt, a mi szükséges és czélszerű, e mulasztásnak keserűen adhatnók meg árát végromlásunkkal: mert éppen a honvédelmi intézkedések azok, melyeket a határozatlanság habozásai között halasztgatni, vagy félig megtenni veszélyes, s könnyen megeshetik, hogy az események nem várnak. (Élénk hosszas tetszésnyilvánítások.)

A törvényjavaslatot részleteibe nem bocsátkozom; azok fölött úgyis külön tárgyalásnak lesz helye. Annyit azonban előre is kijelentek, hogy midőn valamely rendszert elvben és alapeszméjében elfogadok, annak oly lényeges részeit, melyek nélkül az egész lehetlenné válik, ellökni bizonyosan nem fogom. (Tetszés a jobb oldalon.)

Vannak ezen törvényjavaslatok részleteiben oly pontok, melyeket én is másként óhajtottam volna; de ha e pontokra nézve az én óhajtásom csak az egésznek föládozásával volna elérhető, inkább alárendelem a fontosabb érdekeknek saját nézetemet, sem hogy az egész rendszert, melyet szükségesnek tartok, ezzel kockáztassam. (Élénk helyeslés a jobb oldalon.) Nem szeretném e részben lelkemre venni azon felelősséget, hogy az ország védelmére rögtön és multhatatlanul szükséges nagyfontosságú intézkedés csak azért, mert annak egyes, bár fontos részleteire nézve más véleményben vagyok, elmaradjon, s e miatt az ország biztossága legyen, habár csak egy időre is, veszélyeztetve. (Hosszas helyeslés.)

Pártolom tehát a törvényjavaslatokat általánosságban, lényeges elveikben és alapeszméikben, ismételve azon imént kijelentett vezérelvet, mely engem a részletes tárgyalásnál vezetni fog. (Hosszas élénk tetszésnyilvánítások.)

Deák Ferencz után, különösen a szélső baloldaltól, még sokan szólottak a tárgyhoz. Román Sándor a törvényjavaslatokról azt mondotta, hogy az ország lakosságát pénz- és vérbeli áldozatokkal túlterhelik, s e mellett még azért is sérelmesek, mert «örök

időkre fosztják meg törvényhozásunkat azon ős sarkalatos jogától, mely szerint egyedül ez volt hivatva az ujonczok számát a szükséghez képest meghatározni, vagy pedig azok kiállítását teljesen meg is tagadni.» Ennélfogva a törvényjavaslatokat a részletes tárgyalás alapjául sem fogadta el. Egyáltalán addig, míg a törvényhozás a nemzetiségi kérdést meg nem oldja, ő és elvtársai a napirenden levő törvényjavaslatok tárgyalásában részt nem vehetnek. *Miletics* Szvetozár magáévá tette Román nyilatkozatát.

Az általános vita augusztus 4-dikén fejeztetett be, s mind a szélső balról, mind a jobb oldalról 20--20 képviselő névszerinti szavazást kívánt. Az eredmény az volt, hogy a képviselőház 235 szavazattal 43 ellenében elfogadta a törvényjavaslatokat a részletes tárgyalás alapjául.

FERENCZ NAPJÁN.

A *Pesti Napló* 1868 október 7-dikén megjelent esti kiadásában ezeket írta:

«Deák Ferencz folyó hó 4-dikén legfelsőbb kéziratot kapott, melyben ő felsége szerencsekívánatait fejezi ki névnapjára.»

«1868 október 4-dikén reggel 9 órakor — írják az *Esti Lapok* — a jobboldali képviselők szokatlanul számosan gyűltek össze a kör helyiségeiben; vezéröket valának üdvözlendők nevenapján. A szokottnál még ünnepélyesebb színt kölcsönzött az összejövetelnek azon körülmény, hogy a jelen országgyűlés folyama alatt utoljára történik e névnapj üdvözlés.

Nagy seregben, többen kétszáznál, indultunk Deák szállására, a ház és a kör elnöke, Szentiványi és Somssich vezetése alatt, kik, valamint a tagok közül is igen sokan díszruhába voltak öltözve, s számunk útközben egész az «Angol királynő» lépcsőjéig folyvást szaporodott.

A nagy polgár szűk s egyszerű bérshobája csakis igen kis részét fogadhatta be a tisztelgőknek, a legtöbben a folyosón s a lépcsőn kényszerültek megállni, csak a nyitott ajtón át inthették üdvözlésüket barátjuknak s vezérüknek. De baráti tisztelgésünket nem akarók megfosztani szívélyes jellemétől azzal, hogy színhelyét az öreg úr lareszeitől egy idegen nagy terembe tegyűk át.

Deákot mindig egyforma egyszerűségében találtuk egy pár reggeli látogatójával, köztük Bancrofttal, a világhírű amerikai történetíróval és berlini amerikai követtel, ki látható gyönyörrel és valódi amerikai érzéssel a polgári becsű kitüntetések iránt látszott szemlélni a kibontakozó megható jelenetet.

Deák egy pár lépést tett előre, s kis szobája közepén állt, a körüle képezett szoros körből pedig Szentiványi Károly, a képviselőház köztiszteletben álló elnöke, szólítá meg őt.

«Tisztelt hazafi, szeretett barátunk, (mondá körülbelől) vannak napok az esztendő során, melyeket a szeretet, tisztelet, hála és kegyelet tesz nagy napokká. Ránk nézve, kik itt tiszteletedre összegyűltünk, ilyen ez a mai nap. Te évek hosszú során át vezére voltál s vagy a politikai téren hazánknak, nemzetünknek. A legnehezebb időkben, a legbonyolultabb viszonyok közepette úgy vezetted a nemzetet, hogy az ismét egy jobb idő s szerencsés kifejlődés révpartjába jutott. Oly ritka bölcseséggel oldottad meg a nehézségeket, hogy az általad ajánlt megoldás a nemzet megnyugvására szolgál, s még a kételyeket is, melyek ellene támadtak, az élet maga czáfolja meg. (Általános helyeslés.) Ezért e nap, neved napja, nemcsak a tisztelet, hanem az ima napja is nekünk, az imáé, melylyel kérjük a Mindenhatót, az egek urát, hogy a te becses életedet és munkaerődöt még sok, igen sok éveken át tartsa meg a hazának.»

E szünni nem akaró éljennel kísért beszéd után *Deák* megindulástól rezgő hangon szólalt meg. Beszédét egy hallás után csak igen tökéletlenül jegyezhetjük fel:

Kedves barátim! Mélyen meghatva köszönöm meg nektek szíves, barátságos megemlékezéseiteket. Közületek sokakkal egy hosszú életpályán, sokakkal a jelen országgyűlés folyama alatt, a barátság, a közös törekvések és ugyanazon meggyőződés kötelékei kapcsoltak össze. Azt tettük, a mit legjobb tehetségünk szerint tennünk kellett, a mit hazánkra nézve az adott viszonyok és körülmények között legüdvösebbnek véltünk. Higgadt és érett megfontolás vezette minden lépéseinket s ebben minket sem nehézségek, sem a küzdelem kimenetelének bizonytalan volta, sem félreértések és gyanúsításoktól való félelem vissza nem riasztott, mert azon meggyőződésből merítettünk erőt, hogy a lehető legjobbat akarjuk. Nekünk is adott Isten élénk phantasiát, mi is láttunk lebegni magunk előtt oly állapotokat, melyeket a vágy legfénylőbb színeivel festett ki; de éppen az a különbség az óhajtás és az akarat között, hogy az óhajtás nem ismer határokat, az akarat pedig mindig a lehetőség határai között marad, mert azon akarat, mely a kivihetőt számba nem venné, nem volna többé akarat, hanem ábránd.

Az országgyűlésnek, mely hazánk azelőtti helyzetét oly lényegesen megváltoztatta, végperceihez kö-

zeledünk. Mi azon megnyugtató öntudattal tekintünk vissza munkánkra, hogy kötelességünket tőlünk telhetőleg teljesítettük. A jövő országgyűlésre is még a teendők hosszú sora marad fenn; de a jövőről most még nem szólhatunk, közülünk senki meg nem mondhatja, minő szerepet fog játszani az országgyűlésen, mert egyáltalában azt sem tudhatja, jut e neki szerep azon? Arról én sem szólhatok; szólok csak mint egyszerű polgára hazámnak, s kimondom, hogy mint ilyen bármely körben jusson tér tevékenységemnek, alkotmányunk jelenleg biztosított alapjait fönn kívánom tartani. Lehet, hogy egy vagy más, nem lényeges, mellékes kérdésben helyesnek és lehetőknek találandjuk valami jobbal cserélni ki a létezőt; de meg vagyok győződve, hogy alkotmányunk jelen alapjait és rendszerét fönn kell tartanunk, mert eddigelé nem ismerünk még oly kivihető módokat, melyek ezeknél jobbat nyújthatnának hazánk és alkotmányunk biztosítására; egyes főoszlopokat pedig az épületből kivenni, míg tudnók, pótolhatjuk-e czélszerűbbekkel, az egésznek romlása nélkül nem lehet.

Együtt működhetünk-e tovább is hazánk javára, nem tudhatjuk. De nekem a nehéz és fáradalmas munkában a legnagyobb örömet nyújtotta, s a legédesebb emlék marad a ti barátságatok; közös törekvés, ugyanazon elvek, egyenlő hazaszeretet, ezek képezik a férfi barátságának legméltóbb és legerősebb kapcsait, s miniket ezek kötöttek össze. Tartsátok meg, kérlek, barátságokat irántam ezután is. Ha munkánknak vége, az áldásért már csak az imádság a miénk, s mi együtt és egyaránt imádkozunk, hogy Isten áldja meg s boldogítsa e hazát, akár a mi munkánkkal és általunk, akár mások által, csakhogy Isten áldja meg e hazát.

Deák egyszerű, szívből fakadt beszédét több ízben éljenzés és helyeslés szakította félbe. Végén pedig, míg barátai közül a közelebb állókkal kezet szorított s szemébe az elérzékenyülés könnyei gyülekeztek, megszűnés nélkül hangzott az éljen.

Bancroft némán, mosolyogva szemlélte a jelenetet. Az amerikai

egyszerűségű nagy polgár s a körüle nyilvánuló lelkesült tisztelet, úgy látszik, nagy benyomást tettek reá.»

AZ EGYHÁZI BÍRÓSÁGOK HATÁSKÖRÉRŐL.

I.

A képviselőház 1868 október 20-dikán tárgyalta a polgári törvénykezési rendtartás főbb irányelveit. A jogügyi bizottság, elterőleg a miniszteri tervezettől, teljesen megszüntetni vélte az egyházi bíróságok eddigi hatáskörét, s tőlük nem csak a vegyesházassági válópöröket, hanem a nem vegyesházassági pöröket is elvonván, kivétel nélkül minden válópört a világi bíróságokhoz utasított. Ennek ellenében a központi bizottság, a mint egyrésztől nem kívánta elvitatni azon tekintetek fontosságát, a melyek az első folyamodású világi bíróságok szervezésére nézve, a megyei és községi rendezés függő kérdésével szemben, bizonyos óvatosságot ajánlanak: viszont nem tartotta tanácsosnak, hogy oly fontos kérdést, minő a törvényesen fönnálló egyházi bíróság intézménye, egy ideiglenes perrendtartás fonalán és ennek keretében mintegy rögtönözve megoldjon, s egyelőre föntartandónak vélte a miniszteri tervezetnek a szentszékek hatáskörére vonatkozó rendelkezéseit, s mellőzendőknek a jogügyi bizottság munkálatának ugyane tárgyban formulázott szakaszait; de mert e kérdés hangosan követeli a megoldást, egyszersmind utasítottatni kívánta a miniszteriumot, hogy a házassági pörökben való bíráskodás, s általában a házassági ügyek tárgyában, tekintettel az 1848: XX. törvényezikben kimondott egyenlőség és viszonyosság követelményeire, mielőbb külön törvényjavaslatot terjesztszen elő.

Tisza Kálmán ragaszkodott a jogügyi bizottság véleményéhez, s kívánta, hogy a házassági kérdések minden különbség nélkül világi törvényszékek előtt tárgyalassanak. Mivel azonban belátta, hogy ezzel minden házassági kérdés még nincs megoldva, indítványozta, hogy midőn a ház a perrendtartásra nézve a jogügyi bizottság véleményét elfogadja, egyuttal mondja ki: «Miután a házassági ügyek kérdése még a szent székek eltörlése által megoldottnak nem tekinthető; miután teljes megoldása e kérdésnek csakis a polgári házasság behozatala által eszközölhető: oda utasítja a miniszteriumot, hogy a házassági ügyek tárgyában az egyházi bíróságok eltörlése után még fönmaradt kérdéseknek a polgári házasság behozatalával és az 1848: XX. t.-cz. által kimondott egyenlőség és viszonyosság követelményei figyelemben tartásával leendő elintézése iránt még ezen ülészak alatt, még pedig úgy

terjeszsze be javaslatát, hogy azt még tárgyalni s felette törvényhozásilag intézkedni lehessen.)

Geduly Lajos ideiglenesen, míg más testvérfelkezetek gyakorlják e jogot, a protestánsoknak is vissza kívánta adni a házassági ügyek fölött a bíraskodást, s azért a következő indítványt tette: «A jogügyi bizottság javaslatának 22-dik szakasza a miniszteri javaslat 12-dik szakaszával cseréltessék fel, de úgy, hogy az utóbbi javaslat első három sorának helyébe következő szavak tétessenek: «míg a házassági bíraskodásról a törvényhozás véglegesen fog intézkedni, a házassági válóperek különféle hitfelekezetű egyházi törvényszékek által kezeltessenek, minek folytán a magyarországi mindkét hitvallású evangélikusok válóperei is, ezek régi joggyakorlatukhoz képest és az 1791-diki 27. t.-cz. 11-dik szakasza értelmében, saját egyházi törvényszékeikhez tételnek át. Vegyesházassági válópereknél mindenik fölött, saját hitelvei szerint, saját törvényszéke ítél. A házassági perek azonban az egyházi ítélőszékek alá csak annyiban tartoznak», stb.

Várady Gábor fölöslegesnek tartotta annak megokolását, miért czélszerűtlen, hogy a válóperekben minden hitfelekezetre nézve egyházi bíróságok ítéljenek. A központi bizottság véleménye ellen nyilatkozott, s pártolta Tisza indítványát.

DEÁK FERENCZ: T. képviselőház! (Halljuk!) Sehol a vitatkozásokban annyi óvatosságra nincs szükség, mint azon tárgyaknál, melyek közvetve vagy közvetlenül vallási ügyekkel vannak kapcsolatban. Éppen azért jelen vitatkozásainknál is semmit sem akarok szólni dogmatikus kérdésekről, mert ezek fölött határozni nem a mi körünkhöz tartozik és nem is szükség

Figyelembe kell vennünk mindenekelőtt, hogy Magyarországon a házasság nem kizárólag polgári szerződés, még az állammal szemben sem: mert maga az állam törvény által parancsolta, hogy a házasságok az egyház előtt köttessenek; parancsolta ezt minden felekezeteknél, még a vegyes házásoknál is. Sőt az újabb törvény is, mely ott, hol a katolikus pap nem akarja összeadni a vegyes házasságot, megengedi, hogy az a protestáns egyház előtt köttessék, minden esetre az egyházhoz utasítja a házasságot.

Tekintetbe veendő tehát a házasságnak mind polgári, mind egyházi része.

Mindaddig, míg e kettő össze lesz szöve, megparancsolni az egyháznak, hogy a házásokat adja össze a maga egyházi szabályai szerint és azután azt mondani, hogy: «Te ezen házassági ügyekben nem fogsz itélni, hanem itélni fognak mások», talán jogtalanság, de mindenesetre nem igen logikai dolog. (Helyeslés.)

Ha a házassági bíróságokra nézve tisztába akarunk jönni; ha azt akarjuk, hogy a házasságok érvénye fölött semmi esetben se ítéljenek az egyházi bíróságok, s e részben az eddigi törvényt meg akarjuk változtatni: következetesek csak akkor leszünk, ha, más államok példájára, a házasságnak polgári részét a tisztán és szorosán vallásitól elválasztjuk. A hol az állam úgy intézkedik, mint intézkedett Franciaországban, Belgiumban és a rajnai tartományokban, a hol a törvényhozás határozottan kimondja, hogy a házasságot, szemben az államhatalommal, úgy kívánja tekinteni, mint polgári szerződést, a vallási dolgokba nem avatkozik, hanem azokat végezzék el a hívők saját egyházukkal saját lelkiismeretök szerint, a hol ezen elvek alapján kötelezőleg kimondatik, hogy minden házasságnak, mint polgári szerződésnek, a polgári hatóság előtt kell köttetni: ott igen természetes, hogy a házasságnak mint polgári szerződésnek fölbontása is a polgári bíróságok elé tartozik. De míg ez meg nem történik, e nagyfontosságú kérdést a perrendtartás megállapításánál, bővebb vitatás, kifejtés és minden tekintetek, minden érdekek megfontolása nélkül, mintegy mellesleg eldönteni valóban idő előtti volna. (Helyeslés.)

Egyik főérv, mely az egyházi ítélő székeknek most azonnal a perrendtartás szabályai közt kimondandó eltörlése mellett fölhozott, az volt, hogy ezen eszme liberális, hogy azt a jogegyenlőség megkívánja, hogy előre kell haladnunk, az eldöntés elhalasztása pedig hátralépés volna. Hosszas politikai pályámon tapaszt-

taltam, hogy egyetlen egy szóval sem történik annyi visszaélés, mint e szóval «liberális»

Gyakran oly eszmékre ragasztatik e cím, melyek, ha mélyebben vizsgáljuk azokat, éppen nem liberálisak s a gyakorlati életben államok intézkedéseinél is nem mindig a liberalizmus utáni vágy, hanem az ország érdekei szoktak döntők lenni. Ime közelebb is azon korban, midőn itt Európában liberális eszmének a szabad kereskedést tartja a világ, Észak-Amerika, melyet illiberálisnak nem szoktak nevezni, védvámokat állított föl, s azokat oly magasságra emelte, hogy az európai védvámokéit sok tekintetben meghaladja.

Taglaljuk hát a liberális szónak valódi értelmét a jelen kérdésre vonatkozólag. (Halljuk!)

Egyik fél azt mondja, hogy liberális eszme, különbség nélkül polgári bíróságokra bizonni a házasságok érvényének megítélését, egy szóval minden a házasságra vonatkozó perlekedést és ennél fogva eltörölni e részben az egyházi bíróságokat, mert ezt kívánja a vallások jogegyenlősége, melyet az 1848-diki törvény is kimondott, az ellenkező pedig visszalépés volna s a jogegyenlőséget sértené.

Ennek ellenében kijelentem én is, mit tartok e téren valódiilag liberálisnak s a vallások jogegyenlőségéből szorosan következőnek. (Halljuk!)

Szabad egyház szabad államban, ez az én jelszavam. (Élénk helyeslés.) Ebből indulok ki, s a mi ezzel ellenkezik, azt sem liberálisnak, sem a vallások jogegyenlőségével megférőnek nem tartom. Absolutizmus is behozhatja formákban az egyenlőséget s eltörölheti az egyházi törvényszékeket. (Fölkiáltások: Meg is tette!), de nem állapította meg a szabad államot és a szabad egyházat, pedig ez, úgy hiszem, a dolog lényege. (Helyeslés.)

A vallások egyenlőségét szent és sérthetetlen elvnek tartom én is, s ha azt az 1848-diki törvény ki nem mondotta volna, nem szünném meg annak kimondását sürgetni. De a szabad egyház eszméje s a vallások

egyenjogsága azt kívánja, hogy a hon minden polgára, bármely hitfelekezethez tartozzék is, szabadon élhessen saját vallásának szabályai szerint, ha azok az állam céljával nem ellenkeznek és mások hasonló jogait nem sértik. (Helyeslés.) Ezen előttem kétségtelen igazságot alkalmazva a jelen esetre, ha vannak e hazában hitfelekezetek, melyek vallási szabályaik közé számítják azt is, hogy az ő házasságuk érvénye fölött a megállapított vallási elvek szerint egyházi bíróság ítéljen, helyes volna-e, ha a törvény azt mondaná: «Te nem élhetsz vallásod ezen szabálya szerint, mert én a formában egyenlőséget akarok s ennek amant fel kell áldoznod», holott az a szabály sem az állam céljával nem ellenkezik, sem más vallásfelekezetűek hasonló jogait nem sérti? (Élénk helyeslés.) Már pedig vannak igenis hitfelekezetek hazánkban, melyek az említett nézetet vallásuk szabályának tekintik, vannak pedig igen számosak: ilyenek a római katolikusok és a nem egyesült keleti egyház hívei. Nem vizsgálom, e szabály dogma-e és mennyire dogma; de annyi igaz, hogy azt e két hitfelekezet hazánkban vallási szabálynak, kanonnak tekinti. Vajjon célszerű volna-e mindezek nyugalmát, vallási meggyőződését szükség nélkül, nem a jogegyenlőségért, hanem a forma egyenlőségéért felzavarni? (Élénk helyeslés.)

Magától értetik, hogy én mindezeket tiszta és nem vegyes házasságokra kívánom értetni, s nem látom által, hogy ha két római katolikus házassága fölött a római katolikus szent szék, két nem egyesült keleti vallású házasságú fölött a keleti egyháznak szent széke ítél, miképp volna ez által sértve más vallások egyenjogsága. (Helyeslés)

Más tekintetet érdemel a vegyes házasságok kérdése. (Halljuk! Halljuk!) Sem a szabad egyház eszméjével, sem a vallások törvényben kimondott jogegyenlőségével meg nem egyezik a törvénynek eddig főnnálló azon rendelete, hogy a római katolikus szent

szék ítéljen vegyes házasságokban a nem római katolikus fél fölött, s egyedül azért, mert a római katolikus fél saját hitelvei szerint más házasságra nem léphet, a bíróság ítélete a másik, nem római katolikus félt is kötelezze saját hite elveinek ellenére. Hasonló a törvénynek a vegyes házasságokból született gyermekekre vonatkozó rendelete, miszerint ha az atya katolikus, minden gyermeke a római katolikus vallásban nevelendő, ellenkező esetben pedig nincs meg a viszonyosság.

Ezek azok, mik a vallások jogegyenlőségét sértik, s a szabad egyház fogalmával ellenkeznek, mert felsőbbiséget tulajdonítanak a római katolikus egyháznak, s más egyházakat, legalább e részben, a római katolikus egyháznak alárendelnek.

E jogtalanság ellen évek óta küzdöttem szakadatlanul s küzdeni fogok mindig, éppen azért, mert a szabad egyháznak és a vallások jogegyenlőségének elvét szentnek, sérthetetlennek tartom. Egyik egyháznak a többiek fölötti jogi felsőbbiségét bármi tekintetben föntartani akarni, ez volna illiberális eszme; de hogy a valódi liberalismus azt kívánná, hogy mielőtt azon törvény és törvényes gyakorlat, mely szerint a házasságok minden hitfelekezethél az egyház papja előtt kötendők, megváltoztatnák; mielőtt a házasság kötésének polgári része az egyháztól törvény által elválasztatnák; mielőtt törvény által kimondatnék, hogy az állam a házassági szerződést az állammal szemben tisztán polgári szerződésnek tekinti, s ennek vallási részébe nem avatkozik, ugyanazért a házasságokat, mint polgári szerződéseket, a polgári hatóságok előtt kötendőknek rendeli; hogy, mondom, mielőtt mindezek kimondatnának, az egyházi bíróságok a házasságok érvényére nézve minden hitfelekezethél most a perrendtartásról szóló törvények közt rögtön eltöröltessenek: valóban nem értem, sőt erős meggyőződésem az, hogy éppen az ily módon idő előtt eszközölt eltörlés volna illiberális, mert ellenkeznek a szabad

egyház fogalmával és a vallások jogegyenlőségével. (Élénk helyeslés.)

De a törvényhozásnál oly igen szükséges óvatosság sem engedi, hogy e részben bármit rögtönözzünk, s részletes, alapos megfontolás nélkül intézkedjünk. Hazánk polgárainak legnagyobb része azon egyházakhoz tartozik, melyek vallási szabálynak tekintik azt, hogy, miután az érvényes házasság kötéséhez törvényeink szerint is szükséges az egyház papjainak közbejöttje, miután a házasság a törvények szerint is nem egyedül polgári szerződés, hanem vallásos elvekkel és szertartásokkal is kapcsolatban áll: annak érvénye fölött az egyházi bíróság ítéljen. Nem volna célszerű melleleg egy, a körülmények bővebb megfontolása nélkül rögtönözött törvénnyel ezen egyházak híveinek vallásos nyugalmát minden szükség, sőt minden, az országra háramló valódi haszon nélkül zavarni akarni. Hiszen csak nem rég, midőn a népnevelési törvény került szőnyegre, többen e ház tagjai közül a különféle vallásfelekezeteket kívánták meghallgattatni, s a ház többsége, sőt mondhatni, az egész ház elhatározta, hogy a vallásfelekezetek szakférfiait minden esetre hallgattassanak meg. Nem érdemel-e a jelen kérdés ugyanannyi figyelmet? Hiszen ez ellen is vallási nézetek hozatnak fel, melyeket egyszerűen mellőznünk alig lehet. Nem tudom tehát helyeselni, hogy a jogügyi bizottság javaslata szerint most itt, e helyen, a törvénykezési szabályok között rögtön mondassék ki, hogy minden házassági ügyek, még az érvényesség kérdésére nézve is, a világi bíróságok elé tartozzanak; hanem, ha a magyar törvényhozás az ország érdekében célszerűbbnek tartja, az egyházi bíraskodást minden házassági ügyekre nézve eltörölni, s minden ily ügyet világi bíraskodás alá rendelni: csak akkor teheti ezt alaposan és következetesen, ha előbb a polgári házasság elvét állapítja meg és ebből kiindulva törvény által elhatározza, hogy az államhatalom minden házasságot az állammal szemben tisztán pol-

gári szerződésnek tekint, s ennél fogva megkívánja, hogy minden házasság, bármely vallásúak között is jöjjön létre, a polgári hatóságok előtt köttessék, s a vallási szertartások a felek vallási és leikiismereti do'ga levén, ezt mindenki saját egyházával rendezze. Ha ez meg lesz egyszer állapítva, a házassági összeköttetésnek mint polgári szerződésnek kérdései természetöknél fogva a világi bíróságok elé tartoznak.

Ezen eszméket, úgy a mint azokat előadtam, pártolom és pártolni fogom mindenkor. (Helyeslés.)

Azt mondták némelyek: állapítsuk meg azonnal a polgári házasságot az említett módon. Nekem elvileg semmi kifogásom sem volna ez ellen, de a kivített sok nehézséggel járónak tartom, s e nehézségek miatt a törvény rögtöni megalkotását és életbeléptetését nem hiszem lehetőnek.

Eddig a házasság kötésének formái felett, különösen pedig azon elvek fölött, melyektől a házasság érvénye függ, minők az elválasztó akadályok, impedimenta dirimentia, nagyrészt nem világos hazai törvények, hanem kanonok és némely felsőbb rendeletek intézkedtek, még pedig minden vallásfelekezetekre nézve. Ezt, ha a polgári házasság behozatik, rendes polgári törvényekkel kell szabályozni; ki kell dolgozni a formát, az érvényesség kellékeit, megállapítani az elválasztás alapelveit, s világosan meghatározni az elválasztó akadályokat.

S nem is volna czélszerű e részben az eddigi kanonok és egyházi vagy világi kormányrendeletek átvétele. Vannak azok között olyanok, melyekre nézve új rendelkezés szükséges, minő pl. az impedimenta dirimentia sorában a cultus disparitas. Keresztyén és nem keresztyén között semmi egyház nem engedett eddig házasságot; de nem hiszem, hogy e szabályt a polgári házasságra nézve is föntartaná jövendőre a törvényhozás: mert hiszen a zsidó és keresztyén között minden házassági kapcsolat lehetetlenné tétetnék.

Vannak a fönnálló szabályoknak más pontjai is, me-

lyeket, ha polgári házasságot akarunk, át kell dolgozni és polgári törvények alakjában megállapítani.

Gondoskodni kell arról is, hogy a polgári házasságokban az elválás könnyű ne legyen, mert ez a házasságon alapuló családi élet és az erkölcsiség kárával történnék. Hiszen ha tekintjük azon országokat, melyekben a polgári házasság megállapított, tapasztalni fogjuk, hogy ott a polgári házasságok elválásztása annyi nehézséggel jár, s az elválásztásról szóló törvények oly szigorúak, hogy ennél fogva az elválás esetei is nagyon, igen nagyon ritkák.

A másik, mire figyelünk kell, az, hogy miután a polgári házasság nem az egyházi hatóság előtt lesz kötendő, gondoskodni kell polgári hatóságról, mely előtt a házasságok köttessenek. E polgári hatóságnak teljesen biztosnak és hitelesnek kell lennie, különben a rendetlenségből a legszomorúbb következtések származhatnának a felekre és ártatlan gyermekeikre.

Szükséges továbbá, hogy ily hatóságok számosabb helyeken létezzenek: mert ha kevés helyre volnának szorítva, a házasulóknak nagyobb távolságokból, költséges, fáradságos utazással kellene azokhoz járulni.

Nem is szabad a polgári házasság költségeinek tetemeseknek lenniök, mint az eddigi házasságokéi voltak, mert ez csak a népet terhelné és a házasulók számát kevesbíténé.

Mi legyen tehát azon hatóság? A megyei törvényszékek a megye több részétől igen távol esnek. A szolgabírói hivatalok sem bírnának ebbeli kötelezettségeknek megfelelni, részint az egyes helységek távolsága miatt, részint azért, mert a szolgabíró nem mindig üi otthon, s így gyakran a felek által sikertelenül keresetnék. A mi pedig a községeket illeti: ha egész hazánk oly községekből állana, mint például Békésmegye, nem kételkedném a polgári házasságok megkötését a községi hatósághoz utasítani; de miután országunkban annyifélek a községek számra, vagyonra és művelődésre nézve: nem tudnék megnyugvást ta-

lálni abban, hogy oly nagyfontosságú dolgot a község birája és jegyzőjére bízzak és a házassági jegyzőkönyvek vezetését az ő kezükbe tegyem le.

Gondoskodni kell tehát előbb valamely módról, valamely hatóság felállításáról e részben. A notariusokhoz, minők Franciaországban léteznek, lesz-e hasonló ezen intézet, vagy a békebirákéhoz? azt nem tudom; de nagy megfontolást igényel minden esetre, s rögtönözni azt, vagy kivihetetlen törvényt alkotni, nem volna czélszerű.

Voltak, kik a szomszéd ausztriai törvényhozás példáját hozták fel ellenünk, s azt mondták, hogy mi hátra maradunk liberalismusban azok mögött, miután ők, noha buzgó katolikusok, a világi bíróságokat alapították meg a házasságok érvényére nézve és a polgári házasságot törvény által behozták. Versenyzés a liberalismusban nem egyedüli feladata a törvényhozásnak.

Minden törvényhozás saját hazája körülményei szerint intézkedik. (Helyeslés.) A helyzet köztünk és köztök sokban különböző; de leginkább különböző abban, hogy náluk előbb is polgári bíróság ítelt a házasságok érvénye felett; csak a római concordatum akart e részben változtatást tenni. Hogy ők ezen változtatást el nem fogadták, mert el nem ismerték azt, hogy a concordatum alkotmányos országban törvényes szabályt állapítson meg, azt igen természetesnek tartom, valamint azt is, hogy az el nem ismert concordatum ellenében az addig létezett törvényes állapotot sürgették föntartani. Mi, ellenkezőleg, nem vagyunk ezen helyzetben; nálunk az egyházi ítélőszékek bíraskodása nem a concordatumon, hanem alkotmányos törvényeink egyikén alapul. Jogunk van e törvényt megváltoztatni; de miután okunk van nem rögtönözni a változtatást, várhatunk az egyházi ítélő székek eltörlésével azért, mert részletesebb és alaposabb kimunkálást tartunk szükségesnek, s az eddigi törvények alapján állunk; míg szomszédaink, ha nem követelték

volna a törvényes állapot visszaállítását, a concordatum alapján állottak volna, a mit pedig ők el nem fogadhattak. Egyébiránt ők is szükségesnek tartották a polgári házasság eszméjét létrehozni, valamint más országokban is a polgári bíróságok ítélő hatalma házassági ügyekben a polgári házasságok fogalmával van párosítva.

A mi már a szomszéd Ausztriában létrehozott polgári házasságok módját, vagyis, a mint ők nevezik: «Noth-Civilehe»-t illeti, abban én nem szeretnék követőjök lenni; mert sokkal természetesebbnek tartom, hogy az állam azt mondja ki: «Minden házasságot az állammal szemben polgári szerződésnek tekintek, s mint ilyent a polgári hatóság előtt kötendőnek rendelem, vallási szertartások és elvek az egyes felekhez s azon egyházhoz tartozván, melynek ők hivei»; ezt, mondom, sokkal egyszerűbbnek s következetesebbnek tartom, mint azt mondani, hogy: «A házasságokat az egyház, pap előtt kell kötni; de ha ez a feleket összeadni nem akarja, akkor én, állam, fogom a házasulók összeadását polgári hatóságom által teljesíttetni, a házassági kérdések fölött pedig egyik esetben úgy, mint a másokban, nem az egyházi, hanem a világi bíróság ítéljen». Én, még liberalismus szempontjából is, ha már arról kell szólni, az első módot ezen másodiknál jobbnak tartom. (Helyeslés.)

A központi bizottság azon indokolása ellen, hogy valamint több első bírósági ítélő széket, minők a megyei és városi törvényszékek, nem rendezett ezen perrendtartási javaslat, úgy nem kell e részben kivételt tenni az egyházi ítélő székekre nézve sem, hanem ezek úgy, mint amazok fölött utóbb külön törvényben kell rendelkezni, fölhozták némelyek, hogy hiszen mind a miniszteri javaslat, mind a központi bizottság némileg már beleereszkedett a szent székek rendezésébe, miután azoktól több, a házasság polgári következtéseit illető tárgyakat, s más eddig azokhoz tartozó kérdéseket elvesz s a világi ítélő székekhez

utasít. Igaz, hogy legegyszerűbb volna ezuttal az egyházi ítélő székekre nézve semmit nem mondani; de nagy különbség van mégis a közt, a mit a központi bizottság javasol, s az egyházi ítélő székek teljes függetlensége közt. Az említett kérdések tisztán világiak, semmi legkisebb kapcsolatban nem állnak a vallási szertartásokkal, nem is követeltetnek természetöknél fogva egyházi bíróság elé tartozóknak, és ha azok a világi bíróságokhoz tétetnek is át, legkisebb zavar, vagy nyugtalanság, vagy egyházi féltékenység nem idéztetik elő; de kétségtelenül másként áll a házasságok érvényének kérdése.

Ismétlem tehát, hogy az alapelv, a melyből én e tárgyra nézve kiindulok, a szabad állam s szabad egyház eszméje, s a vallásfelekezetek jogegyenlősége, melynél fogva szükséges, hogy ki-ki saját vallásának szabályai szerint élhessen, a mennyiben azok az állam céljával s mások hasonló jogaival nem ellenkeznek.

Ugyanazért eddigi törvényeink azon részét, mely a vegyes házasságokat is a róm. kath. szent székek által rendeli elítéltetni, úgyszintén azon elvet, hogy mivel a kath. fél saját hitelvei szerint újabb házasságra nem léphet, az a protest. félnek se engedtessek meg, még akkor se, ha azt az ő vallása elvei is megengednék s a törvénynek azon rendeletét mely szerint vegyes házasságoknál római kathol. atyának minden gyermeke a róm. kath. vallásban nevelendő, de ha az atya nem róm. kath., e részben viszonyosság nincs: mindezeket a szabad egyház fogalmával s a vallások jogegyenlőségével ellenkezőknek tartom, s e rendelkezéseket mielőbb eltöröltetni óhajtom. (Élénk helyeslés.)

Továbbá azon eszmét, hogy minden házassági ügy, bármely vallásúak közt forog is fönn, egyedül s teljesen a polgári bíróságok által ítéltessek el s erre nézve az egyházi ítélő székek eltöröltessenek, csak úgy s akkor tartom czélszerűnek, ha ezen rendelkezéssel a polgári házasság egyszerre s együtt létesít-

tetik (Helyeslés) s a törvényhozás kimondja, hogy minden házasságot az állammal szemben polgári szerződésnek tekint, s annak megkötését a polgári hatóság elé tartozónak rendeli, megállapítván egyszermind világos törvény által a megkötés módját, az érvényesség kellékeit s az elválaszthatás szigorú föltételeit. (Helyeslés.) Míg ez meg nem történik, amazt egyoldalú s idő előtti káros intézkedésnek tartom, melyben sem liberalismust, sem jogegyenlőséget nem látok, sőt éppen a szabadelvűséggel, a szabad egyháznak fogalmával s ennél fogva a vallások valódi jogegyenlőségével ellenkezőnek találom azt.

Én tehát inkább a központi bizottság véleményét fogadom el, mint a jogügyi bizottságnak erre vonatkozó javaslatát. (Élénk helyeslés).

II.

Tisza Kálmán a vita befejezése után mint indítványt tevő élt a zárszó jogával, s a lefolyt «discussionnak mindenesetre legszebb, legérdekesebb, legalaposabb részére, Deák Ferencz beszédére» kívánt néhány megjegyzést tenni. Annak, hogy Deák a polgári házasság behozatala mellett, s pedig nem mint szükségben segítő, hanem mint kötelező intézmény mellett oly határozottan nyilatkozott, ő teljes szívéből örült, és a jövő számára, a jövő nevében teljes lélekkel constatólta ezen tényt. De midőn azokban, a miket mint elveket elmondott, vele tökéletesen egyetért, tartott attól, hogy a mint Deák beszédébe ezen eszmét beleszötte, ebből még valamikor, talán a közel jövőben, igen sok baj, igen sok nehézség támadhat. Deák ugyanis azt mondta, hogy a törvényhozás rendelkezései nemcsak a dogmát nem illethetik — a miben vele mindenki egyetért — de azt is mondta, hogy szabályaik vannak az egyházaknak, melyekkel kell, hogy az állam ellenkezőt ne határozzon. Ennek ellenében *Tisza* azt mondta, hogy «ha azt fölláttatók, hogy ha csak valamely szabály nem éppen ellenkezik az állam fönnállásával, érdekeivel, már akkor gátolhatja a törvényhozást abban, hogy az előhaladás, s egyáltalában a civilisatio kérdéseit megoldhassa, önmagunk építenénk akadályt magunk elé, mert ha egyik egyház hozott, hozhat a másik is oly szabályt, mely gátul lehetne az államra nézve». Különben a törvényhozás minden intézkedése okvetlen kellékének tartotta, hogy szabadelvű irányban haladjon; de azt, hogy ezen egyetlen egy szempont miatt a gyakorlatiasság és lehetőség szemügyön kívül hagyassék,

és e miatt az egész czéltalan s a megsemmisítésnek kitéve legyen, nem akarta. Meg volt azonban győződve, hogy a jogügyi bizottság javaslata, midőn egyfelől szabadelvű, megfelelő másfelől az általa főleg kiemelt kelléknek is, és éppen azért a jogügyi bizottság nézetét óhajtotta elfogadtatni, és kívánta kimondatni azt is, hogy a polgári házasság behozatala által látván a ház ezen kérdéseket teljesen megoldhatóknak, a miniszteriumot utasítja, hogy szon részleteket, a melyeket hirtelen elintézni nem lehet, összezedve, javaslatát mentül előbb a ház asztalára letegye.

DEÁK FERENCZ: Mindenekelőtt azt a kérdést vagyok bátor a t. ház elé térjeszteni magam ahhoz tartása végett, hogy ha valakinek valamely állítása éppen ellenkezőleg, vagy teljesen hibásan fogatik föl a czáfolatban, ha ezt tekinti-e a t. ház, és ad-e jogot erre felelni? (Adunk!) Tisza Kálmán képviselő úr előadásában egy szó sem volt, a mit én bármi tekintetben személyességnek vehetnék. Csak kijelentett véleménynek fölfogását akarom helyrehozni: mert azt hiszem, hogy engem rosszul értett. (Halljuk!)

Egy szóval sem mondtam azt, hogy az államnak nincs joga intézkedni, mihelyt valamely vallásnak szabályai azzal ellenkeznek. Én ezt soha nem állítottam....

Tisza Kálmán: Akkor rosszul értettem.

DEÁK FERENCZ:.... hanem azt mondtam, hogy nem tartom a liberalismus kívánalmának azt, hogy midőn az ország egy nem csekély részénél vallási szabálynak tekintetik a házasságok fölötti biráskodás, mindaddig, míg az egyház előtt köttetnek, az eltöröltessék. Ezt nem tartom liberális eszmének. Mert én liberális eszmének azt tartom, hogy ki-ki a maga vallása szabályai szerint élhessen. a mennyiben ezek az állam czéljával és mások hasonló jogával nem ellenkeznek. (Helyeslés.)

Ennyit állítottam; és ehhez csak azt teszem, hogy Magyarország 15 millió lakosából körülbelül 10—11 millió van ezen esetben, mert a római katolikusok —

és úgy tudom, hallom, hogy a keleti egyház is — (Többen: Igen!) ezek körülbelül 11 milliót képeznek legalább ezen 15 milliós országban, ha Horvátországot is ide számítjuk. Ezek pedig, és a mint a mai discussióból és magán értekezésekből is tudom, az erdélyi protestánsok is, szintén óhajtják az eddigi gyakorlatot megtartani, és úgy látom, hogy az evangélikusok egy része, az ágostaiak szintén azt kívánják. (Felkiáltások: Csak Geduly kívánja!) Én legalább úgy vettem ki; s egy része bizonyosan kívánja. Bocsánat, ha másképp mondtam, mint a hogy tényleg van; hanem egy egyházférfiú úgy nyilatkozott; és az az érdeemes képviselő úr, a ki azt mondja, hogy «nem kívánják», nem nyilatkozott, én meg az ő lelkébe nem látok, fönn akarja-e tartani vagy nem? Elég az hozzá, hogy a római katolikus és a görög egyház ezt a vallás szabályai közé számítja.

Azt mondtam tehát, hogy éppen nem volna szabadelvűség, hogy addig, míg a polgári házasság behozatala által alaposan és gyökeresen nem segítünk a dolgon, mintegy mellékesen, minden körülmény bővebb megfontolása mellőzésével, kimondanók a szent székeltörölését. Csak ez a véleményem, a mit mondtam, (Helyeslés) és ezt akartam helyreigazítani.

Az *elnök* következőleg tette föl a kérdést: Elfogadja-e a ház a jogügyi bizottság jelentésének 2) pontját, hogy az egyházi bíróság végképp megszüntetessék s a házassági perek kivétel nélkül a világi bíróságokhoz utasíttassanak? Igennel szavazott 81, nemmel 153 képviselő. A ház ezután egész terjedelmében elfogadta a közpon-ti bizottságnak e tárgyra vonatkozó véleményét.

A PÁRT TISZTELGÉSE DEÁK FERENCZNÉL.

Ő felsége 1868 december 10-dikén berekesztette az 1865--1868-diki országgyűlést.

A képviselőházi Deák-párt tagjai ugyanazon a napon búcsúztak el Deák Ferencztől. A Deák-kör elnöke, *Somssich Pál*, reámutatott az elért eredményekre, s ezután így folytatta:

És most szabad legyen néhány perczet még a kegyelet és hála érzéseinek szentelni. A sikert, a melyet közösen vívtunk ki, s a mely teljes meggyőződésünk szerint hazánknak századok óta nem élvezett jogait szerezte vissza, mindenek fölött egy férfiú bölcseségének köszönjük, a ki pártunk vezérévé lön. (A párt tagjai fölállanak és perczekig tartó lelkes éljenekbe törnek ki.) Ismétlem, vezérévé lön, mert nem kereste ő azt soha, annál kevésbbé követelte, sőt nem egyszer tiltakozott ellene, mi pedig nem választottuk őt, mert választani csak ott lehet, hol többek közt oszlik meg a vélemény. (Fölkiáltások: Nagyon helyes!)

A gondviselés küldötte őt közénk, mely, midőn Deák Ferenczcel ajándékozott meg bennünket, egyszersmind keblünkbe oltotta a hit, remény és szeretetnek érzéseit, s ezeknek varázserejével csatolt bennünket hozzája. (Viharos éljenzés.)

Így lön ő pártunk vezére, a nélkül, hogy vagy ő kereste, vagy mi választottuk volna. Mondom, Isten küldötte, s mert hűséggel járt el küldetésében, s az örök bölcsesség vezérelte eszét és szívét: sikerrel áldotta meg munkáját. (Zajos tetszésnyilvánítások.)

Mi mindnyájan tiszteljük, szeretjük e jeles férfiút, önként követjük tanácsát, oly örömmel és készséggel, a minőt csak az ő nyájas felsőbbsege volt képes megnyerni, s az az ő kítőnő tulajdonainak egyik legfényesbike, hogy felsőbbségét sohasem érezteti tanácsával, nem aláz meg vezérletével, nem parancsol, hanem fölemeli, föl az ő nézeteinek magas színvonalára, úgy, hogy midőn utána indulnak hívei, nem őt, hanem saját meggyőződésüket követik, midőn vele egy nézetben nyilatkoznak, nem az ő, hanem saját nézeteiket nyilvánítják. (Élénk tetszés.)

Mit mondjak bölcseségéről? Midőn küzdelmeink közepette vész és vihar hánytá sajkánkat; midőn elsötétült látkörünk, s a kitűzött célra vezető igaz utakat eltalálni oly kétes volt; midőn valódi nehézségekkel állottunk szemben, vagy ármánnyal kelle küzdenünk és fondorkodók veszélyeztették a sikert: nem volt-e ő a nyugodt lelkű, erős karú kormányos, a biztos kalauz, a bátor, ki az igazság pajzsával vértezve, sohasem csüggedett, a bölcs, kinek óvatosságán megtört az ármány és gonoszság? Szóljak-e önzéstelen hazafiságáról? Hozzá hasonlót a történelem csak keveset mutat föl. (Zajos helyeslés.)

Mondjátok meg, tisztelt barátaim, mondjátok meg, kérlek, inkább tisztelitek őt, mint szeretitek, vagy inkább szeretitek, mint tisztelitek? (Általános zajos fölkiáltások: Mindkettőt!) Én megmondani nem tudnám; de azt tudom, hogy csak ily bölcs férfiúnak vezérlete mellett sikerülhetett kivívni mai helyzetünket és ennek naponkint növekedő előnyeit. S ne engedje az ég, hogy akár a fiatal heves meggondolatlanságnak, akár a bűnös nagyra-vágyásnak, akár aljas önérdeknek, vagy a mérges, még a haza javáért sem engesztelődő gyűlölségnek sikerüljön valaha azokat ismét kockára tenni. (Perczekig tartó viharos éljenzés.)

S e férfiútól, szeretetünk, tiszteletünk e drága kincsétől kellene

nekem ma nevetekben elbúcsúzni? Adjatok hát szót nyelvemre, a mely kifejezze azt, a mit keblem érez most, vagy a mit ti saját kebletekben éreztek e pillanatban. Én nem találok ilyent, s ha ti sem találtok, úgy hát, érzelmektől elfogult kebellem, csak egy néma kézzszorítással búcsúznak, tisztelt férfit, tőled híveid. Éljen boldogul, Isten veled. (Lelkes éljenzés.)

DEÁK FERENCZ: T. barátim! Keblem mélyéből mondok kevés szavakkal mélyen érzett köszönetet barátságokért, szívességtekért, bizalmatokért. Pirulnom kellene öngyöngeségem érzetében azon magas vélemény miatt, melyet felőlem elnökünk és általa ti nyilvánítottatok, ha nem tudnám és nem hinném, hogy hiszen ezt a szeretet mondatta veletek, azon szeretet, mely a gyöngéket, a hibákat eltakarja és a mi netalán jó, azt még a valónál is kedvezőbb színben tünteti föl.

Csak azért és főképp azért esik nekem nyilatkozatok nagyon, igen nagyon jól, mert az a szeretet kifolyása, pedig ha van valami, a mi boldogít, az polgártársainak bizalma és barátaink meleg, buzgó, barátságos szeretete.

Együtt éltünk három nehéz esztendő nagy munkában, éltük szívélyes baráti viszonyok között. Ki mondja, hogy mi csak társak voltunk? Nem, mi egyszersmind barátok voltunk. Midőn a barát jó barátjától búcsúzik, nehéz a búcsúzás pillanata; felmerül az ember emlékében mindaz a jóság, mindaz a szivesség, a mit három esztendő alatt tapasztalt; elviszi magával a magányba, elhozza ismét, ha Isten visszahozza e pályára, hanem emléke kiolthatatlan marad mindig szívében.

Ismétlem tehát, kevés szavakkal meleg és forrón érzett köszönetet mondok nektek mindazon sziveségért, barátságért, melyet e nehéz három év súlyos munkája közben irányomban tanúsítottatok.

A munka nincs bevégezve; de a mi be van végezve, az elegendő arra, hogy reményt nyújtson a további sikerre. A pihenés rövid óráiban visszatekinthetünk a bevégzett munkára, de főképpen azért, hogy minde-

nek előtt hálát adjunk a Mindenhatónak rendkívüli segélyért és azért, hogy új ösztönt nyerjünk azon munkára, mely még előttünk áll. Figyelmünket a mult egészen ne kösse le; figyelmünket most már a jövőre kell irányoznunk.

Az irány kijelölése, melyen ezentúl haladnunk kell, azt hiszem, itt, e helyen talán egészen fölösleges, kijelöli azt három évi működésünk és ennek eredménye: a törvények. (Élénk helyeslés.)

Programmunk nem lehet más, mint azon alaptörvényeknek, melyeket alkottunk, föntartása mellett tovább fejleszteni az alkotmányos életet, institutiókat, és előmozdítani az ország anyagi és szellemi érdekeit, szem előtt tartva mindig a népjogokat és a törvények előtti teljes egyenjogúságot. (Általános helyeslés.)

Sok nehézséget kelle leküzdenünk, míg ennyi eredményre jutottunk. A gyakorlati élet fogja igazolni, ha azon törvények, melyeket alkottunk, az ország érdekeinek megfelelnek-e.

Legfőbb és legszentebb bíróság cselekvényeink fölött önlelkismeretünk. Ha tetteinkre nézve ez előtt nem birunk tisztán megállani, semmi hatalom föl nem menthet a legsúlyosabb vád alól: saját öntudatunk vádja alól. De ha visszatekintünk a történetekre, nyugodtan állunk ezen bíróság előtt, mert erős meggyőződésemet mondom ki, hogy a legtisztább szándékkal működöttünk, lépteinket sem boszu, sem önérdek nem vezette, s egyedül hazánk érdekében működöttünk, jó szándékkal, tiszta lélekkel.

Még csak az hiányzik, hogy egy másik bíróság, t. i. a közvélemény, helyeselje a közérdekeknek megfelelő czélszerűség tekintetéből eljárásunkat. Ez a közvélemény főképp a közelebbi választásokban fog nyilatkozni. Ha a közvélemény e nyilatkozata higgadt megfontolásból eredő benső meggyőződés szava volna mindenkor, a közvélemény bíróságának ítélete fölött nem volna okunk aggódni. De nem mindenki képes

folytonos figyelemmel kísérni a politikai föladatokat s azok megoldása módját, nem mindenki ismeri az indokokat, melyek a törtéeteknek alapul szolgálnak, magukat a tényeket is gyakran izgatások, szenvedélyek elferdítve magyarázzák. Ezt kell nekünk elhárítanunk, s otthoni működéseink legfőbb feladata legyen, fölvilágosítani a netalán hiányos fölfogást, elmondani az indokokat, megmagyarázni a tényeket és azoknak horderejét. Nem szabad, de nem is akarjuk erőltetni a közvéleményt, csak arra törekszünk, hogy az tiszta, valóságos tényeken alapult, elferdítésektől ment, s valóságos meggyőződésből eredő közvélemény legyen. Ettől azután nem lesz mit tartanunk.

Kezet fogva, egyetértve kell tehát működnünk.

Még egyet szükségesnek tartok megemlíteni. (Halljuk! Halljuk!) Nagy hibának tartanám, ha megtörténnék, mitől Isten őrizzen, hogy ugyanazon politikának hívei egymás ellen lépnének föl mint követjelöltek, s ez által megosztva a választókat, egymást megbuktatva, egy harmadiknak, ki más politikát követ, szerznének többséget. Legyen mindenkiben annyi hazafiúság, ha szükséges, annyi férfias önmegtagadás, hogy ily esetben, számot vetve magával és a körülményekkel, rendelje alá vágyait a közérdeknek, s ha vetélytársának választása valószínűbb, segítse azt elő saját visszalépésével, s ha lehet, közreműködésével, mert az egyenetlenség hozhat minden időben legnagyobb veszélyt reánk. (Általános helyeslés.)

Van az egyenetlenségen kívül még egy hibája fajunknak, mely könnyen kárt okozhat, és ez a tétlenség. A magyar szívós, erélyes veszély idejében, s ekkor életét is kész fölláldozni; de midőn a veszély távolnak hiszi, midőn azt még nem látja, gyakran hajlandó a tevékenységet tétlenséggel váltani föl. Hivatkozom reátok, hogy ezen országgyűlésen is kárt tehetett volna nekünk fajunk e hibája, ha szerencsénkre a többség, mely együtt állott, oly erős nem lett volna, hogy többeknek tétlensége azt meg

nem csorbíthatta. Ha tehát hazatértek, barátim, polgártársaitok közé, e tétlenségtől éppen úgy óvakodjatok, mint az egyenetlenségtől. Ne áltassa magát senki azzal, hogy hiszen a többség úgy is meglesz, mert még ez esetben is nagy fontossággal bír az, hogy az el nem fogult közvéleménynek minél nagyobb összege támogassa azon politikát, melyet mi hazánk érdekében multhatatlanul szükségesnek tartunk; szám szerint csekély különbség sokkal kevesebb nyomatékot adna annak. Ne mentegesse tétlenségét senki azzal, hogy hiszen mások úgy is cselekszenek, hanem tekintse a dolgot úgy, hogy egyesült erőre csak akkor számíthatunk, ha mindenki szükségesnek tekinti magát és saját körében a maga működését a kívánt eredmény előidézésére.

Vezessen Isten titeket vissza polgártársaitok körébe, és adjon erőt és kitartást a még hátralevő nehéz munkához. Kérjük a Mindenhatót, hogy, a mint megáldotta eddigi működésünket, oltalmazzon bennünket ezentúl is szent hatalmával, s ne engedje, hogy az, a mi jó és hazánk érdekében szükséges történt, az, habár rövid időre is, meghiusíttassék, mert ha az, mi eddig alakult, ismét felbomlanék és e miatt azon tevékenység, azon élénk mozgalom, mely hazánk érdekében a szellemi és anyagi téren megindult, ismét visszataszítottárnék, vagy további haladásában meggátoltárnék, ez nagyobb csapás lenne hazánkra nézve, mintha éppen semmi sem történt volna.

Isten vezéreljen benneteket! Vegyétek forró köszönetemet és barátságos kézzszorításomat. (Hosszantartó lelkes éljenzés.)

PEST VÁROSA POLGÁRAINAK TISZTELGÉSE DEÁK FERENCZNÉL.

Pest város polgársága 1868 december 17-dikén nagy számmal jelent meg Deák Ferencz lakásán, hogy kijelentse iránta való változatlan bizalmát, tiszteletét és szeretetét. A polgárság vezetője,

Schwendtner Mihály prépost, ez alkalommal a következőket mondotta:

«Mi azért jövünk mélyen tisztelt polgártársunk színe elé, hogy ne csak elismerésünket, hanem szívünk mélyéből forrászó hálánkat is kifejezzük, sajnálva, hogy ezt csak gyenge szavakkal tehetjük. Erdemeit tettel meghálálni az utókor feladata; de nemcsak feladata, hanem legszentebb kötelessége is. S ha egykor a szülék gyermekeiket e városba hozandják, megmutatják majd nekik a nagy tért, mely a Ferencz József nevét viseli, s ekképp fognak hozzájuk szólani: E tér azon királytól nyerte nevét, kinek fiatal korával a bérenczek visszaéltek, úgy, hogy e hazában sok vér, sok ártatlan vér folyt. De később e dicső király belátta, hogy e nemzet ártatlanul szenved, s feléje nyujtá jobbját s kibékült vele, visszaadva a nemzetnek a hazút és vele a szabadságot, függetlenséget. S tudjátok-e, ki volt akkor a nemzet vezetője? Látjátok ott azt az óriás emlékszobrot? Azt a nemzeti kegyelet, a nemzeti hála emelte azon férfúnak, kinél dicsőbbet, nagyobbat e haza még nem látott, kinek neve kell, hogy arany betűkkel bevése maradjon ez országnak minden gyermeke, minden férfa szívében. E férfiú Deák Ferencz. Nem ismert ő címet, nem rangot, nem kitüntetést; szíve csak egyet ismert: szeretni hazáját. Úgy szeretete hazáját, mint Krisztus a világot. Lépjetek nyomdokaiba. Az ugyan nem lehettek, a mi ő volt, mert az Isten ritkán, igen ritkán küld Deák Ferenczet a világra; de legalább utánozzátok érényeit, jellemét, hazafiuságát. Így fogja az utókor ön iránt leróni a tiszteletet és hálát. Mi pedig jelenleg csak gyenge szavakkal mondhatjuk köszönetünket azon fáradságáért, buzgalmaért és kitartásáért, melyet a lefolyt országgyűlésen oly férfiasan tanusított, s legyen meggyőződve, hogy legmelegebb szívből jó a hang, melylyel fölkiáltunk: Éljen a király, éljen a status-iskolában a legkitünőbb deák, az első eminens: Deák Ferencz. Adja Isten, hogy még sokáig legyen a nemzet nemtője, vezére.»

DEÁK FERENCZ: Tisztelve szeretett polgártársaim! Igénytelen egyszerűségem érzetében pirulnék a reám halmozott dicséreten, ha nem tudnám, hogy az a hazafiuságnak, a szeretetnek szózata, mely még akkor is, ha túlzott, forrásáért a legnagyobb tiszteletet érdemli. A mi történt, az isteni gondviselés műve. Sokszor a nehéz időkben aggódva, sőt remegve a jövő miatt, állottunk a teendők nagy halmaza előtt. És az isteni gondviselés segített ott, hol nem reménylettük, úgy, a mint ezt előre kiszámítani lehetetlen volt. Az övé tehát a dicsőség, a mienk a jóakarát volt,

gyenge tehetséggel párosulva, mely csak azért lön sikeres, mert Isten segített.

Ha visszatekintünk azon időre, mely ezen országgyűlést megelőzte, be kell vallanunk, hogy súlyos és nehéz körülmények közt voltunk. Ezen nehéz körülmények enyhültek, és a mit én nagy nyereségnek tartok, az történt meg, hogy előttünk a tér, melyen működhetünk, akadálytalan. A leigázott szellem, a hátratólt anyagi érdekek, a megingatott hitel és bizalom, a külföldnek irántunk való nem kedvező véleménye, ezek mind eltűntek, ezektől megszabadultunk. De még csak a tér szabad, melyre építenünk kell; a jóakarát van meg, és talán az idők viszontagságai között megedzett, vagy az újra megszerzett szakképessége az egyes polgároknak, párosulva határozott akaráttal. Tehát ismét az Isten segítségére lesz szükségünk, hogy e fölszabadult téren tovább emelhessük alkotmányunk, valamint anyagi és szellemi jólétünk épületét. Isten mentsen meg attól, hogy akár megütözzünk, akár búsuljunk azért, mert mindenki nincs kielégítve. Hiszen ez természetes. Az emberi kebel akkor szünnék meg emberi kebel lenni, ha minden vágyai teljesen ki volnának elégítve; hiszen a vágyak azok az ösztönök, melyek az embert tevékenységre indítják: nélkülök henye puhaságba süllyednek egyes emberek úgy, mint egész nemzetek, és akkor volna csak igazi ok a meg nem elégedésre.

A meg nem elégedés szülte vágyak és óhajok az ész mérséklése mellett leginkább előmozdítják egy ország kifejlődését, s én erősen hiszem, hogy ez így lesz nálunk is. Mérsékletre nagy szükségünk van, s különösen szükséges, hogy meg tanuljuk különböztetni az óhajokat az akarattól. Az óhaj nem ismer határt, még a lehetőség határát sem, s azért igen hamar a phantasia szárnyain repül s a végtelenig viszi az embert; ez akarát, a józan akarát, ismer határokat, ismeri a lehetőség határát. Elábrándozhat valaki az óhajok merengéseibe; de ha tehetségünket és erőn-

ket megfeszítve arra pazaroljuk, a mit elérni nem lehet, akkor, úgy hiszem, igen hibásan cselekszünk. (Élénk helyeslés.)

A jelen országgyűlésnek az volt szerintem egyik legfőbb érdeme, hogy meg tudta különböztetni az óhajást az akarattól, s erejét csak annak kivitelére igyekezett fordítani, a mi kivihető volt; tudva, hogy sok nehézséget kell leküzdeni, nem ment messzebb, mint a lehetőség határáig; sőt, valljuk meg az igazat, talán egyik legfőbb érdeme a nemzetnek s az országgyűlésnek az, hogy még a pillanatnyi lehetőség határáig sem ment, hanem ment addig, a meddig menve biztosan hihető, hogy állandó alapot vetend meg. (Élénk tetszés.) A jelen országgyűlés kezdetén hogyan állottunk? Válaszunkban a trónbeszédre kifejeztük óhajainkat, a fejedelem e szellemben ígéreteket tön, s a nemzet elég tapintattal bírt, ez ígéreteket működése alapjául elfogadni. Megkezdvén működésünket, megkezdvén a kiegyenlítés munkáját, már az első pillanatokban, mindjárt az első időben, nehézségekkel találkoztunk.

Tekintse bárki az 1865—66-dik évi kir. válaszokat és látni fogja, hogy még azok is, miket annyi joggal követeltünk, részint megtagadtattak, részint elhalasztattak. A nemzet erélyesen megmaradt nézeteinél, követelte azt, mit joggal követelhetett, s ragaszkodott ahhoz, minek alapja a törvényekben megvolt, minden ellenzés daczára. Események jöttek közbe, melyek a birodalmat a veszély örvényének szélére sodorták. A győzelmes ellen még országunkba is behatolt. Mit tett akkor a magyar nemzet? Fölhasználta talán az alkalmat, hogy a bomladozó monarchia uralkodója és annak az ellenség kezében levő részei irányában több meg több követeléssel álljon elő és minél többet kicsikarjon? Nem. Volt a nemzetnek egész erélye mellett annyi tapintata is, hogy nem csigázta föl követeléseit, hanem továbbá is csak azt követelte, a mit előbb követelt és mit akkor követelt volna, ha a biro-

dalmat e szerencsétlenség nem éri. Tette pedig ezt azért, mert tudta, hogy arra joga van, hogy azt méltán kívánhatja a birodalom veszélyeztetése nélkül, igen jól tudva, hogy ha sikerül is többet kicsikarni, ezen kicsikart engedményekben meg lett volna az ismétli fölbomlás magva, a mint benne volt egykor, mint ezt szomorúan tapasztaltuk. (Úgy van!)

Az országgyűlésnek legfőbb érdeme az, hogy erélyesen meg tudta védeni, a mit jogának vélt, és tudott mértéket tartani akkor, midőn az okosság mérsékletet parancsolt. Adja Isten, hogy a magyar nemzet és a magyar országgyűlés folytonosan ezen ösvényen járton, s hogy a magyar politikusok tanulják meg a kereskedelmi világ azon egyszerű szabályát: hogy minden vállalatnál, a mit létesítünk, nem csak azt kell számba venni, mit nyerhetünk, hanem azt is, mit veszthetünk. Ebben áll a józan politika épp úgy, mint a józanság a kereskedésben s más vállalatokban.

A tér, mondom, nyitva áll előttünk; adja Isten, hogy az ország és annak képviselői azt mindig mérséklettel bár, de erélylyel is föl tudják használni; mert úgy áll helyzetünk, hogy ha valaha, most elmondhatjuk, hogy sorsunk saját kezünkbe van letéve.

Ha ügyesen tudjuk az alkalmat fölhasználni, akkor kétségkívül a kívánt eredmény be fog következni; ha ügyetlenül használjuk föl, az eredmény kevésbbé lesz kedvező; ha pedig kellő mérséklet nélkül járunk el, akkor a nyertet is kockáztathatjuk jelen viszonyaink között.

Az én meggyőződésesem e részben az, hogy nekünk Ausztria fönnállása épp úgy szükséges, mint a mi fönnállásunk szükséges Ausztriának. E közös érdek szorosabban köt egymáshoz bennünket, mint minden egyéb más viszonyok; és szerencsésen sikerült is mindkét részről ezen viszonyokat most a legtisztább alkotmányos alapra fektetni; mert elmondhatjuk, hogy az alkotmányos szabadság, mely jelenleg Magyarországhban úgy, mint Ausztriában létezik, s a jogi viszonyok, melye-

ken az alapszik, olyanok, minőknél szabadabbak alig vannak Európában. (Helyeslő éljenzés.) Hogy ennek erőt adjon a nemzet akarata, a nemzet erélye, az magától a nemzettől függ.

Sokan még többet is óhajtának. Igen, én is kívánnám a többet, de azt nem úgy lehet elérni, hogy ha azt, a mi van is, kockáztatjuk, hanem csak úgy, ha a meglevőnek alapján építve, tovább haladunk.

Egyszer egy hírneves orvoshoz ment egy úr, tőle tanácsot s orvoslást kérve betegségében; az orvos hajlott kérelmére s fölszólítá, mondaná el baját. A beteg elmondá, hogy neki sem valami súlyos, sem folytonos fájdalmi nincsenek; elmondá, hogy étvágya különösen jó, hogy minden organumai betöltik hivatásukat, hogy álma nagyon jó s háborgatás nélkül alszik reggelig; hogy erőteljesen mozoghat, hogy vadászni, lovagolni képes fáradság nélkül; hogy neki kedélybaja nincs, sőt inkább kedélye derült. Erre az orvos belevág: «Hisz' ha mindettől meg akar menekülni, erre az orvosság igen könnyű. Igen könnyen el lehet azt érni, hogy sem étvágya, sem nyugodt álma ne legyen, s kedélye is le legyen hangolva.» Ezt felelem én részemről is azoknak, kik a meglevő állapotot ócsárolják. El lehet nekik mondani, hogy közjogi tekintetben tetteleg soha sem voltunk oly helyzetben, mint most. El lehet mondani, hogy a mohácsi vész óta Szt. István koronájának országai így együtt soha nem voltak, mint most. El lehet mondani, hogy ily bizalmas viszonyban fejedelem és nemzet, mióta az osztrák dynastia uralkodik, soha sem volt. El lehet mondani, hogy ily kevés surlódás és keserűség köztünk s Ausztria közt sohasem volt, mint most. El lehet mondani, hogy az a külföldi tőke, mely még a határszélig is óvakodott eljönni, most mégis nagyobb mértékben és könnyebben foly be az országba, és a mi népünk elég ügyes, elég eszes ezt a haza javára fölhasználni. A kereskedelmi eszközök, a vasutak olyan mérvben terveztetnek és vannak munkában, a mint

ezelőtt lehetségesnek is alig hittük. Nézzünk végig különösen Pest utczáin, látni fogjuk azon élénk forgalmat, azon iparkodást, mely magva egy szebb jövő kifejlődésének; menjünk el a kereskedőkhöz: nem fognak panaszkodni, legalább nem azon mértékben, mint ezelőtt. El lehet mondani, hogy Isten irgalmából és segélyével a valósággal szegény emberek száma is nagyon megfogyott, s a munkaképes ember kereslet annyit, hogy becsületesen élhessen belőle.

Ha mindezeket meg akarjuk dönteni, akkor támadjuk meg az alapot: a kiegyezkedést, és valószínűleg meg lesz döntve. (Éljenzés.)

Nem szükséges, hogy mindezek bővebb fejtegetésébe bocsátkozzam, hisz mindnyájan érezzük ezt. A közelebbi választásokra én nem tudok jobb programot az 1867—68-ban alkotott törvényeknél. A kit azok meg nem győznek, annak úgy is hiába beszélne az ember.

Nincs tehát egyéb hátra, mint hogy tiszteletteljes mély köszönetemet s hálámat fejezzem ki önök előtt, tisztelt polgártársak, azon szívességért, bizalomért és szeretetért, melylyel irántam viseltetnek, a mely bizalom legerősebb támaszom volt minden működéseimben. Én egyszerű harczosa vagyok az ügynek, az igazságnak és az maradok, míg e.őm engedi. Ezen működésemben pedig erősebb, sőt mondhatom, biztosabb támaszom nincs, polgártársaim bizalmánál, hajlandóságánál és szereteténél, melyre kérem, hogy ezután is méltassanak és abban tartsanak meg. (Lelkesült éljenzés.)

BUDA VÁROS KÜLDÖTTSÉGÉNEK TISZTELGÉSE DEÁK FERENCZNÉL.

Buda város küldöttsége 1868 december 21-dikén tisztelkedett Deák Ferencznél. *Házmán* Ferencz főpolgármester beszédére Deák Ferencz a következőleg válaszolt:

T barátaim és polgártársaim! Keblem mélyéből eredő köszönetet mondok a megtisztelésért, a bizalomért és szeretetért, mely titeket ide vezetett. Igaz, hogy alig van ország, mely századokon keresztül annyit szenvedett, mint Magyarország, s a hazának alig van része, melyre e szenvedésből annyi súlyosodott volna, mint ős Buda városára. A legsúlyosabb csapások, melyek alatt egykor az ország s főképp Buda városa oly hosszú ideig nyögött, egy gyászos napnak voltak következései, a szerencsétlen mohácsi vésznapnak s az arra következett nehéz időknek. S mi okozta főképp hajdan is e gyászos napot? Sok más kedvezőtlen körülmények közt a józan számítás nélküli vakbuzgóság, s azon túlbizakodás, melylyel akkor a nemzet vitézségének érzetében túlbecsülte erejét, s egyedül buzgóságát követve, nem vette tekintetbe a körülményeket, nem keresett szövetségeseket, nem várta be, hogy az egész haza egyesült erejével álljon síkra a fenyegető ellenség túlsúlya ellen, s e számítás nélküli túlbizakodás miatt elvérzettek a nemzet jobbjai. Ez hozta reánk végtelen tengerét azon szenvedéseknek, melyek az ország erejét elgyengítették, a folytonos viszályok magvát elvetették, s csak az isteni gondviselés különös kegyelme mentett meg bennünket a végenyészettől.

A történelem csak száraz elősorolása volna a történt eseményeknek tanulság és haszon nélkül, ha a multak példáján az újabb nemzedékek nem tudnának okulni. Sokat szenvedtünk mi is a lefolyt húsz év alatt, talán nagy részben elhibázott számításaink miatt; szellemi erőnk s anyagi jólétünk napról-napra gyengült és

alábszállott és ismét a végenyészet örvénye szélén állottunk; de tudtunk túrni és kitartani, és ismét az isteni gondviselés nyújtott alkalmat, hogy szenvedéseink enyhüljenek, s ha a Mindenható úgy akarja, elenyészsenek. Nekünk, kik tanultunk a multak példáján, nem volt szabad az alkalmat ellöknünk, és véték lett volna, azon hibába esnünk, mely egykor oly súlyos következéseket vont az országra, a rossz számítással párosult túlbizakodottság hibájába.

Körütekintve kül- és belviszonyainkon, meg kellett győződnünk, hogy egyedül a külföld támasza e hazát meg nem mentheti, s hogy onnan biztató szónál egyebet alig remélhetünk. Körülnéztünk a hazában s láttuk, hogy itt is voltak, kik azon rendszert, mely bennünket elnyomott, pártolták, elősegítették. Önmagunk között is hiányzott azon egyetértés, melyre szükségünk vala, s ily zilált állapotban a kiegyezés idejét s alkalmát, melyet az események kedvezővé tettek, magunktól el nem lökhattük, sőt ezt meg kellett ragadnunk, s így jutottunk azon eredményhez, hogy lehetővé lett békés úton elérni azt, a mit más úton megkísérelni fonákság lett volna.

A hajdankorban fegyverrel vívták a harczokat népek és államok; most a nemzeteket nagyokká, erősekké és szabadokká nem egyedül a fegyver teszi. Nagy és túlnyomó része van abban a szellemi erő kifejlődésének, az iparnak, szorgalomnak és kereskedésnek, mely a népeket vagyonosakká s önállókká teszi. Ezeknek kívántunk mi is tárt kaput nyitni, s módot nyújtani Magyarországnak, hogy benső meg erősödése által lehessen alkotmánya biztos.

Működésünk eredményeit nem fejtegetem előttetek barátaim; nyilvánosak azok, s fejedelmünk által szentesített törvényeinkben vannak letéve. De a mi a törvényekben ki van mondva, csak úgy megy át az életbe, csak úgy lehet áldást hozó, ha a végrehajtás teljes mértékben életet ad annak, mit a törvény kimondott és az ország érdeke kíván. A végrehajtás felelős mi-

niszterek kezébe van letéve, de hogy ezek híven, pontosan és sikerrel teljesíthessék e szent kötelességet, kötelességünk nekünk is, egyes polgároknak, közreműködni, nem szabad helytelen nehézségeket gördítenünk a kormány törvényes törekvései ellenébe, sőt, a mennyire tőlünk telik, igyekeznünk kell azon, hogy a törvény áldása pusztá szó ne maradjon. Kölcsönös közreműködés tehát az, a mit a haza tőlünk vár, s ezt annál könnyebben tehetjük, minthogy saját érdekünkben fekszik, előmozdítani a közös czélt. Kölcsönös türelem a másik kötelesség. Ne higye senki, hogy a mit századokon keresztül a hanyagság, néha talán a rossz akarat elnyomott, azt néhány hó, sőt néhány év is teljes erőben ismét kifejthesse. (Helyeslés.) Az ipar meggátolt fejlődését, a pangásra jutott kereskedést néhány törvény rögtön virágzóvá nem teheti. Őseink végtelen türelmet és szívósságot fejtettek ki a harcz terén; kövessük szép példájukat benső fejlődésünk szellemi és anyagi terén mi is ernyedetlenül. Ne csüggedjünk, ha valamely intézkedés a következő órában még meg nem hozza gyümölcsét, vagy ha a gyümölcs még nem érett, mert megérleléséhez hosszabb idő kívántatik.

A kiegyenlítés nem fegyverrel, hanem békes úton eszközöltetett, s ennek multhatatlan postulatuma a kölcsönös engesztelődés; de hogy ez megszilárduljon és meg hozza azon áldást, melyet tőle remélhetünk, hogy a szabad téren, melyet a törvények megnyitottak, szabadon és sikerrel működhessünk, állandó és biztos békére van szükségünk. Békére itt benn a hokban, békére a külföld irányában. Legyünk itthon testvérek a honszeretetben, s egyesült erővel és akarrattal működjünk közre hazánk közjávára. Az alkalom előttünk van, az eredmény önmagunktól függ; béke az, a mit mindenek előtt óhajtánunk kell. A magyar államférfiaknak, kik viszonyainkat ismerik, minden törekvéseiket arra kell fordítaniok, s hiszem, arra is fordítandják, hogy a béke minél tovább, s a lehető

leghosszabb időig zavartalanul fönnálljon. Ezt kell kérnünk a Mindenható kegyelmétől, s ezt reméljük fejedelemünk és államférfiaink bölcseségétől, s erősen hiszem, hogy e reményeket sem véletlen félreértések, sem álcsillogásu remények meghiusítani nem fogják. Engedjétek hinni barátaim, hogy elmondott nézeteimben Buda városa derék polgárai őszintén osztoznak velem. (Éljenzés.)

Ismétlem, hogy a történeteket, melyek az ország kifejlődésének csak talapzatát képezik, fejtegetni feleslegesnek tartanám; csak azzal rekesztem be egyszerű szavaimat, hogy a megtisztelésért, melyben most részesítettetek, köszönetet mondva, szives bizodalmatokat és barátságotokat igénytelen személyem iránt jövőre is kérjem. (Zajos éljenzés.)

AZ 1867-DIKI KIEGYEZÉSRŐL.

A trónbeszéd, a melylyel *ő felsége* 1869 április 24-dikén az 1869-diki országgyűlést megnyitotta, kiemelte, hogy a mult országgyűlés, megoldván az államjogi viszonyoknak nemzedékek korán át függőben volt kérdéseit, megvetette a biztos alapot, a melyen a munka könnyebben folytatható. A nemzetek sorsának a kedvező közjogi viszonyok csak egyik és önmagukban elégtelen biztosítékát képezik; a fő és döntő biztosíték magának a nemzetnek benső fejlődési erejében van. Ezen életerő kifejtése a belreformoktól függ. E tért jelölte ki a trónbeszéd az országgyűlés számára, s elsorolta a törvényjavaslatokat, a melyeket ez irányban a kormány elő fog terjeszteni.

A képviselőház május 8-dikán a válaszfőirat elkészítése végett kilenez tagú bizottság kiküldését határozta el, s e bizottság május 13-dikán a ház elé terjesztette főlirati javaslatát. Ugyanezen ülésben *Tisza Kálmán*, *Simonyi Ernő* és *Miletics Szvetozár* külön-külön válaszfőlirati javaslatot mutattak be.

A bizottság javaslata örömmel fogadta a trónbeszéd azon fölszólítását, hogy a nemzet összes erejét gyorsan és határozottan a benső átalakulás nagy munkájára irányozza.

Tisza Kálmán főlirati javaslata késznek nyilatkozott arra, hogy az országgyűlés a belreformok terén egész lélekkel megtegye

mindazt, a mit a haza java követel; de egyuttal kifejezést adott azon meggyőződésnek, hogy a nemzetek sorsának biztosítására önmagában elégtelen a belreformoknak bár legezélszerűbb és legteljesebb keresztülvitele, sőt ez utóbbi, kedvező közjogi viszonyok nélkül, több irányban nem is lehetséges. A mód pedig, a melyen a mult országgyűlés az állami viszonyokat rendezte, olyan, hogy abban a nemzet meg nem nyugodhatik, s összes erejét kizárólag a benső átalakulás nagy munkájára irányoznia nem lehet. Nem lehet, mert a létrejött megoldás az államélet legfontosabb teendőit elvonja a magyar törvényhozás és a magyar kormány hatáskörétől; mert a törvényhozás és a kormány kezét oly dolgokban is megkötö, melyeket hatáskörétől nem von el teljesen, s mert, midőn az állam pénzügyeinek legjelentékenyebb része iránt az intézkedést az országgyűléstől és az ország kormányától elvonja, már csak pénzügyi tekintetben is lehetetlenné teszi, hogy az ország szellemi és anyagi érdekei kellően előmozdíttassanak.

☞ Mind a közjogi szempontok, melyek nem engedik azt, hogy egy államban más, mint saját törvényhozása törvényeket alkothasson, s törvényerejű határozatokat hozhasson, hogy a végrehajtás benne más, mint a felelős nemzeti kormány útján gyakoroltassék, mind a belreformok, melyek a közjogi megoldás ezen hiányai miatt sokban hátráltatnak és majdnem lehetetlenné vannak téve, egyaránt követelik, hogy míg az országgyűlés egyfelől teljes erővel igyekezzék az átalakulás nagy munkájának befejezésén, addig másfelől éppen oly erővel és buzgalommal törekedjék arra is, hogy a közjogi helyzet valóban kedvezővé legyen, s mint ilyen a nemzeti belerő fejlődésének gátul ne szolgáljon.

De követeli ezt az országnak saját biztossága és követeli a trónnak fénye és hatalma is.

«Állam, melynek nincs nemzeti hadereje; állam, mely nem rendelkezik önállóan pénzügyei fölött; állam, melynek még létele sincs világszerte diplomatiailag kellően elismerve, s mely már csak ezen körülménynél fogva is nem gyakorolhatja a külpolitikára az őt megillető befolyást: sem saját főnnállása iránt biztos, sem uralkodója trónja hatalmának és fényének föntartásában s növelésében erős, sem az emberiségi s művelődési érdekeknek őrizetére és elővitelére alkalmas nem lehet. A törvénynek engedelmeskedni addig, a míg az törvény, mindenkinek elutasíthatatlan kötelességgel; de éppen ily kötelessége az is, hogy a trónra és a hazára nézve káros törvény megváltoztatására törekedjék.» A fejedelem ugyanazonossága azon kapocs, a mely által Magyarország ő felsége többi országai és tartományaihoz csatolva akar lenni. Mindaz, a mi ezen túlmegyen, gátolja a szabad mozgást, az erő kifejtését itt és a többi országokban és tartományokban egyaránt, a nélkül, hogy az ősszetartóság és együttes és fölözthetetlen birtoklásra nézve nagyobb biztosítékot nyujtana.

Tisza föllirati javaslatára azon reményt fejezte ki, hogy midőn Magyarországnak képviselői a közjogi helyzetnek megváltoztatása

íránt javaslatokat fognak előterjeszteni, sikerül majd meggyőzni ő felségét arról, hogy «delegatio és közös miniszterium nélkül, hogy az állami lét minden kellékeinek megóvása mellett sokkal biztonságban — mert mindenki megalégedésére — elintézhető mindaz, minek egyértelmű elintézése az uralkodó ugyanazonosságánál fogva s az ebből folyó kölcsönös védelem érdekében szükséges, hogy sokkal több erőt és hatalmat adnak oly hadseregek, melyeknek mindenike teljes erőre fejlődik saját nemzeti törvényhozásának és nemzeti kormányának befolyása alatt, s melyeket főparancsnokoknak, a közös fejedelemmel, ugyanazonossága tesz a szükség perczében egységes haderővé: mint egy oly hadsereg, melyben a hazafias szellem emelkedését és ez által az életerő kifejlését az egységnek mindenáron követelése már előre zsibbasztja, sőt lehetetlenné teszi»).

Simonyi Ernő fölirati javaslata a közösen érdeklő viszonyokat szabályozó közjogi törvényeket olyanoknak állította, a melyek az ország polgárainak többségét megnyugvás és megalégedés helyett aggodalommal töltik el. A delegatiók intézménye a legérzékenyebben támadja meg hazánk ősi önállóságát és függetlenségét, a közös miniszterium föllállítása pedig lerontja a honpolgárok bizalmát a miniszteri felelősségben keresett alkotmányos biztosítékok iránt. A közös hadsereg megingatja a reményt a magyar sereg tetterejének azon fokra fejlesztetése iránt, mely válságos időkben egyedül képes elhárítani a veszélyt a hazától és a tróntól. Az anyagi fölvirágzás elé majdnem legyőzhetetlen akadályokat gördít az, hogy az államadóságoknak Magyarországtól méltányosságból elvállalt részét ő felsége többi országainak kormánya és országgyűlése kezeli, s hogy a kamatmegadóztatásból eredő haszon egyedül őket, az ennek következtében csökkent hitelnek minden káros következménye Magyarországot is sújtja; fölötte káros és a magyar ipar fejlesztésére igen hátrányos a vám- és kereskedelmi szerződés.

«Midőn tehát — folytatta a fölirati javaslat — köteles buzgalommal fordítandjuk igyekezetünket az 1848-diki törvényhozástól szent örökség gyanánt reánk szállott nagy elveknck részletes alkalmazásával az alkotmány kifejtésére s az ország sok részben súlyos állapotának enyhítése mellett a szellemi emelkedésnek, s az anyagi jólét öregbítésének a nemzettest minden rétegein keresztül előmozdítására: egyszersmind köteletségünknek ismerendjük a mult országgyűlésen hozott közösügyi törvényeket, egyrészt a Szent István koronáját mind őseredetileg, mind a felséges uralkodó házzal kötött alapszerződések szerint is megillető elidegeníthetetlen állami jogoknak, másrészt az uralkodó személye ugyanazonosságából folyó kapcsolat okszerű követelményeinek szempontjából átvizsgálni, s állapotásainkat annak idejében Felsőged királyi szentesítése alá terjeszteni.»

Áttérve az egyes tárgyra, a melyeket a trónbeszéd megérint,

Simonyi fölrati javaslata is pótoltni kívánta az 1848-diki választási törvény hiányait, s ezzel az ügygyel kapcsolatban így nyilatkozott: «Nem lehetett mély megütközés és a legőszintébb bánattal nem tapasztalnunk azon törvénytelen avatkozást, melyet a múlt képviselőválasztásoknál Felsőged miniszterei gyakoroltak.»

Miletics Szvetozár fölrati javaslata azon meggyőződést fejezte ki, hogy az államjogi viszonyokat a mult országgyűlés nem oldotta meg kívánatosan s e szerint nem vetette meg a sikerrel való további működésnek szilárd alapját. Ezt eléggé bizonyítja az ellenzéknek, habár ellene a nyomás minden eszközei foganathá vétettek, nemzetiségi különbség nélkül való folytonos nagyobbodása, s bizonyítja még nagyobb mértékben az elégedetlenségnek, hogy ne mondja, a kétségbeesésnek ama szelleme, mely mindenféle utat tört magának, s mely földalatti csatornákon alássa az államépületnek szétmálló alapját.

Dalmatia és a katonai örvidék a Szent István koronája alatt levő országok határain kívül vannak. Szent István koronájának országai híjával vannak a teljes állami souverænitásnak. A delegatio és az állami miniszterium nem férnek össze a valódi önállósággal és e szerint Szent István országainak teljes alkotmányosságával sem. E mellett ő felsége többi országainak viszonyai sincsenek a valódi alkotmányosság szellemében rendezve. Nincs megóva a cseh korona országainak különös államjogi helyzete. Galiczia hasztalanúl reclamálja autonom államjogait. A krajnai, karinthiai, stíriai és istriai szlávok hiába követelik autonom nemzetjogait. Ez állapotnak oka a delegatiós centralistikus dualismus szelleme, a mely egyrésztől a Lajtán túl az egyik, azon innen meg egy másik nemzetnek uralmát jelenti. E szellem következése Erdélynek uniója Magyarországgal, mely sem a román, de sőt még a szász nemzetet sem elégitette ki Erdélyben. Horvát- és Szlavonországban a kiegyezés octroyált gyülekezeti és választói rend alapján jött létre. Fiume nem csatoltatott Horvátországhoz. A nemzetiségi kérdés még azon a mértéken is alól oldatott meg, a melyet az 1861- és 1867-diki országgyűlések alválasztmányai kilátásba helyeztek. A szerb nemzet Magyarországhban pedig el nem állhat tulajdon nemzetjogaitól. Míg az államjogi kérdések a birodalomnak mind a Lajtán inneni, mind pedig a Lajtán túli összes nemzetei kielégítésére meg nem oldatnak, a belreformoktól csekély siker várható, s ezért mindenekelőtt amazokat kell revisió alá venni.

Minthogy a külügyek kormánya oly kezekben van, melyek a magyar törvényhozás ellenőrzése alá nem esnek, alapos az aggodalom, hogy az ország belebonyolódhatik tudta és akarata nélkül az ügyeknek olyatén állásába, a melyből már az ő felsége iránt való loyálisnál fogva sem lenne más kimenetel, mint háborúskodás akarata és érdeke ellen is. Revideálni kell tehát az 1867-diki törvényeket, s a magyar kormány és közvetve a magyar törvény-

hozás számára biztosítani kell a befolyást a külügyekre és a hadakozás eszközeire, másfelől pedig biztosítani kell ő felsége többi országainak belkormányzati rendszerében e befolyást a nem német nemzetek részére is, hogy a német nemzet túlsúlya ketté vágassék vagy legalább a többi nemzetekre nézve veszélytelenné tétessék.

A képviselőház május 20-dikán kezdette meg a válaszfőirati javaslat tárgyalását. A vita tizedik napján, június 1-sején, főlzó-
lalt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: T. ház! (Halljuk!) Négy válaszfőirati javaslat van előttünk, s én a négy közül a képviselőház bizottságának javaslatát pártolom.

Valamennyien egyetértünk, úgy hiszem, abban, hogy helviszonyaink lényeges reformja szükséges, még pedig sürgetve szükséges; hogy ennek elhalasztása az ország fejlődésének akadálya. Valamennyien egyetértünk abban is, hogy a trónbeszédben kitűzött pontok az ország érdekében szintén multhatatlanul és halaszthatatlanul szükségesek. Valamennyien egyetértünk abban, hogy szent kötelességünk, haladék nélkül az ország összes erejét a kor igényeinek és a hazánk szükségeinek megfelelő benső átalakítására fordítani.

De lényeges különbség köztünk és a három más főirati javaslat pártolói közt az, hogy, míg mi a mult országgyűlésen létrejött kiegyenlítést oly közjogi alapnak tekintjük, melyre a reformok szükséges elintézését bizton építhetjük, a három más főirat pártolói ezen hitben nem osztoznak.

Ők azt hiszik, hogy a mult országgyűlésen létrejött kiegyenlítés hazánkra nézve káros, sőt veszélyes; azt hiszik, hogy azon államjogi viszonyok, melyeket e kiegyenlítés létrehozott, a reformok biztos alapjául nem szolgálhatnak. A kiegyenlítést támadják tehát meg lényegében, s többen azt akarják, hogy mielőtt az államjogi viszonyok át nem alakulnak, a reformokba se bocsátkozzunk.

Nem festem azon helyzetet, melyben hazánk 1849-től fogva egész a kiegyenlítésig az absolutismus súlya alatt

szenvedett. Él keblünkben még ezen szenvedések szomorú emléke. Csak annyit mondok, hogy az ország szellemi és anyagi fejlődése lehetetlenné volt téve; ipar, kereskedelem s a polgárok vagyoni állapota napokint alább szállott. E fokokonkinti folytonos sülyedés méltán aggodalmat keltett minden kebelben a haza jövődjé fölött, s midőn 1865-ben legelsőbbben szóba hozatott a kiegyenlítés, nem volt, tudtomra, a honpolgárok között más vélemény, mint hogy a helyzet megváltoztatása s e változtatás akadályainak elhárítása, szóval a békés, becsületes kiegyenlítés, halasztást többé nem szenved. Csak a kiegyenlítés módjai és pontozatai fölött voltak eltérők a vélemények.

Nem szólok azokról, mik az 1865-dik év nyarán a hirlapokban e kiegyenlítés módjára nézve mondattak; csak ott kezdem el, midőn ő felsége maga az 1865-dik évi országgyűlést megnyitó trónbeszédében fölszólította az országgyűlést, hogy a *pragmatica sancti*ót tekintve kiinduló pontúl, terjeszszzen elő javaslatot a fenforgó kérdések megoldására nézve.

Az országgyűlés bizottságot választott, hatvanhét tagból állót, a javaslat elkészítésére. E számos tagú bizottság saját tagjai közül tizenötöt bizott meg e munkával, s ezen albizottságban mindkét politikai párt képviselve volt.

Sok hétig dolgozott az albizottság; megvitatta egészben is, részleteiben is a kiegyenlítést s ennek föltételeit minden oldalról higgadtan, szenvedély nélkül, s munkája eredményét, t. i. mind a többség megállapodását, mind a kisebbségnek némely pontokra nézve eltérő külön véleményét, a hatvanhetes bizottságnak az 1866-dik év június havában bemutatta. Ekkor ez kinyomatott, s mivel az országgyűlés több hónapra el volt napolva, s a hatvanhetes bizottság össze nem ült, a kinyomatott javaslat hónapokig közkézen forgott s a hirlapok által is hirdettetett. Az országgyűlés összejööttével a hatvanhetes bizottság ismét hetekig tanácskozott, míg végre megállapodását s a kisebbség

külön véleményét az országgyűlésnek benyújtotta. 1867. évi márczius hóban tárgyalatott — ha nem csalódom — a hatvanhetes bizottság munkája a képviselőházban, s e tárgyalás hetekig tartott.

Nem volt tehát rögtönözve a kiegyenlítés, volt ideje mindenkinek azt átvizsgálni, tanulmányozni: mert a tizenötös bizottság javaslatának kinyomatásától kezdve a végtárgyalásig több mint nyolcz hónap folyt le. Még pedig megjegyzem azt, hogy a tizenötös bizottság munkájának elkészítése és a hatvanhetes bizottságnak tanácskozásai közt oly háború jött közbe, mely a birodalomra nézve szerencsétlenül folyt le: a porosz háború.

Mind a bizottságok tanácskozásaiban, mind a képviselőház tárgyalásainál higgadt megfontolással adtuk elő nézeteinket a kiegyenlítésnek ily módon leendő elfogadása iránt. Hatalmunkban sem volt, nem is akartunk bármi pressiót gyakorolni bárkinek meggyőződésére. Előadtam én is nézeteimet, szenvedély nélkül, önérdek nélkül; nem szólottam a szenvedélyekhez, sőt még a szónoklat elragadó fegyverét sem akartam, ha birtam volna is, használni. Midőn okaimat, melyek engem a kiegyenlítési javaslat pártolására birtak, elmondottam, jól emlékszem, hogy a következő szavakkal is éltem: «ha azonban a ház azt hiszi, hogy mi csalódtunk, s a kiegyenlítésnek általunk javasolt módja káros, sőt veszélyes lehet az országra nézve, kezünkben van még az ügy, oda, hol előbb állottunk, minden pillanatban visszamehetünk». De a képviselőház nem akart oda visszamenni, s nem akarta kitenni a hazát újabb küzdelmeknek, újabb szenvedéseknek, s elfogadta a kiegyenlítést jelentékeny többséggel, s így lett abból ő felsége szentesítése mellett törvény.

Nem azért hozom én föl ezeket, mintha azt hinném, hogy a törvényt s a pactumot többé megváltoztatni nem lehet. Ugyanazon tényezők, melyek azt alkották, meg is változtathatják, ha károsnak s veszélyesnek hiszik. Azt sem hozom kétségbe, hogy az

egy-egy képviselőnek teljes joga van valamely törvény megváltoztatását szóba hozni: a többség határoz, pártolva, vagy elvetve kívánatát. Sohasem zártam el keblemet s értelmemet az okok és érvek előtt: mert ki lehetne oly szemtelenül vakmerő, hinni magáról, hogy nem csalódhatik?

Meggyőződéselem a kiegyenlítésre nézve, mint említém, hosszas s higgadt megfontolásnak, szenvedély s önérdek nélküli elhatározásnak volt eredménye; s mégis, ha valaki olyan érvekkel, melyek a tárgyból magából merítvék s magára a kérdésre vonatkoznak, s melyeket én a vitatkozások hosszas folyama alatt nem hallottam, nem ismertem, meggyőz arról, hogy e kiegyenlítés káros, sőt veszélyes; vagy hogy nemcsak képzeletben, nemcsak elméletben, hanem gyakorlati valóságban is keresztül vihető egy más, jobb, czélszerűbb módja a kiegyenlítésnek, mely nagyobb veszély nélkül hazánk jövődjét inkább biztosítja s az országot boldogabbá teszi: kész vagyok minden pillanatban azokkal egy térre lépni, kik az ily jobb módot javaslatba hozzák. (Élénk tetszés.) De míg meggyőződéselem érvekkel megingatva nincs, első és szent kötelességem ahhoz ragaszkodni.

Két körülmény változtathatja meg nézetemet: vagy újabb s eddig nem ismert alapos érvek és okok, vagy azon tapasztalás, hogy csalódtunk, midőn a kiegyenlítést veszélytelennek hittük, mert a gyakorlat igazolta az ellenkező véleményűek aggodalmait.

Figyelemmel kísértem s olvastam az előttünk levő válaszfőlirati javaslatokat és a tárgy fölött most elmondott beszédeket; de nem találtam bennök semmi új érvet, mi a kiegyenlítésnek 1866-ban és 1867-ben részint a bizottsági, részint az országos ülésekben hosszasán folyt tárgyalásánál — talán még több szabotossággal — el nem mondatott volna. Mindazon érvekre pedig elmondottuk mi is akkor terjedelmesen ellenokainkat és czáfolatunkat. A két évi gyakorlat sem mutat arra, hogy a kiegyenlítés ellen fölhozott

aggodalmak valósulnának, mint például, hogy az közös parlamentre vezet, hogy Magyarország mintegy absorbbeáltatik a többi tartományok delegatiója által, s nem lesz az a kellő befolyása a tárgyalásokra és határozatokra, melyet mi attól a paritás alapján reménylünk: mert ime, két delegatio működött már azóta s ellenkezőt bizonyított.

Fölhozták részünkről a kiegyenlítés jótékonyságának bizonyítására az élénkebb forgalmat, iparunk és kereskedésünk emelkedését. Nem úgy értjük mi azt, mint egy képviselőtársunk czáfolatában fölhozta, mintha mi ezen élénkebb forgalmat és kezdődő emelkedést magunknak tulajdonítanók. Jól tudjuk mi is, hogy ez még csak első kezdete az emelkedésnek. Jobb termések, jobb árak, s a más országokban is megindult élénk forgalom okozták ezt nem csekély részben, s elemi viszontagságok, vagy más szerencsétlenségek egy időre ismét visszalökhetnek bennünket. Magunknak, s egyedül magunknak tulajdonítani mindazt, a mi e téren kedvező bekövetkezett, éppen oly fonákság volna, mintha valaki azt akarná elhíttetni másokkal, hogy a közelebbi földrengéseket a többség, a kormány és a kiegyenlítés okozták. (Derültség.) De annyi mégis igaz, hogy ha a kiegyenlítés meg nem történik, vagy ha a kiegyenlítés oly káros és veszélyes volna, mint némelyek hiszik, még a jó termés mellett is aligha bekövetkezett volna még annyiban is, a mennyiben ez megtörtént, a hitel, a forgalom, a keresetmód, az ipar és kereskedés emelkedése.!

De valamint az ez alkalommal előadott szónoklatokban semmi új érvet nem találtam a kiegyenlítés ellen, melyet már a mult években nem vitattunk volna meg: úgy fölöslegesnek tartanám régi érvekre, melyeket hallottunk és tehetségünk szerint megczáfoltunk, most újabban felelni. Előkereshetném én is akkori fölszólalásaimat, adhatnék azoknak újabb alakot, fölékesíthetném szóvirágokkal; de azért beszédem magva, az okok és az érvek csak azok maradhatnának, a mik

akkor voltak. Ily beszédek több kárt okoznának, mint hasznot, mert csak az időt rabolnák el szükség és czél nélkül.

A mi a reform kérdéseinek némelyektől követelt ideiglenes elhalasztását illeti, véleményem szerint a dolog következőképp áll: Van egy kiegyenlítés, mely a törvényhozás rendes útján jött létre és mely államjogi viszonyaink alapját vetette meg. Ez a kiegyenlítés sokaknak nem tetszik. Okkal, nem okkal, azt most nem vizsgálom, de nem tetszik. Mi ugyan nem tartjuk okaikat alaposaknak, de ők alaposaknak tartják azokat: mert játékot ily komoly dologból bizonyosan ok nélkül nem úznének. Szóval, nekik a kiegyenlítés nem tetszik, azt a reformok biztos alapjának nem tekinthetik, s mindenekelőtt a kiegyenlítést óhajtják megváltoztatni. Ha már mi csak azért, mert vannak, a kik ezen kiegyenlítést lényegében meg akarják változtatni, a reformokat, melyek az egész ház nézete szerint oly sürgetőleg szükségesek, el akarnók halasztani és előbb a kiegyenlítést vennők ismét tüzetes tárgyalás alá, sajtóságos circulus vitiosusba jutnánk: mert hiszen, ha új kiegyenlítés jönne is létre, s ha ez az ellenzék kedve szerint történnék is meg, bizonyosan lenne egy minoritás, mely azzal sem volna megelégedve, és akkor évről-évre újra és ismét újra a már megkötött kiegyenlítés megtartása vagy megváltoztatása fölött vitatkoznánk, úgy hogy a szükségeseknek ismert reformokra idő nem maradna. (Helyeslés jobb felől.)

Hozatott föl az ez alkalommal elmondott beszédekben számos kifakadás törvényeink, institutióink hiányaira, sőt hibáira vonatkozólag. Hiszen ki tagadja azt, hogy számos ily hiba, sőt hiány létezik? De ezek nem a kiegyenlítés következesei; és éppen azért kell a szükséges reformokat mielőbb létesíteni, hogy ezen hibák orvosolva, ezen hiányok czélszerűen pótolva legyenek.

Sokat emlegették a közelebbi választások alkalmával történt visszaéléseket. De hiszen ezek nem a ki-

egyenlítés következesei, nem a válaszfölrirattal állanak kapcsolatban. A jövőre nézve a választási törvények átdolgozása által kell hasonló bajokat megelőzni, a multra nézve pedig, ha ki jogában sértve volt a választások helytelen vezetése által, adhatott kérvényt és e fölött a bíróság ítél. Lehet, hogy valakinek valamely bíróság ítélete nem tetszik; lehet, hogy valamely esetben a bírónak egyéni nézete különbözik az enyémtől vagy másétól; de a bírói ítélet előtt meg kell hajolnunk, mert a bíróságokat a ház maga ruházta föl ítélő hatalommal.

Nem kétlem, és tudom is, hogy a választások előtt és azok alkalmával számos izgatás történt, olyanok is, melyek semmi tekintetben nem helyeselhetők.

Egy képviselőt sem vádolok ezzel, egyik ellen sem tudnék én effélet fölhozni; de tudom azt, hogy egy képviselőnek sem áll hatalmában, midőn mint jelöltet fölléptetik, előre látni, vagy határozottan meggátolni, hogy pártolói közül egyik vagy másik oly eszközöket is ne használjon mellette, melyeket azon képviselő nem helyesel, és melyekről talán nem is tud semmit.

Nem tudnám bebizonyítani, mert soha nem jártam utána, de közhírből tudom és van okom hinni, hogy az izgatások egyik igen veszélyes neme a birtokviszonyok megzavarására, földosztásra vonatkozott.

Egyik képviselőtársunk kijelentette, hogy ők földet ígértek, de nem holdankint, hanem a Kárpátoktól az Adriáig: a szabad hazát. Hiszek szavainak, nincs okom kételkedni bennök; de hiszem azt is, hogy a népnek egy része nem ily magasztos költői értelemben, hanem igenis anyagilag kívánta és várta a földosztást.

Egy másik neme a káros izgatásoknak az adó terhének megszüntetésére vonatkozott. Nem kételkedem, hogy ily izgatások is történtek, noha hiszem, hogy nem képviselőktől eredtek; pedig az ily izgatások veszélyesek is és magukban véve fonákok is. Mindenki tudja, hogy belszervezetünknek korszerű átala-

kítását az egész ország kívánja: jobb és gyorsabb igazságszolgáltatás, jobb és gyorsabb közigazgatás, nevelés, iskolák, sok más közhasznú intézet föllállítása, hasznos beruházások multhatatlanul szükségesek. Mindezek tetemes költséggel járnak. Ha valaki azt mondja: az indirect adók eltörlését, az egyenes adók tetemes alábbszállítást, de egyszersmind a fönnebb említett szükséges javításokat is várhatja a nép, az önmagával ellenmondásban van: mert tetemesen megszaporitani az állam költségeit, és ugyanakkor tetemesen alábbszállítani az állam jövedelmeit, valóban fonák fölfogás. De a szegény nép, mely nem képes államtudományi számításokat tenni, hiszi a csalóka ígéretet, s az után indul, a mi lehetetlen.

Általában véve két veszélyes neme van az ámításnak.

Egyik az, ha valaki elérhetetlen vágyakat ébreszt a népben. Vágyak az emberi természetben fekszenek, s míg azok a lehetőség vagy valószínűség körében vannak, emelik a tevékenységet; de oly vágyak, melyeknek létesülése nem valószínű, sőt nem is lehető, elégtelenséget szülnek még azoknál is, kik sorsukkal előbb meg voltak talán elégedve, elvonják őket azon ösvényről, melyen biztosabban juthattak volna vagyonhoz: a munkásság és takarékoság ösvényéről. A sors-tól és ajándékképp másoktól várják vagyoni állásuk javulását, melyet becsületes munka által inkább elérhettek volna. Sem a népnek, sem az országnak nem barátja az, a ki elérhetetlen vágyakat ébreszt a könnyen-hivők kebelében. (Élénk tetszés.)

A másik káros eljárás, a mivel ismét nem vádolok névszerint senkit, a hatalom minden nemének, a kormánynak úgy, mint a törvényhozásnak keserű, gúnyos s gyakran rágalmazó megtámadása s ezzel azok tekintélyének a kisebb műveltségű népnél káros aláásása. Megróni a hibát jog és kötelesség; de történjék ez oly módon, mely több kárt ne tegyen, mint hasznot. Az államhatalom minden ágában szükséges a tekintély; jusson bár kormányra egyik vagy másik párt,

ily tekintély nélkül kormányozni képtelen leend. A kik oda szeretnék vinni a dolgot, hogy a megalkotott törvénynek is csak kételkedve, vonakodva engedelmessé legyenek a hon polgárai: azok nem a kormányt, nem az egyik vagy másik pártot, hanem minden kormányt, minden pártot, magát az államot kívánják veszélybe dönteni. (Élénk helyeslés.)

Végre merültek föl többféle keserű kifakadások a közigazgatás terén elkövetett visszaélések s a felelős kormánynak állítólag törvénytelen eljárása ellen. De ismétlem, hogy még ha valók volnának is, azok szintén nem a kiegyenlítés következményei, s általában ez a modor nagyon emlékeztet engem a régi gravaminalis diéták korára. Akkor nem volt felelős miniszterium: sem közvetve, sem közvetlenül nem függött tőlünk, hogy ő felsége kit nevezzen kancellárnak, országbírónak vagy valamely kormányzó tagjának; és ha ezen tisztviselők vagy kormányzók sértették a törvényt, nem volt más eszköz, mint az országgyűlésen felszólalni ellenök és bepanaszolni őket ő felségénél. De a parlamentális kormány e tekintetben is lényegesen különbözik előbbi állapotainktól. Most a közigazgatásban elkövetett visszaélések iránt interpellálhatjuk a miniszteriumot — és ezen joggal, úgy látszik, a tisztelt képviselők nem igen gyéren élnek; törvénysértések miatt bizalmunkat vonhatjuk el tőle; vád alá helyezését követelhetjük. És ez magától az országgyűléstől függ. Tehát az országgyűlés nem szorult arra, hogy egyes esetekért panaszt emeljen a felség előtt: a bajt törvényes hatalmával orvosolhatja. Nem látom tehát sem helyét, sem idejét a válaszfőlirati vita alkalmával ily vádak és panaszok tárgyalásának. Meg fog a kormány ezekre felelni annak rendje szerint, és, úgy hiszem, igazolni fogja magát; de nem látom helyesnek, hogy ezt bármi tekintetben a válaszfőlirattal összeköttetésbe hozzuk.

Az eddigi vitatkozásokban részünkről sokan felszólaltak az ellenfél okai és előadásai ellen és megczá-

fojták azokat és én sem újabbakat, sem fontosabbakat fölhozni nem tudnék.

Bocsánat, ha már is hosszadalmasabb voltam, mint lenni óhajtottam. (Halljuk! Halljuk!)

Elegendőnek tartom szavaimat azzal végzeni, hogy a bizottság fölirati javaslatát pártolom és óhajtom, hogy a többség mielőbb szavazással határozzon a kérdés fölött és vessen véget a már úgy is hosszúra terjedt vitatkozásoknak. (Élénk éljenzés a jobb oldalon.)

A képviselőház június 3-dikán 255 szavazattal 142 ellenében általánosságban elfogadta a bizottság fölirati javaslatát.

A KÜLÖNÁLLÓ MAGYAR HADSEREG KÉRDÉSÉRŐL.

A képviselőház 1871. január 16-dikán tartott ülésének napirendjén volt a magyar sorhadí csapatokhoz és a haditengerészethez az 1871-dik évben kiállítandó ujoncz és póttartaléki jutalékokról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalása.

Győrffy Gyula, mint a központi bizottság előadója, ajánlotta a háznak, hogy a címnek ezen szavai helyébe: «a magyar sorhadí csapatok» ezek tétessenek: «a magyar hadsereg». Az 1867: XII. törvényezikk 12. és 14. §-ai világosan megemlítik a magyar hadsereget. «Ennek törvényes következménye, hogy a kiegyenlítési törvény értelmében kell, hogy Magyarországnak külön hadserege legyen, kell, ha tiszteletben akarjuk a törvényt tartani.» A módosítvánnyal azt akarta elérni, hogy az ujonczok addig is, míg külön magyar hadsereg fölállítattnék, azon magyar hadsereg számára szavaztassanak meg, a melyről az 1867: XII. törvényezikk szól; de a közös hadseregnek közvetlenül semmi esetre se szavaztassanak meg. Adja meg a ház a magyar hadseregre az ujonczokat és majd meglátja, hogy lesz magyar hadsereg.

Királyi Pál, mint a központi bizottság kisebbségének előadója, a törvényjavaslatnak a miniszteriumtól előterjesztett címét ajánlotta elfogadásra.

Tisza Kálmán Királyival szemben azt vitatta, hogy az 1867: XII. törvényezikk egy betűvel sem mondja, hogy a hadsereg közös, hanem szól az «egész» hadseregről. Ő felsége ezen egész

hadseregének részét teszi a magyar hadsereg; «de abból, hogy a magyar hadsereg a királynak is hadserege, abból, hogy azon királynak más hadserege is van, azt kimagyarázni, hogy ezen «egész» azt teszi, hogy ezen magyar hadsereg közös a másik állammal is, azt hitte, semmiféle úton nem lehet». Minthogy a létező törvény szerint az egyedül helyes kifejezésnek a «magyar hadsereg»-et tartotta, ennek számára akarta megszavazni az ujonczokat, s kérte a házat, ne küldje ismét törvénytelen száműzetésbe e szót «magyar hadsereg», mert a láthatáron levő fekete pontok azon percztől fogva nem veszélyesek a nemzetre nézve, midőn saját hadereje van.

A január 17-dikén tartott ülésben fölszólalt Ghyczy Kálmán, és Andrássy gróf miniszterelnöknek feelve, megengedte, hogy ha a központi bizottság véleménye el is fogadtatik, azért a magyar hadsereg azonnal nem lesz különálló, hanem lesz kiegészítő része az összes hadseregnek, a mint az 1867-diki törvény mondja; a központi bizottság véleményének elfogadásával azonban a ház eleget tesz a törvény szellemének, mely a magyar véderőt «magyar hadsereg»-nek nevezte, s ezzel kétségkívül nagy eszmét akart föntartani a jövődő számára, csirát akart lefektetni a törvénykönyvbe, mely előbb-utóbb terebélyes fává nővi ki magát. Éppen azért nagy fontosságúnak tartotta a központi bizottság módosításának elfogadását, mert a kik a bizottság kisebbségi javaslatát pártolják, utólag akarják ezen csirát elfojtani, melynek a kiegyezési törvénybe lefektetését, ha csak az összes nemzetet ezen törvény ellen felzúdítani nem akarták, annak idején meggátolniok nem lehetett. Ezután fejtegette az önálló magyar hadsereg előnyeit, s különösen kiemelte a lelkesedést és önfeláldozást, a melyet az szülne.

Ghyczy után szót emelt Deák Ferencz.

DEÁK FERENCZ: T. ház! A magyar hadsereg kérdése nem ma kerül először a ház elé; elsőbben vitatás alá került akkor, midőn a kiegyenlítési törvény, az 1867: XII. t.-cz. megalkottatott és azóta évenként, sőt egyik esztendőben az újonczállítás alkalmával kétszer is előfordult.

1867-ben, mikor a kiegyenlítési törvény fölött vitakoztunk, voltak, a kik elvben külön magyar hadsereget nem kívántak, mert azt hitték, hogy ilyen külön hadsereg az országra nézve több kárt hoz, mint hasznot. Voltak olyanok, a kik a külön magyar hadsereget óhajtották; de ettől elállottak, attól tartva, hogy különben a kiegyenlítés nem jön létre, a kiegyenlítés

elmaradását pedig sokkal nagyobb bajnak tartották volna. Végre voltak olyanok, a kik úgy vélekedtek, hogy inkább semmi kiegyenlítés, mint kiegyenlítés külön hadsereg nélkül. Mindezen különböző nézetek, nézetkülönbségek igen bőven meg voltak vitatva.

Az 1867: XII. t.-cz., mely a magyar hadseregről mint az összes hadsereg kiegészítő részéről szól, éppen azon szempontból is megtámadtatott, hogy abban nincs szó külön magyar hadseregről, mert — úgy mondák — azon magyar hadsereg, a mely csak kiegészítő része az összes hadseregnek, nem külön magyar hadsereg, s így, ha alaposak volnának is azon okok, melyek egy különálló magyar hadsereg alakítása mellett a lelkesülés emelése tekintetéből fölhozzattak, még mindig nem bizonyítanának a mellett, hogy az újonczozási törvény czimeként e kitétel: «magyar hadsereg» elfogadtassék. (Helyeslés jobb felől.)

Ha igaz volna is az, a mi különben még igen kétséges, hogy egy egészen különálló hadseregben nagyobb a lelkesedés, szeretném tudni, vajjon e kitételnek: «magyar hadsereg» a törvényjavaslat címéül elfogadása fogja-e a lelkesedést ébresztetni, ha egyébkint az egész hadsereg azon állapotban marad, a melyben volt 1867-ben? (Helyeslés jobb felől.)

Nem ok nélkül vettem föl azon kérdést: vajjon a címnek indítványozott megváltoztatása emelné-e a katonaság vitézségét, fokozná-e lelkesedését?

Emlékezzünk vissza a mult időkre. Senki sem fogja tagadni, hogy a magyar ezredek az előbbi időben a franczia háborúban oly vitézséggel és kitartással harczoltak, hogy nagyobbal ezután sem igen fognának harczolhatni.

Nem véve számba azt, hogy Magyarországon többféle érület uralkodik, és a hadsereg is nem csupán magyar ajkú emberekből áll, részemről úgy vagyok meggyőződve, hogy azon vitézség és lelkesedés, melyet seregeink annyi századon át tanúsítottak, ezen

törvénynek címváltoztatása által egyáltalában nem érintetik és nem fokoztatik. (Helyeslés jobb felől.) Egyébiránt, ha nem különállású hadsereg alakítása czéloztatik, az esetben az indítványozott szó mellett fölhozott érvek legnagyobb része nem illik e tárgyhoz; mert ha a hadsereg lényegében, összeköttetéseiben ugyanaz marad, a mi eddig volt, semmit elérve nem látok az által, ha az ujonczozási törvénybe ezt a szót teszszük bele: «magyar hadsereg». (Úgy van! jobb felől.) Ellenben, ha különálló hadsereg czéloztatik, akkor nem lehet tagadni, hogy ez a szerződésileg megállapított törvényczikkkel merőben ellenkeznek: mert azon törvényczikk nem különálló magyar hadsereget említ, hanem említ olyat, mely a közös hadseregnek kiegészítő része.

Különféleképpen és mindenki a maga nézete szerint vitatkozhatik a törvény valóságos értelme fölött; azonban nézzük meg az 1867-diki alapszerződésnek idevágó szakaszát, nézzük meg a különböző ujonczállítási törvényeket, mindenütt, a kiegyenlítés óta a védrendszer megállapításáig, minden ujonczozási törvény «magyar ezredekhez» ajánlotta meg az ujonczokat. Sőt még a kiegyenlítést megelőzőleg is, az 1867: IX. t.-cz. is, mely kelténél fogva közelebb áll a kiegyenlítési törvényhez, azon kiegyenlítési törvényhez, melyben ki van mondva, hogy a magyar hadsereg az összes hadseregnek kiegészítő része, hogyan ajánlja meg az ujonczokat? Következésképp: «a magyar ezredek kiegészítésére szükségelt ujonczok megajánlásáról». Nem használja tehát a «magyar hadsereg» kifejezést, hanem egyszerűen mondja: «a magyar ezredek kiegészítésére szükséges ujonczok».

Ezt a kitéfelt használta az 1868. és 69-diki törvény is egész a legutóbbi időig. Egyszóval; szakadatlanul mindig ezen kifejezés «magyar ezredek», «magyar csapatok» használtatott.

A védelmi rendszer kérdésen kívül előbb más volt, mint most. Fölösleges volna ezt hosszabban fejtegetni,

s fölmentve is érzem magamat ez alól, mert éppen akkor, midőn ezen kérdés megvitattatott, bátor voltam kifejtteni a védrendszer fokozatait azon vád ellenében, hogy a védtörvény még a régi jogot is föl adja, a mennyiben addig a törvényben «magyar hadsereg»-ről volt szó. Elmondottam akkor, hogy van egy törvény — úgy hiszem az 1802: 1. törvény-czikk — mely ezen szót használja: «exercitus hungaricus». Egyenesen az mondatik, hogy a 10 lovas és 12 gyalogezredben 64 ezernyi számban állapítatik meg ezen magyar sereg, és ennek completatióját három esztendőre megszavazza. De már ugyanazon országgyűlésen, valamint az 1805., 7., 8., 12-dikin is, a megajánlás megint a magyar ezredek számára történt. Tehát akkor sem úgy értették, hogy az külön hadsereg, hanem az összes hadsereggel egyesült magyar ezredek.

Méltóztassanak az előbbi időkre vizsamenni. Az 1796: 2. törvényczikk mondja: «in flagrantis Belli Galici subsidia quinquaginta millia Tyronum militarium, pro intertentione tercentorum quadraginta millium Exercitus Cæsareo-Regii, duos milliones, quadringenta millia metretarum Siliginis» stb.

Itt a cæsareo-regius exercitusra, és nem a magyar hadseregre történt a megajánlás; mert a 340 ezer nem a magyar hadsereget, hanem az egész hadsereget jelenti. A védrendszerrel szóló törvényczikk 1868-ban szentesített; azelőtt mindig azon kifejezés használtatott, hogy ennyi meg ennyi ujonczot ajánlunk meg a magyar ezredek kiegészítésére.

Az ujonczozási törvény a védrendszerrel szóló törvényczikken alapszik, ez pedig a kiegyenlítési törvényen nyugszik, mely kimondja, hogy a védrendszer iránt egyenlő elvek szerint kell mindkét fél törvényhozása elé javaslatokat terjeszteni. Mit mond ezen törvény? «A hadsereg és tengerészet csapataihoz, lehetőleg tekintetbe véve a besorozottak kívánságait, az oda legalkalmasabb egyének osztatnak be. A had-

seregbe besoroztattak — az egészségügyi csapatok egyedüli kivételével — kizárólag magyar csapatokba osztatván be».

Ha tehát külön seregnek tekintették volna, nem mondták volna, hogy a «magyar csapatokhoz», mert ez magától értetnék; de még nem is minden katona a magyar csapatokba osztandó, mert az egészségügyi csapatok ki vannak véve, és oda lehet nem magyar ujonczot is osztani.

Nem akarok hosszas lenni, csak azt kérdezem, hogy mi helyesebb: az-e, hogy a kiegyenlítés óta történt minden ujonczállítási törvényben használt kifejezést használjuk, azt, melyet az országgyűlés folytonosan így állapított meg, pedig soha sem véletlenül, figyelmetlenül, hanem hosszas vitatások után, vagy az: hogy megváltoztassuk most, négy év múlva, ezen kifejezést és más kifejezést használjunk?

Igaza van egyik érdemes képviselő úrnak, hogy jöhet idő, mikor lesz szükség különálló magyar hadseregre. De mikor következik be ezen idő? Akkor, ha a kiegyezés szétbomlott, ha Magyarország ismét azon helyzetben lesz, hogy ismét a personal-uniót kénytelen sürgetni. Akkor önként bekövetkezik a külön hadsereg szüksége. És azok részéről, kik elejétől fogva ezt vitatták, óhajtották, igen természetesnek találom, hogy óhajtják mindazt, a mi a csupán személyes unióra alapított viszonyból következik.

Ez idő, mondom, bekövetkezhetik, talán nem mi általunk, nem a mi törekvésünk, hanem az események folytán; de én kimondom lelkem belső meggyőződését, hogy ha bekövetkezik, ez Magyarországra nézve súlyos csapás lesz; (Helyeslés a jobb oldalon. Ellenmondás a bal oldalon) és a mostani viszonyok közt, Európa mostani területi mérvei mellett és azon számereő ellenében, melylyel mindenik nagyhatalom rendelkezik, Magyarországnak rendkívülileg kockázatná fönnállását. kivált ha még önmagában is össze nem tart. (Élénk helyeslés jobb felől; ellenmondás

hal felől.) És valamint akkor, midőn nekem választanom kellett egy centralis parlament, egy közös reichsrath és a personal-unio közt: a personal-uniót sürgettem, bármi veszélyes, bármi káros is az, mert a másik még veszélyesebb, még károsabb, (Helyeslés a jobboldalon) úgy, ha ezentúl olyan idő következne be, hogy megint a közt kellene választanom: közös parlamentbe, reichsrathbaolvasás, vagy pedig bármi teherrel, veszélylyel járó personal-unio, én ismét ez utóbbit választanám. Azonban míg ezen idő be nem következett, míg a Magyarország és az örökös tartományok közt kötött kiegyenlítési egyezmény fönáll, addig mindazt, a mi az egyezmény értelmétől, szellemétől, szavaitól elüt, úgy tekintem, mint megsértését a kiegyenlítési egyezménynek. (Zajos helyeslés a jobbon.)

Igaz, hogy Európában divattá kezd válni a szerződések semmihe vétele. (Halljuk! Halljuk!) Ezt a politikát én részemről sohasem tudnám követni. Én kivénültem az ily újításból. Hanem, mint hidegszemlélő, azt találom, hogy e politikához is mindig csak a hatalmasak nyulnak, kiknek elég erejük van a szerződések meg törni, (Zajos helyeslés a jobbon) hogy azonban a gyöngébb nyuljon ilyen politikához, azt én nem csak igazságosnak nem, de még eszélyesnek sem tartom. (Helyeslés a jobbon.)

Régi dolog az. már Martinuzzi is megmondta: «qui socium habet, dominum habet». Mindig jobban esik önállólag intézkedni; de ez sokszor lehetetlen, és ha az ember nem elég erős egymagában arra, hogy minden bajnak, veszélynek ellenálljon és érdekeit előmozdítsa, egyezkedés és ennek folytán a szövetséghez folyamodik, mely esetben egyik fél sem határtalan ura többé a maga akaratának, hanem közösen együtt viszik ki azt, a mit az egésze czélszerűnek tartanak.

Lehetne erről akár elméletileg, akár a gyakorlati életet tekintve, hosszasan szólni; de ennek itt valóban sem helye, sem ideje. Én is azt állítom, a mit

egy t. képviselő állított, hogy a tényekkel számot kell vetni. Én éppen a tényekkel vetettem számot, és e számvetés vezetett arra, hogy megkössük a kiegyenlítési szerződést, mint a melyet a tények számbavétele mellett tartottunk szükségesnek, s melyet fönn is fogunk, legalább szavazatunkkal, tartani: mert megnyirbálása, aláásása sem a nemzet jelleméhez nem fér, sem czélszerű nem volna. Azon emberrel, a ki alkalmat keres a megkötött szerződés alól kibujni, a ki még olyankor is, ha alkalmat nem nyílik, kijelenti azon óhajtását, hogy ama szerződést meg akarja szegni, semmi előrevigyázó ember szövetséget többé nem köt. Pedig Európában majdnem minden hatalom, különösen pedig Magyarország, oly állapotban van, hogy támasz és szövetség nélkül meg nem állhat. (Úgy van! jobb felől.)

Arra nézve, hogy valakivel szövetséget kössenek, kettő szükséges: először, hogy az illetőnek ereje legyen körelezettségének megfelelni, és másodsor, hogy róla a bona fides föl lehessen tenni. Én azt hiszem, tőlünk, kik ezen szerződésnek létrehozását szavazatunkkal elősegítettük, a bona fides megkívánja, hogy ezen szerződés minden betűjét megtartsuk.

Én nem fogadom el a központi bizottság véleményét, hanem az eredetileg előterjesztett törvényjavaslatot. (Élénk hosszas helyeslés a jobb oldalon.)

A képviselőház a január 18-dikán tartott ülésben, névszerinti szavazás útján, 175 szavazattal 112 ellenében elvetette a központi bizottság módosítását, s ezután elfogadta az eredeti czímet.

AZ ÁLLAM ÉS AZ EGYHÁZ KÖZÖTTI VISZONY SZABÁLYOZÁSÁRÓL.

Andrássy Gyula gr. miniszterelnök 1870 augusztus 10-dikén rendeletet küldött az összes érsekekhez és püspökökhöz, a melyben értesítette őket, hogy mivel ő felsége a vatikáni zsinatnak egynémely (a pápa hatalmára és csalhatatlanságára vonatkozó) határozatai folytán királyi apostoli jogait megszorítva látja, 1870

augusztus 9-dikén kelt legfelsőbb elhatározásával a placet-jognak gyakorlatba vételét rendelte el. Értesítette továbbá őket arról, hogy a legfelsőbb elhatározásnál fogva Magyarországon a római zsinat vagy a római pápa határozatai vagy constitúciói ki nem hirdethetők, vagy az országban nem terjeszthetők, mielőtt azokat a kormánynak be nem mutatták és ő felsége kihirdetésüket a kormány útján határozatilag nem engedélyezte.

Jekelfalussy Vincze, székes-fehérvári püspök, a ki Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszternek hozzá intézett figyelmeztetése ellenére a vatikáni határozatokat kihirdette, az 1871 szeptember 11-dikén tartott minisztertanács elé idézetett és itt *Andrássy Gyula* gr. miniszterelnök, a püspökhöz intézvén a szót, előadta, hogy ő császári és apostoli királyi felsége őt legmagasabb kéziratával legkegyelmesebben megbízni méltóztatott, hogy a püspöknek azon tette miatt, hogy a conciliumi határozatokat és pápai rendeleteket — az 1870-dik évi augusztus hó 9-dikén kelt abbeli legfelsőbb királyi elhatározásnak ellenére, melylyel az ő felségét mint Magyarország apostoli királyát megillető királyi tetsvényjog (jus placeti regii) gyakorlatba vétele elrendelve lőn — ő felségének engedélye nélkül és a magyar királyi miniszteriumnak ugyanazon évi augusztus hó 10-dikén kiadott tiltó rendelete daczára egyházmegyéjében ünnepélyesen kihirdettette, ő császári és apostoli királyi felsége egyenes rendeletéből és nevében a királyi visszatetszést, rosszalást és megfeddést kinyilatkoztassa. E legfelsőbb parancsot teljesítvén, a miniszterelnök egyszersmind kifejezést adott azon várakozásának, hogy a püspök jövődre a törvényeknek és ő felsége legmagasabb rendeleteinek köteles tisztelettel engedelmeskedend és azok megsértésére többé alkalmat adni nem fog.

Jekelfalussy Vincze püspök következőleg válaszolt: Köteles engedelmességgel fogadom apostoli királyomnak e legmagasabb elhatározását; tudom kötelességemet.

Schopper György rozsnói püspök, 1872 december 27-dikén kelt főpásztori encyclicája kíséretében, megküldötte egyházmegyéje papságának a római pápa csalhatatlanságára vonatkozó vatikáni határozatokat. Nehogy «azon mély csend, mely e tekintetben a megyében uralgott, a főtisztelendő klerus azon tagjainak, kik az egyház törvényeinek kihirdetését és kötelező erejét illetőleg téves nézeiteknek hódolnának, kibuvó alkalmúl szolgáljon, jónak láttuk a hallgatást megszakítani s hivatalos kötelességünket teljesítve, a nevezett decretumokat és kanonokat, a vatikáni zsinat hiteles kiadása szerint, mindegyiknek megküldeni.»

A képviselőháznak 1873 január hó 16-dikán tartott ülésében *Lükő Géza* a következő interpellációt intézte a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez :

«Van-e tudomása arról, hogy Schopper György rozsnyói megyés püspök körlevelében, a főnnálló királyi tetszvényjog ellenére, Tornamegyére is kiterjedő egyházmegyéjében a csalhatatlansági dogmát legújabban kihirdette? Ha van tudomása, miként szándékozik ezen törvénytelenység ellenében eljárni?»

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter június 24-dikén felelt az interpellatióra. Kellő vizsgálat után, mondotta, azon meggyőződésre jutott, hogy Schopper a csalhatatlansági dogmát formaszerűleg és ünnepélyesen nem hirdette ki; de igenis a Concilium Vaticanum decretumait, a melyek egy pesti nyomdában megjelentek, 200 példányban megvette, szétküldötte és kiosztotta a megyei papság között. A miniszter a püspöknek ezen eljárását az 1870 augusztus 9-dikén kelt azon legfelsőbb elhatározás szempontjából ítélte meg, a mely szerint a római zsinat és a pápa ő szentsége semminemű határozatai vagy rendeletei sem ki nem hirdethetők, sem szét nem küldhetők, ha csak előbb a kormány elé nem terjesztettek és ennek utján ő felsége kihirdetésöket és szétküldésöket okmányszerűen meg nem engedte. Ehhez képest a püspök eljárása fölött rosszalását nyilvánította, azon hozzáadással, hogy ha a püspöknek ezen eljárásából törvényellenes cselekmény fejlődne, ellenében a törvény egész szigora fog alkalmaztatni. Kevesebbet tenni a miniszter kötelességmulasztásnak tartotta volna; többet tennie nem volna sem czélszerű, sem ildomos, főképp a sajtóviszonyoknál fogva, a mikor bárki is a Concilium Vaticanum decretumait kinyomathatja, s azokat bárki is nyilvános helyen vitathatja, ellenezheti vagy védheti.

Lükő Géza bebizonyítottak látta, hogy a rozsnyói püspök a csalhatatlansági dogmát valósággal kihirdette. A zsinat határozatain kívül ugyanis a lelkészeknek főpásztori levelet is küldött, a melyben azt írja, hogy megküldi e határozatokat, mint «normam credendorum et docendorum», s hogy a lelkészek mindenek fölött szent kötelességöknek tartásák, hogy e részben tanítsák és buzdítsák a híveket. E kötelességök teljesítése tekintetéből a főpásztori levél figyelmezteti őket azon esküre, a melyet mindegyikök lelkészszé avatásakor tett, s a mely szerint, bármit rendeljen elő egyházi előjáráságuk, vakon engedelmeskedni tartoznak.

Lükő a miniszternek a rozsnyói püspökkel szemben követett magatartását nem tartotta következetesnek, mert az állami legfőbb felügyeleti jogból folyó és törvényes gyakorlaton alapuló királyi tetszvényjognak hasonló megsértéseért és az 1870 augusztus 9-dikén kibocsátott miniszteri rendelet áthágásáért az *Andrássy*-kormány a székesfehérvári püspököt szigorúbban fenyegette meg, a mennyiben a minisztertanács elé idézte és az ő felsége személyét képviselő miniszterelnök megdorgálta.

A bajt abban látta, hogy az egyháznak a mult századokból fönmaradt előjogai és kiváltságai még mindig léteznek, a mint

hogy az egykori világoralom visszahódításáról ábrándozó hierarchia szívós kitartással folyton munkálkodik is ezen kiváltságok megtartásán, sőt kiterjesztésén. Ezen törekvések ellensúlyozására szükség van valódi vallásbeli és lelkiismereti szabadságot biztosító intézményekre; de a kormány e részben semmit sem tesz, sőt egyenes szövetségben áll az ultramontan aspirációkkal. A miniszter válaszával nem volt megelégedve, s föntartotta magának a jogot határozati javaslat előterjesztésére.

A képviselőház 83 szavazattal 71 ellenében nem vette tudomásul a miniszter válaszát és június 28-dikán tárgyalta azt.

Lükő Géza határozati javaslatot terjesztett elő, a mely szerint a képviselőház mondja ki, hogy a miniszter válaszát kielégítőnek, helyesnek és következetesnek nem találja és utasítja a miniszteriumot, hogy «addig is, míg az állam és egyház közti viszonynak meghatározása iránt törvényhozás útján gyökeres intézkedés jönne létre: a királyi tetsvényjognak teljes érvényben tartása fölött őrködjék, és valamint a rozsnói, úgy más netalán ezentúl előforduló esetben a fönlevő gyakorlat és törvény értelmében szigorúan járjon el». A törvény szigorú végrehajtása tekintetében Lükő utalt II. Ulászló 6. decretumának 7. címére, a hol világosan kimondatik, hogy az ország statutumai és decretumai ellen vétő püspökök beneficiumaiktól fosztassanak meg.

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter a vádra, hogy szövetségben van az ultramontanokkal, azt felelte, hogy «igenis conspirál az ultramontanokkal és a klerussal, conspirál minden felekezettel és conspirál a józan észszel a vallásos béke föntartására, a vallásos surlódások kikerülésére, mert a centrifugális erőktől szaggatott s szegénységgel és hátramaradással küzdő hazának vallásos konfliktusokra szüksége nincs».

Szemmel tartva az 1870 augusztus 9-dikén kelt legfelsőbb határozatot, a püspök ellen való föllépésnek csak két módját látta. Az egyik, a melyet a székesfehérvári esetben alkalmaztak, a másik a tőle kifejezett rosszalás. Ez utóbbit nem mint enyhébbet választotta, de mint alkotmányos fogalmaival megegyezőt, nem akarván a koronát és az egész miniszteriumot az actióba bevonni. Törvény nem lévén, mely a tetsvényjog gyakorlását szabályozza és e gyakorlás hatását biztosítja, nem volt rendelkezésére harmadik mód.

Áttérve a jövőben tenni valókra, megalkotandónak mondotta a törvényt a vallás szabad gyakorlásáról. Továbbá a törvényt a polgári házasságról, «mely a vallásfelekezetek egyenjogúságának corollariuma akként, hogy a házasság polgári jogi érvényességére a vallás befolyással ne bírjon, s az állam a házasságot a maga szempontjából polgári szerződésnek tekintse, a mely fölött saját törvényei szerint ítél». Harmadszor, szabályozni kell a katolikus

alapokat és alapítványokat. «Ezek jogi természete iránt csak birói úton lehet tisztába jönni.» Negyedszer, el kell intézni a katolikus autonómia kérdését. Ötödször, rendezni kell a placet jogát, mint a mely «jelen alakjában a sajtó- és szólásszabadság mellett tarthatatlan, de fõntartandó mindemellett addig, míg más törvényes provisiók nem lépnek helyébe, s az állam viszonya az egyházhoz újabb alapokra nem lesz fektetve.» Mindezeknél fogva a következõ indítványt terjesztette elõ: «Küldjön ki a képviselõház bizottságot a végre, hogy a vallás- és közoktatási miniszter közbejöttével az állam és egyház közötti viszony szabályozására javaslatot dolgozzon ki és e javaslatot a ház elé terjessze.»

Miután többen hozzászólottak a kérdéshez, Csiky Sándor azt a meggyõzõdését fejezte ki, hogy ha a magyar király és kormánya tilalmának ellenére egyházi férfiak a pápának valamely rendeletét kihirdetik, van mód megbüntetésökre. Törvényeink kimondják, hogy ha valamely egyházi vagy világi ember Rómába megy a pápához peres ügyben panaszt tenni: ha világi ember, halállal büntetik, ha pedig egyházi ember, hivatalának és vagyonának elvesztésével sujtják.

A ház nagy derûtsége közepett tudva levõnek mondotta, hogy a csalhatatlansági dogma a közönséges vélemény szerint nem más, mint õrült fölfuvalkodottság. Ha a népek elhiszik, hogy a római pápa csalhatatlan, akkor minden hatalom fölfordul; akkor sem király, sem miniszter, sem törvényhozás meg nem állhat a pápával szemben. Ha a pápa csalhatatlan, akkor isteni tulajdonánál fogva fölállithatja azt a dogmát is, hogy a népek boldogításának egyetlen módja van, az, hogy ne legyen más vallás, mint a keresztény katolikus, s ez esetben azt, a ki nem keresztény katolikus, üldözni fogják. A kik eszöknek hasznát akarják venni, nem hisznek a csalhatatlanságban, s azért nem kell félni, hogy a törvény szigorú alkalmazása izgatást és rendbontást fog elõidézni.

DEÁK FERENCZ: Tisztelt ház! (Halljuk! Halljuk!) Nem akarom Csiky Sándor képviselõ urat azon térre követni, a melyet beszéde végén elfoglalt és a csalhatatlansági dogmáról értekezni; nem akarom ezt tenni, mert a dogma vallási részérõl nekünk itt sem értekezni, sem határozni nem föladatunk. (Helyeslés.) A dogmákat minden vallás maga szabja meg a maga híveinek, a hívek higyjék meggyõzõdésük szerint, az államnak csak a politikai részszel lehet dolga. Én tehát mindenekelõtt a fõnforgó kérdésre szorítokozom, vagyis Lükõ Géza képviselõ úr indítványára. (Halljuk! Halljuk!)

A t. képviselő úr rosszalja a miniszter eljárását és e miatt ellene bizalmatlanságát fejezi ki és reményét nyilvánítja, hogy a miniszter nem fog helyén megmaradni. Reményével, bizalmával nekem nincs dolgom, hanem állításával igenis van.

Azért rosszalja a miniszter eljárását, mert — úgy mond — nem járt el törvény szerint és nem eszközölt szigorúbb büntetést a rozsnyói püspökre. Eire nekem csak egy észrevételem van és ez az, hogy nem eszközölt, mert nem lehetett eszközölnie.

Előhozzák Ulászló 1507-diki decretumának 8. cikkét, a melyben az mondatik, hogy a ki az ország törvényei, decretumai ellen vét, súlyosan büntettesék. Ez ismeretes törvény; ugyanezt idéztük valaha a kir. commissáriusok ellen; ugyanez azonos tartalmú a hűtlenségi és felségsértési törvényekkel. Azonban a miniszternek mindenelőtt, mielőtt e lépéshez nyult volna, azt kellett volna constatálhatnia, hogy világos, határozott törvény ellenében miben vétett a rozsnyói püspök.

Tanulmányoztam a lehetőségig a placetum jogának kérdését, de megvallom — lehet, hogy figyelmemet elkerülte — a vastag corpus juriusban egyetlen egy törvényt sem találtam, mely a placetum jogát szabatosan körülírva megmondaná, hogy miből áll az. (Úgy van! jobb felől.) Nem kezdeni meg a pört a pápai szék előtt, csak appellatában oda fölvenni: erről szól Lajos törvénye, melyre Csiky Sándor t. képviselő úr hivatkozott; de azt minden ember látja, hogy a jelen eset és azon eset különböző. Nem fogadni el idegen prépostokat, püspököket, kiket ide nevezne a pápa a fejedelem beleegyezése nélkül: erről is törvény és praecedens esetek vannak, de ez megint különbözik a jelen esettől.

Ha a miniszter azt mondotta volna a királyi ügyésznek, hogy ezen embert az 1507-diki 8. cikk alapján idézze az illető bíróság elé, azért, mert a decretumokat nem observálta, a királyi ügyek igazgatója azt

kérdezte volna: melyik törvényre alapítsam az actiót és melyik törvény szerint kérjek ellene büntetést? és meg vagyok győződve, hogy a miniszter nem tudott volna felelni.

Ez a tetszvényjog igen sajátságos dolog. Én azt nem speciális jognak tartom, hanem olyan jognak, mely nem egyedül egy statust, kivételesen Magyarországot, hanem minden statust a világon megillet, (Helyeslés) hogy a maga főnállásának biztosítására föllépjen oly tanok vagy cselekvések ellen, melyek a status főnállását veszélyeztetik, Ez a status fogalmából eredő jog, a mely minden statust egyaránt megillet. (Helyeslés.)

Említik, hogy Magyarország királyát mint apostoli fejedelmet illeti meg e jog; de hivatkozom nálamnál a históriában jártasabb férfiakra, én úgy tudom, hogy az «apostolicus rex» címét legelőször Mária Terézia kezdte használni, különösen egy pápai breve tolytán; azelőtt e címet magyar királyok soha sem használták. Tehát e brevenek volna az az eredménye, az apostoli czímből folya az a jog, hogy a magyar király más jogokat is gyakorolhat. mint a minöket más státusok fejedelmei gyakorolnak?

Egyébiránt voltak esetek, a mikor engedetlenségért a fejedelem egy időre beneficiumaitól megfosztotta a püspököt; hanem ne feledjük el, hogy közülünk talán senki sem fogja helyeselni, hogy a fejedelemnek egyedül magának, birói hatalom közbejötte nélkül — a mint akkor történt — büntető joga legyen. Én azt állítom, hogy alkotmányos, parlamentális országban a fejedelem kegyelmezhet, (Helyeslés) mert az ő legmagasabb kegyelmezési joga sértetlenül főnáll, de nem büntethet a maga hatalmából. (Élénk helyeslés.)

A hol tehát a törvény sem azt, a mi a büntett constatására multhatatlanul szükséges, nem definiálja, sem az eljárásról nem szól, sem a bíróságot ki nem jelöli: igen nehéz lett volna a miniszternek azon térre mennie, a hol előre láthatta, hogy sikertelenül

fog működni, Én e szerint a miniszter eljárását nemcsak nem helytelenítem, hanem helyeslem. (Helyeslés jobb felől.) Ő élt azon figyelmeztetéssel, melyre jogosítva van bárki ellen, ki a törvényt nem tartja meg, vagy a fejedelem akaratától eltérőleg cselekszik; büntető joga sem a miniszternek, sem a fejedelemnek ez esetben nem volt. A bíróságnak volna büntető joga, de bíróság törvény által nincs kijelölve, sem a követendő eljárás megállapítva nincs.

Azt kérdezhetnék: mi tehát a teendő? Tartanak tőle, hogy ezen cselekvény következesei — nem egyedül Schopperé — háborús viszálykodásba keverhetnek bennünket. Kérdem: valamely állam vagy egyes ember, ki attól tart, hogy háborús viszálykodásba keveredhetik, mit tekint első föladatának? Megnézi arsenálját: megvizsgálja, ha van-e a háború viselésére elegendő alkalmas fegyvere. És ha nem találja elegendőnek, mindenekelőtt fegyverről gondoskodik. Mi az erkölcsi, az intellectuális háborúban a mi fegyverünk? A törvény. (Helyeslés.) Ha azt találjuk, én pedig úgy találom, hogy a törvény nem nyújt elég eszközt, nem világos, nem határozott, sőt nem is szól arról, a miről talán szükség volna szólnia, mindenekelőtt arról kell gondoskodnunk, hogy elegendő fegyverünk legyen, azaz törvényekről, a melyekre alapítva, s a melyek erejénél fogva eljárhassunk az oly hibák ellen, a melyek megtorlására most törvényeink nem nyújtanak elég eszközt. (Általános elénk helyeslés.)

Általában, t. ház, nemcsak azt helyeslem, a mit a miniszter e részben eddig tett, hanem helyeslem azt is, a mit most javaslatba hozott, hogy t. i. bizottság küldessék ki, mely az állam és az egyház közötti viszonyokat a lehetőségig szabályozni igyekezzék, és ez iránt javaslatait a ház elé terjeszse. Nehéz kérdés ez. Az állam és az egyház közötti viszonyok egész Európában a legnehezebb kérdések közé tartoznak. Csak a legújabb időben is előttünk van egy példa, a porosz állam. A porosz állam, hol a katho-

likusok számaránya sokkal csekélyebb, mint nálunk, erélylyel akar föllépni, és min kezd? Legelsőbbben is törvényeket alkot, — csak az imént fejezte be tárgyalásukat — a melyek alapján e tárgyban biztosan eljárhasson.

Általában, t. ház, nekem az ide vonatkozó tárgyakhoz szólni kissé nehéz, egyszerűen azért, mert nekem az állam és az egyház közötti viszonyokat illetőleg nézetem az, a mi, mint tapasztaltam, sok emberé nem. (Halljuk!) Én azt tartom, hogy e viszonyokat illetőleg a művelt világon két, egymástól nevezetesen eltérő rendszer uralkodik: az egyik az amerikai, a másik az európai. Az északamerikai államok törvényhozása — nem mindjárt az állam első alakulásakor, de csakhamar utána — azon elvből indult ki, hogy az állam a kultuszok dolgába minél kevesebbet avatkozzék. Körülbelül csekély módosítással úgy tekintette a kultuszokat is a statussal szemben, mint associatiókat és valamin minden associatióra nézve, úgy a kultuszokra nézve is, ha tanaik vagy eljárásuk a statusra veszélyesek voltak, ez ellen fölszólt, föllépett, minden más egyebekben pedig szabad kezet engedett nekik.

Ez ott könnyebb volt. Azok az emberek, kiknek ősei hazájukat vallásuk üldöztetése miatt hagyták el, igenis érezték és tudták, mennyire káros következésű, ha a status sokat avatkozik vallási ügyekbe.

Az európai rendszer ettől tetemesen eltér. Európában a civilisatiót a kereszténység terjesztette. A mely népek a kereszténységhez nem csatlakoztak, vagy elenyésztek, vagy ha fönmaradtak, a kulturában igen hátramaradtak. A keresztény vallás lévén a civilisatio megalapítója, ennek vezetői voltak az egyházi férfiak, kik akkor túlnyomólag, hogy ne mondjam kizárólag, bírtak tudománynyal és műveltséggel; az ő befolyásuk a status ügyeit vezető férfiakra, fejedelmekre és egyéb nevezetes emberekre részint túlnyomó tudományosságuk, részint pedig a vallás varázsa által nagy

volt. Ennélfogva a kereszténységnek vagy a vallásnak érdekeit összeszőtték a status minden intézményével és annak gyökerei minden intézménynyel összenőttek. Ennek bizonyosságául nem kell egyebet említenem, mint hogy a legújabb időkig majd minden államnak megvolt a maga államvallása, vagy legalább oly vallás, a melyet a többiek fölött kegyelt, ápolgatott, védett. Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában a katolikus vallás, Poroszországban az evangélikus, Angliában a protestáns, különösen az episcopális, az orosz birodalomban a keleti egyház, szóval mindenütt voltak kedvezésben részesült vallások. Ez kezd szűnedezni; de még sok helyütt nem szűnt meg, mert ezt a rendszert egy nap alatt megsemmisíteni nem tartozik a lehetőségek közé, minthogy gyökerei oly mélyen bele vannak nőve az institutiókba, hogy azokat kitépni convulsiók nélkül nem lenne lehetséges, és ha mégis kitépni akarnók, gyökereik újra kihajtanának, még pedig bujábban, mint annakelőtte.

Az én nézetem — a magam elvéről szólok — az, hogy a két rendszer közt jobbnak, észszerűbbnek és czélszerűbbnek tekintem az amerikaiat. (Általános helyeslés.) A mely rendszernek alapja az, hogy az állam ne, vagy minél kevesebbet avatkozzék a kultuszok ügyeibe, és csak akkor és csak annyiban, a mennyiben a status föntartása a beavatkozást szükségessé teszi. De ha ezt egyszerre el nem érhetem, a czélt mindig szem előtt tartom, és minden lépést, a mely affelé vezet, pártolok, de nem pártolok semmi olyan lépést, a mely attól eltávolít. (Élénk helyeslés.)

Legyen szabad gyakorlati példákat fölhoznom. (Halljuk!) Itt van pl. Magyarországra nézve két vallásfelekezet főpapjait illetőleg a jus comitorum, melynél fogva a katolikus s keleti egyház főpapjai hivataluknál fogva tagjai a felsőháznak. Ez a többi vallásúakra nézve nincs így. Ha akarunk jogegyenlőséget a vallásokra nézve, de ha akarunk a józan észnek szabályai szerint rendezkedni, ez az anomalia, ez a különbség

nem állhat fönn. (Helyeslés.) Két módon lehetne a dolgon segíteni: vagy a többi vallásoknak is megadni e privilegiumot, (Főlkialtások: Nem kell!) vagy mindenkitől elvenni. (Helyeslés.) Az első annyi volna, mint egy absurdumot még egygyel szaporítani (Főlkialtások: Igaz!) és a mint én ismerem polgártársainkat, mind a protestánsok, mind a zsidók nagyon megköszönnék és deprecálnák ezen kedvezést. A dolog természete tehát az, hogy egyiknek sem kell megadni ezen jogot. Tehát mikor és hol kellene ezt rendezni? Nem szólok arról, hogy jogos-e vagy nem jogos, így van amúgy téve; hanem mi az, a mit az óvatosság és józan ész parancsol? Nem tartanám czélszerűnek, holnap egy t.-cikket hozni s azt mondani, hogy sem katolikusként, sem görög-keleti püspököknek nincs a főrendiházban helyük; a világért sem. Azt gondolnák, harcot üzenünk nekik. üldözzük őket; pedig nincs veszedelmesebb ember, mint a martyr. (Élénk tetszés.)

Előttünk áll a főrendiház rendezése; ott lesz alkalmunk kimondani, hogy senki sem vehet részt a törvényhozásban mint törvényhozó csupán hivatalánál fogva, sem püspök, sem főispán és a többi. (Élénk helyeslés.) Hanem akár választás, akár kinevezés alapján rendeztessék a felsőház, vagy a kettővel együtt, azoknak, a kiknek választási vagy kinevezési joguk van, jogában álljon, ha akarnak püspököt is választani, vagy kinevezni, vagy superintendenst vagy rabbinust, vagy más embert, de az akkor nem úgy ült ott mint püspök, mint superintendens, mint rabbinus, hanem úgy ült ott, mint kinevezett vagy megválasztott pairje az országnak. (Élénk helyeslés a bal oldalon)

Még egyet hozok föl. (Halljuk! Halljuk!) Előttünk van, és remélem, nem hosszú idő múlva a ház asztalára kerül, a polgári házasság kérdése. (Halljuk! Halljuk!) A polgári házasság — nézetem szerint — absolute nem vallási, hanem tisztán polgári kérdés. (Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van!) A két mód közül, melyet eddig követtek, az egyik az engedélyezett

polgári házasság, a másik a kötelező. Nem tehetek róla, én az elsőt, a facultativ polgári házasságot, nem tartom helyesnek, logikai alapon nyugvónak (Élénk helyeslés.) és magára az egyházi rendre nézve is sértőbbnek tartom, mint a kötelezőt, (Fölkiáltások : Igaz!) mert ha nyersebb nyelven mondanók ki a facultativ polgári házasságról szóló törvényt, ez annyit tenne, hogy az állam azt mondja alattvalóinak: Fiaim, ha házasodni akartok, menjetek papjaitokhoz, adjanak ők össze benneteket; de ha össze nem adnak titeket, akkor jöjjetek hozzám, majd összeadlak én. (Tetszés.) Ellenben a kötelező polgári házasság egészen más. Ott az állam azt mondja, hogy a házasság nemcsak egyházi szertartás, hanem polgári szerződés és pedig a legfontosabb, mely alapja a legitimitásnak és a successiónak stb., én tehát, mint állam, megkívánom, hogy ezen polgári szerződés előttem köttessék, annak egyházi részét azután végezzétek el a magatok papjánál. Ebben sem sértő, sem absurd, sem helytelen nincs. (Élénk helyeslés.) Mindezeket fokonkint meg lehet tenni.

Még egy példát említek meg; meglehet, hogy itt-ott visszatetszésre talál, de nem tehetek róla, ez meggyőződésem. Annyiszor említettetett már az egyházi javak elvétele; egy helytt elvették, nem adtak helyébe semmit, más helytt elvették és a status vállalta magára az egyház költségeit. Én ezt oly lépésnek tartom, a mely nem vezet az én főczélom felé, hogy t. i. a status csak annyiban avatkozzék az egyház dolgaiba, a mennyire szükséges; ez oly lépés, a mely ettől visszafelé vezet. Azt hiszem tehát, nem azt kell kimondani, hogy az egyházi javak elvételnek, hanem meg kell különböztetni, hogy mik az egyház valóságos tulajdonai és mik a status tulajdonai a maga kulturális céljaira; és ha ez meg lesz különböztetve és a status a magáét megtartja és használja a kulturális célokra, a másíknak elvételét azért is károsnak tartanám, mert a statusnak kellene földözni a kultusz

költségeit, a mi megint messze vezetne attól, a mit akarok, még pedig visszafelé vezetne.

Igen fontos továbbá a kath. autonomia kérdése. Sürgették ezt már a miniszteriumnál, sürgették nálunk is. Én e tekintetben abban a véleményben vagyok, (Halljuk! Halljuk!) hogy a katolikus autonomia csak negative tartozik az országgyűlés elé. (Helyeslés.) Nekünk nincs jogunk az autonomiába akképp avatkozni, hogy így legyen, hanem van jogunk azt mondani, hogy így ne legyen. (Általános élénk helyeslés.)

Például, ha valamely autonomiának eszébe jutna magának hivei irányában büntető jogot arrogálni, ezt a jogot az állam nem engedhetné meg; büntetni az államban csak az államnak van joga; (Általános helyeslés) olyan autonomiát az állam el nem tűrhetne.

De sok efféle van, a mire nézve meggyőződése az, hogy azt lassankint érlelni, kifejtetni, tisztába hozni legfőbb föladatunk.

Előttünk áll, de nemcsak mielőttünk, egész Európa előtt a változott viszonyoknál fogva tisztába hozása az állam és az egyház közti viszonyoknak. És erre nekünk is, mint másoknak, készeknek kell lennünk. Ha ezt nem ma tesszük, nem rögtön tesszük: két dolgot nyerünk; először érik az ügy, másodsor tanulunk, okulunk más országok példáján, akkor is, ha jól, akkor is, ha rosszul járnak el. Én tehát azt hiszem, azért szükséges ez a küldöttség, hogy mindazon dolgokat, melyek ebbe belevágnak, concentrice, egybefoglalva fontolja, vizsgálja meg és adjon róluk javaslatot.

Ez nagy munka, hosszas munka lesz, de hosszassága által nem lesz rosszabb, hanem, reményilem, bizonyosan jobb.

Egyet azonban szükséges erre nézve megemlítenem; én majd mintegy föltételül óhajtanám azt, hogy a bizottsági tagok választása ne most történjék, hanem halasztassék a legközelebbi őszre. Halasztassék el először is azért, mert valóban aránylag kevesen vagyunk.

Azt lehetne mondani, hogy addig is dolgozhatnának; ez azonban valóban theoretikus reménység volna; mert ha most ezen országgyűlés szétmegy, nem hiszem, hogy valaki egy bizottságot itt munkára összekaphasson, és azok, a kik most jelen nincsenek, ha beválasztatnának, éppen feléje sem néznének.

De további okom még az, hogy a tagok megválasztása igen nagy megfontolást igényel. Először igen kívánatos, hogy abban a bizottságban, ámbár nem politikai, hanem felekezeti kérdésekkel foglalkozik, de mivel mégis politikai a tárgy, képviselve legyen a ház minden politikai árnyalata, képviselve legyenek a vallásfelekezetek és elegendő tekintettel legyünk a nemzetiségekre is. Azokar, kik a dologhoz értenek, vagy hajlandók az ügyet tanulmányozni, a conferentiákon kiválogatni előleges értekezés útján nem olyan föladat, melyet ezen néhány nap alatt, míg az országgyűlés tart, el lehessen végezni.

Utoljára még csak azt mondom szavaim bezárásául, mint már barátaim előtt is mondtam, hogy ezen dolgokban a legnagyobb óvatosság szükséges. Az erélylyel és józan észszel párosulnia kell a leggondosabb óvatosságnak, mert a kérdés könnyen elmérgecsíthető. Nem kérdeem aztán, ki kezdte meg, a mint Lucanus mondja a Pompejus és Caesar közti harczról: «*Quis justius induit arma, scire nefas*»; itt is fölösleges kérdés, ki kezdte, ha a baj egyszer megvan. Az óvatosságot azért tartom nagyon szükségesnek, mert ezen ügy hordereje messzebb visz, ha elhibázzuk a lépéseket, mint a mennyire kezdetben látszik.

Azt mondja talán valaki, hogy az ilyen Schoppe-
rekért megél a világ. Ez igaz, hanem azt is sokszor igazolta a történelem, hogy kicsiny dolgokból a leg-erősebb szakadások támadtak, mert hozzájárult a magánérdek, az indulat, a szenvedély, és mint a német mondja, a Rechthaberei. Egyik a másikat tüzelte, és az olyan ember, ki vallási dolgokkal nem is törődött, a legdühösebb vallási háboru harczosa lett.

Azzal végzem beszédemet, hogy én minden nemét a vallási háborúknak a lehetőségig óhajtom kikerülni. Ha a vallási háboru fanatismusból ered és fanatismussal vitetik, káros, veszélyes. De az oly vallási háboru — mert nemcsak fegyverrel lehet háborut viselni, igen gonoszok azok is, melyek tollal és a tanácskozási termekben vitetnek — oly vallási háboru, mely hit, vallási buzgóság nélkül, magánérdek és politikai czélokból vitetik, még veszélyesebb s e mellett utálatos is. (Általános helyeslés.)

Ettől óhajtom megmenteni országunkat, jogaink, alkotmányos állásunk föláladozása nélkül, és hogy ezt tehessük, mindenekelőtt gondoskodnunk kell fegyverekről, melyeket az ilyen háboru esetén használhassunk a magunk védelmére. Ez véleményem. Én a miniszter úr eljárását helyeslem, nem rosszalom s az általa javasolt indítványt elfogadom. (Hosszasan tartó élénk éljenzés.)

A képviselőház június 30-dikán folytatta a vitát.

Huszár Imre indítványozta, hogy a ház toldja meg a miniszter javaslatát a következő utasítással: «Utasításúl adatván ezen bizottságnak, hogy javaslatában azon irányelveket szigorúan tartsa szem előtt, melyeket Deák Ferencz t. képviselő úr június 28-diki beszédében kifejtett.»

Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter kijelentette, hogy azon motívumok között, a melyekkel Deák Ferencz a bizottság kiküldésére vonatkozó indítványt támogatta, s az ő fölfogása között nincs különbség, s hogy ő elfogadja mindazokat az eszméket, a melyeket Deák Ferencz a bizottság föladatára nézve előadott.

A képviselőház mellőzte Lükő Géza határozati javaslatát, magáévá tette Trefort Ágost indítványát, s zajosan és hosszasan éltetve Deák Ferenczet, fölállás utján egyhangúlag elfogadta Huszár Imre toldását.

TARTALOM.

	Lap
Az 1861-dik évi második fölrirat. 1861 augusztus 8.	7
Óvás. 1861 augusztus 21.	75
A komolyabb tanulmányok érdekében. 1861 október 19.	79
A Kazinczy-alapítvány tárgyában. 1862 márczius 22.	81
Gyámleányához, Vörösmarty Ilonához. 1862 augusztus 14.	87
Erdély hölgyeihez. 1863 január 13.	96
Az országgyűlés tagjai arczképei átnyujtása alkalmakor. 1863 márczius 28.	98
Deák Ferencz az országbírói állásától fölmentett Apponyi György grófhhoz. 1863 április 11.	101
Egy emlékkönyvbe. 1864 szeptember 8.	102
A husvétii czikk. 1865 április 16.	104
Levél Mailáth György kancellárhoz a tisztviselők esküje tárgyában. 1865 szeptember 28.	118
A választások szabadságáról. 1865 október 18.	121
Választóihoz. 1865 november 23.	125
Ne zárjunk el senkit a nyilvános discussiótól. 1866 febr. 17.	127
Az opportunitás politikájáról. 1866 február 22.	129
A választások szabadságáról. 1866 április 29.	154
Az országgyűlés elnapolásáról a háború miatt. 1866 jun. 26.	156
Az alkotmány visszaállításakor. 1867 február 17.	157
A Deák-párt tagjaihoz. 1867 február 18.	163
Pest városa képviselő-testületéhez. 1867 február 19.	164
A közös ügyek tárgyában készült javaslatról. 1867 márcz. 28.	166
Kossuth Lajos nyílt leveléről. 1867 május 30.	194
A nádorválasztás elhalasztásáról. 1867 május 28.	201
A hevesi ügy. 1867 novemöer 4.	210
Az államadósságról szóló törvényjavaslat tárgyában. 1867 de- cember 14.	235
Perczel Mór leányának elhunya alkalmakor. 1868 junius 5.	256

	Lap
Az ítélőszékeknek miniszteri ellenjegyzés nélkül kinevezett tagjairól. 1868 július 13.	257
Az adók behajtásának módjáról s a törvényhatóságok jogköréről. 1868 július 16.	267
A véderőről szóló törvényjavaslatok tárgyában. 1868 aug. 3.	281
Ferencz napján. 1868 október 4.	292
Az egyházi bíróságok hatásköréről. 1868 október 20.	295
A párt tisztelgése Deák Ferencznél. 1868 decz. 10.	309
Pest városa polgárainak tisztelgése Deák Ferencznél. 1868 december 17.	314
Buda város küldöttségének tisztelgése Deák Ferencznél 1868 december 21.	321
Az 1867-diki kiegyezésről. 1869 június 1.	324
A különálló magyar hadsereg kérdéséről. 1871 január 17.	337
Az állam és az egyház közötti viszony szabályozásáról. 1873 június 28.	344

PH
3132
M3
kot.19

Magyar remekírók

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

LESZIK K. KÖNYVKÖTŐ BUDAPEST